

ΣΙΩΝΙΤΗΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΗΣ.

ΗΤΟΙ,

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ

ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΔΙΑΛΑΜΒΑΝΟΥΣΑΙ

ΔΥΩ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ,

Μετὰ Σημειώσεων, καὶ Παραρτήματος ᾧ προσετέθη καὶ
τὸ μέχρι νῦν ἀνέκδοτον

ΚΑΤΑ ΑΓΙΟΚΑΤΗΓΟΡΩΝ, ΠΑΧΟΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΡΟΥΣΑΝΟΥ.

ΥΠΟ

τοῦ Πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ Οἰκουμενικοῦ
Πατριαρχικοῦ Θρόνου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΕΞ ΟΙΚΟΝΟΜΩΝ.

ΑΘΗΝΗΣΙ,

ΤΥΠΟΙΣ Φ. ΚΑΡΑΜΠΙΝΗ ΚΑΙ Κ. ΒΑΦΑ.

(Παρὰ τῇ ἰδῇ Βύσσει).

1850.

«Εὐλογητός Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλὴμ»
(Ταλμ.).

«Χαῖρε Σιών ἀγία, Μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν, Θεοῦ κα-
τοικητήριον. Σὺ γὰρ ἐδέξω πρώτη ἄφεςιν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς
Ἀγαστάσεως ».

(Δαμασκην., Ὁκτωήχ. ἡχ. πλ. δ).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

§. α. Τὰς τοῦ θείου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης δύο ἐπιστολάς, ἐν αἷς περὶ τῶν Ἱεροσολύμων γίνεται λόγος, τύποις ἐκδιδόντες, προτάσσομεν ὀλίγα τινὰ εἰσαγωγικὰ περὶ ἑκατέρας, χάριν τῶν ἀναγνωστῶν.

§. β. Ἡ πρώτη τοίνυν ἐπιστολὴ ἐπιγέγραπται «*Περὶ τῶν ἀπιδόντων εἰς Ἱεροσόλυμα*». Ταύτην δὲ τινες τῶν νεωτέρων νόθον ὑπέλαβον, καὶ ψευδῶς ἐπιγεγραμμένην εἰς τὸν τῆς Νύσσης καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρα Γρηγόριον. Οὕτως ἔκρινε πρῶτος ὁ Βελλαρμῖνος, καὶ μετ' αὐτὸν Ριχώμης ὁ Ἰησουΐτης, καὶ εἴ τις ἄλλος τῶν Δυτικῶν. Ἀλλ' ὅμως οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων κριτικῶν (ἵνα μὴ λέγω πάντες), καὶ ἐξ αὐτῶν πολλοὶ τῶν Δυτικῶν, οἷον ὁ Δρυπῖνος, καὶ ἄλλοι καθ' ἡμᾶς, γνήσιον τοῦ Νυσσαίου Πατρὸς γόνον κεκρίκασιν τὴν ἐπιστολὴν· μαρτυρεῖ δὲ πρῶτιστα καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ λόγου χαρακτήρ, ὁ αὐτὸς εἶναι δοκῶν καὶ ὁ τῷ θείῳ Γρηγορίῳ φίλος καὶ οἰκεῖος, ὃ κέχρηται συνήθως ἐν τε τοῖς ἀνωμολογημένοις αὐτοῦ λόγοις, καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς, πλὴν τινῶν ἐκφράσεων καὶ νοημάτων ἰδίως ἐν ταύτῃ καὶ μόνῃ τῇ ἐπιστολῇ φαινομένων, αἱ καὶ τὴν ὑπόνοιαν τῆς νοθείας ἐκίνησαν (ὅθεν καὶ Χρύσανθος ὁ αἰίδιμος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἀμφίβολον αὐτὴν ὑπέλαβεν) (α). Ἐνεστί δὲ πού καὶ τις ἀσάφεια, οἷα καὶ ἡ κατ' ἀρχῆς τοῦ προοιμίου, περὶ ἧς ἐν ταῖς εἰς αὐτὴν σημειώσεσι διελάβομεν (σελ. 12). Ὅτι δὲ καὶ τὴν περὶ τῶν ἀπιδόντων εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπιγραφὴν οὐκ αὐτὸς ἐπέγραψεν ὁ πατὴρ τῆς ἐπιστολῆς, ἄλλος δὲ τις πάντως τῶν νεωτέρων, ἄλλις, αἶμαι, δέδεικται ἐν ταῖς σημειώσεσι (σελ. 11). Ἀλλ' ὅμως αἱ τοιαῦται παρατηρή-

(α) Βλ. Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς κατ' ἐξοχὴν ὑπερυψῆς τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ. μδ-νγ.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΤΑΤ

σεις ὀλίγαι τινὲς οὔσαι καὶ ἐπὶ μικροῖς. οὐκ ἰσχύουσιν ἐναργῶς ἀποδείξαι τὴν νοθείαν τοῦ γραμμικτοῦ· καὶ κείσθω λοιπὸν (ὡς ἀπαιτοῦσιν οἱ κριτικοὶ) γνησίᾳ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ἢ ἐπιστολῇ.

§. γ. Ἐκεῖνο δὲ μόνον σημειωτέον, καὶ ῥητέον ἐκ προοιμιῶν· ὅτι λίαν ἡδίκησαν τὸν σφώτῃτον καὶ ἀγιώτατον τοῦτον Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας ὅσοι τῶν νεωτέρων σφῶν, καὶ μάλιστα τῶν περὶ Λούθηρον καὶ Καλθίνον, παρερμηνεύοντες τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστολῆς, ἀπεφάνθησαν οὐχ ἥττον ψευδῶς, ἢ παρατόλμως, ὅτι ἄρα δι' αὐτῆς ὁ θεὸς Πατὴρ οὐ μόνον ἀπαγορεύει πρὸς πάντας τοὺς πιστοὺς καθόλου, μηδένας εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπέρχεται, τῶν ἁγίων καὶ σεβασμίων τόπων ἐσόμενους προσκυνητάς, ἀλλὰ καὶ δεινῶς τὴν ἀποδημίαν ταύτην ἐκφυλίζει, καὶ ὡς λίαν τοῖς πᾶσιν ἐπιβλαβὴ καὶ ψυχώλεθρον στιγματίζει. Νοσοῦντες γάρ αὐτοὶ πικράν ἀπέχθειαν πρὸς πάντα τὰ παρὰ τοῖς εὐσεβέσιν ἱερὰ καὶ ἅγια χωρὶα κενοσπυύδως (ἢ φασί) καὶ δεισιδαιμόνως ἐκπαλαί νενομισμένα· ἄλλοι δὲ τινες καὶ μισοχρίστου μανίας οἴστρον βεβακχευμένοι, διὸ καὶ φρόισσοντες τὰ ζῶντα Μαρτύρια τῆς θείας Οἰκονομίας, καὶ ταῦτα εἵπερ ἐνῆν, ἅιστα παντάπασι καὶ ἀνήκουστα καὶ ἀθέκτα δύναι κατὰ γῆς ἐπιποθοῦντες. ἔπειτα φέρουσι τῆς πονηρᾶς αὐτῶν διδασκαλίας ἀξιοπίστου μάρτυρα, καὶ οἷον σημειοφόρον, τὸν θεῖον Γρηγόριον (συμπαρέλκοντες καὶ τὸν μακάριον Ἱερώνυμον). Ἄλλ' ὅτι μὲν οἱ ἄνδρες πλανῶνται πορρώτατῳ τῆς ἀληθείας, ἢ δὲ τοῦ Νύσσης φωστῆρος ἐπιστολῇ μόνους τοὺς μοναχοὺς καὶ μοναχὰς ἀφορᾷ (καὶ κατ' ἐξοχὴν τοὺς, πρὸς οὓς ἐπεστάλη), δείκνυσιν λαμπρῶς αὐτὴ καὶ μόνη ἢ ἀνάγκωσι αὐτῆς, τοῖς μετ' ἐπιστασίας διεξιούσι· προτεθήκαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς τὰς ἀναγκαίας διχοσφίσεις ἐν ταῖς εἰς αὐτὴν σημειώσεσιν.

§. δ. Ἡ δὲ δευτέρα τοῦ Πατρὸς ἐπιστολὴ γνησίᾳ παρὰ πάντων ἀνωμολόγηται καὶ προχρηματεύεται μὲν περὶ θεολογικῶν τινῶν ζητημάτων, ἐφ' οἷς τινες τῶν ἐν Ἱεροσόλυμοις ἤρizon ἀτόπως, σλίσματα ποιοῦντες· διαλαμβάνει δὲ ὅμως καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Πόλει πικροσθέντων χωρίων, ἃ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς Πατὴρ

ΜΗΘΟΛ
ΠΑΤΡΟΣ

μάλιστα τιμῶν, ἡὔχάτο τε κατιδεῖν, καὶ κατιδὼν, ἀμέτρου χα-
 ρᾶς ἐνεφρόρηθη. Καὶ πάρεστι λοιπὸν αὐτῷ ἑαυτὸν ὁ Γρηγόριος
 σφηνίζων, καὶ δεικνύων ἐναργῶς, ὅτι ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ ἐπι-
 στολῇ παρήγει τὰ πρόσφορα τοῖς μονάζουσι, πρὸς τὰς φιλερήμους
 αὐτῶν ἕξεις ἐφαρμόζων τὴν νοθεσίαν, καὶ πανταχόθεν τὴν εἰς ἀπο-
 δημίαν ὁρμὴν αὐτῶν ἀναστέλλων ὡς ὑπακίνδυνον, οὐ τὴν ἀγίότη-
 τα τῶν παναχράντων τόπων ἐκφαυλίζων, ἣν ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύ-
 τη ἐπιστολῇ χαλκοφώνου σάλπιγγος γεγωνότερον ἀνακρύπτει.
 Διὸ καὶ ταύτην ἐξεδώκαμεν παράλληλον τῇ πρώτῃ. Καὶ τοι τῶν
 τινες ἀποστυγούντων τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἱερὰν ἀποδημίαν σοφῶν,
 ταύτην ἐθέλουσι προτέραν γεγραφεῖναι, μειέπειτα δὲ τὴν πρώτην
 παρ' ἡμῖν τεταγμένην· ὁ δὲ σκοπὸς αὐτῶν ἀποβλέπει κυρίως, ὅπως
 ἐκ τῆς κατ' αὐτοὺς διατάξεως συμπεράνωσιν, ὅτι δῆθεν ὁ Γρη-
 γόριος ὅσα πρότερον ἀγκυπητὰ καὶ τίμια ἐδόκει φρονῶν, ἔπειτα
 ταῦτα, πρὸς τοὺς μοναχοὺς παρόρησιαστικώτερον ἐπιτελλῶν, ἐξε-
 φώρασεν ὡς φαῦλα καὶ βλαβερά καὶ φευκτέα. Ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτοῖς
 ἀρέσκουσαν περὶ τὰς ἐπιστολάς χρονιολογίαν δώμεν (τί δ' οὐχί;),
 οὐ δώσομεν ὁμῶς καὶ τὴν πανάθεσμον τόλμην, μεθ' ἧς βούλονται
 τὸν θεῖον Γρηγόριον παριστᾶν ὡς ἓνα τῶν ταῦτά αἰνούντων καὶ
 καὶ ψεγόντων· καὶ νῦν μὲν πρὸς τε τοὺς ἄλλους ὁμολογοῦντα, καὶ
 αὐτὸν προσκυνοῦντα τὰ σωτήρια γνωρίσματα τῆς θείας ἐπιφανείας,
 νῦν δὲ πάλιν ὡς ἀπὸ βεβήλων τούτων (ἄπαγε) καὶ ψυχοβλαβῶν
 ἀπείργοντα τοὺς μοναχοὺς· Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα· οὐ γὰρ
 πρὸς ἑαυτὸν ὁ Πατὴρ ἀντιφάσκων ἄλλοις ἄλλα παρήγει, τῇ μὲν
 φέρων πῦρ, τῇ δὲ τὸ ὕδωρ· πρὸς δὲ τὰς περιστάσεις ἔταττεν
 ἕκαστον, ὡς αὐτοῖς συνέφερε πρὸς σωτηρίαν. Οὕτω καὶ στρατηγὸς
 ἀγαθὸς ἄλλους τῶν στρατιωτῶν ἐν ἄλλοις ἔταξε τόποις, παν-
 ταχοῦ τὰ κίρια ἐκλεγόμενος καὶ μάλιστα πρόσφορα πρὸς τὰς
 ἕξεις καὶ τὰς ἐμπειρίας ἐκάστων, ὡς τῶν αὐτῶν χωρίων (καὶ
 κράτιστα ἢ καθ' ἑαυτά), οὐ πᾶσιν ὁμοίως πρὸς εὐδοκίμησιν συμ-
 βαλλόντων, ἀλλὰ τούτοις μὲν ὀνησιμωτάτων ἀποβαινόντων, ἐκεῖ-
 νοις δ' ἐπιβλαβῶν. Τόσαῦτα καὶ περὶ τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς.

§. ε. Τὸ δὲ καίμενον ἑκατέρων ἐξεδώκαμεν, τὸ μὲν τῆς Α. κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Μολινέου, τὸ δὲ τῆς Β ἐκ τῆς τοῦ Κασωβῶνος (α), συμπραξετάσαντες πρὸς ἑκατέρας καὶ τὸ καίμενον τῶν εἰς τὰ Ἄπαντα τοῦ Πατρὸς Συγγράμματα ἐκδεδομένων ἐν Παρισίοις (1638).

§. ς. Προσεθήκαμεν δὲ καὶ σημειώσεις εἰς ἑκατέρας τὰς ἐπιστολάς, τὰ ἐν αὐταῖς ἀσαφέστερα δοκοῦντα διχλευκαίνοντες, ἀπαντῶντες δὲ καὶ πρὸς τὰς ὑπὸ τινων παρεξηγήσεις καὶ διαστροφάς τῶν ἐννοιῶν. Καὶ τὰς διαφόρους ἀναγνώσεις, ἢ παραλλαγάς, τὰς γε κυριωτέρας ἐπισυνήψαμεν ὡσαύτως καὶ τινὰς κριτικὰς τοῦ χειμένου διορθώσεις, ὅσας ἄλλοι τε προβάλλουσι, καὶ τὰς παρ' ἡμῶν ἰδίως κεκριμένας.

§. ζ. Καὶ Πάράρτημα δὲ, τέλος, ἐπισυνείρομεν, ἐν ᾧ καὶ διὰ παραδειγμάτων ἱστορικῶν, καὶ δι' ἄλλων λόγων, ἀποδείκνυται τὸ ἀπίνεαι εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς ἱστορίαν καὶ προσκύνησιν τῶν θεοβαδίστων τόπων ὡς ἔργον πίστεως θερμῆς, καὶ ἔθιμον τῆς εὐσεβείας ἱερὸν καὶ ψυχωφελές, καὶ ἀνέκαθεν νενομισμένον καὶ κεκρατηδὸς ἐν πάσαις ταῖς ἀγίαις τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις.

§. η. Ὡς δὲ κορωνίδα τοῦ τε Παραρτήματος καὶ τοῦ ὅλου συντάγματος ἐξεδώκαμεν τὸ κατὰ Ἀγιοκατηγόρων μέχρι τοῦ νῦν ἀνέκδοτον πονημάτιον τοῦ μακαρίτου Παχωμίου Μοναχοῦ (τοῦ

(α) Τὴν ἀπὸ τῶν ἀπιδόντων εἰς Ἱεροσόλυμα πρῶτος ἐξέδωκεν ἰδίως ὁ Μορέλλος (Παρις 1551). εἶτα δὲ Πέτρος ὁ Μολινέος (Παρις. 1605 καὶ Ἀνοβί, 1607). καὶ ἰω. Ἐρρίκος ὁ Εἰσεγγήτης (Τιγούριφ 1670). Τὴν δὲ πρὸς Εὐσταθίαν καὶ Ἀμβροσίαν καὶ Βασίλισσαν ἐξέδωκε μετὰ σημειώσεων πολυμαθὼν ὁ Κασωβὸν (Παρις 1606 καὶ Ἀνοβ. 1607, *Bl. Fabr. Bibl. Gr. vol. IX. p. 120 Harl.*). Νεώτατος δὲ τὴν περὶ τῶν ἀπιδόντων εἰς Ἱεροσόλ. ἐπιστολὴν ἐξέδωκεν ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἀττικῶν. Τόμ. Γ. σελ. 419-424. Παρισίους, 1830. Πάντες δὲ οἱ ταύτην ἐκδόντες οὐκ εἶδον, ὡς εἶπε, τὸν ἐν τῇ Καισαρικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης ἀρχαῶν κώδικα τῆς ἐπιστολῆς, ἐξ οὗ μετέγραψεν ὁ Λαμβέκιος (*Comment. de Aug. Bibliothec. Caes. Vindobon. L. V. p. 174-181. ed. Kollar.*) ἰδίᾳ τινὰς παραλλαγάς, ἢ διαφόρους ἀναγνώσεις, ὧν καὶ ἡμεῖς τὰς κυριωτέρας κατεχωρίσαμεν ἐν ταῖς Σημειώσεσιν ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΚΒ.

Ρουσάνου), ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης ἀντιγραφέν (α).

§. θ. Ταῦτα εἶχομεν εἰπεῖν περὶ τοῦ ἡμετέρου Σιωνίτου Προσκυνητοῦ. Τοῦτου δὲ τὴν ἐκδοσιν ἐξεπονήσαμεν, οὐχ, ὡς ἂν τις εἴποι, χάριν φέροντες τῇ ἀγίᾳ Πόλει τῶν Ἱεροσολύμων· ἅπαγε! Ποίαν γὰρ ἔχει χρεῖαν ἐγκωμίων ὅλως ἀνθρωπικῶν (καὶ μάλιστα παρὰ τῆς ἡμῶν ἀσθενείας) ἡ πόλις τοῦ Βασιλέως τοῦ μεγάλου, ἧς τὴν θεόσδοτον καὶ ἀγήραντον δόξαν αἱ Θεῖαι κηρύττουσι Γραφαί, καὶ ὁ τῶν θεοφόρων Πατέρων ἱερώτατος θίασος, καὶ πᾶσα ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ὡς ἀρχέγονον μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν γεραίρει καὶ ἐξυμνεῖ; Εἰ δέ τινες κατ' αὐτῆς ἀθυρόστομον ἐκίνησαν γλῶσσαν, καὶ γραφίδα τομὸν, ὡς ἠκονημένον ξυρὸν, ἀγαπήσαντες κακίαν ὑπὲρ ἀγαθοσύνην, ἐλεεῖ μὲν αὐτοὺς ἡ ἀγία Σιών. Τῶν δὲ ψόγων, οὓς ἐκτοξεύουσι, καὶ λοιδοριῶν οὐδόλως ἐπιστρέφεται, οὐδ' ὅπωςιοῦν. Εἶπε γὰρ ἔκπαλαι πρὸς αὐτὴν ὁ ζῶν εἰς τοὺς αἰῶνας, « καὶ κατοικῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών ». Μὴ φοβηθῆς ἀπὸ τῶν δαλδῶν τῶν καπνίζόμενων τούτων (Ἡσ. ζ, 4). Οὐκ ἰδοὺ τοῦτο ὡς δαλδὸς ἐξεσπασμένος ἐκ πυρός; » (Ζαχαρ. γ, 2).

Μόνης οὖν χάριν τῆς ἀληθείας τὸ πονημάτιον συνετάξαμεν, καὶ τοῦτο διχῶς. Πρῶτον μὲν, ὅπως ἀποδείξωμεν τὸν ἱεράρχην τῆς Νύσσης Γρηγόριον ἀγνότατον καὶ καθαρεύοντα τοῦ μῶμου, τοῦ μάτην μὲν κατ' αὐτοῦ καὶ διακενῆς, ἀλλ' ὅμως ἐπιφερομένου παρὰ πολλῶν, καὶ τῶν δοκούντων σοφῶν ὅτι ἄρα κωλύει καθόλου τοὺς εὐσεβεῖς ἀπὸ τῆς ἱερᾶς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίας, ὡς ματαιοπονίας οὐ μόνον ἐπιπόνου, ἀλλὰ καὶ ψυχοβλαβεῖς. Αἰσχροὺν γὰρ, εἴτις ἀνέχοιτο καθορῶν τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ Πατρὸς οὕτως ὑπὸ τῶν δωρεὰν μισούντων τὴν Ἱερουσαλὴμ διαστρεβλουμένους, ὥστε διὰ τούτων πειρασθαι τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐπίνοιαν ἐπικυροῦν καὶ καθαγιαζεῖν, ὡς γνόμεν τῷ μεγάλῳ φωστῆρος τῆς Ἐκκλη-

(α) Τοῦτου τὴν ἀκριβεστάτην ἀντιγραφὴν ὀφείλομεν τῷ μουσσοταφεῖ καὶ φιλογειστοτάτῳ φιλόλογῳ Ἰωάννῃ τῷ Βελλούδῳ.

σίας. Καί τοι μηδ' αὐτοὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἀκόλουθον καὶ συμφέρον πρᾶγμα ποιοῦσι. Καυχώμενοι γὰρ ἐπὶ τῷ Θεῷ καὶ Σωτῆρι Χριστῷ, ἔπειτα περιφρονοῦσι τὰ κατὰ τὴν θεοβιάδιστον χώραν αἰθαλῇ τῆς θείας ἐπιφανείας ὑπομνήματα καὶ γνωρίσματα, μηδ' αὐτὴν γοῦν αἰδούμενοι τὴν πολλὰν εὐσέβειαν τῶν εἰς τούτων ἱστορίαν καὶ προσκύνησιν πανταχόθεν τῆς οἰκουμένης ἀφικνουμένων λαῶν. Καὶ ταῦτα, πολλοὶ τινες τούτων τῶν σοφῶν μνημονεύοντες μετ' ἐπαίνων ἑλένην ἐκείνην τὴν Ἀδιαβηνῶν βασιλίσσαν, ἥτις ἐξ ἔθνικῆς Ἑβραία προσήλυτος γενομένη, ἦλθεν ἱστορήσουσα τὸν νομικὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλῆμ. (ἐνθα καὶ κατεβίωσε καὶ τὸ Μαυσωλεῖον αὐτῆς ἐδείκνυτο καὶ ἐπὶ Παυσανίου) (α). Ναί, φασίν· ἀλλ' ὁ νομικὸς ναὸς εἰς καὶ μόνος ὑπῆρχεν ἐν Ἱερουσιλύμοις· ὅθεν καὶ εἰς τοῦτον πανταχόθεν γῆς συνέτρεχον οἱ Ἰουδαῖοι· ἤδη δὲ πλήρης ἡ Οἰκουμένη ναῶν καὶ θυσιαστηρίων ἁγίων, ἐν οἷς οὐχ ἥττον, ἢ ἐν Ἱεροσολύμοις, τὸ ὄνομα Κυρίου δοξάζεται. — Ναὶ δὴ πάντως (ἀπαντῶμεν) οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ γέ σὺν πᾶσι τούτοις εἰς καὶ νῦν καὶ μόνος, μονώτατος ἔστηκεν ἐν πάσῃ τῇ γῇ ὁ τὸν θεοδέγμονα Τάφον αὐτὸν, καὶ αὐτὸν τὸν Γολγοθᾶν αὐτόχρημα καὶ πραγματικῶς περιέχων Ναὸς, καὶ ἐν τῷ τῆς Θεογονίας αὐτότατον Σπῆλαιον. Τούτων δὲ πάντων ἱερώτατα ἔκτυπα καὶ ἀπεικονίσματα πάντες οἱ ὑπ' οὐρανὸν θεοὶ νοοῖ. Εἰ δὲ πανσέβαστα τὰ ἀντίτυπα, πολλῶν δὴ μᾶλλον τὰ πρωτόρριζα καὶ ἀρχέτυπα· ἀλλὰ περὶ τούτων λέγομεν πλατύτερον ἐν τε ταῖς σημειώσεσι καὶ τῷ Παραρτήματι.

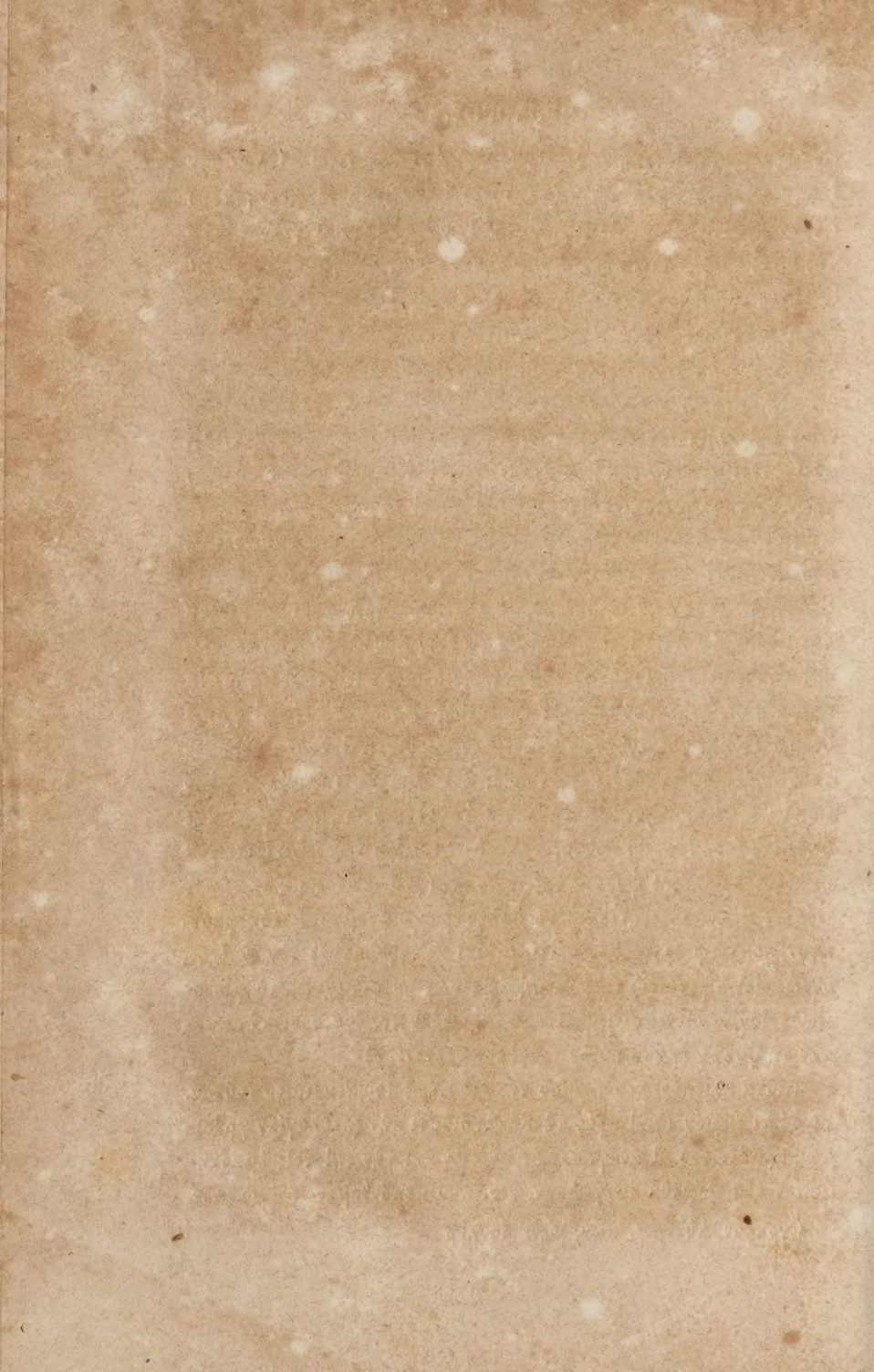
Ἄλλος δὲ τῆς ἐκδόσεως σκοπὸς, ἡ ἀπὸ τῆς τριαύτης περὶ τοὺς ἁγίους τόπους κηκόφρονος ἀνευλαβείας προφυλακῇ τῶν ἀπλουστερῶν καὶ ἀκεραιωτέρων ψυχῶν. Καθότι τὴν αὐτὴν ὀλιγωρίαν καὶ περιφρόνησιν περὶ τὰ σωτήρια τῆς ἐπὶ γῆς ἐνσάρχου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοφανείας ὑπομνήματα σπουδάζουσιν διασπείρειν καὶ αὐτοὶ οἱ δειλαιοὶ μισόχριστοὶ καὶ ἐχθροὶ τοῦ Σταυροῦ, ἀφα-

(α) Παυσαν. βιβλ. Ζ. κεφ. ιη. πρβλ. Ἰώσηπ. Ἀρχαιολ. Κ. β. Ζωναράν Χρον. β, §. ιγ. Σφύζονται δὲ καὶ μέχρι σήμερον λείψανά τινα τοῦ τάφου τούτου τῆς Ἑλλάδος. Βλ. Krafft Die Topograph. Jerusalems p. 212.

ρῶντες πρὸς παντελὴ κατάργησιν καὶ ἀφανισμόν τῶν ἰχνῶν τοῦ Ἰησοῦ· φρίσσουν γὰρ αὐτὰ (καθὰ προεῖρηται) καὶ ἀποστυγοῦσιν, ὡς ἐναργέστατα καὶ ἀνυμφισβήτητα μαρτύρια καὶ γνωρίσματα τῆς θείας ἐπιφανείας, κηρύττοντα στεντορείως καὶ βεβαιοῦντα τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου. Χωροῦσι δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν ὑπόουλως πάνυ καὶ δολερῶς. Αὐτοὺς μὲν γὰρ τοὺς ἁγίους τόπους οὐτ' ἐπαινοῦσιν, οὐτε λοιδοροῦσιν ἀνεδὴν (εἰ μὴ που τυγχόν, ἡπίως καὶ ἀστυκώτερον χαριεντιζόμενοι)· φιλανθρώπου δὲ φιλογενείας καὶ χριστιανικῆς φιλαληθείας προσωπεῖον ἀνὰ κλῆροντες, ἀπείργουσι μὲν τοὺς Χριστιανούς τῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίας, τὴν τοῦ θεοῦ Νύσσης ἐπιστολὴν καὶ αὐτοὶ περικροτοῦντες, τὰ δὲ πρὸς τὴν ἀποδημίαν ταύτην ἀπολλύμενα χρήματα παραινούντες εἰς σύστασιν καταβάλλειν διδασκαλείων παντοίων, πρὸς τὸν τοῦ γένους φωτισμὸν (οἷον αὐτοὶ δηλονότι θελοῦσι). Καταβοῶσι δὲ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς δῆθεν ἀγυρτικαῖς τισι τέχναις καὶ γοητεῖαις, ἥκιστα τῇ τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως ἀληθείᾳ πρεπούσαις, δολαζούσης τοὺς εὐπίστους προσκυνητάς, καὶ γριπίζούσης ἐξ αὐτῶν ἀμυθῆτων χρημάτων σωρόν. Καὶ ταῦτα δὲ πάντα σκώμασιν ἀρτύουσι παντοίοις, καὶ σοφίσμασι κομφῶις, ἔργον ποιοῦντες *λογομαγείῳ* μᾶλλον καὶ γελοιαστῶν, ἢ σοφῶν τῆς ἀληθείας ἐραστῶν. Τοιοῦτος τῶν νῦν Κιμμερίων διδασκάλων τοῦ σκότους ὁ δόλος ὁ ψυχαπάτας. «Ὡςπερ (φησὶν αὐτὸς πάλιν ὁ θεὸς Νύσσης Γρηγόριος) «Ὡςπερ τὸ δηλητήριον ὁ φαρμακεὺς εὐπαράδεκτον ποιεῖ τῷ ἐπιβουλευμένῳ, μέλιτι καταγλυκάνας τὸν ὄλεθρον, οὕτως (οἱ αἵρετικοὶ) ταῖς κομφείαις τῶν σοφισμάτων τὸ φθοροποιὸν δόγμα οἰονεῖ τινι μέλιτι καταχρώσαντες, ἐγγέουσι τὴν ἀπάτην τῇ ψυχῇ» (κατὰ Εὐνομ. λόγ. ιβ. σελ. 737).

Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκδόσεως τοῦ τευχιδίου τούτου. Εἰ δέ τι περιέχει καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν χρήσιμον, κρινέτωσαν οἱ ἀναγνώσται, παρ' ὧν καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ἐξαιτούμεθα συγγνώμην, εἴτι που πεπόνθαμεν ἀνθρώπινον.

Ἐγραφον Ἀθήνησι. ἡων, μηνὶ Ἰουλίῳ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΠΕΡΙ

ΤΩΝ ΑΠΗΟΝΤΩΝ ΕΙΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ.

Επειδή περ ἡρώτησας, ὦ φίλε, διὰ τοῦ γράμματος, πρέπει
φήθην περὶ πάντων σοι καθεξῆς ἀποκρίνασθαι. Ἐγὼ τοὺς ἅπας
ἀνατεθεικότας ἑαυτοὺς τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ, καλῶς ἔχειν φημί πρὸς
τάς τοῦ Εὐαγγελίου διὰ παντός ἀποβλέπειν φωνάς· καὶ ὥσπερ
οἱ τῷ κανόνι τὸ ὑποκείμενον ἀπευθύνοντες, κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ
κανόνος εὐθεῖαν τὰ σκολιὰ τὰ ἐν χερσὶν εἰς εὐθύτητα μεταβάλ-
λουσιν, οὕτως προσήκειν ἡγοῦμαι, οἶόν τινα κανόνα ὀρθὸν καὶ
ἀδιάσροφον, τὴν εὐαγγελικὴν λέγω δὴ πολιτείαν, τούτοις ἐπιβάλ-
λοντας, κατ' ἐκείνην πρὸς τὸν Θεὸν ἀπευθύνεσθαι. Ἐπεὶ τοίνυν
εἰσὶ τινες τῶν τὸν μονήρην καὶ ἰδιάζοντα βίον ἐπανηρημένων, οἷς ἐν
μέρει εὐσεβεῖας νενόμισται τὸ τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις τόπους ἰδεῖν,
ἐν οἷς τὰ σύμβολα τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας τοῦ Κυρίου ὁράται,
καλῶς ἂν ἔχοι πρὸς τὸν κανόνα βλέπειν· καὶ εἰ ταῦτα βούλεται
ἢ παρὰ τῶν ἐντολῶν χειραγωγία, ποιεῖν τὸ ἔργον, ὡς πρόσταγμα
Κυρίου· εἰ δὲ ἔξω ἐστὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Δεσπότου, οὐκ οἶδα τί
ἐστὶ τὸ μὴ διατεταγμένον τι θέλειν ποιεῖν, αὐτὸν ἑαυτῷ τοῦ κα-
λοῦ νόμον γινόμενον. Ὃπου προσκαλεῖται πρὸς τὴν κληρονομίαν
τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ὁ Κύριος τοὺς εὐλογημένους, τὸ ἀπελ-
θεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τοῖς κατορθώμασιν οὐκ ἀπηρίθμησεν. Ὃπου
τὸν μακαρισμὸν διαγγέλλει, τὴν τοιαύτην σπουδὴν οὐ περιέλαβεν.
Ὁ δὲ μήτε μακάριον ποιεῖ, μήτε πρὸς τὴν βασιλείαν εὐθετον, ἀντὶ
τίνος σπουδάζεται, ὁ νοῦν ἔχων ἐπισκεψάσθω. Καὶ εἰ μὲν ἐπω-

φελές ἦν τὸ γινόμενον, οὐκ ἦν οὐδὲ οὕτως καλὸν παρὰ τῶν τελείων σπουδάζεσθαι. Ἐπεὶ δὲ καταμνησθάνομενον δι' ἀκριβείας τὸ γινόμενον, καὶ ψυχικὴν προστρέβεται βλάβην τοῖς τὸν ἀκριβὴ βίον ἐνστησασμένοις, οὐκ ἔστι τῆς μακρᾶς σπουδῆς ἀξίον, ἀλλὰ τῆς μεγίστης φυλακῆς, ὥς μηδενὶ τῶν καταδιαπτόντων ὁ κατὰ θεὸν προηρημένος ζῆν περιπείροιο. Τί οὖν ἔστιν ἐν τούτοις τὸ βλάπτον; Ἡ σεμνὴ πολιταία πᾶσι πρόκειται, καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξίν· ἴδιον δὲ τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν βίου, ἡ εὐσχημοσύνη· αὕτη δὲ ἐν τῷ ἀμύκτῳ καὶ ἰδιάζοντι βίῳ τῆς ζωῆς κατορθοῦται, ὥς ἀνεπίμικτον καὶ ἀσύγχυτον εἶναι τὴν φύσιν, μήτε τῶν γυναικῶν ἐν ἀνδράσι, μήτε τῶν ἀνδρῶν ἐν γυναιξὶ πρὸς τὰ περὶ τετρατηρημένα τῆς εὐσχημοσύνης ὁρμώντων. Ἀλλ' ἡ τῆς ὁδοιπορίας ἀνάγκη λύει τὴν ἐν τούτοις ἀκριβείαν, καὶ πρὸς ἀδιαφορίαν τῶν παρατετηρημένων ἄγει· ἀμύχανον γὰρ γυναικὶ τοσαύτην ὁδὸν διαδραμεῖν, εἰμὴ τὸν διασφύζοντα ἔχει, καὶ διὰ τὴν φυσικὴν ἀσθενεῖαν ἀναγομένη ἐπὶ τὸ ὑποζύγιον, κἀκεῖθεν καταγομένη, καὶ ἐν ταῖς δυσχωρίαις παρακρατουμένη. Ὅποτερον δ' ἂν ὑποθώμεθα, εἴτε γνώριμον ἔχει τὸν τὴν θεραπείαν ἀποπληροῦντα, εἴτε μισθωτὸν τὸν τὴν διακονίαν παρεχόμενον, κατ' ἐκάτερον μέρος οὐ διαφεύγει τὴν μέμψιν τὸ γινόμενον· οὔτε γὰρ τῷ ξένῳ ἐαυτὴν προσαναπαύουσα, οὔτε τῷ ἰδίῳ, τὸν τῆς σωφροσύνης φυλάττει νόμον. Τῶν δὲ κατὰ τοὺς ἀνατολικοὺς τόπους πνυδοχείων καὶ καταλυμάτων καὶ πόλεων πολλὴν τὴν ἄδειαν καὶ πρὸς τὸ κακὸν τὴν ἀδιαφορίαν ἐχόντων, πῶς ἔσται δυνατόν τὸν διὰ καπνοῦ παριόντα μὴ δριμυλῆσθαι τὰς ὄψεις; ὅπου μολύνεται μὲν ἀκοή, μολύνεται δὲ ὀφθαλμός, μολύνεται δὲ καρδιά, δι' ὀφθαλμῶν καὶ ἀκοῆς δεχομένη τὰ ἄτοπα, πῶς ἔσται δυνατόν ἀπαθῶς παρελθεῖν τοὺς ἐμπαιθεῖς τόπους; Τί δὲ καὶ πλέον ἔξει ὁ ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις γινόμενος; ὥς μέχρι τοῦ νῦν σωματικῶς τοῦ Κυρίου ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις διάγοντος, ἡμῶν δὲ ἀποφοιτῶντος; ἢ ὥς τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρὰ τοῖς ἱεροσολυμίταις πλεονάζοντος, πρὸς δὲ ἡμᾶς διαβῆναι ἀδυνατοῦντος; Καὶ μὴν, εἰ ἔστιν ἐκ τῶν φαινομένων Θεοῦ παρουσίαν τεκμήρα·

σθαι, μᾶλλον ἂν τις ἐν τῷ ἔθνει τῶν Καππαδοκῶν τὸν Θεὸν δια-
 τᾶσθαι νομίσαιεν, ἢ περ ἐν τοῖς ἔξω τόποις· ὅσα γάρ ἐστιν ἐν
 τούτοις θυσιαστήρια, δι' ὧν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου δοξάζεται, οὐκ
 ἂν τις τοσούτῃ [δυσ] πάσης σχεδὸν τῆς οἰκουμένης ἐξαριθμήσαιτο
 θυσιαστήρια ἔπειτα, εἰ ἦν πλείων ἡ χάρις ἐν ταῖς κατὰ Ἱεροσόλυ-
 μα τόποις, οὐκ ἂν ἐπιχωρήσει τοῖς ἐκεῖ ζώσιν ἡ ἀλαστία. Νῦν
 μὲν τοι οὐκ ἔστιν ἀκαυχρήσις εἶδος, ὃ μὴ τολμᾶται παρ' αὐτοῖς,
 καὶ πορνεῖαι, καὶ μοιχεῖαι, καὶ κλοπαί, καὶ εἰδωλολατρεῖαι, καὶ
 φαρμακεῖαι, καὶ φθόνοι, καὶ φόνοι· καὶ μάλιστα γὰρ τὸ τοιοῦτον
 ἐπιχωριάζει κακόν, ὥστε μηδαμῶς τοιαύτην ἐτοιμότητα εἶναι πρὸς
 τὸ φανεῖν, ὅσον ἐν ταῖς τόποις ἐκείνοις, θηρίων δίκην τῷ αἵματι
 τῶν ὁμοφύλων ἐπιτρεχόντων ἀλλήλων, ψυχροῦ κέρδους χάριν.
 Ὅπου τοίνυν ταῦτα γίνεται, ποῖαν ἀπόδειξιν ἔχει τοῦ πλείονα
 χάριν εἶναι ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις; Ἀλλ' οὐδὰ τὸ ἀντιλεγόμενον
 ὑπὸ τῶν πολλῶν πρὸς τὰ παρ' ἐμοῦ εἰρημένα· λέγουσι γάρ,
 διὰ τί ταῦτα καὶ ἐπὶ σὲ αὐτὸν οὐκ ἐνομοθέτησας; εἰ γὰρ μηδὲν
 ἦν κέρδος τῷ κατὰ Θεὸν ἐκδημήσαντι, ἀντὶ τοῦ γενέσθαι ἐκεῖ,
 ὑπὲρ τινος; μάτην ὑπέστης τὴν τοσαύτην ὁδόν; Ἀκουσάτωσαν οὖν
 τῆς ὑπὲρ τούτων παρ' ἐμοῦ ἀπολογίας. Ἐμοί, διὰ τὴν ἀνάγκην
 ταύτην ἐν ᾗ ζῆν ἐτάχθην παρὰ τοῦ οἰκονομοῦντος ἡμῶν τὴν ζωὴν,
 ἐγένετο, τῆς ἀγίας συνόδου ὁριστάσης, διορθώσεως ἕνεκεν τῆς κατὰ
 τὴν Ἀραβίαν ἐκκλησίας, μέχρι τῶν τόπων γεέσθαι· καὶ ἐπειδὴ
 ὁμορός ἐστιν ἡ Ἀραβία τοῖς κατὰ Ἱεροσόλυμα τόποις, ὑποσχόμε-
 νος καὶ συσκεψόμενος τοῖς προεστῶσι τοῖς τῶν ἁγίων Ἱεροσολυ-
 μιτῶν ἐκκλησιῶν, διὰ τὸ εἶναι αὐτῶν ἐν ταραχῇ τὰ πράγματα,
 καὶ χρῆζειν τοῦ μεσιτεύοντος. Ἐπειτα δέ, καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου
 βασιλέως παρατχομένου τὴν εὐκολίαν τῆς ὁδοῦ διὰ δημοσίου ὀχή-
 ματος, οὐδενίᾳ ἡμῶν ἀνάγκη ἐγένετο ταῦτα πάσχειν, ἀ καὶ ἐπὶ
 τῶν ἄλλων κατενοήσαμεν. τὸ γὰρ ὄχημα ἡμῶν ἀντὶ ἐκκλησίας
 καὶ μοναστηρίου ἦν, διὰ πάσης τῆς ὁδοῦ συμπληρόνων πάντων
 καὶ συννηστευόντων τῷ Κυρίῳ. Τὸ οὖν ἡτέρον μηδεὶς σκανδα-
 λίζετω· μᾶλλον δὲ πιθανὴ γενέσθω ἡ συμβουλία ἡμῶν, ὅτι περὶ

ὧν τῷ ὀφθαλμῷ ὑπεβάλομεν, περὶ τούτων καὶ συμβουλευόμεν. Ἡμεῖς γὰρ τὸν ἐπιφανέντα Χριστὸν εἶναι Θεὸν ἀληθινὸν ὡμολογήσαμεν καὶ πρὶν ἐπὶ τοῦ τόπου γενέσθαι, καὶ μετὰ ταῦτα, οὔτε τῆς πίστεως ἐλαττουμένης, οὔτε μετὰ ταῦτα προσαναζηθείσης· καὶ τὴν διὰ τῆς Παρθένου ἐνανθρώπησιν καὶ πρὸ τῆς Βηθλεὲμ ἡπιστάμεθα· καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασιν καὶ πρὸ τοῦ Μνήματος ἐπιστεύσαμεν· καὶ τὴν εἰς οὐρανὸς ἀνάβασιν, καὶ δίχα τοῦ τὸ ὅρος τῶν Ἑλλαιῶν ἰδεῖν, ἀληθῆ εἶναι ὡμολογήσαμεν. Τοσοῦτον δὲ μόνον ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ὠφελήθημεν, ὅσον ἐν συγκρίσει γινῶναι, ὅτι τὰ ἡμέτερα τῶν ἔξω πολὺ ἀγιώτερά ἐστιν. Ὅθεν οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ἐν οἷς ἐστὲ τόποις αἰνέσατε αὐτόν. Θεοῦ γὰρ προσεγγισμὸν τοπικὴ μετástasis οὐ κατεργάζεται· ἀλλ' ὅπου περ ἂν ᾖς, πρὸς σὲ ἤξει ὁ Θεός, ἐάν γε τὸ τῆς ψυχῆς σου καταγώγιον τοιοῦτον εὑρεθῇ, ὥστε ἐνοικῆσαι τὸν Κύριον ἐν σοί, καὶ ἐμπεριπατῆσαι. Εἰ δὲ πλήρη ἔχεις τὸν ἔσω ἄνθρωπον λογισμῶν πονηρῶν, καὶ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ᾖς, καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἑλλαιῶν, καὶ ὑπὸ τὸ Μνῆμα τῆς Ἀναστάσεως, τοσοῦτον ἀπέχεις τοῦ τὸν Χριστὸν δέξασθαι ἐν ἑαυτῷ, ὅσον οἱ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ὡμολογίσαντες. Συμβούλευσον οὖν, ἀγαπητὲ, τοῖς ἀδελφοῖς ἐκδημεῖν ἀπὸ τοῦ σώματος πρὸς τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἀπὸ Καππαδοκίης εἰς Παλαιστίνην. Εἰ δέ τις τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν προβάλοιτο, τὴν παραγγείλασαν τοῖς μαθηταῖς μὴ χωρίζεσθαι ἀπὸ Ἱεροσολύμων, νοησάτω τὸ εἰρημένον· ἐπειδὴ περ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις καὶ διανομὴ οὕτω ἐπεφοίτησε τοῖς Ἀποστόλοις, προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Κύριος ἐπὶ τὸ αὐτὸ μένειν, ἕως ἂν ἐνδύσωνται δύναμιν ἐξ ὕψους. Εἰ μὲν οὖν ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς ἐγένετο μέχρι τοῦ νῦν, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν εἶδει πυρὸς τῶν χαρισμάτων οἰκονομοῦντος ἕκαστον, ἔδει πάντας εἶναι ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, ἐν ᾧ ἡ διανομὴ τοῦ χαρίσματος ἐγένετο· εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ, καὶ οἱ ἐνταῦθα πιστεύσαντες μέτοχοι γίνονται τοῦ χαρίσματος, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, οὐ κατὰ τὴν ἐπιδημίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις.

ΤΑΙΣ ΚΟΣΜΙΩΤΑΤΑΙΣ ΑΛΗΘΩΣ ΚΑΙ ΕΥΛΑΒΕΣΤΑΤΑΙΣ

ΑΔΕΛΦΑΙΣ,

ΕΥΣΤΑΘΙΑ ΚΑΙ ΑΜΒΡΟΣΙΑ,

ΚΑΙ ΤΗ ΚΟΣΜΙΩΤΑΤΗ ΚΑΙ ΣΕΜΝΟΤΑΤΗ ΘΥΓΑΤΡΙ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗ,

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΕΝ ΚΥΡΙΩ ΧΑΙΡΕΙΝ.

Η μὲν τῶν ἀγαθῶν καὶ καταθυμίων συντυχία, καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς μεγάλης τοῦ Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν φιλανθρωπίας, τὰ ἐν τοῖς τόποις δεικνύμενα, τῆς μεγίστης ἐγένετό μοι χαρᾶς τε καὶ εὐφροσύνης ὑπόθεσις· δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἐδηλώθη μοι ἡ κατὰ Θεὸν ἐορτὴ, διὰ τε τοῦ ἰδεῖν τὰ σωτήρια σύμβολα τοῦ ζωοποιήσαντος ἡμᾶς Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦ ψυχᾶς συντυχεῖν, ἐν αἷς τὰ τοιαῦτα τῆς τοῦ Κυρίου χάριτος σημεῖα πνευματικῶς θεωρεῖται· ὥστε πιστεύειν, ὅτι ἀληθῶς ἐν τῇ καρδίᾳ ἐστὶ τοῦ τὸν Θεὸν ἔχοντος ἡ Βηθλεὲμ, ὁ Γολγοθᾶς, ὁ Ἑλαιὼν, ἡ Ἀνάστασις. Ὅτε γὰρ διὰ τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως ὁ Χριστὸς ἐμορφώθη, καὶ ὁ καθελώσας τῷ θείῳ φόβῳ τὰς σάρκας αὐτοῦ, καὶ συσταυρωθεὶς τῷ Χριστῷ, καὶ ἀποκυλίσας ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν βαρὺν τῆς βιωτικῆς ἀπάτης λίθον, καὶ ἐξελθὼν τοῦ σωματικοῦ μνημείου, ὡς ἐν καινότητι ζωῆς περιεπάτησε, καὶ* ὁ* καταλιπὼν τὴν κοίτην καὶ χαίριζον τῶν ἀνθρώπων ζωὴν, ἀναβὰς δὲ διὰ τῆς ὑψηλῆς ἐπιθυμίας εἰς τὴν ἐπουράνιον πολιτείαν, καὶ τὰ ἄνω φρονῶν, οὗ ὁ Χριστὸς, καὶ μὴ βαρυνόμενος τῷ ἄχθει τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐξελαφρύνας, διὰ καθαρωτέρας ζωῆς, ὥστε αὐτῷ νεφέλης δίκην συμμετεωροπορεῖν ἐπὶ τὰ ἄνω τὴν σάρκα· οὗτος, κατὰ γε τὴν ἐμὴν κρίσιν, ἐκείνων ἐστὶ τῶν κατωνομασμένων, ἐν οἷς τὰ ὑπομνήματα τῆς τοῦ Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν φιλανθρωπίας δρᾶται. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶδον μὲν καὶ αἰσθητῶς τοὺς ἁγίους τόπους, εἶδον δὲ καὶ ἐν ὑμῖν

τῶν τοιούτων τόπων ἐναργῆ τὰ σημεῖα, τοσαύτης ἐπληρώθη χά-
 ρος, ὥστε ὑπὲρ λόγον εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ τὴν διήγησιν. Ἀλλ' ἐπει-
 δὴ εὐκριν ἄνθρωπον ὄντα, δισκολὸν εἶναι, ἵνα μὴ εἶπω ὅτι ἀδύνα-
 τον, ἀμιγῆς τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθὸν καρποῦσθαι, διὰ τοῦτό μοι τῇ
 γεύσει τῶν γλυκέων συγκατεμίχθη τι καὶ τῶν πικραίνοντων τὴν
 αἴσθησιν· ἐφ' οἷς μετὰ τὴν ἀγαθὴν τῶν εὐφραυνόντων ἀπόλαυσιν,
 πάλιν ἐπὶ τὴν πατρίδα σκυθρωπάων ἐπορευόμενος, λογιζόμενος,
 οὐκ ἀληθὴς ὁ τοῦ Κυρίου λόγος, ὁ εἰπὼν, «ὅλον τὸν κόσμον ἐν
 τῷ πονηρῷ κεῖσθαι· ὡς μὴδὲν τῆς οἰκουμένης μέρος ἐλεύθερον
 εἶναι τῆς μοίρας τοῦ χειρόνος· εἰ γὰρ ὁ τὸ ἅγιον τῆς ὄντως ζωῆς
 ἔχνος ὑποδεξάμενος τόπος τῆς πονηρᾶς ἀκάνθης οὐ καθαρεῖται,
 τί χρὴ περὶ τῶν λοιπῶν ἐννοεῖν τόπων, [ἐν] οἷς ἡ τοῦ ἀγαθοῦ με-
 τουσίᾳ κατεσπάρη διὰ ψιλῆς ἀκοῆς καὶ κηρύγματος; ταῦτα δὲ
 πρὸς ὅ,τι βλέπων φημί, πάντως οὐδὲν χρὴ γυμνότερον διὰ τῶν
 λόγων ἐκτίθεσθαι, αὐτῶν τῶν πραγμάτων πάσῃ φωνῇ γνωρίμου
 γεγωνότερον διαδοῶντων τὰ λυπηρά. Μίαν ἔχθραν ἐνομοθέτησεν
 ἡμῖν ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν νομοθέτης, τὴν πρὸς τὸν ὄφιν λέγω, πρὸς
 οὐδὲν ἄλλο τὴν τοῦ μισεῖν δύναμιν ἐνεργεῖσθαι προστάξας, εἰ μὴ
 πρὸς τὴν ἀποστροφὴν τῆς κακίας· αὐτὴν γὰρ θάσω, φησὶν, ἀνὰ
 μέσον σου, καὶ ἀνὰ μέσον ἐκείνου· ἐπειδὴ [γὰρ] ποικίλη τις καὶ πο-
 λυειδὴς ἐστὶν ἡ κακία, διὰ τοῦ ὅτεως ὁ λόγος ταύτην αἰνίσσεται,
 τῇ πυκνῇ τῶν φολίδων θέσει τὸ πολύτροπον τῆς κακίας χαρα-
 κτηρίζων. Ἡμεῖς δὲ πρὸς μὲν τὸν ὄφιν ἐνσπονδοὶ διὰ τοῦ τὰ θε-
 λήματα τοῦ ἀντικειμένου ποιεῖν ἐγερόμεθα, τὸ δὲ μῖσος κατ' ἀλ-
 λήλων ἐτρέψαμεν· τάχα δὲ οὐδὲ καθ' ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ τῇ
 ἐντολῇ δεδοκότος· ὁ μὲν γὰρ φησιν, «Ἀγαπίσεις τὸν πλησίον σου,
 καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου», τὸν τῆς φύσεως ἡμῶν πολέμιον μόνον
 ἐχθρόν ἡγεῖσθαι προστάξας, πάντα δὲ τὸν κοινωνοῦντα τῆς εὐ-
 σεως, πλησίον ἐκάστου εἶναι εἰπὼν· ἡ δὲ βαρυκαρδίας ἡμῶν γε-
 νεὰ τοῦ πλησίον ἡμᾶς διαστήσασα, θάλλειν τὸν ὄφιν ἐποίησε, καὶ
 τοῖς τῶν φολίδων αὐτοῦ στίγμασιν ἐπιτέρεπσθαι· Ἐγὼ γὰρ τὸ
 μὲν τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ μισεῖν ἐννομον εἶναι φημί, καὶ ἀρέ-

σκεῖν τῷ Δεσπότῃ τὸ τοιοῦτον μῖσος· ἐχθρούς δὲ λέγω τοὺς κατὰ πάντα τρόπον τὴν τοῦ Δεσπότου δόξαν ἀπαρνούμενους, εἴτε τοὺς Ἰουδαίους, εἴτε τοὺς φανερώς εἰδωλολατρούντας, εἴτε τοὺς διὰ τῶν Ἀρείου δογμάτων εἰδωλοποιούντας τὴν κτίσιν, καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν πλάνην ἀναληψάνοντας· εἰ δὲ Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα εὐσεβῶς δοξάζοιτο, καὶ προσκυνεῖτο παρὰ τῶν πιστευόντων ἐν ἀσυγχύτῳ καὶ διακεκριμένῃ τῇ ἁγίᾳ Τριάδι μίαν εἶναι καὶ φύσιν, καὶ δόξαν, καὶ βασιλείαν, καὶ δύναμιν, καὶ τὴν ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν, ἐνταῦθα ὁ πόλεμος τίνα εὐλογον αἰτίαν ἔχει; Ὅτε ἐπεκράτει τὰ τῆς αἵρέσεως δόγματα, καὶ τὸ παρακινδυνεύσαι πρὸς τὰς ἐξουσίας, δι' ὧν ἐδόκει τὸ τῶν ἀντικειμένων δόγμα κρατύνεσθαι, καλῶς εἶχεν· ὥς ἂν μὴ καταδυναστεύοιτο ταῖς ἀνθρωπίναις δυναστείαις ὁ σωτήριος λόγος. Νυνὶ δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἕως τοῦ ἄκρου αὐτοῦ, ἴσως κρυπτομένης ἐν φανερῷ τῆς εὐσεβείας, ὁ τοῖς κηρύττουσι τὴν εὐσεβίαν πολεμῶν, οὐκ ἐκείνοις μάχεται, ἀλλὰ τῷ παρ' αὐτῶν εὐσεβῶς κηρυσσομένῳ· τίς γὰρ εἶναι σκοπὸς ἄλλος ἐφείλει τῷ τὸν θεὸν ἔχοντι ζῆλον, εἰ μὴ τὸ παντὶ τρόπῳ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καταγγέλλεσθαι; Ἔως γὰρ ἂν ἐξ ὅλης καρδίας τε καὶ ψυχῆς καὶ διανοίας προσκυνῇται ὁ μονογενὴς Θεός, ἐκεῖνο εἶναι πεπιστευμένο; ἐν πᾶσιν, ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατήρ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοτίμῳ προσκυνῇται δοξάζζεται, οἱ τὰ περισσὰ σοφίζόμενοι ποίαν τοῦ πολέμου εὐπρόσωπον ἔχουσιν ἀφορμὴν; σκίζοντες τὸν χιτῶνα τὸν ὁρθόκτιστον, καὶ πρὸς Παῦλον καὶ Κηρᾶν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καταμερίζοντες, καὶ τὸν προσεγγισμὸν τῶν τὸν Χριστὸν προσκυνούντων, βδελυκτὸν ἀποφαίνοντες· μονοῦ φανερώς ἐκεῖνο βιδῶντες τοῖς ῥήμασι « Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ. Μὴ ἐγγίσης με, ὅτι καθαρὸς εἰμι ». Δεδόσθω δὲ καὶ πλέοντι αὐτοῖς κατὰ πᾶν γινώσκιν, ἣν περ αὐτοὶ οἶονταί καταληγένοι, προσεῖναι· μὴ πλέον τοῦ πιστεῖν ἀληθινὸν εἶναι Θεὸν τὸν τοῦ Θεοῦ ἀληθινὸν Υἱὸν ἔχουσι; τῇ γὰρ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ὁμολογίᾳ πάντα συμπεριλαμβάνεται τὰ εὐσεβῆ καὶ σώζοντα ἡμᾶς νοήματα· ὅτι ἀγαθὸς,

ὅτι δίκαιος, ὅτι δυνατός, ἀτρεπτός τε καὶ ἀναλλοίωτος, καὶ αἰεὶ ὁ αὐτός, οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον, οὔτε πρὸς τὸ βέλτιον τραπήναι δυνάμενος· τὸ μὲν γὰρ οὐ πέφυκε, τὸ δὲ οὐκ ἔχει· τί γὰρ ὑψίστου ὑψηλότερον; τί τοῦ ἀγαθοῦ ἀγαθότερον; ὥστε ἐν πάσῃ τοῦ ἀγαθοῦ τελειότητι θεωρούμενος, κατὰ πᾶν εἶδος τροπῆς τὸ ἀναλλοίωτον ἔχει· οὐ κατὰ καιρούς τινας τὸ τοιοῦτον ἐν ἑαυτῷ δεικνύς, ἀλλ' αἰεὶ ὡσάύτως ἔχων, καὶ πρὸ τῆς κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίας, καὶ ἐν ἐκείνῳ, καὶ μετὰ τοῦτο· οὐδὲν τῆς ἀτρέπτου καὶ ἀναλλοιώτου φύσεως ἐν ταῖς ὑπὲρ ἡμῶν ἐνεργείαις πρὸς τὸ ἀπεμφαῖνον μεθιερμολόμενος· τὸ γὰρ φύσει ἀφθαρτον καὶ ἀναλλοίωτον αἰεὶ τοιοῦτόν ἐστιν, οὐ συναλλοιούμενον τῇ ταπεινῇ φύσει, ὅταν ἐν ἐκείνῃ κατ' οἰκονομίαν γένηται, κατὰ τὸ τοῦ ἡλίου ὑπόδειγμα, ὃς ἐπιβάλων τὴν ἀκτῖνα τῷ ζόφῳ, τὸ φῶς τῆς ἀκτῖνος οὐκ ἡμαύρωσεν, ἀλλὰ τὸ σκότος διὰ τῆς ἀκτῖνος εἰς φῶς μετεποίησεν· οὕτως καὶ τὸ ἀληθινὸν φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ ἡμῶν λάμψαν, οὐκ αὐτὸ ὑπὸ τοῦ σκότους κατεσκιώσθη, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ τὸν ζόφον ἐφώτισεν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν σκότει τὸ ἀνθρώπινον ἦν, καθὼς γέγραπται, ὅτι «οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότει διαπορεύονται» ὁ ἐλάμψας τῇ ἐσκοτισμένῃ φύσει, διὰ παντός τοῦ συγκρίματος ἡμῶν τῆς θεότητος τὴν ἀκτῖνα διαγαγὼν, διὰ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, ὅλον τὸ ἀνθρώπινον τῷ ἰδίῳ φωτὶ προσφκείωσε, τῇ πρὸς ἑαυτὸν ἀνακράσει, ὅπερ ἐστὶν αὐτός, κἀκεῖνο ἀπεργασάμενος· καὶ ὥς οὐκ ἐφθάρη ἡ θεότης ἐν τῷ φθαρτῷ σώματι γενομένη, οὕτως οὐδὲ εἰς τροπὴν ἡλλοιώθη, τὸ τρεπτὸν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἱασαμένη· [καθὰ] καὶ ἐπὶ τῆς ἱατρικῆς τέχνης ὁ θεραπεύων τὰ σώματα, ἐπειδὴν ἄψηται τοῦ πεπονθότος, οὐκ αὐτὸς ἐμπαθὲς γίνεται, ἀλλὰ τὸ νοσοῦν ἐξιάσατο. Μηδεὶς δὲ διὰ τοῦτο, τὸ τοῦ Εὐαγγελίου μὴ δεόντως ἐκλαμβάνων, ἡγεσθω κατὰ προκοπὴν τινα καὶ ἀκολουθίαν κατ' ὀλίγον πρὸς τὸ θεϊότερον μεταπεποιῆσθαι τὴν ἡμετέραν φύσιν ἐν τῷ Χριστῷ· τὸ γὰρ «προκόπτειν ἡλικία, καὶ σοφία, καὶ χάριτι» εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἀληθῶς ἐν τῷ ἡμετέρῳ φυράματι γεγενῆσθαι τὸν Κύριον παρὰ τῆς Γραφῆς ἱστοῦρηται· ὥς

ἂν μὴ τινα χώραν ἔχοι τὸ τῶν ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς θεοφανίας δό-
 κησίν τινα γεγενῆσθαι δογματιζόντων, ἐν σωματικῇ μορφῇ κα-
 τεσχηματισμένην· διὰ τοῦτο ὅσα τῆς φύσεως ἡμῶν ἴδια, ἀνεπαι-
 σχύντως καὶ περὶ αὐτὸν ἱστορεῖ ἡ Γραφή, τὴν βρώσιν, τὴν πόσιν,
 τὸν ὕπνον, τὸν κόπον, τὴν τροφήν, τὴν προκοπὴν τῆς σωματικῆς
 ἡλικίας τὴν αὔξησιν, πάντα δι' ὧν ἡ ἡμετέρα χαρακτηρίζεται
 φύσις, πλὴν τῆς καθ' ἁμαρτίαν ὁρμῆς· ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀπότευγμα
 φύσεώς ἐστιν, οὐκ ἰδίωμα· ὡς καὶ ἡ νόσος, καὶ ἡ πῆρωσις οὐκ
 ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν συμπέφυκεν, ἀλλὰ παρὰ φύσιν συμβαίνει· οὕτως
 καὶ ἡ κατὰ κακίαν ἐνέργεια καθάπερ τις πῆρωσις τοῦ ἐμπε-
 φυκότος ἡμῖν ἀγαθοῦ νοεῖται, οὐκ ἐν τῷ αὐτῇ ὑφισταμένη κα-
 ταλαμβανομένη, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπουσίᾳ θεωρουμένη. Ὁ
 οὖν τὴν φύσιν ἡμῶν πρὸς τὴν θείαν δύναμιν μεταστοιχειώσας,
 ἄπικρον αὐτὴν καὶ ἄνισον ἐν ἑαυτῷ διεσώσατο, τὴν ἐξ ἁμαρτίας
 γινομένην τῇ προαιρέσει πῆρωσιν οὐ προσδεξάμενος· «Ἁμαρτίαν
 γὰρ φησιν, οὐκ ἐποίησεν· οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐ-
 τοῦ». Τοῦτο δὲ οὐ μετὰ τι χρονικὸν διάστημα περὶ αὐτὸν θεω-
 ροῦμεν· ἀλλ' εὐθύς ὁ ἐν Μαρίας ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ὠκοδόμησεν ἡ
 Σοφία τὸν ἴδιον οἶκον, τῇ μὲν ἑαυτοῦ φύσει ἐκ τοῦ ἐμπαθοῦς
 φυράματος ἦν· ὁμοῦ δὲ τῇ ἐπελεύσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ
 τῇ ἐπισκηνώσει τῆς τοῦ Ἰψίστου δυνάμεως, ὅπερ τὸ ἐπισκηνῶσαν
 ἦν φύσει τῇ ἰδίᾳ, εὐθύς κακείνο ἐγένετο· «Χωρὶς γὰρ πάσης ἀντι-
 λογίας τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται». Ἐπεὶ οὖν ἄπει-
 ρόν τι ἐστὶ καὶ ἀμέτρητον ἡ τῆς θεότητος δύναμις, βραχὺ δὲ καὶ
 οὐκ ἰδανὸν τὸ ἀνθρώπινον, ἁμα* τε* ἐπῆλθε τὸ Πνεῦμα τῇ Παρθένῳ,
 καὶ ἡ τοῦ Ἰψίστου ἐπεσκίασε δύναμις, τὸ διὰ τῆς τοιαύτης ἀφορ-
 μῆς πηγνύμενον σκῆνωμα οὐδὲν τῆς ἀνθρωπίνης σαπρίας συνεπε-
 σπάσατο· ἀλλ' ὅπερ ἦν ἐν τῷ συστήματι, εἰ καὶ ἄνθρωπος ἦν, πλὴν
 ἀλλὰ καὶ πνεῦμα καὶ χάρις καὶ δύναμις ἦν, ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς
 θείας δυνάμεως τῆς κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν ιδιότητος ἐκλαμπούσης.
 Καὶ ἐπειδὴ δύο πέρατα τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ ζωῆς, ὅθεν ἀρχόμεθα
 καὶ εἰς ὃ καταλήγομεν, ἀναγκαίως ὁ πᾶσαν ἡμῶν τὴν ζωὴν θερα-

πεύων, διὰ τῶν δύο ἄκρων ἡμᾶς περιπτύσσεται, καὶ τῆς ἀρχῆς ἡμῶν καὶ τοῦ τέλους περιδρασίμενος, ἵνα ἐξ ἀμφοτέρων ὑψώσῃ τὸν κείμενον. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸ τέλος μέρους καταλαμβάνομεν, τοῦτο καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς λογιζόμεθα· ὥς γὰρ ἐκεῖ, τὸ μὲν σῶμα τῆς ψυχῆς διαζευχθῆναι κατ' οἰκονομίαν ἐποίησεν, ἡ δὲ ἀμέριστος θεότης ἀπ' αὐτῆς ἀνακραθεῖσα τῷ ὑποκειμένῳ, οὔτε τοῦ σώματος οὔτε τῆς ψυχῆς ἀπεσπάσθη· ἀλλὰ μετὰ μὲν τῆς ψυχῆς ἐν τῷ παραδείσῳ γίνεται, ὁδοποιούσα διὰ τοῦ ληστοῦ τοῖς ἀνθρώποις τὴν εἴσοδον, διὰ δὲ τοῦ σώματος ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἀναιροῦσα τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ σῶμα ΚΥΡΙΟΣ λέγεται, διὰ τὴν ἐγκειμένην θεότητα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς λογιζόμεθα, ὅτι ὅλη τῇ φύσει ἡμῶν ἡ τοῦ Ἰψίστου δύναμις διὰ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγκραθεῖσα, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν γίνεται, καθὼς εἰκὸς ἐν ψυχῇ γενέσθαι, καὶ τῷ σώματι καταμίγνυται· ὥς ἂν διὰ πάντων ὁλοτελής ἡ σωτηρία γένηται, φυλασσομένης τῇ θεότητι καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καὶ ἐν τῷ τέλει, τῆς θεοπροποῦ, τε καὶ ὑψηλῆς ἀπαθείας· οὔτε γὰρ ἡ ἀρχὴ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀρχὴν, οὔτε τὸ τέλος κατὰ τὸ ἡμέτερον τέλος· ἀλλ' ἐδειξε καὶ ἐκεῖ καὶ ὧδε τὴν θείαν ἐξουσίαν, μὴτε τῆς ἀρχῆς ἐν ἡδονῇ μολυνθείσης, μὴτε τοῦ τέλους εἰς φθορὰν καταλίσσεντος. Εἰ οὖν ταῦτα βροῶμεν, καὶ διαμαρτυρόμεθα, ὅτι «Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία», αἰὶ ἄτρεπτος, αἰὶ ἄρθρητος, καὶ ἐν τῷ τρεπτῷ καὶ φθαρτῷ γένηται, οὐκ αὐτὸς μολυνόμενος, ἀλλὰ τὸ μολυνθὲν καθαρίζων· τί ἀδικοῦμεν; καὶ ὑπὲρ τίνος μισοῦμεθα; καὶ τί βούλεται ἡ τῶν κινῶν θυσιαστηρίων ἀντεξχωγὴ; Μὴ ἄλλον Ἰησοῦν καταγγέλλομεν; μὴ ἕτερον ὑποδεικνύομεν; μὴ ἄλλας Γραφὰς ἐκτιθέμεθα; μὴ τὴν ἁγίαν Παρθένον, τὴν Θεοτόκον, ἐτόλμασέ τις ἡμῶν καὶ ἀνθρωποτόκον εἰπεῖν, ὅπερ ἀκούομεν τινος ἐξ αὐτῶν ἀφειδῶς λέγειν; μὴ τρεῖς ἀναστάσεις μυθοποιῶμεν; μὴ χιλίων ἐτῶν γαστριμαργίας ἐπαγγελλόμεθα; μὴ τὴν Ἰουδαϊκὴν ζωοθυσίαν πάλιν ἐπαναληφθῆσθαι λέγομεν; μὴ περὶ τὴν κάτω Ἱερουσαλὴμ τὰς ἐλπίδας τῶν

ἀνθρώπων κλίνομεν, ἀνοικισμὸν αὐτῆς διὰ τῆς ἐπιφανεστέρας τῶν λίθων ὕλης ἀναπλάσσοντες; τί τοιοῦτον ἔχοντες ἐγκλεῖσθαι φευκτοὶ ἐνομιόθημεν, καὶ ἄλλο παρὰ τινῶν ἀντεγείρεται ἡμῖν θυσιεστήριον, ὡς ἡμῶν βεβηλούντων τὰ ἅγια; Ὑπὲρ τούτων ἐν φλογμονῇ καὶ λύπῃ τὴν καρδίαν ἔχων, ὁμοῦ τῷ ἐπιθῆναι τῆς μητροπόλεως, ἀποκινῶται τῆς ψυχῆς τὴν πικρίαν διὰ τοῦ γράψαι πρὸς τὴν ἀγάπην ὑμῶν προεθυμῆθαι. Ἰμεῖς δὲ, ἐφ' ὅπερ ἂν ὑμᾶς χαιραγωγῆσῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ἐκείνῳ εἴητε, ὅπισω τοῦ Θεοῦ πορευόμεναι, σαρκὶ δὲ καὶ αἵματι μὴ προτανέχουσαι, μηδὲ ἄφορμὴν παρασκευάζουσί τισι καυχήματος, ἵνα μὴ ἐν ὑμῖν καυχῶνται, διὰ τοῦ ὑμετέρου βίου τῆς φιλοδοξίας αὐτῶν ἐπανιζανομένης. Ἀναμνήσθητε τῶν ἁγίων Πατέρων, οἷς παρὰ τοῦ μακαρίου πατρὸς ὑμῶν ἐνεχειρίσθητε· ὧν καὶ ἡμεῖς κατὰ Θεοῦ χάριν τὴν διαδοχὴν ἔχειν κατηύωθαμεν· καὶ μὴ μεταίρετε ὅρια, ἃ ἔθεντο οἱ Πατέρες ἡμῶν, μηδὲ ἀτιμάζετε τὸν ἰδωτισμὸν τοῦ ἀπλουστεροῦ κηρύγματος, μηδὲ ποικίλαις διδασκαίς τὸ πλέον νέμετε· ἀλλὰ στοιχεῖτε τῷ ἀρχαίῳ κανόνι τῆς πίστεως· καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ἡμῶν, ἐρρῶμένων ψυχῇ καὶ σώματι. Ὁ Κύριος φυλάσσοι ὑμᾶς ἐν ἀφθαρσίᾳ, καθὼς εὐχόμεθα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ Α΄ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

Σελ. 1. στ' 2. «Γρηγορίου... εἰς Ἱερουσόλυμα». Ἀνεπίγραφος εὔρεται ἡ ἐπιστολή, χωρὶς τῆς κυριωνυμίας τοῦ πρὸς ὃν ἐπέσταλεν ὁ Πατήρ. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦ ἐπιστελλέντος Γρηγορίου τὸ ὄνομα ἐπεγέγραπτο, ὡς εἴθισται (τὸ πλεῖστον) ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς παρὰ τε ταῖς ἀρχαῖς Ἑλλήσι, καὶ τοῖς ἱεροῖς Πατέρεσιν (οἷον, Βασίλειος Γρηγορίῳ, κτλ. ἰδὲ καὶ τὴν ἐφεξῆς τοῦ Νύσσης ἐπιστολὴν. Ὅτι δὲ καὶ ὑπέγραφε πηλλῶς τὸ ἴδιον ὄνομα ὁ ἐπιστελλών, ὁῦλον καὶ ἐκ τοῦ τῆς τοῦ Ἀποστόλου πρὸς Θεσσαλονικεῖς Β' ἐπιστολῆς, ὅπου καὶ ὁ Χρυσόστομος «Καθίπερ, φησί, καὶ νῦν ἐφ' ἡμῶν ἔστιν ἀπὸ γὰρ τῆς ὑπογραφῆς ὁρᾷται γίνεται τὰ γράμματα τῶν πεμπόντων». Καὶ οἱ Βυζαντινοὶ δὲ αὐτοκράτορες ὑπέγραψαν τοῦ Χρυσόστομου λόγους· καὶ ταῦτα μὲν κατὰ πάροδον). Ἡ δ' ἐπὶ τῆς προκειμένης ἐπιστολῆς κατὰ γενικὴν προσθήκην τοῦ ὀνόματος, Γρηγορίου Ἐπισκόπου Νύσσης, ἐπεγράφη παρὰ τῶν ἐκδοτῶν (οἷον

τοῦ Μολιεύου, καὶ ἄλλων), ὅσα ταύτην ἰδίως ἐξέδωκαν. (Ὁ δὲ Μοσχέμιος λόγῳ αὐτὴν ὀνομάζει, μνημονεύων ἐν Dissert. ad Hist. Eccl. T. 2. p. 236). Ἐν δὲ ταῖς τῶν Ἀπάντων τοῦ Θεοῦ Πατρὸς συγγραμμάτων ἐκδόσεσιν εὐρίσκεται μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ αὕτη οὕτω «Τοῦ αὐτοῦ, περὶ τῶν ἀπίόντων εἰς Ἱεροσόλυμα». Ὡς μόνον τὴν τῆς ὑποθέσεως ἐπιγραφὴν περιεῖχεν (ὡς εἶκοι) τὸ ἀντίγραφον, ὅθεν ἐξέτυπώθη· καὶ ταύτην δὲ πάντως οὐκ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐπιγεγραμμένην, ἀλλ' ὑπὸ τινος τῶν ἀρχαίων βιβλιογράφων (ὃ καὶ ἐν ἄλλοις ἄλλων συγγράμμασι παρατηρεῖται, ὅσον ἐν ταῖς τοῦ Μ. Βασιλείου ἐπιστολαῖς. ἴδε τὰς ἀπὸ σιζ, ἔως συμβ). Μαρτυρεῖ δὲ τὴν ὑπὸ ξένης χειρὸς ἐπιγραφὴν τῆς ὑποθέσεως καὶ ὁ ἐν τῇ Καισαρικῇ τῆς Βιέννης Βιβλιοθήκῃ τηρούμενος κώδῃξ (περὶ οὗ προείπομεν ἐν τῇ Προλόγῳ)· φέρων τὴν ἐπιγραφὴν ὑψηλὴν οὕτως. «Περὶ τῶν ἀπίόντων εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ εἰς ἄλλους τινὰς τόπους». Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ κατὰ τὰς ἐκδόσεις ἐπιτομωτέρα τῆς ὑποθέσεως ἐπιγραφὴ πλῆ-
 τυτερον τοῦ δέοντος, καὶ οὐκ ἀκριβῶς ἐπιγέγραπται. Οὐ γὰρ ἐν γένει, «Περὶ τῶν ἀπίόντων εἰς Ἱεροσόλυμα (πάντων) διαλαμβάνει τὸ γράμμα, περὶ μόνων δὲ τῶν μοναχῶν, καὶ τούτων ὠρισμένως, ὡς φανήσεται ἐν τοῖς ἐξῆς. Οὐδὲν δὲ ξένον, εἴπερ ἡ τοιαύτη τῆς ἐπιγραφῆς ἀοριστία ἐξηπάτησεν ἐκ πρώτης ἐπιβολῆς τοὺς ἐκλαθόντας τὴν ἐπιστολὴν, ὡς ἀφορῶσαν πάντας καθόλου τοὺς ἀπίοντας εἰς Ἱεροσόλυμα. — Στίχ. 5. «Ἐπειδὴ περ ἡρώτησας, ὦ φίλε». Ἀτελής ὁ λόγος· καὶ παρέχει ὑπονοεῖν μήπως ἐξεῖρήνῃ τοῦ πρωτοτύπου τὸ πρᾶγμα, περὶ οὗ ἡρώτησεν ὁ φίλος· δηλοῖ δὲ πως καὶ τὸ ἐπόμενον ἀποκρίνασθαι περὶ πάντων (ὧν ἡρώτησας δηλαδὴ). Πλὴν εἰ μή που τὸ ἡρώτησας ἀναγκαστικώτερον ἐκληφθεῖ, κατ' ἀπόλυτον σημασίαν, ἀντὶ τοῦ ἐρωτήματά τινα ἐποιήσω. — Αὐτόθ. «πρέπει» ὁ KB. πρέπον. — Στίχ. 6. ὁ KB. ἀντὶ τοῦ ἀποκρίνασθαι ἔχει διηγήσασθαι. . . — Αὐτόθ. «Τὸς ἀπαξ. . . τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ». Ἰψηλὴν πολιτείαν λέγει τὴν τῶν μοναχῶν (ἀναμφισβόως). Μάτην οἱ περὶ τὸν Μολιεύον ἐπειράθησαν ἐξηγῆται τὴν φράσιν τοῦ Πατρὸς ὡς ἐπὶ πάντων καθόλου τῶν χριστιανῶν λεγομένην. Ἡ μὲν πάντες οἱ τὸν Χριστὸν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐνδυσάμενοι, τὴν κατὰ Χριστὸν ἐν σαρκὶ πολιτείαν ὀφείλουσι μιμεῖσθαι· καὶ «ὕψηλόν ἐστι τὸ ὄνομα τοῦ χριστιανοῦ», ὡς ὁ αὐτὸς Πατὴρ ἀποφαίνεται ἐν τῇ Περὶ τελειότητος λόγῳ. Ἀλλ' ὁ Μολιεύς οὐκ ἐπέβαλε τὰς ὁψεις καὶ εἰς τὸν ἀμέσως ἐπόμενον τοῦ Γρηγορίου λόγον (Περὶ τοῦ κατὰ θεὸν σκοποῦ, καὶ τῆς κατὰ ἀλήθειαν ἀσκήσεως — πρὸς τοὺς ἀπαίτησαντας ἀσκητάς. . . ὑποτύπως), ὅπου διαστέλλονται τὰ ὑψηλὰ κα-
 θήκοντα τῇ τελειότητι τοῦ βίου τῶν μοναχῶν. Οὐδὲ κἄν τὸν Περὶ παρ-
 θενίας λόγον τοῦ Νύσσης ἐνεθυμήθη ὁ Μολιεύς, ἐν ᾧ τοὺς μοναχοὺς ὁ Πατὴρ διαγράφει «ὡς ἀποταξαμένους τῇ ταραχῶδει βίῳ, καὶ ταῖς ὑψηλοτέραις ἀσχολίαις παρεδρεύοντας, . . . καὶ θειοτέρας ἡ ἡ προσφιλοσοφούντας» (σελ. 111 τέμ. γ.). Οὕτω καὶ ὁ τοῦ Νύσσης ἀδελφός, ὁ Μ. Βασίλειος προσεῖπε τοὺς μοναχοὺς «χωρισθέντας τοῦ κοινοῦ βίου, καὶ πρὸς τὴν θειο-
 τέραν ζωὴν ἐκυτὸς ἀσκοῦντας» (Ἀσκητ. α') καὶ ἀλλαχοῦ δὲ

πολλαχοῦ, καὶ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς, καὶ ἐν τοῖς Ὅροις, κἀν τῷ Περι
ἀληθοῦς παρθενίας, καὶ ἐν ἐπιστολαῖς τὴν τῶν μοναχῶν τελειό-
τητα ὁ τῆς μοναστικῆς πολιτείας οὐρανοφάτωρ νομοθέτης ἐναργῶς στηλογραφεῖ.
Ὡσαύτως καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος τὸ «Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λό-
γον τοῦτον» ἐξηγῶν, «ὁρᾷτε (φῃσι) τοῦ πράγματος» (τῆς παρθενίας καὶ
μοναδικῆς πολιτείας) «τὸ ὑψηλὸν· μικροῦ καὶ ἀχώρητος εὐρίσκεται... Πῶς
γὰρ οὐκ ἀγγελικὸν σαρκί· συνδεδεμένον (τὴν παρθένον καὶ τὴν μοναχὴν)
μὴ κατὰ σάρκα ζῆν, ἀλλ' εἶναι τῆς φύσεως ὑψηλοτέρων; Ὁλὴ τέταρτος πρὸς
τὸν Θεόν, ὃ παρθένη, τῇ ψυχῇ· τοῦτο γὰρ αὐτὸ καὶ ἀνδράσι (τοῖς μοναχῆς)
νομοθετῶ· Ὅσον ἄξυγον, καὶ ἐλεύθερον, θεῷ καθιερωμένον» (λόγ. λα. καὶ θ)· καὶ
(λόγ. λα. σελ. 502) «Ἀγγέλων ἡρησαι πολιτεία·ν· μετὰ ἀζύγων ἐτάχθης»
(ὅθεν καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις Πατράσι συνήθως ἀγγελικὴ πολιτεία, καὶ
σχῆμα ἀγγελικὸν τὸ τῶν Μοναχῶν). Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῶν λόγων, (καὶ ἐν
τοῖς στιχηροῖς) ὁ θεὸς Γρηγόριος, ὡσαύτως καὶ Χρυσόστομος, καὶ ἄλλοι τῶν
Πατέρων παραγγέλλουσι περὶ τῆς εὐαγγελικῆς τελειότητος, τῆς ἰδίως καὶ ἐξαι-
ρέτως ἀνακούσης εἰς τὸν θίον μάλιστα τὸν μοναχικόν. (ὅθεν καὶ εὐαγγελικὴν
πολιτεία·ν τὴν μοναστικὴν ὅ,τι M. Βασίλειος (ἐπιστ. 304), καὶ αὐ-
τὸς ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἀποκαλεῖ (κατὰ τὸ, Ματθ. ιθ, 10—12), ὡς καὶ ἐξ
ἐπαγγέλματος ἀποταξαμένων τῷ κόσμῳ τῶν μοναχῶν, καὶ ὅλων καθιερωμέ-
νων εἰς τὴν ἐντελεστάτην ἐκπλήρωσιν τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. — Στίχ. 8.
KB. ἀποθλέπων. — Στίχ. 9. ὁ KB. ἀντὶ τοῦ ἀπευθύνοντες ἔχει ἀπογράφοντες. —
Στίχ. 10. KB. τοῦ ἐν χερσίν. — Στίχ. 11. «οἶον». ὁ KB. οἶονεῖ. — Στίχ. 13.
«Ἐπὶ τοίνυν... ἰδεῖν». Ἐκ τούτων πᾶς τις θλέπει, α) ὅτι καὶ ἀνω-
τέρω τὴν ὑψηλὴν πολιτεία·ν εἰπὼν ὁ Πατὴρ, ἐννοεῖ τὴν μοναχι-
κὴν, ἣν καὶ διερρήθη μονήρη καὶ ἰδιάζοντα θίον ἀποκαλεῖ (ὡς καὶ
ἡ Γ, Οἰκουμανικὴ Σύνοδος, καν. μ). β) ὅτι καὶ τῶν μοναχῶν, περὶ ὧν ἔγραψε τὴν
ἐπιστολὴν (ἦσαν δὲ οὗτοι ἐν τινὶ τῆς Καππαδοκίας μοναστηρίῳ, ὡς δῆλον ἐκ τῶν
ἐφεξῆς τῆς ἐπιστολῆς) τινὲς μόνον (οὐ πάντες) ἐπεθύμουν ἰδεῖν τοὺς ἐν Ἱεροσολύ-
μοις ἀγίους τόπους. γ) ὅτι οἱ τούτων ἐπιθυμοῦντες, «Ἐν μέρει εὐσεβείας»
ἐνόμιζον τὸ πρᾶγμα, ἄρθρον δηλονότι καὶ μέρος πίστεως (ὡς εἶπεν ὁ μακά-
ριος Ἱερώνυμος)· καὶ τοῦτο δὲ πάλιν οὐχ ἁπλῶς, ὡς εὐσεβοῦς προαιρέ-
σθως κατόρθωμα, ἀλλ' ὡς ἀφενκτον χρέος τῆς μοναστικῆς τελειότητος, καὶ
οἶον ἐντολὴν εὐαγγελικὴν. Οὕτως ὠρισμένως καὶ πεφυλαχμένως ὁ θεὸς Γρηγό-
ριος ἀποτρέπει τοὺς τοιούτους τῆς εἰς Ἱεροσόλυμα ἀποδημίας. Οὕτω καὶ ὁ τούτῳ
σύγχρονος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος νοουθετῶν τὰς παρθένας (μεθ' ὧν καὶ τοὺς μο-
ναχοὺς συμπεριλαμβάνει) μὴ ἐξίεναι τοῦ μοναστηρίου εἰς προσκύνησιν τῶν Ἱερῶν
τόπων, μετὰ τινῶν καὶ οὗτος περιορισμῶν ἐκφέρει τὴν νοουθεσίαν, τὸ πᾶσι,
καὶ τὸ τῇ δεκάετις, καὶ τὸ μακρὰν, καὶ σὺν ἀνδράσι νεωτέροις
περιτρέχειν ἀπαγορεύων. Ἄκουε.

«Μηδὲ μὲν εὐσεβέουσα περίδρομος ἐνθα καὶ ἐνθα
Πολλάκις οὐ κατὰ κόσμον, Ἡ' ἀνδράσι κορυφότεροις (γρ. κορυφότεροις)

Σὸν πόδα δυνεύειν, ἱεροῦς σπύδοντ' ἐπὶ χόρους,
Καί περ τ' ηλόθ' ἰόντας. Ἐρείσιός ἐστιν ἄπαι
Χριστὸς ἄλξ, πλάων, καὶ ἐν κραδίᾳ φιλέοντος».

(Ἰπ.θ. παρθ. στίχ. 340-345. τόμ. β. σελ. 61). Ταῦτα ὁ τοῦ Θεολόγου Πατρὸς καὶ ἐμψυχος καὶ ἐμώμενος φίλος, ὁ θεὸς Νύσσης ἐξέφρασεν ἀνωτέρω, μόνον τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς μοναχὰς ἀποτρέπων (καὶ τοῦτο διωρισμένως) τοῦ ἀπέναι εἰς Ἱερουσόλυμα. Ἀλλ' οἱ Μολινεὶ καὶ ταῦτα τοῦ Θεολόγου ἢ οὐκ εἶδον ὅλως, ἢ γούν παρεῖδον (ὡς εἶπκε), καὶ τοὺς λόγους τοῦ Νύσσης ἐστρέψωσαν, ἐκλαβόντες ὡς ἀποτρέποντας τῶν Ἱερουσόλυμων οὐ μόνον πάντας ἐν γένει τοὺς μοναχοὺς, ἀλλὰ καὶ πάντας καθόλου τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας. — Στίχ. 15. KB. ἐνερμίσθη. — στίχ. 16. «Τὰ σύμβολα . . . ὁρᾶται». Σύμβολα, καὶ σωτήρια Σύμβολα, καὶ σημεῖα, καὶ ὑπομνήματα καὶ γνωρίσματα τῆς διὰ σαρκὸς ἐπισημίας τοῦ Κυρίου, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν μεγάλης αὐτοῦ φιλανθρωπίας, καὶ ἁγίων ἰχθύος τῆς ὀντως ζωῆς, ὁ θεὸς Γρηγόριος ἀποκαλεῖ τὰ σωζόμενα σωτήρια χωρία τῆς ἀγίας γῆς (ἢν τὴν Βηθλεὲμ, τὸν θεοδόχμον Τάφον, τὸν Γολγοθᾶν, κτλ.). Βλ. τὴν ἐφεῖς ἐπιστολὴν. — Στίχ. 20. «Τὸ μὴ διατεταγμένον». Ἐν τῇ ἐκδόσει κῆν τῷ KB. λείπει τὸ μὴ. Οἱ δ' ἀπαιτεῖται ὑπὸ τῆς ἐννίκης, πρόδηλον. Ὁ δὲ Λαμβέσιος μάτην φέγει τὸν Μολινεὸν προσέχοντα τὸ ὀρθοτικόν. — Αὐτῷ. «Αὐτὸν ἐαυτῷ τοῦ καλοῦ νόμου». Πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις ἔχουσιν ἐαυτοῦ τοῦτο δ' ἔκρινε τραπεζοῦν· δοτικὴν. Ἔτι γὰρ ἡ ἐρᾶσι προδήλως γραφικὴ ἐκ τοῦ ἐαυτοῦ εἰς εἰς νόμος» (Ῥωμ. β, 14). — Στίχ. 21. «Ὅπου προσκαλεῖται . . . τοὺς εὐλογημένους (Ματθ. κε, 34). — Στίχ. 23. «Ὅπου τὸν μακαρισμὸν διαγγέλλει» (Ματθ. ε, 1-12). Σημειώσω δ' ἐν τούτοις, ὥπως ὁ Πατὴρ ὑπερθετικῶς τὰ ὑπερὰ ἐκ τῶν πριτέρων συνάγει, ὑποτιθεῖς, ὅτι, εἴπερ ἦν ἀναγκαῖον πρὸς σωτηρίαν τοὺς μοναχοὺς ἢ εἰς τοὺς ἁγίους τόπους ἀποδημία, διέταξεν ἂν αὐτὴν ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, προλαβὼν τὸ μέλλον, οἷα Θεός, τῇ προγνώσει. (οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ Κυρίου, μετέπειτα δὲ πάντως ἤρξαντο οἱ χριστιανοὶ πανταχοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀφικνεῖσθαι εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων ὑπομνημάτων τῆς ἐπὶ γῆς αὐτοῦ παρουσίας). Ὁ δὲ Μ. Βασίλειος καὶ ὡς ἐκ τῆς Εὐαγγελικῆς ἱστορίας διδάσκει τοὺς εἰς τὰς ἐκείνους πανηγύρεις τῶν κατὰ τόπους ναῶν τῶν ἁγίων μαρτύρων συνερχομένους Χριστιανούς (ἐν οἷς ἦσαν καὶ μόνᾶχοι) κριμεῖσθαι τὸς ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις εἰς οὐρανὸν ἐκείνους ἀνέβαινον δὲ τότε καὶ ἐξωθεν εἰς Ἱερουσόλυμα, προσκυνήσαντες κατὰ νόμον ἐν ταῖς ἑορταῖς, ὡς Λουκ. β. 41· Ἰωάν. β, 29· Πράξ. β, 5, 9, 42· η, 27 κτλ.) καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἁγίων, σπρωτεύεσθαι ὑπὲρ ἀλλήλων, καὶ μετὰ πλειόνων προσκυνεῖν τῷ Θεῷ, καὶ οἰκοδομεῖν ἀλλήλους» (βλ. ὅρους κατὰ πλάτ. Ἐξωτ. μ, καὶ λθ). Καὶ ὁ θεὸς ἐκεῖνος καὶ ἐρημικώτατος Ἐρραῖμ ἀπῆλθεν εἰς Ἐδεσσαν τὰ ἐκεῖσε περὶ πτωχόμενος ἄγία, ὡς αὐτὸς πάλιν ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς αὐτὸν ἐγκωμίῳ καθιστορεῖ (τόμ. γ. σελ. 604).

Σελ. 2. στίχ. 2. «Παρά τῶν τελείων». Τέλειον καλοῦμαι τὸν μετὰ πίστει

ἔχοντα θῶν ὀρθῶν» (Χρυσός. Ὁμιλ. α. εἰς τὴν πρ. Ἐβρ.). καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου τέλει οἱ (Φίλιπ. γ, 15; Α Κορινθ, θ, 6) εἰς πάντα ἀναφέρεται τοῦ πιστοῦ, α Ὅ τὰ ἀνθρώπινα εἰδότες ὅτι σφοδρὰ ὀσθενῶ, ὑπερεῖδον αὐτῶν, ὅτι μηδὲν αὐτοῖς συμβάλλεται, πεπισμέαια κτλ. (Χρυσός. αὐτόθι). Ἐξαιρέτως δὲ τοῦτο οἱ μοναχοί, καὶ τοῦτους ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ θεὸς Πατήρ, θ, καὶ ἀπαραχῶ λέγει, ὅτι οἱ προετιθέσθαι (ἐν τοῖς μοναστηρίοις) τοῦ ἀδελφοῦς προσγυνοῦσιν ἐπὶ τὸ τέλει οὖν (τοῦ μοναχικοῦ βίου τὴν ἀκρίθειαν, καὶ ῥητικῶς μνημονεύει τῆς τῶν μοναχῶν τελειότητος (τόμ. γ, σελ. 303, 306.), ὡς καὶ ὁ Μ. Βασίλειος (ἐπιστ. 411). Στίχ. 3. «τὸ γινώσκον» ἢ περιτεύει — αὐτόθι. «Τὸν ἀκριθεῖ βίον». Τὸν μοναχικὸν ἀκρίτως, καθ' ὃν ἐν τοῦ κατὰ συνήθειαν βίου ἀνακαλεῖται πρὸς τὴν ἀκριθείαν τοῦ Εὐαγγελίου (Μ. Βασίλ. ἐν ὅροις κατὰ πλτ. προίμ.). αἷς καὶ αὐτῶν τὰς καρπὰς τῶν ὁρέων κατεληφτόαν μοναχῶν» (Χρυσός. τ. ε. σελ. 897). — Στίχ. 5. ΚΒ. βλαπτοντων. — Στίχ. 6. «Τί οὖν ἐν τοῦτοις τὸ βλάπτον;» Οὕτως ἔκρινα διαβωτέον τὸ ἐν πάσαις ταῖς ἐκδόσεσιν, «Ἐν τοῦτοις βλάπτόν». Μαρτυρεῖ δὲ τῇ διαβώσει καὶ ΚΒ. καὶ τὸ προηγούμενον τῶν κατὰ βλάπτόντων, εἰς ὃ καὶ τὸ ἐν τοῦτοις (ταῖς καταβλάπτουσιν) ἀναφέρει τὴν ἐννοίαν ἡ λέξις, (τὸ βλάπτον δηλαδὴ τὴν κατὰ Θεὸν ζῆν προηγουμένην). Το δὲ βλάπτον οὐτε ταῖς συγγραφεῦσιν ἦκεν εἰς χρῆσιν, καὶ τοὺς τοῦτο γράψαντας ἐνταῦθα παρεξέτρεψε τὸ ἐπόμενον, ἡ σεμνὴ πολιτεία, ὑπερ' ἀναγκῆς ἀποδίδεται πρὸς τὸ πρόκειτα ὅτι δὲ σεμνὴν πολιτείαν ἐξαίρετως ὀνομάζει τὴν τῶν μοναχῶν ὁ Πατήρ, ὁ δὲ ἐκ τῶν ἐπομένων, (ἐν αἷς καὶ τὸ ἀνεπίμικτον τῶν ἀνδρῶν πρὸς τὰς γυναῖκας, τὸν ἄκριτον καὶ ἰδιόζοντα βίον τῶν μοναχῶν παρίστανει πρὸ ὀρθολογίου). Ὅθεν καὶ Σεμνεῖον τὸ μοναστήριον, καὶ ὁ εὐκτήριος αἶας (Φίλων σελ. 889). Ἐλ. καὶ Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστορ. Β, ζ). — Στίχ. 8. «Τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν βίου». Ὁ δὲ ΚΒ. (διορθώσας τοῦ Αχμεθεα) τῆς κατὰ Θεὸν φιλοσοφ. ἢ τοῦ βίου εὐσχ.». Φιλοσοφίαν δὲ λέγει τὴν μοναχικὴν πολιτείαν. «Ἔστι (ῥητὴν ὁ Χρυσόστομος) καὶ πάλιν οἰκονομία τὴν τῶν μοναχῶν φιλοσοφίαν ζῆλωται» (εἰς Ματθ. Ὁμιλ. νε, καὶ εἰς τὴν Ἐρεσ. Ὁμιλ. κα) καὶ ὁ Θεολόγος ἱστέριος «αὐτοῦς τῆς μοναχικῆς φιλοσοφίας τὰς μαρτυρὰς ἀφαιντας» (Ἐκκλ. ἱστ. Α. κε). «Ὁ βέλυστάτων γὰρ χεῖμα, εἰς ἀνθρώπους ἐλθοῦσα πρὸς Θεοῦ, ἢ ταύτη φιλοσοφία» (Σοῦζμεν. Ἐκκλ. ἱστ. Ε. ζ). Οὕτω καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος (Λαγ. θ. σελ. 159), καὶ πολλῶν πρότερον ὁ Ἀριστοκρίτης Διονύσιος (π. Ἐκκλ. ἱεραρχ. κερ. σελ. 207). Καὶ ἀνακληρούσθω ἐνταῦθα παρρησία φράσις τοῦ θεοῦ Νύστας, ἐλλειπῶς ἐκ χειρογράφων ὑπὸ γρόνου διεσθαρμμένων ἐκδοθεμένη. «Τοῦτο ἐστὶ κατ' ὁρθομνία μέγα φιλοτιμία, τὸ μέγαν ὄντα * * τοῖς γὰρ * * οὐκ τῇ καρδίᾳ» (π. τοῦ κατὰ Θεὸν οἰκονομ. τόμ. 2. σελ. 305). Οὐ τὸ ὁλόκληρον (ἴμα), αὐτὸ μέγαν ὄντα τοῖς κατοφθωμάσι ταπεινοῦσθαι τῇ καρδίᾳ. Καὶ τὸ ἐξεξῆς (αὐτόθι) * μὴ εἶναι, γραπτὸν καὶ μὴ εἶναι (ἡ μὴ εἶναι) — Στίχ. 11. «τῆς εὐσχημοσύνης» ὁ ΚΒ. τῆς αἰσχύνης. Ἀλλ' ἴσως τὸ πρὸς τὰ παρατετ. τῆς εὐσχημοσύνης (εἴπερ ἔρρωται ἡ ἀνάγνωσις)

βούλεται σημαίνειν τὸ ἐναντίον τῶν καθ' ἡκόντων τῆς εὐσχ. — Στίχ. 12. « Λύει ». Οὕτω γνησίως παρὰ τῷ πρὸ ἡμῶν ἐκδότῃ διώρθωται τὸ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκδόσεσιν ἡμαρτημένον ἀεὶ ὕπερ οὐ συνιδὼν ὁ κλεινὸς Κασσιῶν (ἐν ταῖς εἰς τὴν 6'. τοῦ Γρηγορίου ἐπιστολὴν μακρᾷς σημειώσεσι), καθαρῶν δὲ καὶ τὴν ἑλλειψιν τοῦ ἀναγκαίου ῥήματος, δεῶν διορθῶν τὸ ἀεὶ, ὃ δὲ πρὸ τούτου προσετίθει καὶ τὸ ἀναίρεϊ. — Στίχ. 13. KB. ἀδιαφ. τῶν διατετηρημένων. — Στίχ. 15. « Επὶ τὸ ὑποζύγιον ». Ὁρθῶς ὁ πρὸ ἡμῶν, καὶ ὁ KB. ἀντὶ τῆς ἡμαρτημένης ὑπὸ, ἣν τινες ἀκρίτως ἔτρεπον εἰς τὴν ὑπέρ. — Αὐτόθ. « Ἀναγομένη . . . καταγομένη ». Τουτέστιν ἀναδιδαζομένη, καὶ καταδιδαζομένη ἀπὸ τοῦ ὑποζυγίου· πρὸς ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα διηκόνουν οἱ ἀναβολεῖς, εἴτε θεράποντες οἰκεῖοι τινες ὄντες, εἴτε καὶ μισθοῖ (καὶ αὐτοὶ δὲ παρ' ἡμῖν οἱ ἀγωγιάται, οἱ τὸ ὑποζύγιον ἐμισθοῦντες, καὶ πρὸς τὴν ἀναβολὴν πολλὰκις ὑπηρετοῦσι τοῖς ἀδυνάτοις). Ἐπίμεμπτον δὲ τὸ τοιοῦτο, φησὶν ὁ Πατὴρ, μάλιστα πρὸς τὰς περὶ ὧν διαλέγεται παρθένους μοναχάς, αἰδοὺς θρέμματα καὶ σωφροσύνης, αἵτινες ὀφείλουσι φυλάττεσθαι πάσης ὑπονοίας ἀφορμὴν καὶ λαθὴν. — Στίχ. 16. « Ἐν ταῖς δυσχωρίαις ». Ἐξ ἡμετέρας διορθώσεως, ἀντὶ τοῦ παρ' ἅπασιν τοῖς ἄλλοις δυσχερεῖαις. Μαρτυρεῖ δὲ τρανῶς τῇ διορθώσει καὶ τὸ παρὰ κρᾶτουμένη. Κατὰ γὰρ τὰς δυσχωρίας μάλιστα συμπαραβαλίζοντες, πεζοὶ τινες ἐκ πλαγίων, κρατοῦσι τοὺς ἀσθενεστέρους ἐπόχους (οἵαι καὶ αἱ γυναῖκες), ὡς ἀβεβαίως καὶ εὐπεριτρέπτως ἐποχομένους, μήποτε καταπέσωσι, προσπαίσαντος τοῦ ὑποζυγίου. — Στίχ. 17. « Ὁ πότερον ». Οὕτω, μηδὲν ἐνδοιάσας, διωρθωσάμην τὸ ἐν πάσαις ταῖς ἐκδόσεσιν ὕπερ. — Στίχ. 22. « Καὶ πόλεων ». Ἰποπτος ἡ λέξις καὶ ξένη μοι δοκεῖ, ἐξ ἀβελήφιας τῶν αντιγραφῶν παραπλασθεῖσα ἐκ τῆς ἐφεξῆς ὁμοιογραμμάτου (πολλήν)· δηλοῖ δὲ καὶ τὸ ἐφεξῆς ἐχόντων, ὕπερ πρὸς τὸ θηλυκὸν πόλεων οὐκ ἐθέλει συμφωνεῖν. — Στίχ. 23. « Πολλήν ». Ἐξ ἐτέρων εἰκασίας, καὶ ὁ KB. ἀντὶ τοῦ πολλὰ (ὡς ἔχουσι πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις)· καὶ τοῦτο γὰρ (τὸ πολλὰ) πρὸς τὸ ἐχόντων ἀντιπρωτικῶς καὶ ἀσυμφώνως ἔχει· καὶ πρὸς τὸ καταλυμάτων συνταχθῆ, σόλοικον τὸν λόγον ποιήσει. — Αὐτόθ. « Καὶ πρὸς τὸ κκκ. τὴν ἀδικορίαν ». Ἰσως γρ. καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἀδιαφορίαν. — Στίχ. 27. « παρελθεῖν » ἄλλοι, περιελθεῖν (ἡμαρτημένως). — Στίχ. 28. ἴσ. γρ. γενόμενος.

Σελ. 3. στίχ. 1. « Ἐν τῷ ἔθνει τῶν Καππαδοκῶν . . . τόποις ». Τὸ θεοφιλὲς ἔθνος τῶν Καππαδοκῶν ἐπαινῶν καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, « ὧν (φησιν) οὐδὲν οὕτως ἴδιον, ὡς τὸ τῆς πίσεως ἀρχαγές » κτλ. (λόγ. κ. σελ. 339). Ὅτι δὲ καὶ τὸν ἐπαινον τῶν Καππαδοκῶν, καὶ τὰ σφάλματα τῶν κατὰ Ἱεροσόλυμα τόπων, ἐκδεκτέον ἐκ τῶν κατὰ μέρος καὶ μὴ καθολικῶς λεγομένων, αὐτὸς πάλιν ὁ θεὸς Νύσσης ἡμᾶς διδάσκει λέγων· « Μηδὲν τῆς οἰκουμένης μέρος ἐλεύθερον εἶναι τῆς μισίας τοῦ χειρόνος· εἰ γὰρ ὁ τὸ ἅγιον τῆς ὄντως ζωῆς ἵχνος ὑποδεξάμενος τόπος (τῶν Ἱεροσολύμων) τῆς πονηρᾶς ἀκάνθης οὐ καθαρεύει, τί χρὴ περὶ τῶν λοιπῶν ἐννοεῖν τόπων » ; κτλ. (βλ. τὴν ἐφεξῆς Β, ἐπιστολὴν σελ. 6). — Στίχ. 4. « Τὸ σάθαι πάσης ». Ἰσως προσθετέον τὴν δικά (δικάπαση), ῥαδίως ἐκ-

πασούσαν ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ προηγουμένου ληκτικῷ δε. — Στίχ. 5. εἰ ἦν». ΚΒ. εἰ καὶ ἦν. — Αὐτόθ. «Πλείων» Ἐξ ἐτέρων διορθώσεως, ἀντὶ τοῦ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἡμαρτημένως πλείον· μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ ἐφεξῆς πλείονα χάριν. Ποῖαν δὲ λέγει χάριν, βλέπει εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς. — Αὐτόθ. «Ἐπειτα εἰ». Ἐξ ἄλλων εἰκασίας, ἀντὶ τοῦ ἡμαρτημ. ἔπειτα καὶ εἰ. — Αὐτόθ. «Ἐν τοῖς κατὰ τὰ Ἱεροσ. τόποις». Οὐκ ἄρα κατὰ μόνην τὴν πόλιν τῶν Ἱεροσολύμων [ὡς ἐπέλαθεν ὁ Κασσῶδων, συμπαρασύρας ὡς ἐννοχον πασῶν τῶν ἐφεξῆς ἀριθμουμένων ἡθικῶν κακιῶν (ἐν αἷς ἦσαν καὶ εἰδωλοσάτρεϊαι)] ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων· δεινὴν γε ταύτην παροινίαν ὁ σοφώτατος ἀνὴρ πεπαρωχηκώς (ἐν σημ. εἰς τὴν Β, ἐπιστολήν)· ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν καὶ Παλαιστίνην ἐπιχωριαζούσας (ἄλλας ἀλλαχού) τὰς ἐφεξῆς ἀριθμουμένας κακίας φησὶν ὁ Πατὴρ (οἷαι πάσας τὰς μεγάλας πόλεις καὶ τοὺς περί τόπους καταβόσκονται, ὡς ὁ τῷ Νύσσης σύγχρονος Ἱερώνυμος μαρτυρήσει ἐν ταῖς σημειώσεσι τῆς ἐφεξῆς ἐπιστολῆς). Καὶ ξένον οὐδὲν, εἴ γε μετὰ τὸν ὅλεθρον μάλιστα Ἰουλιανόν, καὶ τὸν τούτου ἀπηνέστερον Οὐάλεντα, εἰσεβρύχη καὶ εἰς τὴν Παλαιστίνην ὁ θολώδης συρφετός τῆς τῶν ἡθῶν διαφθορᾶς, καὶ ἰδίως ὁ φόνος (ἐκ τῆς γειτονίας μάλιστα τῶν ἐκπαλαί δι' αἰσχυροκέρδειαν φονῶντων Ἀράβων). Συνέβαλε δὲ πρὸς τὴν διαφθοράν μετὰ τῆς πολιτικῆς διοικήσεως καὶ ὁ Ἀρειανισμός, ὑπ' αὐτῆς πάλιν τῆς ἐξουσίας διὰ πολλοῦ προστατευόμενος. Ὅθεν καὶ κατ' αὐτὰ τὰ Ἱεροσολύμα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ, Ἀρειανοὶ καὶ Ἡμιαρειανοὶ ψευδεπίσκοποι κατωρχήσαντο, διωχθέντος τοῦ ἀγίου ποιμένος τῶν Ἱεροσολύμων Κυρίλλου· ἀλλὰ τὰ περὶ τούτων διηγῆται ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Ἐκεῖνο δ' ἡμῖν προσθετέον, ὅτι μετὰ τῶν τοσούτων τῆς χώρας κακῶν διέπρεπον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς ἀστέρες φαεινοί, πολλοὶ τῆς ἀρετῆς ἐργάται, καὶ χοροὶ μοναχῶν καὶ παρθένων ἱερῶν, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν τῇ πρὸς Μαρκέλλαν ἐπιστολῇ οὐ μᾶλλον τῆς Παύλας καὶ Εὐστοχίας, μαθητριῶν τοῦ Ἱερωνύμου (εἰς ἃς ἐπιγέγραπται), ἢ αὐτοῦ τούτου τοῦ Πατρός. Βλ. Ἱερων. ἐπισ. ιζ. Τ. α. σ. 155. κτλ. — Στίχ. 10. «Μηδαμοῦ τοιαύτην». ἄλλοι διορθοῦσι τοσαύτην. — Στίχ. 21. «Συνόδου». Τῆς Β, Οἰκουμενικῆς, ἐπὶ Θεοδοσίου (τῷ 381), ὡς ἔδοξε τῷ Κασσῶδωνι· ἢ κατ' ἄλλους, τῆς ὀλίγῳ πρότερον (τῷ 879) ἐπὶ Τρατιανοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ, Μελετίου προεδρεύοντος, συνελθούσης κατὰ Μαρκέλλου καὶ Φωτειανοῦ καὶ Ἀπολλιναρίου κτλ. (βλ. Συνόδ. Συλλογ. τόμ. α, σελ. 274, καὶ Θεοδόκ. προλόγ. εἰς τὴν Ὀκτατεύχ.). Τοῦτο δὲ πῶς πιθανολογεῖται καὶ ἐξ ὧν αὐτός ὁ Νύσσης γράφει Λόγ. εἰς θ' ἰόν Μακρίνης (ἢ ἐπισ. πρὸς Ὀλύμπιον), λέγων «Ἐννατος οὗτος μετὰ τὸ πάθος τοῦτο μὴν» (μετὰ τὸν θάνατον τῆς Μακρίνης), «ἢ μικρὸν ὑπὲρ τούτου, καὶ Σύνοδος ἐπισκόπων κατὰ τὴν Ἀντιόχου πάλιν ἠθροίσετο, ἥς καὶ ἡμεῖς μετέσχομεν». Ἀλλὰ καὶ πρὸ ταύτης τῆς Συνόδου καὶ τῆς εἰς Ἀραβίαν, καὶ τῆς ἐφεξῆς εἰς Ἱεροσολύμα ἀποστολῆς, καὶ ἄλλας ἀλλαχοῦ τοιαύτας ἀποστολάς τοῦ Γρηγορίου ἡνίκατετο ἡ τούτου ἀδελφὴ ἁγία Μακρίνα, ἐν αἷς ἔλεγεν ἐπαινοῦσα τὸν ἀδελφόν· «Σὺ δὲ πόλεσι καὶ δήμοις καὶ ἔθνεσιν ὀνομαστός εἶ. καὶ σε πρὸς συμμαχίαν καὶ διορθωσιν αἱ ἐκκλησίαι πέμπουσιν» (αὐτόθι).

— Στίχ. 23. Ἰπποσχόμενος . . . ἐκκλησιῶν. Τὴν τεταραγμένην ταύτην φράσιν ὁ μὲν Κασσωδῶν (καί λίαν ἀκαταλλήλως) διορθοῖ εἰς τὸ Ἰπποσχόμενον . . . καί σ' οὐκ ἐψόμενον (προλόγ. εἰς τὴν Β, ἐπιστολ.). ἄλλοι δὲ, αἵ ἴπποσχόμεν καί σ' οὐκ ἐψέσθαι » ἢ, Ἰπποσχόμεν ὡς καί σ' οὐκ ἐψόμενος. Ἡμῖν δὲ πιθανώτερον ἔδοξεν, ὅτι ὁ Γρηγόριος ἔγραψεν ὡδί. « Ἰπποσχόμεν, ὡς οὐκ ἐψόμα καὶ τοῖς προσεστώσι τῶν ἱεροσολυμιτῶν [περί] τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν ». Οὕτω γὰρ ἔτε λόγος κατὰ σύνταξιν ὀρθοῦται, καὶ λύεται τὸ πρὸς τὸ ἐκκλησιῶν ἀσυμφωνότατον τῆς ἀρσενικῆς γενικῆς, τῆς ἱεροσολυμιτῶν (ἐκ τοῦ ἱεροσολυμίτης, ὁ πλὴν εἰ μή τις ἀναγινώσκῃ μάλλον ἱεροσολυμικῶν, ὃ παντάπασιν ἀσύνθετος). Τῆς δὲ τοιαύτης δι' ἀδελφίαν ἀντιγραφῶν μετατοπίσεως τῶν φωνῶν ἄλλα τε μυρία παραδείγματα, καὶ τὸ μὴ πῶς σημειωθὲν ἐν τῷ εἰς τὸν ἅγιον Ἐφραίμ ἐγκωμίῳ τοῦ αὐτοῦ Νυρσαίου Πατρός. Ἐχῇ δὲ οὕτω. « Μελλούσης ἀνταποδόσεως λίθον ἐπέεις ». Ἀλλ' αἱ γενικαὶ παρεξοπισθήσαν ἐκ τῶν ἀνωτέρω. « Ὁλίγων ἀκούσας [τῶν] ἐκείνου ῥημάτων περὶ τῆς μελλούσης ἀνταποδόσεως » κτλ. (τόμ. γ, σελ. 603). Τὸ δὲ « Λίθον ἐπέεις » (γρ. τὸ λίθ. ἐ.) ἐτέρου παραγράφου ἀρχή.— Στίχ. 26. « Τοῦ Εὐσεβεστοῦ Βασιλέως » τοῦ Γρατιανοῦ δηλονότι, ὃς μετὰ τὸν μιαιφάτον Οὐάλαντα καὶ τῆς ἐσπερίας βασιλεύσας καὶ τῆς ἐφ' αὐτῇ, μετεκάλυψε καὶ τοὺς ὀρθοδόξους ἐκ τῆς ἐξορίας (τῷ 378), καὶ πρώτιστα τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον. « Ὅτε (φησὶν αὐτὸς ὁ Γρηγόριος ἐπισ. πρὸς Ὀλύμπ.) εἰς τὴν αὐτοῦ (ἐπισκοπὴν) ἔλαστος ἀπελθὺμεν ». Ἐχῇ δὲ καὶ τοῦτον ἐξορίας ὁ Οὐάλης (αὐτόθ). Ἄλλοι δὲ τὸ Εὐσεβ. βασιλέως ἀναφέρουσιν εἰς τὸν Θεοδοσίον.— Στίχ. 27. « Διὰ δὲ ημοῦ ὁ δόχηματος ». Οἷα ἦσαν κατὰ πόλεις βασιλικά δόχηματα ταχυδρομικῆ. βλ. Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. I. 5; Σωκρ. Ἐκκλ. Α. 25.— Στίχ. 28. ὁ ΚΒ. τὰ ὑπὸ τὰ πατὰ σχ.— Στίχ. 29. « Ἄντι Ἐκκλησιᾶς καὶ Μοναστηρίου » τῷ Κ. ὑπὸ ῥίφ). Σημείωσαι καὶ ὧδε, ὅπως ἡ ἐπιστολὴ πρὸς μοναχοὺς καὶ μοναχίαν ἀποθέλει, οἷς γε μάλιστα, καὶ ὅταν ὑδοιοπρῶσι, χρέος ἀπαραίτητον, τὸ τὴν ὀρισμένην ἀκολουθίαν τῶν προσευχῶν καθ' ἑκάστην ἐπιτελεῖν, καὶ τὰς τεταγμένας νηστείας νηστεύειν. Οὕτω καὶ ὁ Μ. Βασίλειος τοὺς ἀποδημοῦντας μοναχοὺς μετὰ ψαλμῶν καὶ προσευχῶν τὴν ὁδὸν διέρχεσθαι παραγγέλλει. (Ὅρ. κ. πλάτ. Ἐρωτ. λθ').— Στίχ. 32. « Γενέσθω ». Περιττῶς τοῦτο τρέπουσιν τινες εἰς τὸ γενέσθω.

Σελ. 4. στίχ. 4. « Ἐλάττω μένεις ». Μηδὲ τοῦτο κινητέον (κατὰ χρόνον παρὰ τακτικὸν ὀρθῶς ἔχον), μηδὲ τρεπτέον εἰς τὸ (κατὰ παρακείμενον) ἡλαττωμένης (ὡς τισιν οὐ κατ' ἀκριβείαν ἔδοξεν). Οὕτε γὰρ (φησὶ) πρότερον ἢ πίστις ἡμῶν ἡλαττοῦτο (ἐλάττων ὑπῆρχεν), οὔτε μετὰ ταῦτα πύξηθη. Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐφεξῆς ἐπιστολῇ (σελ. 7) ἐξελέγχων τοὺς περισσὰ σοφισμένους, λέγει· « Μὴ πλεόν τοῦ πιστεύειν ἀληθινὸν εἶναι Θεὸν τὸν τοῦ Θεοῦ ἀληθινὸν γινὼν ἔχουσι; ». (Τοῦτέστι μὴ τι κατὰ τοῦτο πλεονεκτοῦσιν ἡμῶν; Τοῦτο καὶ ἡμεῖς οὐχ ἥττον πιστεύομεν). Στίχ. 5. « Πρὸ τῆς Βηθλεέμ ». Τουτ. πρὶν ἢ ἔλθωμεν εἰς τὴν Βηθλεέμ.— Στίχ. 10. « Ἀγιώτερά ἐστι ». Τὰ ἡμέτερά (φησὶν) ἦν (τὰ τῶν Καππαδοκῶν) καὶ τὰ κατ' εὐσέβειαν πολιτεύματα πολὺ ἁγιώτερα καὶ καθαρώτερα ἐστὶ τῶν ἐν τοῖς

ἐξω τόποις. ἀντιδιεσταλμένως δηλονότι πρὸς ἃς προεῖπεν ἐν τε τοῖς κατὰ τὰ ἱεροσόλυμα τόποις, καὶ καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ὁδοιπορίαν πλεοναζούσας κακίας (οὐ γὰρ δῆπου συγκρίνει τὴν ἀγιότητα τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ θύσι αστηρίων, ὡς ὑπερέχουσιν τάχα τῆς ἀγιότητος τῶν ἐκτὸς τῆς Καππαδοκίας, ἢ καὶ αὐτῶν τῶν δεικνυμένων ἐν ἱεροσολύμοις γνωρισμάτων τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανείας).—Στίχ. 11. «Ἐν οἷς ἐστὲ τόποις». Ἐν τοῖς κατὰ τόπους δηλαδή μοναστηρίοις καὶ κοινοβίοις, ἐν οἷς ἐμόνασαν, μὴ ἐξιόντες αὐτῶν τόπων ἐν οἷς ἀπετέλειαντο, εἰ μὴ διὰ χρεῖαν ἀνγκυκλίαν (Δ, Οἰκυμ. Συνόδ. καν. δ. ἴδε καὶ τὴν ἐπὶ τέλους σημείωσιν).—Στίχ. 15. «Εἰ δὲ πλήρη ἔχεις... ὁ μολογήσαντες». Ἀληθῆς καὶ φοβερὰ τοῦ θεοῦ Πατρὸς ἡ ἀπόφασις. Κἄν, φησιν, ἐν τοῖς ἀγνωστόις καὶ παναγίοις τόποις (κἄν ὑπ' αὐτὸ τὸ ζωδόχον μνῆμα τῆς Ἀναστάσεως) κατοικῇς, ἐὰν ἔχῃς τὴν ψυχὴν ἀναγνον καὶ πλήρη κηλίδων, τοσοῦτον ἀπέχεις τοῦ γενέσθαι Χριστοῦ κατοικητήριον, ὅσον καὶ οἱ μὲν ἐξ ἀρχῆς μηδὲν ὁμολογίσαντες τὸν Χριστόν! Σημείωσαι δὲ καὶ ὧδε τὴν εἰς τοὺς πανσέπτους τόπους τῶν ἱεροσολύμων θαθεῖαν εὐλάβειαν τοῦ Πατρὸς, ἣν καὶ τρανώτερον ἐξέφρασεν ἐν τῇ προοίμῳ τῆς Β, ἐπιστολῆς.—Στίχ. 16. «κἄν ὑπὸ». ὁ KB. ἐπὶ.—Στίχ. 17. «Τὸν Χριστόν». ὁ KB. τὸν Θεόν.—Στίχ. 18. «Συμβούλευσον... ἐκ Καππαδοκίας εἰς Παλαιστίνην».—Ἐκ τούτου καὶ τυφλῷ, φασί, δῆλον (πλὴν εἰμήτις ἐκὼν, ὡς οἱ Μολινοί, καμμούι τοὺς ὀφθαλμούς), ὅτι ὁ Γρηγόριος περὶ τῶν ἐν τισι μοναστηρίοις τῆς Καππαδοκίας ἀσκουμένων μοναχῶν ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἀποκαλεῖ φίλον (ἡγούμενον ἴσως τοῦ μοναστηρίου, ὃς εἶχε τὴν κηδεμονίαν καὶ μοναστηρίων παρθένων, ἰδίως ἐν σεμναῖς μοναζουσῶν). Ἔοικε δὲ τὸ μοναστήριον, ἢ καὶ τὰ μοναστήρια ταῦτα, ἐκτὸς εἶναι τῆς περιοχῆς τῆς κατ' αὐτὴν Ἐπισκοπῆς. Εἰ γὰρ ἦσαν ἐν ἡ προηδρευν ἐπαρχίᾳ τῆς καὶ ταύτης ἐν Καππαδοκίᾳ πόλως Νύσσης, αὐτὸς ἂν ἔγραφεν ἀπ' εὐθείας, καὶ οὐκ ἰδίᾳ πρὸς φίλον, ποιμαντορικῶς τοὺς ὑπ' αὐτῷ μοναχοὺς νοθετῶν.—Στίχ. 21. «Προβάλλοιτο» ὁ KB. οἱ δὲ λοιποὶ προβάλοι.—Στίχ. 24. «Ἐπεφοίτησε» ἀντὶ τοῦ ἐπεφοιτήκει.—Στίχ. 25. «ἀδύναμιν ἐξ ὕψους». Πράξ. α, 4.—Αὐτόθι. «Εἰ μὲν οὖν» ὁ KB. παρὰ δὲ τοῖς ἄλλοις λείπει ὁ ἀναγκαῖος οὖν.—Στίχ. 29. «Καὶ οἱ ἐνταῦθα» (ἐν Καππαδοκίᾳ δηλονότι) πιστεύσαντες... ἱεροσολύμοις». Μετέχουσί (φησι) τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος ἀναλόγως πρὸς τὸ μέτρον τῆς πίστεως, οὐ πρὸς τὸ μέτρον τῆς εἰς ἱεροσολὴμ ἀποδημίας. Παρ' ἡμετέρας ἐστὶ καὶ τὸ τέλος τῆς εἰς θίον Μακρ. πρὸς Ὀλύμπιον ἐπιστολῆς τοῦ Πατρὸς «Οὐκ ἴσασι (φησιν), ὅτι κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως καὶ ἡ τῶν χαρισμάτων διανομὴ παραγίνεται, μικρὰ μὲν τοῖς ὀλιγοπίστοις, μεγάλη δὲ τοῖς πολλῶν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν εὐρυχωρίαν τῆς πίστεως» κτλ. (σελ 204). Ἐὰν δὲ πρὸς τῇ τῆς πίστεως εὐρυχωρίᾳ προστεθῇ καὶ ἡ εἰς ἱεροσόλυμα ἀποδημία, ὡς πίστεως καὶ αὕτη καρποφορία, προδῆλον, ὅτι κατὰ τὴν ἀναλογίαν προστεθήσεται τῷ πιστεύοντι καὶ ἡ ἐκ τῶν σημείων τῆς τοῦ Κυρίου χάρις (βλ. προοίμ. τῆς Β, ἐπιστολῆς), αὐτῶν δηλαδή τῶν παναγίων τόπων πηγάζουσα τοῦ Πνεύματος χάρις, κἄν τε κοσμικὸς, κἄν τε μοναχὸς ὁ πιστεύων ὑπάρχῃ. Καὶ γὰρ (ὁ καὶ μάλιστα σημειώσεως ἄξιον) τοὺς μοναχοὺς ἡ ἐπιστολὴ ἀποτρέπει τῆς εἰς ἱεροσόλυμα ἀποδη-

μίας, οὐχὶ δι' αὐτὰ τὰ σωτήρια ἔχνη τῆς θείας Οἰκονομίας (ὡς ἂν, ἅπαγε, μηκέτε μηδενὸς ἄξια λόγου), ἀλλὰ δι' οὓς ἀππρίθμισε κατὰ τὴν ὁδοποιρίαν, καὶ κατὰ τὰς ἐκεῖ χώρας ἐπικρεμαμένους τότε κινδύνους τῆς μοναστικῆς τελειότητος. Ὅταν δ' ἀπὸ τούτων ὁ μοναχὸς ἑαυτὸν ἀσφαλίσῃται, τὸν Χριστὸν ἐν καρδίᾳ μεμορφωμένον ἔχων, τότε καὶ ἀποδημίσει εἰς Ἱερουσαλὴμ (ἂν ὁ θεὸς ἔρως αὐτὸν ἀναφλέγῃ), καὶ πάλιν ἀφίξεται εἰς τὴν ἰδίαν μονὴν ἀδλαβῆς, καὶ φέρων ἅμα τρανώτερον ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐντετυπωμένα, ἅπερ εἶδεν αἰσθητῶς ὑπομνήματα τῆς μεγάλης τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίας. Οὕτως ἔφερε ταῦτα καὶ αὐτὸς ὁ Γρηγόριος (ὡς αὐτὸς ἡμῖν ἐρεῖ), ἀσφαλὴς ἀπελθὼν καὶ ἐπανελθὼν. Καὶ αὐτὸς, ἴσως, ὁ μοναχὸς 'Ολύμπιος, δὲ ἐνέτυχεν αὐτῷ τῷ Νύσσης Γρηγορίῳ κατ' Ἀντιόχειαν. ἀπὸντι εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐπὶ τὸ τοῦς ἁγίους τόπους ἰδεῖν (ὡς αὐτὸς φησιν ὁ Πατὴρ ἐν τῇ εἰς θίον Μακ. πρὸς 'Ολύμπιον ἐπιστολῇ). Καὶ ὁ μέγας δὲ Βασιλεὺς συγχωρεῖ τοῖς μοναχοῖς ἀπέναι εἰς τὰς χριστιανικὰς συναῖξεις, τὰς ἐν τοῖς μαρτυρίοις (τοῖς ναοῖς τῶν ἁγίων μαρτύρων) ἐτησίως τελουμένας (βλ. ἀνωτέρω σελ. 14). Καὶ αὐτὸς ὁ μέγας τῆς μοναστικῆς ζωῆς νομοθέτης ἀπεδήμησεν ἐκ Καπαδοκίας εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἄλλοι τῶν ἁγίων ἀσκητῶν καὶ ἱεραρχῶν πολλοὶ καὶ πολλὰχόθεν, ὡς ὀφείλου ἐν τῷ παραρτήματι. «Ἡ γὰρ τοῦ Χριστοῦ δύναμις ἔλκει τοὺς ἀπὸ περάτων γῆς (εἰς Ἱεροσόλυμα), ὥστε ἰδεῖν, ποῦ μὲν ἐτέχθη, ποῦ δὲ ἐτάφη, ποῦ δὲ ἐσταυρώθη» (Χρυσόστομ. Ὁμιλ. εἰς Ψαλμ. μβ). — Στίχ. 31. «Οὐ» ὁ δὲ KB. καὶ νῦ. Αὐτόθ. «ἐπιδημίαν» ὁ KB. (ὀρθότερον)· οἱ ἄλλοι ἀποδημίαν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ Β. ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

Σελ. 5. στίχ. 1. «Ταῖς κοσμοῦ ἀδελφαῖς». Μοναχὰι πάντως ἦσαν αἱ τρεῖς αὗται, πρὸς ἃς ἐπέστειλλεν ὁ Πατὴρ, ἐπίσημοι τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἱερὰν παιδείαν (ὡς αὐτὴ τὴ ἑπιστολὴ, καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῆς μαρτυρεῖ), ποιοῦμεναι τὴν ἀσκησιν ἐν τινι τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Σεμνείων, ἢ Παρθενῶνων. Καὶ ἡ μὲν Εὐσταθία καὶ Ἀμβροσία γεραίτεραι· διὸ καὶ ταύτας ἀδελφὰς ἀποστολικῶς ὁ Πατὴρ ἐπονόμαζε· (συνήθως δὲ καὶ ἄλλως τοῖς ἐν Μοναστηρίοις συνακουμένοις μοναχοῖς καὶ μοναχαῖς ἡ προσηγορία τῆς ἀδελφότητος). Νεωτέρα δὲ ἡ Βασίλισσα (κύριον ὄνομα, πολλῶν ἴδε Γρηγορ. τοῦ Θεολόγ. ἐπιγρ. 150· ἐν Anthol. Graec. T. 2. p. 37. Lips.) καὶ μετὰ τῶν ἁγίων ἐν τοῖς Μναχίοις (Μαρτ. 23· Ἀπρὸς. 16· κτλ.). Τοιοῦτο καὶ τὸ Βάσιλλα, καὶ Βασιλῶ· ἐν Καλλιμάχ. ἐπιγρ.), ἡν ὁ Πατὴρ, ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας ἐπονόμασε θυγατέρα (ἴδε καὶ ἐξῆς ἐν τῷ τέλει τῶν σημειωμάτων). ἡ δὲ κοσμιωτάτη προσφώνησις φαίνεται καὶ ὡς τίτλος ταῖς μοναχαῖς μάλιστα διδόμενος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (οὕτως ὁ Μ. Βασίλειος ἡ κοσμιότης σου λέγει πρὸς Θεοδώραν κανονικὴν. Ἐπιστολ. τβ')· διὸ καὶ τὸ ὡς ἀληθὺς προσετέθη, τουτέστιν οὐχ ἀπλῶς, καὶ λόγῳ μόνον (ὡς ἡ τετρημμένη συνήθεια τοῦτο λέγει χάριν εὐστόμου προσηγορίας), ἀλλὰ τῷ ὄντι καὶ πραγματικῶς. Οὕτω καὶ ὁ Μ. Βασίλειος ἐπέγραψε «τοῖς ὡς ἀληθὺς θεοφιλεστάτοις καὶ προσημινοτάτοις ἀδελφοῖς» (ἐπιστολ. ο). Ἀνταρεστεῖται ὁ σοφὸς Κασσῶν (σημ. εἰς

τὴν ἀνὰ χεῖρας ἐπιστολὴν σελ. 59) ἐπὶ τῇ χρήσει τῶν τοιούτων ἐπιθέτων, ὡς ἀντιβαίνουσα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀπλότητα. Καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν τὸ λιτὸν καὶ χάριεν καὶ ἀγαπῆτον τῆς περὶ τὰς προσηγορίας ἀπεριέργου τῶν παλαιῶν ἀφελείας (καὶ τοὶ παρὰ τοῖς ἀρχαιοτάτοις Ἕλλησιν, οἷον παρ' Ὀμήρῳ, οὐκ ἦν ἀσυνήθης ἡ χρῆσις τῶν τιμητικῶν ἐπωνυμιῶν)* ἀλλὰ καὶ θαυμάζομεν τὸν σοφόν, ὅπως ἤθελε μόνην αὐτὴν ἀμετάβλητον ὑπὸ χρόνου, καὶ τῆς συνηθείας, καὶ τῶν τοῦ θείου περιστατικῶν. Ἔστι μὲν γὰρ κατὰ ἥληον, ὅτι τὸ κύριον ὄνομα μόνον ἐπέγραφον ταῖς ἐπιστολαῖς· οἷον Βασίλειος Γρηγορίῳ κτλ. ἢ καὶ μετὰ τοῦ καθ-
 ἡμοῦ (ἐπισκόπῳ, πρεσβυτέρῳ, δικηγόρῳ, ἄρχοντι, κτλ.). Ἔστι δ' ὅτε προσετίθουν καὶ τὸ ἀγαπητῷ, ἢ ἀδελφῷ, κατὰ τὸ ἀποστολικὸν ἔθος· οἷον τοῖς ἀγίοις (χριστιανοῖς) ἀγαπητοῖς, ἐκλεκτοῖς· καί, τῇ ἐκλεκτῇ κυρίᾳ (Β. Ἰωάν. 1. πρὸλ. Πέτρ. α, 1. Ῥωμ. α, 7 κτλ.), εὐρίσκοντο δὲ ὅμως, εἰ καὶ σπανιώτερον, παρ' αὐτοῖς πάλιν τοῖς ἱερεῦσι Πατράσι καὶ ἐπιθέτα μεγαλο-
 πρεπέστερα (εἴτε ἐξ ἀγάπης καὶ τιμῆς ἰδίᾳ προσωπικῆς, εἴτε καὶ ἄλλως εἰς ὀρι-
 σμένην διάκρισιν περιφανοῦς ἐπαγγέλματος, εἴτε καὶ δι' ἕξοχον καὶ ἀρίγνωτον ἀρετὴν), δι' ὧν τιμῶσι τοὺς πρὸς οὓς ἐπιστέλλουσιν ἐν ταῖς τῶν γραμμάτων ἐπι-
 γραφαῖς, οἷον τὰ τε ἀνωτέρω τοῦ Γρηγορίου, καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου, καὶ παρ' Ἐπι-
 φανίῳ, καὶ παρ' ἄλλοις Πατράσι, καὶ τοῖς τῶν Συνόδων Πρακτικοῖς. Αὐτὸς ὁ Νύσσης Γρηγόριος, ἐπὶ τῆς Β. Οἰκουμενικῆς Συνόδου προβληθεὶς τὸν εἰς τὸν μέγα ν Μελέτιον τὸν Ἀντιοχείας ἐπιτάφιον λόγον εἰπεῖν, πατέρα τοῦτον τῶν ἐν τῇ Συνοδῷ Πατριαρχῶν ἐπωνόμασεν. Αὐτὸν δὲ πάλιν τὸν Γρηγόριον (διὰ τὸ κύριος τῆς εὐσεβοῦς αὐτοῦ διδασκαλίας) ἡ Ζ. Οἰκουμενικὴ ἁγία Σύνοδος (Πράξ. ζ') ἀπεκάλεσε Πατέρα πατέρων παρὰ πάντων ὀνομαζόμενον (τὸ δὲ παρὰ πάντων ἀντὶ τοῦ παρὰ πολλῶν καὶ παντοίων, κατὰ τὴν συνήθη παρά τε τῇ θεῇ Γραφῇ καὶ παρ' ἄλλοις καταχρηστικῇ τοῦ πάντες ἐκδοχῇ, οἷον καὶ τὸ τοῦ Ἐνεοφώντος «φωνὴ πᾶσα» τουτ. παντοῖαν ἐθνῶν ποικίλην διάλεκτον). Τοῦτο μάλιστα τὸν σφώτατον ἐσκανδάλισε Κασσῶδωνα (ἐφ' ᾧ καὶ δηκτικώτερον ὑπερθαυμάζει τὴν Σύνοδον). «Ἀλλὰ (φησιν) ὁ Σιναΐτης Ἀναστάσιος τοῦτον ὀνομάζει «γλυκύτατον τῶν Νυσσαέων Γρηγόριον» (ἴσ. γρ. ΤΟΝ ΝΥΣΣ., ἀρχιερέα δηλαδὴ). Καὶ ὅμως ὅδ' αὐτὸς πάλιν ὁ ἱερώτατος Ἀναστάσιος Κλήμεντα τὸν Ῥώμης Πατέρα πατέρων ἀποκαλεῖ (ἐρωτ. κς. σελ. 526), τὸν δ' Ἀλεξανδρείας Κύριλλον, σφραγῖδα τῶν Πατέρων (Ὁδηγ. κς. ζ). Ὁ δὲ Μ. Ἀθανάσιος τὸν Ὅσιον, Κοδρούβης ἐπίσκοπον, Πατέρα τῶν Ἐπισκόπων (Ἀπολογ. β)· καὶ ἐν ταῖς εἰς τὸν μάρτυρα Ἰουστίνον ἐπιγε-
 γραμμέναις Ἀποκρίσεσι πρὸς τοὺς ὀρθόδοξους, ὁ ἀπόστολος Παῦλος Πατὴρ πατέρων προσαγορεύεται. Οὕτω καὶ τὸν μέγα ν Ἀντώνιον προσεῖπεν ὁ ἱμνογράφος, καὶ Δουπὸν τὸν ἐπίσκοπον ὁ Σιδώνιος (Ἐπιστ. Α, ς), καὶ αὐτὴ πάλιν ἡ Ζ. Σύνοδος Πατέρα πατέρων καὶ τὸν θεῖον Χρυσόστομον ἀπεκάλεσε (Πράξ. Δ). ἄλλους παραλείπομεν. Λέγεται δὲ τοῦτο κατὰ σημασίαν οὐ σχετικὴν (ὡς ὑπέλαθεν ἴσως ὁ Κασσῶδων), οἷον ἐν πνεύματι πατὴρ καὶ γεννήτωρ πάντων τῶν ἁγίων Πατέρων, ἀλλ' ὑπερθετικῶς, ἀντὶ τοῦ ἐν Πατράσι μέγιστος, ἕξοχος, ὡς καὶ τὸ φιλόσο-

φος τῶν φιλοσόφων, ὡς ὠνόμασε τὸν Ἀλεξανδρέα Κλήμεντα ὁ ἅγιος
 Μάξιμος (Διαλ. σὺν Πύρρῳ), καὶ τὸ πόλις πόλεων (ἡ Κωνσταντινούπολις),
 καὶ πανήγυρις πανηγύρεων, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ἔστι δὲ ἡ φράσις Γρα-
 φικὴ (ὡς τὸ ἄγια ἁγίων, ἑορτὴ ἑορτῶν, κτλ). Ἄλλας τιμητικὰς
 τῶν Πατέρων ἐπανυμίας συνήγαγεν εἰς πλῆθος ὁ Ἱεροσολύμων Δοσίθεος (Δωδεκαβ.
 Βιβ. 1. σελ. 954—959).—Στίχ. 5. «Χαίρειν ἐν Κυρίῳ». Ἀρχαῖον καὶ τὸ
 χαίρειν ἔντε προσαγορεύσει, καὶ ὡς πρόσχημα προτάσσόμενον ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς,
 καὶ σύνθηρος οὐ μόνον παρ' Ἑλλήσι (βλ. Σουῖδ. λ. χαίρειν), ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ
 (Πράξ. ιε, 23. κγ, 26. Ἰακώβ. α, 1. πρβλ. Ἑσδρ. Α, η, 9: Β. Μαρκ. θ, 9). Οἱ δὲ
 μακάριοι Πατέρες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προσέγραφον καὶ τὸ ἐν Κυρίῳ καὶ τοῦτο
 ἀποστολικόν (Φιλιπ. δ, 4). «Βούλει τι φθέγγασθαι; τοῦτο (τὸ ὄνομα τοῦ Κυ-
 ρίου Ἰησοῦ) πρότασσε· διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τῶν ἐπιστολῶν προτάσσομεν τὸ ὄνομα
 τοῦ Κυρίου» (Χρυσός. εἰς Κολασ. γ, 17). Ταύτην τὴν χρυσὴν ῥῆσιν καὶ ὁ κλει-
 νὸς ἐμνημόνευσε Κασσιανὸς καὶ τὸν Μ. Βασίλειον ὡσαύτως νομίζει γράφοντα τὸ
 χαίρειν (καὶ τοὶ μικεῖτι σφῶζόμενον ἐν ταῖς τοῦ Πατρὸς ἐπιστολαῖς) συμπεραίνει
 δὲ τοῦτο ἐκ τῆς Πρὸς μοναχὸν ἐκπεσόντα ἐπιστολῆς, ἀρχομένης οὕτως.
 «Χαίρειν μὲν οὐ λέγομεν, ὅτι οὐκ ἔστι χαίρειν * ἐν * τοῖς
 ἀσεβέσι» (τόμ. β. σελ. 744). Μάτην γάρ (φησι) ζητήσεις τὸν λόγον, δι' ὃν
 ἀπέκοψε τὸ χαίρειν πρὸς τὸν μοναχὸν ὁ Πατὴρ, εἰμὴ τοῦτ' ἀσυνήθως ἐχρήτο,
 πρὸς ἄλλους ἐπιστέλλων, κτλ. Ἀλλ' εἰ μὲν ὁ Πατὴρ ἐχρήτο τῷ προσήματι, πι-
 θανὸν μὲν, ἀδελφον δέ· καὶ δοθῇ, σπανίως γοῦν φαίνεται κεχρημένος, καὶ οὐ πρὸς
 πάντας (οὐ γὰρ ἂν, εἴπερ, οὕτω ῥαδίως ἐξέπιπτεν ἡ λέξις ἐκ πασῶν τῶν σφῶ-
 ζόμενων ἐπιστολῶν). Αὐτὸ δὲ τὸ «χαίρειν μὲν οὐ λέγομεν, ἔστι προφανῶς
 τὸ ἀποστολικόν «Καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε» (Β. Ἰωάν. 10, 11).
 καὶ τὸ «Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν» ἐκ τοῦ Ἰωάννου (μη,
 22, καὶ νζ, 21, ὅπου τὸ ἔδρ. ἔχει Σαλήμ, τουτ. εἰρήνην, ὃ παρ' Ἑβραίοις
 καὶ ἄλλοις Ἀσιανοῖς ἐπὶ προσαγορεύσεως εἴθισται. Οἱ δὲ Ο, ἑλληνικώτερον ἡρμή-
 νευσαν χαίρειν. Οὕτω καὶ ὁ παλαιὸς ἐπιγραμματοποιός· ἀλλ' εἰ μὲν Σύρος
 ἰσοί, Σαλάμ· εἰ δ' Ἕλλην, χαῖρε». Ἐπιγραμ. Βιβλ. Γ. σελ. 405).—Στίχ. 6.
 «Καταθυμῶν». Συνήθως ἡ λέξις παρὰ τῷ Νυσσαίῳ Πατρὶ Πατέρων ἐπὶ τε
 πραγμάτων καὶ ἐπὶ προσώπων ἀγαπητῶν (ὡς καὶ ἐνταῦθα)· οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ
 (Ἐξηγ. εἰς Ἀσμ. Ἀσμ.) «Παραγίνεται καὶ ὁ νυμφίος, φιλῶν αὐτῷ τινων καὶ κα-
 θυμῶν χωρὸν ἐπαγόμενος». (τόμ. α. σελ. 479)· Συντυχίαν δὲ λέγει τὴν ἐπί-
 τευξιν, ἣ συνέτευξιν. ἔρει δὲ καὶ μετὰ μικρὸν «Ψυχὰς συντυχέϊν» (ἀντὶ τοῦ
 ἐντυχέϊν).—Στίχ. 9. Ἐδηλώθη μοι... ἑορτή· τουτέστι δῆλη μοι, σαφὴς καὶ
 καταφανὴς ἐγένετο· ὀφθαλμοφανὴς ἐπεγνώσθη (ὡς τὸ «ἡ ἡμέρα δηλώσε»
 (Α. Κορ. γ, 13) φανερώσει, εἰς φῶς ἔξει). Ἑορτὴν δὲ λέγει κατὰ Θεόν, τὴν ἐνθῶς,
 θεαρέστως καὶ πνευματικῶς ἑορταζομένην. Φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ πραγματικῶς
 κατὰ τινα μεγάλην ἑορτὴν παρῆν ὁ Πατὴρ ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ ἴσως τὸ Πάσχα,
 ὅποτε καὶ τότε συνέτρεχον ἐξωθεν πλῆθος χριστιανῶν, προσκυνήσοντες καὶ σωμα-
 τικῶς εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες Χριστοῦ, καὶ πρὸς

αὐτῷ τῷ τῆς Ἀναστάσεως μνήματι Χριστῷ συναντήσαντες, ὡς νυμφίω προΐοντι.— Στίχ. 10. «**Σωτήρια** (σύμβολα)». Τουτέστι τοῦ Σωτῆρος, ἐξηγῆται ὁ Κασσῶν, σπουδάζων ἀφελεῖν τὸ σωτήρια ἀπὸ τῶν συμβόλων, ὡς ἐκφαυλίζων καὶ αὐτὸς (καθὰ καὶ Μολιεύς) τὸ πρὸς τὰ Σύμβολα σέβας (ἦν γὰρ καὶ οὗτος ὁ λαμπρότατος τῆς πολυμαθείας ἀσπὴρ, Καλθίνος τὸ φρόνημα, κατὰ δυστυχίαν) οὐχὶ δέ (φησι) σωτηρίας ποιητικὰ, ἀπαγε! Οὕτω (φησὶ) καὶ Βασίλειος ὁ Σελευκεύας εἶπεν· «**Εκ τοῦ Δαυὶδ ἡ σωτήριος γέννησις**» (τουτ. ἡ τοῦ Σωτῆρος). Ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις τούτοις ὁ Κασσῶν ἐσφαλῆ, ἐκλαβὼν ὡς κυριωνυμικὸν ἐπίθετον τὸ σωτήριον, ἀντὶ τοῦ Σωτῆρος· (καὶ ἴσως μεταξὺ ἀναγινώσκων ταύτας τῶν Πατέρων τὰς χρήσεις ὁ ἑλληνικώτατος ἀνὴρ, ἐφαντάσθη τὰ Ὀμηρικὰ ἐκεῖνα, «**Ἐκτόρεον χιτῶνα**», καὶ **Νεστορέη παρὰ νηὶ Πυλῆγενέος βασιλῆος**»!). Πρῶτον μὲν γὰρ οὐ συνειδὲν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ φράσει τοῦ Γρηγορίου παρακολουθοῦσαν ἀντικρυς τὴν κτητικὴν γενικὴν («**τοῦ ζωοποιήσαντος ἡμᾶς Θεοῦ**»), ἥτις ἐναργῶς ἀποκλείει τὸ σωτήρια πρὸς τὸ συνέγγυν οὐσασιτικὸν συναπτόμενον, καὶ διορίζον τὴν ἰδιότητα, ἀλλ' οὐχὶ τὸν κτήτορα τῶν συμβόλων (ὡς καὶ τῷ, «**Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος**» [Tit. β, 11], τὸ ἐπίθετον τὴν χάριν χαρακτηρίζει). Καὶ κατὰ τοῦτο λοιπὸν περιττῶς καὶ μάτην ἐπέφερεν ὡς ὁμοίαν τὴν, ἀφ' ἧς ἄπεστιν ὅλως ἡ κτητικὴ γενικὴ, ῥῆσιν τοῦ Σελευκεύας. Ἐπειτα οὐδὲ ταύτην ἐνόησεν, ὅτι αἰληπται ἐξ ἐκείνης τῆς εὐαγγελικῆς· «**(Βίβλος) γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαυὶδ**». Τοῦτο συντομώτερον ἐκφράζων ὁ ἱερὸς Σελευκεύας, ἔγραψεν «**ἐκ τοῦ Δαυὶδ ἡ σωτήριος γένεσις**» (ἔπου πάντως ὑπακούεται ἡ παρὰ τῷ Εὐαγγελιστῇ γενικὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ). Τὸ δὲ σωτήριος σημαίνει τὴν τῆς παγκοσμίου σωτηρίας ποιητικὴν γέννησιν τοῦ ἐκ τοῦ Δαυὶδ Ἰησοῦ Χριστοῦ. ὡς καὶ τὸ (παρ' αὐτῷ τῷ Νύσσης), τὸ Πάσχα τὸ σωτήριον ἐμφαίνει τὴν σωσίσκωσιν καὶ ζωοποιὸν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω λέγεται καὶ σωτήριος ἐποχὴ, καὶ σωτήριον ἔτος, οὐκ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ τῆς ἀπὸ τῶν κατὰ σάρκα γενεθλίων αὐτοῦ χρονολογουμένης σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Καταλληλότερον δὲ παράδειγμα τῆς κυριωνυμικῆς τοῦ Σωτῆρος σημασίας εἶχεν ἂν, εἴπερ ᾔθελεν, ὁ πολὺς Κασσῶν ἐκ τοῦ Ἀφρικανοῦ, «**τὸ σωτήριον γένος**» (τουτ. τοὺς ὡς ἐκ τοῦ μνησταρὸς Ἰωσήφ καλουμένους συγγενεῖς τοῦ Σωτῆρος, οὓς καὶ Δεσποσύνους προσηγόρευον· παρ' Εὐσεβ. Ἐκ. Ἰστ. Α, ζ)· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο οὐδ' ἄλλο τοιοῦτο οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἀνωτέρω φράσιν τοῦ θεοῦ Νύσσης, ἧ παράκειται ἡλίῳ φανωτέρα ἡ κτητικὴ γενικὴ. Καὶ τοίνυν ὁ Πατὴρ ὠνόμασε τὰ σύμβολα σωτήρια, εἰ καὶ μὴ ὡς αἷτια κυρίως καὶ ἀμέσως ποιητικὰ σωτηρίας, ἀλλ' ὡς μέσα σωτηριώδη (οἷα καὶ φάρμακον, καὶ τέχνη, καὶ ὄργανον, καὶ χωρίον εὐάερον, ἔστι τε καὶ λέγεται σωτήριον), καὶ πρὸς αὐτὸ παρὰ τὰ ψυχικῆς σωτηρίας τῶν μετὰ πίστews καὶ φόβου θεοῦ προσιόντων, οἵτινες ἐκ τῆς αἰσθητῆς αὐτῶν θεωρίας εἰς μετάνοιαν καὶ γλυκύδακρυον κατάνυξιν διαγείρονται (καὶ μάρτυς ἡ ὁσία Μάρια, καὶ παντοίων

ἄλλων παραδείγματα), καὶ οἷον διόρθωσιν, καὶ θερμότεραν ἀγάπην καὶ χρησθή-
ριον αἰνεσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σωτηρίας ἡμῶν (ἔρεῖ δὲ παραυτίκα
καὶ αὐτὸς ὁ Νύσσης, οἷα καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς ἄλλους ἐπενήργησεν ἡ πλήρης εὐ-
λαθείας θεὰ τῶν σωτηρίων συμβόλων). — Στίχ. 11. *Ψυχὰς συντυχεῖν
ἐν αἷς* κτλ. τουτ. ἀνθρώποις, ὧν ἐν ταῖς ψυχαῖς τὰ τοιαῦτα θεωρεῖται (ἡ φρά-
σις Γραφικὴ, ὡς τὸ ἀεγέμετο πάση ψυχῇ φόβος». Πράξ. 6, 43.
τουτ. ἐν τῇ ψυχῇ παντὸς ἀνθρώπου). — Στίχ. 13. «*Ἐν τῇ καρδίᾳ... ἔχον-
τος*». Συνέστραπται πρὸς τὸ συντομώτερον ἡ φράσις· τὸ δὲ πλήρες οὕτως·
«*Ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἔχοντος (ἐν αὐτῇ) τὸν Θεόν, ἔνεστι καὶ ἡ Βηθλεὲμ καὶ τὰ
λοιπὰ. Τὸ δὲ Ἀνάστασις ἀντὶ τοῦ ζωοδόχου μνήματος τῆς
ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, ὕπερ καὶ μνήμα τῆς Ἀναστάσεως
ῥητῶς ἀπεκάλεσεν ὁ Πατὴρ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ· ἀμφοτέρω γὰρ ὁ θεωρέγμων
Τάφος παρίστησι. Τοῦτον καὶ Εὐσέβιος εἶπε «τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως μακαρι-
στότατον τόπον» (καὶ θεσπέσιον μνήμα τῆς ἀθανασίας, καὶ θεῶν,
καὶ σωτήριον, καὶ ἁγίων τῶν ἀγίων ἄντρον). Ὅθεν καὶ ὁ
ναὸς, τῆς Ἀναστάσεως λέγεται» (Εὐσέβ. ἐν βίῳ Κωνσταντίν. Γ, κς. — μ. Σω-
ζόμ. 6, 25). — Στίχ. 15. «*Ἐμορφώθη*» οὕτως ἔκρινα γραπτέντον παρὰ τοῖς ἄλλοις
ἔμμορφώθη, ὕπερ οὔτε πρὸς τὴν σύνταξιν, οὔτε πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦ λόγου συμ-
φωνεῖ. Ἔστι δὲ ἐκ τοῦ Ἀἰχρὶς οὐ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὁμίῳ» (Γαλάτ. 3, 19). — Αὐτόθ.
«*Ὁ καθήλωσας.. αὐτοῦ*». Τοῦτο οὐ (καθὼς ὑπέλαθεν ὁ Κασσῶν) ἐκ τοῦ Ἀπο-
στολικοῦ, «*Ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν*» (Γαλάτ.
2, 24)· ἀλλ' ἔστιν αὐτὴ κατὰ λέξιν ἡ φράσις τοῦ ψαλμῶδου· «*Καθήλωσον
ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου*» (Ψαλμ. 117, 120). Ἰσως δὲ καὶ ὁ
Ἀπόστολος πρὸς τοῦτ' ἀφορῶν, ἀντὶ τοῦ καθήλωσαν ἔταξε κυρίως καὶ προσφώρως
τὸ ἐσταύρωσαν, ὡς ἐκ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, καθὼς εἶπε καὶ «*Χριστῷ
συνεσταύρωμαι*» (Γαλ. 2, 19), ὅθεν καὶ τὸ ἀνωτέρω συσταυρωθεὶς
τῷ Χριστῷ. — Στίχ. 17. «*Καὶ ἀποκυλίσας τὸν θάρον.. λίθον*». (Ὡς γέγονεν ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως. Μάρκ. 15, 4: Ματθ. 28, 2). Οὕτως ὁ Πατὴρ
ἀπὸ τῶν σωτηρίων συμβόλων καὶ σημείων ὁρμώμενος (τοῦ Γολγοθᾶ, τοῦ Τάφου,
τοῦ Ἑλαιῶνος), ἀνάγει τὸν λόγον εἰς αὐτὰ τὰ σημαίνόμενα, τροπολογικῶς τὴν
εὐαγγελικὴν ἱστορίαν ἐκφράζων, καὶ ἀλληγορῶν, (ὡς εἰώθε πολλὰκις), πῶς ὁ
πιστὸς, μιμούμενος (κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπου) τὸν ἐνανθρωπήσαντα, καὶ ἡ-
θόντα, καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα, καὶ ἀναληφθέντα Χριστὸν, ἔχει τοῦτον ἐν τῇ
ψυχῇ αὐτοῦ μεμορφωμένον, συνάμα δὲ καὶ τὰ τῆς θείας αὐτοῦ Οἰκονομίας σωτήρια
σύμβολα, πνευματικῶς ἐντετυπωμένα. — Στίχ. 19. «*Καὶ ὁ καταλιπὼν*».
Περὶ ττεῦεν τὸ ἄβρον δοκεῖ. — Στίχ. 21. «*Τὰ ἄνω φρονεῖν.. σάρκα*»
Ἐκ τοῦ «*Εἰ συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὐ ὁ
Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθημένος, τὰ ἄνω φρονεῖτε*»
(Κολοσ. 3, 3). Αἰνίττεται δὲ ὁ Πατὴρ τὰ τῆς Ἀναλήψεως, ὡς δηλοῖ τὸ ἔρος,
καὶ τὸ νεφέλης δίκην, κατὰ τὸ «*Νεφέλη ὑπέλαθεν αὐτὸν*
(Πράξ. 1, 9). — Στίχ. 25. «*Τὸν κατωνομασμένων*». Τόπων δηλαδὴ,*

τῶν ἄγαν ὀνομαστώων καὶ περιουμένων, τῆς Βηθλεέμ, τοῦ Γολγοθᾶ κτλ. τούτους φέρει καὶ οὗτος ἐν τῇ ψυχῇ κατὰ τὴν πνευματικὴν αὐτῶν σημασίαν. — Στίχ. 26. « Ἐπεὶ δὴ . . . τὴν διήγησιν ». Πῶς ἠδύνατο λαμπρότερον ὁ Πατὴρ ἐρμηνεύσαι τὸν πρὸς τὰ ὁρατὰ τῆς θείας χάριτος ὑπομνήματα θαυρῶν αὐτοῦ σεβασμῶν; ἀνεκδιήγητον καὶ ἀνέκφραστον λέγει τοῦτο τὸ ἀγαθόν· καὶ τοῦτο διχῶς. α) ὅτι εἶδεν, ἀσπασάμενος πανευλαβῶς, τὰ ἅγια ἰχνη τῆς ὄντως ζωῆς, ὡς αὐτὸς εὐθὺς ὀνομάσει τοὺς τόπους τοὺς ἁγίους. β) ὅτι τούτων πάλιν τῶν ἁγίων τόπων τὰ σημεῖα καὶ ἐν αἷς συνέτυχε ψυχαῖς εἶδεν ἐναργῆ· (ἐμελλόν δὲ πάντως τοιαῦτα φανῆναι, καὶ μάλιστα παρ' ἀνδράσι χριστομιμήτοις, ὅτινες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τοὺς ἡγιασμένους τόπους καθ' ἑκάστην ἐθεώρουν). Διὰ ταῦτα καὶ χαρᾶς ἀμυθῆτου πλησθεῖς, ἐώρτασε τὴν κατὰ Θεὸν ἐορτὴν μετ' εὐφροσύνης, θύσας τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως (τί δ' οὐχὶ καὶ τὴν ἀνάκμακτον θυσίαν ἱερουργήσας), ψάλλων ἴσως καὶ αὐτὸς καὶ τότε καὶ μετέπειτα τὰ τοῦ Δαυὶδ, « Εὐφράνθη ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, εἰς οἶκον Κυρίου παρυσόμεθα. Ἐστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς σου Ἱερουσαλὴμ » (Ψαλμ. ρκα). Ὁ δὲ κλεινὸς Κασωθῶν, « τοῦτο (φησιν) ὁ Γρηγόριος ἐθέλει νοεῖν· ὅτι τοὺς ἐπ' εὐσεβεῖα διασήμεους ἄνδρας οὐχ ἦγγον ἐπισκεπτέον, ἢ τοὺς τόπους, οὓς λέγουσιν ἁγίους »! Ἄλλ' εἰ μὲν τοῦτο θούλεται ὁ Πατὴρ, βλέπει παντὸς ἀναγνώστου νοὺς ἀθλόωτος καὶ καθαρὸς. ἡ δὲ Καλοθένης ἱταμότης καὶ αὐτὸ τὸ ἅγιον ἐπίθετον τῶν ἁγίων τόπων ὡς λεγόμενον μόνον (ἀλλ' οὐχ ὑπάρχον) ἀποφαίνουσα διαρρήδην, οἷα τε ἐστὶ προσθεῖναι τὸ ὡς λέγουσι καὶ εἰς τὸ « Γῆ ἁγία ἐστὶν (ἡ τοῦ Σιναιού. Ἐξάδ. γ. 5: Πράξ. ζ, 33), καὶ εἰς τὸ « Ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ » (δηλονότι τῷ Ὀκθῶρ. β. Πέτρ. α, 18), καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἡ πόλις ἡ ἁγία (ἡ Ἱερουσαλὴμ Ματθ. δ. 5, Ἀποκλ. ια, 2 κτλ.).

Σελ. 6. στίχ. 3. « Δύσκολον εἶναι . . . ἀμιγρὲς τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθὸν καρποῦσθαι ». Ἰσως κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο γνωμικόν· « Οὐδ' ἐν ἀγαθῷ κακότητος ἄμικτον » (Ὅρα καὶ Γρηγ. Ναζ. ἐν στίχ. Ἐπεὶ ιε)· ᾧ συνάδει καὶ τὸ « Ἐν εὐφροσύναις οὐ » (παρ' ἄλλοις λεῖπει τὸ οὐ) « προσμύγνυται λύπη· τελευταῖα δὲ χαρᾶς εἰς πένθος ἔρχεται » (Παροιμ. ιδ, 13). Ὁ δὲ Κασωθῶν παραβάλλει πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Πατρὸς τὴν πλατωνικὴν ἐκείνην δοξάν· ὅτι « Τοῦτο, ὃ καλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἡδὺ, ὡς θαυμασιῶς πέφυκε πρὸς τὸ δοκοῦν ἐναντίον εἶναι, τὸ λυπηρόν· τῷ ἅμα μὲν αὐτῷ μὴ θέλειν παραγίνεσθαι τῷ ἀνθρώπῳ· ἐὰν δὲ τις διώκῃ τὸ ἕτερον καὶ λαμβάνῃ, σχεδόν τι ἀναγκάζεσθαι αἰεὶ λαμβάνειν καὶ τὸ ἕτερον, ὥσπερ ἐκ μιᾶς κορυφῆς ἡμμένον, δὴ ὅντες » (Πλάτ. Φαίδων. σελ. 136. Βῖρ). Ἄλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν οἶμαι κατὰ νοῦν ἐπελθεῖν τῷ θεῷ Γρηγορίῳ, γράφοντι τὰ ἀνωτέρω (καὶ τοι ἄλλως ἐνίοτε ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ πλατωνίζειν, ἀπτῶτως ὅμως αἰείποτε καὶ ἀνεπιλήπτως). Ὁ δὲ πολυμαθὴς Κασωθῶν ὥσπερ ὁρμητορίῳ τούτῳ χρησάμενος, ἐξῆλθε πρὸς καταδρομὴν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, διαβάλλων αὐτοὺς ἄντικρυς, ὅτι ἄρα οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ τινα γνώμην ἀρχαίων σοφῶν δυσσεβῆ κατασπάσαντο! « Ἐδοξαζέ (φησιν) ἡ ματαιό-

φρων ἀρχαιοῦς, ὅτι ἐκ τοῦ φθόνου τῶν θεῶν ἐπέρχονται τὰ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀνθρώπων ἀφανίζοντα κακὰ. Ὅθεν ἔλεγον « φ θ ο ν ε ρ ὸ ν τὸ θ ε ῖ ο ν » (Ἠρόδ.) καὶ ἐν ταῖς εὐπραγίαις ἐπικύχοντο, « φ θ ὄ ν ο ς δ' ἄ π έ σ τ ω καὶ ν έ μ ε σ ι ς ». Ταύτας δέ (φησι) τῆς ἀσεβειᾶς γνώμης ἔχνη καὶ ταῖς εὐσεβεστάτοις Πατράσι καὶ συγγραφεῦσιν οὐ χωρὶς θαύματος εὔρον. Καὶ θαυμαστὸν μὲν οὐδὲν, ὅταν τὰς ἐκ τῆς κακῆς προαιρέσεως συμφορὰς ἀναφέρωσιν εἰς τὸν φθόνον, ὥς διὰ τοῦ φθόνου νοοῦντες τὸν ἀρχέκακον τοῦ φθόνου πατέρα, καὶ πάσης κακίας εὐρίτην (τὸν διάβολον), οἷον ὁ Ναζιανζηνὸς Γρηγόριος· « Οὐκ ἔμελλε ταῦτα οἶσιν ὁ φ θ ὄ ν ο ς, οὐδὲ τὴν Ἐκκλησίαν ὁρῶν ἀνέξεσθαι πάλιν ἐπὶ τῆς αὐ τ ῆ ς δ ὁ ξ η ς » (λόγ. κα). [Πρόσθεσις ἀναγνώστα καὶ ἄλλο παρόμοιον καὶ πολὺ παλαιότερον παράδειγμα τῆς φράσεως, ὃ παρῆθεν ὁ Κασσιανός, ἐκ τοῦ Εὐσεβίου. « Α Ὑ θ ι ς ὁ π ο ῖ ς κ α λ ο ῖ ς (τῆς Ἐκκλησίας) ἐφεδρεύων φθόνος ἐπικλείετο » Εὐσεβ. ἐν βίῳ Κωνσ. γ, 59]. « Περὶ τοῦ φθόνου τούτου (προστίθουσιν ὁ Κασσιανός) λέγει ὁ αὐτὸς (Ναζιανζ.) Γρηγόριος (ἐν τῷ εἰς τὴν καινὴν Κυριακὴν) « Φ θ ὄ ν ω τοῦ π ο ν η ρ οῦ θ ἄ ν α τ ο ς εἰ ς τὸν κ ὁ σ μ ο ν εἰ σ ῆ λ θ ε » (Δάσος τοῦτο τοῦ Κασσιανόου μνημονικόν! Ἔστι γὰρ ἡ ῥῆσις κατὰ λέξιν ἐκ τῆς Σοφίας τοῦ Σολομῶντος). Καὶ τοῦτο μὲν, φησιν, ὑπέρλαμπρον· ἀλλ' ἐκείνῳ (φησιν) οὐ δύναμαι πέψαι. Ὅτι καὶ τοῖς ἀναγκασίαις κακοῖς, καὶ τοῖς θανάτοις τῶν οἰκείων, τῇ αὐτῇ φράσει χρῶνται οἱ ἁγίωτάτοι Πατέρες· οἷον· « Ξυνωρίς (ἀδελφῶν) ἡ νῦν κακῶς ὑπὸ τοῦ φθόνου διαλυθεῖτα » (Γρηγ. Ναζ. ἐν τῷ ἐπιταφίῳ εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Καισάρ.). Καί, « Ἠρπασεν ἡμῶν ὁ φθόνος τὴν συνουσίαν, λυπηρῶς διαθείς τὰ ἡμέτερα » (θανόντος τοῦ Καισαρίου. Ἐπιστ. πρὸς Εὐδόξ. Ἰδε καὶ ἐπιτάφιον εἰς τὸν Μ. Βασίλ.). Τοιαῦτα καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης (ἐν τοῖς εἰς Πλακίλλαν, καὶ εἰς Πουλχερίαν, καὶ εἰς τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον ἐπιταφίοις). « Ὁ φθόνος κατὰ τῆς βασιλείας ἐκόμασεν » (ὁ τῆς Πουλχερίας θάνατος)· καί, « Ἀθρόως αὐτὴν (τὴν Πλακίλλαν) ὁ φθόνος τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀφῆρπασεν ». Οὕτως οὖν καὶ τὸν θάνατον, καὶ πάσας τὰς ὁμοίας συμφορὰς τῷ φ θ ὄ ν ω, ἢ (κατὰ τὸν Συνέσιον) τῷ φ θ ὄ ν ω τοῦ δ α ί μ ο ν ο ς ἀπονέμουσιν· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο τῇ χριστιανικῇ διδασκαλίᾳ μάχεται ἀντικρυς, ἀναγκαζόμεθα λοιπὸν ὁμολογῆσαι τοὺς ἁγίους τούτους ἄνδρας δοκίμως μὲν φρονοῦντας, ἀδοκίμω δὲ κεχηρμένους φράσαι, καταβάσῃ καὶ εἰς αὐτοὺς ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς ἀρχαίας τῶν ἐθνικῶν συνηθείας. (τουτέστιν εὐσεβῶς μὲν ἐφρόνουν, δυσσεβῶς δ' ἐξεφράζοντο, μὴ εἰ δό τ ε ς ἁ λ έ γ ο υ σ ι ν). Ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ κλεινὸς ἡμῶν Κασσιανὸς πρῶτον μὲν ὁμολογῶν ποιεῖ, ἔθεν μὲν ὁμολογῶν τοὺς Πατέρας τὸν φθόνον εἶναι τοῦ δ α ί μ ο ν ο ς καὶ λέγοντας καὶ νοοῦντας, ἐτέρωθεν δὲ τούτους διαβάλλων ὥς ταυτίζοντας τὴν φράσιν πρὸς τὴν τῆς πολυθείου πλάνης, ἥτις ἐφρόνει καὶ ἔλεγεν οὐ τὸν δ ε ῖ ὁ λ ο ν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ θ ε ῖ ο ν φ θ ο ν ε ρ ὸ ν, καὶ « φ θ ὄ ν ο ν θ ε ῶ ν » (Εὐριπ. Ἄλκ. 1138), τοῦτο μὲν αὐτὸθεν δηλὸν· χάριν δ' οὖν τῆς, ἣν ἐνόοει, δυσπεψίας περὶ τὴν φράσιν πᾶν Πατέρων, ἡδύνατο, νομίζομεν, καὶ ταύτην καταπέψαι, φάρμακον εὐσκόμαχον λαβὼν ἐξ αὐτῆς τῆς Σοφίας τοῦ Σολομῶντος (ᾧ περ καὶ αὐτὸς θαυμαστῶς ἠρέσθη ἀνωτέρω, παρὰ τῷ Γρηγορίῳ, ὥς ἔδοξεν, εὐρὼν ἐν μέρει), τὸ θεόπνευστον ἔχειν ῥῆτον « Ὅ τ ι ὁ θ ε ὸ ς θ ἄ ν α τ ο ν οὐ κ ἐ π ο ῖ κ σ ε (α, 13)· Ὁ θ ε ὸ ς

ἐκτίσας τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφ' ὧν φθόνος δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον (β, 24). Καὶ γὰρ, «ἐκείνος ἄνθρωπος κτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς» (Ἰωάν. η, 44). Ἐκ τούτου καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος κατὰ μετωνυμίαν, καὶ πῶς κατ' εὐφημισμὸν (ἐν λόγῳ μάλιστα ἐπιδεικτικοῖς) φθόνος ἤκουσεν, ὡς τοῦ φθονεροῦ δαίμονος κατάρθωμα, «Τοῦ τὸ κράτος ἔχοντος τοῦ θανάτου» (Ἐβρ. β, 14), καὶ τοῦ τε φθόνου καὶ τῆς ἁμαρτίας (ἧς ὁ θάνατος ὁ ψώνιον) ἀρχεκάκου πατρός καὶ δημιουργοῦ. (Κατὰ τοιαύτην μετωνυμίαν καὶ πᾶσα συμφορῶν αἴτιος ἀνθρωπίνη κακοδομία φθόνος ὠνομάσθη, ὕπερ καὶ αὐτὸς ὁ Κασωθὼν ἀπεδέξατο ἐν τοῖς ἀνωτέρω). Ἦ οὐκ ἂν εἶπεν ἀκινδύνως καὶ αὐτὸς (ἐξ ὑποθέσεως) ὁ περικλητὴς ἀνὴρ, ὅτι «φθόνος κατέχευσε τοὺς παιδας τοῦ Ἰώβ, καὶ τὰς πολυθανάτους ἐπὶ ἡγήνηκεν αὐτῶν συμφορὰς, τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος;» Τελευταῖον ἔλεγον οἱ ἐθνικοὶ καὶ βασιλευσιν (ὡς καὶ φθονοῦσιν) οἱ Θεοὶ, καὶ τὴν πονηρὰν καὶ βλάσκαλον ἔλεγον μὴ τοι καὶ ὁ θεὸς Παῦλος ὡς ἐθνικὸς ἐξεφράσθη, γράψας πρὸς τοὺς Γαλάτας, «Τίς ὑμῶς ἐβλάσκανε;» (γ, 1). — Στίχ. 7. Σκυθρωπάζων ἐπορευόμεν» (ἐκ τοῦ λχ. Ψαλμοῦ). — Στίχ. 8. «Ὅλον ... κεῖσθαι». Ἐκ τῆς Α, Ἰωάν. ε, 19. Τοῦ Κυρίου δὲ φωνὴν τὴν Ἀποστολικὴν ῥῆσιν ὡς θεόπνευστον καλεῖ. Χριστὸς γὰρ καὶ ἐν τοῖς Ἀποστόλοις ἐλάλει (Β. Κορινθ. ιγ, 3). Στίχ. 10. Τὸ ἄγιον ἔχνος». Οὕτω καὶ Ὠριγένης ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα «ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἰχθύνων τοῦ Ἰησοῦ κτλ. (Ἰδὲ ἐν τῷ παραρτήματι). — Στίχ. 11. Πονηρὰς ἀκάνθους» (μεταφορ. τῆς ἁμαρτίας· ἐννοεῖ δὲ μάλιστα καὶ τὰ σκίσματα, περὶ ὧν ἐρεῖ ἐφεξῆς). Ἔστι δὲ ἡ λέξις οὐκ ἀπὸ τοῦ Ματθ. ιγ, 7, ὅπου αἱ ἄκανθαὶ ἀπέπνιξαν παντάπασιν τὸ σπάρειν (ὡς ἄλλαν ἀρέσκει τῷ Κασωθῶνι), ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ (Γεν. γ. 18) ἀκάνθας ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ» (ἀκολούθως, τῷ ὁ κόσμος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται). — Στίχ. 12. «Τί χρὴ ... κηρύγματος;». Εἰ (φησὶ) καὶ αὐτὸς ὁ Θεοβθάδιστος τόπος, ὅπου τὸ πρῶτον μὲν ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον, πρώτη δὲ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία συνέστη, καὶ ὅπου σφύρονται καὶ νῦν τὰ ἔγχνη τοῦ ζωοδότου Χριστοῦ, πρὸς τὴν τούτου μίμησιν ἐναργέστερον ἀνάγοντα τοὺς ὁρῶντας (εἴ γε καὶ ἐν τοῖς κοσμοῖς, «ὁ φθαλμοὶ ὠτίων πιστότεροι»· εἰ τοῖνυν· καὶ οὗτος ὁ ἡγιασμένος τόπος πονηρὰς ἀκάνθους οὐ καθαρεύει, τί λοιπὸν (πόσῃν βλάστην ἀκανθῶν) χρὴ συμπεραίνειν ἐπὶ τῶν ἄλλων τόπων τῆς Οἰκουμένης, ὅπου διὰ λόγου μόνον καὶ κηρύγματος ψιλοῦ (χωρὶς δηλαδὴ τῶν μακρῶν ἐν Ἱεροσολύμοις κειμένων σωτηρίων συμβόλων) κατεσπάρη, καὶ ἐκαρποφόρησε τὸ πρῶτον ἢ τοῦ ἀγαθοῦ (τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας) μέβεξις καὶ ἀπόλαυσις; Καὶ ἔστι μὲν πάντως «ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς», καὶ «Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες»· ἀλλὰ καὶ κὺτὴ ἡ ψυχρὰ τοῦ Θωμᾶ ἀπιστία μᾶλλον ἐξεθερμάνθη, καὶ ἐθεβαίωσε τὴν πίστιν διὰ τῆς αὐτοφίας. Ὅτι δὲ κακῶν οἱ πρώτως ἐν Ἱεροσολύμοις πιστεύσαντες, ἔσχον τὴν πίστιν ἐξ ἀκοῆς τοῦ Ἀποστολικοῦ κηρύγματος, ὅλην. Οὗτοι δὲ καὶ τὰ σύμβολα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ καθαρῶντες, μᾶλλον ἀνεφλέγοντο πρὸς τὴν ἀγάπην αὐτοῦ· καὶ τοῦτο νοεῖ ὁ θε-

σπίσις τῆς Νύσσης ποιμήν. Καὶ πολὺ δὲ πρὸ τούτου διεκήρυξεν ὁ Εὐσέβιος, ὅτι τὸ ζωδόχον μῆμα «πᾶσι τοῖς ἐπὶ θέν ἀφικνουμένοις, ἐναργῆ παρῆχεν ὄραν τῶν αὐτῷ πεπραγμένων θαυμάτων τὴν ἱστορίαν, ἔργοις ἀπάσης γεγωνοτέρως (γρ. γεγωνοτέροις), φωνῆς τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν μαρτυρούμενον» (Βίβ. Κωνσ. Γ. κη). Ἀλλ' ἐν τούτοις φαίνεται πῶς πρὸς ἐαυτὸν ὁ Νύσσης ἀντιφάσκων, εἰ τις ταῦτα παραβάλλοι πρὸς τὰ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς. Λύεται δὲ ἡ ἐναντιοφάνεια, ὅταν θεωρήσωμεν τὸν σκοπὸν ἐκατέρας τῆς ἐπιστολῆς, καὶ τὰ πρόσωπα πρὸς οὓς ἔγραψεν ὁ Πατήρ. Τὴν προηγηθεῖσαν ἐπέστειλε πρὸς τοὺς ἐν Καππαδοκίᾳ μοναχοὺς καὶ τὰς μοναχάς, δι' ἧς ἀνέστειλε τὴν τούτων εἰς ἐκδημίαν ὁρμήν, ἀφορῶν πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῆς μοναχτικῆς αὐτῶν τελειότητος καὶ εὐσχημοσύνης, ἥτις ἐν τῷ ἀμικτιφ καὶ ἰδιάζοντι βίῳ τῶν τῷ κόσμῳ ἀποταξαμένων κατορθοῦται. Ὅθεν διέγραψεν τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίαν ὡς ἐπιβλαστὴν (καὶ μάλιστα πρὸς ἀσκητὰς καὶ ἡσυχαστὰς ἀπλῆκοις, καὶ πάντῃ ξένους καὶ ἀσυνήθεις τῆς ἀπατηλῆς ματαιότητος καὶ κακίας τοῦ κόσμου). Θεωρεῖ δὲ τὴν θλάσθην διχῶς, ἀπὸ τε τῶν ἐν ὁδοπορίᾳ μακρᾷ κακοῦθιων πανδοχείων καὶ συναναστροφῶν, καὶ ἀπὸ τῆς τότε καὶ κατ' αὐτὴν τὴν Παλαιστίνην ἐπιπολαζούσης κακίας. Ὅθεν θ) εἴπερ ἐξεστί (φησιν) ἐκ τῶν φαινομένων τεκμηρῶσθαι Θεοῦ παρουσίαν, καὶ χάριν συνεργούσαν πρὸς ἀρετὴν, μᾶλλον ἁγιώτερα καὶ καθαρώτερα εἰσι τὰ ἦθνη τῶν Καππαδοκῶν, ὡς πρὸς τὰ τῶν ἔξω τῆς Καππαδοκίας. Εἰ δέ (φησιν) ἐν Ἱεροσολύμοις ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ὑπῆρχε τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ πλείων (οὐ γὰρ ἀφαίρει παντελῶς τὴν θείαν χάριν ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ), οὐκ ἂν ἐπεχωρίαζεν ἁμαρτία κατ' ἐκείνους τοὺς τόπους. Ἦστα δύνανται οἱ μοναχοὶ καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐργάζεσθαι διὰ τῆς θείας χάριτος. γ) Ἀποδιδούς τὴν αἰτίαν δι' ἣν αὐτὸς, ὁ τοὺς ἄλλους κωλύων, ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, λέγει, ὅτι καὶ τὴν ὁδὸν διήλθε πεφυλαγμένος ἐφ' ἀμάξης βασιλικῆς (ἧς ἐπιτυχεῖν οὐ τοῦ παντός), καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ἦλθε συγκεκροτημένος τῇ ὁρθῇ καὶ ἐγκαρδίῳ πίστει, ἣν ἀμώμητον εἶχε καὶ διετήρει, καὶ πρὶν ἰδῆν, καὶ ἀφ' οὗ εἶδεν ἦδὴ τὰ σωτήρια σύμβολα καὶ ἔχνη τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιφανείας (μετὰ πόσης δὲ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης ἐώρτασε τὴν κατὰ Θεὸν ἑορτὴν, ἰδὼν καὶ αἰσθητῶς αὐτὰ τὰ σύμβολα, καὶ τοὺς ταῦτα φέροντας ἐν ψυχῇ τετυπωμένους χριστομιμήτους ἄνδρας, τοῦτο παρέλιπεν, ὡς μὴ ἀναγκαῖον εἰς τὴν προκειμένην πρὸς τοὺς μοναχοὺς νοουσίαν. δ) Συμπεραίνων, τέλος, τὴν ἐπιστολήν, λέγει: «Θεοῦ προσεγγισμὸν τοπικὴ μετὰστασις οὐ προσεργάζεται, ἀλλ' ὅπου περ ἂν ᾖ ἡς, πρὸς σὲ ἕξει ὁ Θεός, ὅταν ἔχῃς πίστιν καὶ συνειδήσιν ἁμαρτημάτων καθαρὰν καὶ τὰ λοιπὰ, πάντα λέγων ἀληθῆ, καὶ τῷ μοναστικῷ βίῳ κατάλληλα, καὶ μάλιστα συμφέροντα πρὸς τὴν ἀπερίσπαστον διαγωγὴν τῶν πρὸς οὓς ἔγραφε μοναχῶν, οἵτινες (ὡς εἶδομεν) ὑπελάμβανον τὴν εὐλασίαν τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκεψιν ὡς μέρος εὐσεβείας· ἀναγκαῖον πρὸς σωτηρίαν· καὶ ταῦτα μὲν ἐκεῖ. Ἐν δὲ τῇ παρούσῃ ἐπιστολῇ γράφει πρὸς ἐνάρετα πρόσωπα, μεθ' ὧν ἐν Ἱεροσολύμοις συναναστράφη, καὶ συνεώρτασε, καὶ συνηφράσθη· ἐπλήρωσε δὲ τῷ κυρίῳ καὶ τὴν εὐχὴν, ἣν (καὶ πρὶν ὑπὸ τῆς Συνόδου ἀποσταλῇ) εὐξάμενος εἶχε, ὡς ἐπισκέψεται τὴν ἁγίαν πόλιν· λέγει δὲ τὴν εὐχὴν ταύτην ῥητῶς αὐτὸς ὁ Γρηγόρ-

ριος ἐν προαιμίῳ τῆς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης περιεχούσης πρὸς Ὀλύμπιον ἐπιστολῇ· « Πάντως δὲ οὐκ ἀμνημονεῖς τῆς συντυχίης, ὅτε κατ' εὐχὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιφοιτῆν μέλλων, ἐφ' ᾧ τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Κυρίου διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας ἐν τοῖς τόποις ἰδεῖν, συνέδραμόν σοι κατὰ τὴν ἀντιόχου πόλιν » (τόμ. β. σελ. 177) Ὡν δὲ πρὸς τοὺς μοναχοὺς, ὡς ἐπιχωρίων ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, ἡθικῶν κακίων ἐπεμνήσθη, εὐδερμίαν ἐνταῦθα κατέλεξεν, ὡς μηδινὸς ἐκ τούτων ἐπιχειμαζόμενον κινδύνου ταῖς ὁσίαις, πρὸς ἧς ἔγραφε, Μοναχαῖς, καὶ τοσούτοις ἄλλοις τότε πελσαριθμοῖς ἀσκηταῖς τῆς ἀρετῆς· μίαν δὲ μόνον ἐνταῦθα λυπηρῶς διαγράφει, τὴν διχοφροσύνην τῶν ἑαυτοὺς ἀποσχίζόντων, ὡς δῆθεν εὐσεβεστέρους τῶν ἄλλων. Τοιαύτας μεταξὺ τῶν μοναχῶν διαστάσεις βλέπομεν τότε συμβάσας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Καππαδοκίᾳ (Γρηγ. Ναζ. λόγ. ιβ'), καὶ πανταχοῦ τῆς Οἰκουμένης, διὰ τὸν τάρραχον τῶν ἐπαράτων αἱρέσεων, ἐξ ὧν μάλιστα καὶ ἡ τῶν ἡθῶν ἐπλεόνασε διαφθορά. Διὰ καὶ προεῖπεν ὁ Πατὴρ « ὅλον τὸν κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ κεῖσθαι » (μέρος δὲ δήπου τοῦ κόσμου καὶ ἡ Καππαδοκία). Ὡστε καὶ ἐν τῇ παρούσῃ ἐπιστολῇ τὰ ὄντα καὶ τὰ κρήναι λέγει, τὴν τε τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς θεῶν ἀγαθῶν τὴν ἀξίαν ἐξυμνήσας, καὶ τὴν τῆς πονηρᾶς ἀκάνθης ἐρπηδῶνα στικλιτεύσας ὀρθῶς τῷ στόματι. Καὶ λίαν ἄρα τῆς ἀληθείας ἀπεπλανήθησαν οἱ τὸν ἱερὸν Γρηγόριον ὡς ἀντιφάσκοντα πρὸς ἑαυτὸν ἐν τῇ συζυγίᾳ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ὑπολαβόντες, διατεινόμενοι (κατὰ τὰ αὐτοῖς ἀρέσκοντα), ὅτι ἄρα ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ τὰ ὄντα καὶ ἀληθῆ καὶ (κατὰ τὸν Κασσῶνα) διδασκτικῶς καὶ ἐξ ἐπαγγελίματος πρὸς τοὺς μοναχοὺς διεσάφησεν ὁ Πατὴρ· ἐν ταύτῃ δὲ πρὸς τὰς τρεῖς εὐσεβεστάτας μοναχὰς παλιμβόλως, καὶ ὑπτιῶς πως, ἢ συγκαταβατικῶς, καὶ (κατὰ τὸν Κασσῶνα) οἰκονομικῶς διελέχθη (ὡς ἂν εἶπερ ἡδύνατο τὰ πράγματα διαστρέφειν, πρὸς αὐτόπτας αὐτόπτης διαλεγόμενος). Ἀλλ' ἐξελέγχει τούτων τὴν αὐτάρεσκον φαντασίαν ὁ τῷ Γρηγορίῳ σύγχρονος καὶ σύμφωνος ἱερώνυμος, ὅστις καὶ αὐτὸς, ὡς ὁ Νύσσης, τὸ πρέπον καὶ κατάλληλον πρὸς οὓς ἐπέστελλε μετὰ τῆς ἀληθείας διατηρῶν, τὸν μὲν νέον τὴν ἡλικίαν, καὶ ἀπὸ γερουσιαστοῦ μοναχὸν Παυλῖνον ἀπέτρεπε τῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπιδημίας, λέγων· « Μή τι τῆς πίστεώς σου νομίσας ἐλλείπειν, ὅτι τὰ Ἱεροσόλυμα οὐκ εἶδες· μηδ' ἡμᾶς διὰ τοῦτο κρείττους εἶναι ὑπολάβῃς, ὅτι τῆς ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ κατοικίας ἀπολαύομεν ». (Ἐπιστ. ιγ, πρὸς Παυλῖνον περὶ εἰσαγωγικῆς διδασκαλίας Μοναχοῦ, ἐν ᾗ γράφει καὶ ταῦτα). « Εἶπερ ὁ τῆς Σταυρώσεως καὶ ὁ τῆς Ἀναστάσεως τόπος οὐκ ἦσαν ἐνδόν πολλῶς περικλειεστάτης, ἐν ᾗ αὐλὴ (πραιτώριον), ἐν ᾗ βουλευτήριον, ἐν ᾗ πόρται, μῦροι, βομολόχοι, καὶ πάντα ὅσα καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς πόλεσι εἰώθασιν εἶναι· ἡ γοῦν εἶπερ μόνον στίφη μοναχῶν ἐθάμιζον εἰς αὐτὴν, τοιαύτη κατοικία πᾶσι δήπου μοναχοῖς ἦν ἂν ποθητέα. Νῦν δὲ μωρίας ἐστὶν ἐσχάτης ἀποτάξασθαι μὲν τῷ κόσμῳ, μοναχῶν ἐπαγγελλάμενον βίον, ζῆν δὲ μεταξὺ πολλῶν ἐθνῶν ἐπισφαλέστερον, ἢ ὅσον ἐν τῇ πατρίδι. Πανταχόθεν τῆς οἰκουμένης ἐνταῦθα συντρέχουσι. Πλήρης ἐστὶν ἡ πόλις παντὸς γένους ἀνθρώπων » κτλ. Καὶ μετ' ὀλίγα· « Εἰ θέλεις ἀξίωμα πρεσβυτέρου ἀσκεῖν, εἰ ἐπισκοπῆς σε τὸ ἔργον, ἢ καὶ ἡ τιμὴ (ἴσως) εὐφραίνει, ζῆθι ἐν πόλεσιν, ἐν

φρουρίοις, καὶ περιποιῶ τῇ ψυχῇ σου κέρδος τὴν ἐτέρων σωτηρίαν. Εἰ δ' ἐπιθυμεῖς ὁ λέγεις εἶναι, μοναχὸς, τοῦτέστι μόνος, τί ποιεῖς ἐν πόλεσιν, αἵ γε πάντως οὐ μόνων, ἀλλὰ πολλῶν εἰσι κατοικίαι· κτλ. (Tom. 1 p. 120-121) Τὸν δὲ πάλιν Δεσιδέριον προὔτρπευεν εὐλόγως· ὁ ἱερόνυμος ἀπελθεῖν, καὶ προσκυνῆσαι εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες Κυρίου (Ἐπισ. ρηγ), καὶ ἄλλους ὁμοίως, ὡς ἀψόμεθα ἐν τῷ παρακρημάτι. — Αὐτόθι. « ἐν οἷς » ἐξ ἡμετ. διορθώσεως. — Στίχ. 22. « γὰρ » ἐξ ἡμετ. διορθώσεως. — Στίχ. 27. « Τὸν ἐχθρόν σου ». Μεταφορικῶς τοῦτο τὸ μέρος τῆς ἐντολῆς ἐξέλαβεν ὁ Γρηγόριος (ὡς καὶ ἄλλοι τῶν Πατέρων ἠθολογοῦντες), ἐπὶ τοῦ πρώτου καὶ κυρίως ἐχθροῦ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τοῦ διαβόλου (βλ. Ματθ. ιγ, 39), τοῦ νοητοῦ ὄψεως, καθὰ προεῖπεν ἀνωτέρω· « Ἐχθραν θήσω » κτλ. (Γεν. γ, 15). Ὅτι δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς ἐχθροὺς καὶ μίσους σύμβολον ἦν ὁ ὄφις, ἐσημείωσαν ἄλλοι τε τῶν νεωτέρων, καὶ πρὸ τούτων ὁ Κασσιανὸς ἐκ τοῦ Ὁνειροκρίτου Ἀρτεμιδώρου, « Ὅφεις ἔχθραν ἐπάγει » κτλ. (Ὁνειροκρ. β, 13)· καὶ τὸ δόλιον δὲ καὶ πανοῦργον ἡλληγόρου διὰ τοῦ ὄψεως « Ὅφεις Ἕλλην ὁ ποικίλος » (ἔλεγεν ὁ Πέρτης περὶ Θεμιστοκλέους. Ἑλ. Πλούταρχ. Θεμισ. §. κθ). Παράβαλε τὸ « Ὁ δὲ ὄφις ἦν φρονιμώτερος πάντων τῶν θηρίων » (Γεν. γ, 1), τοῦτ. πανουργότερος. — Στίχ. 29. « Βαρυκάριος » ἐκ τοῦ θ, Ψαλμοῦ, ἔπου τὸ νῦν ἐθραϊκὸν ἄλλην ἀνάγνωσιν ἔχει, ἣν καὶ Κασσιανὸς παραδόξως ἠγάπησε. (βλ. τὸ ἡμέτερον περὶ τῶν Ο, Ἑρμην. τόμ. Β. σελ. 778). — Στίχ. 32. « Τὸ μὲν τοὺς ἐχθρούς... μῖσος ». Ἐκ τοῦ Ψαλμοῦ· « Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε Κύριε ἐμίσητα, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐχθροῦ σου ἐξετηκόμην »· κτλ. (Ψαλμ. 9, λη, 21).

Σελ. 7. στίχ. 5. « Εἰ δὲ Πατὴρ » κτλ. Ἐντεῦθεν ἄρχεται τῆς ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων ἀπολογίας, ἀφ' ὧν ἄλλοι τινὲς τῶν αὐτόθι μοναχῶν ἀπεσιχίζοντο. Ὁρθόδοξοι μὲν καὶ αὐτοὶ, ἄλλως δ' ὑπερφρονούντες διὰ τύφου ὑπερβολῆν, ὡς δῆθεν ὑψηλότερ' αἶτα καὶ τελειότερα δοξάζοντες (ἢ μᾶλλον παραδοξάζοντες) περὶ τινος θεωρίας τῆς εὐσεβείας. (Οὐ λέγει· δὲ ὁ Πατὴρ τὰς κατ' αὐτοὺς διαφορὰς). Οὗτοι δὲ οἱ περισσώσοφοι οὐδὲ τῷ θεῷ Γρηγόριῳ ἐκινώνησαν, ὡς αὐτὸς ἐρεῖ παρακατιών· ὅσον δ' ἐξεστὶν εἰκάσαι, διεφέροντο μάλιστα περὶ τινος θεωρήματος τῆς ἐνσάρκου Οἰκονομίας (περὶ ταύτης γὰρ κυρίως ὁ πατὴρ θεολογεῖ· καταστρέφον τὰς παρανομίας τῶν κατ' αὐτὴν αἵρετικῶν· τῶν δ' ἄλλων αἱρέσεων ἐφεξῆς ὡς ἐν παρόδῳ καθάπτεται). — Στίχ. 9. « Ὅτε ἐπεκράτει » κτλ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ κουφόνου Κωνσταντίου, καὶ μάλιστα τοῦ τελχίνος Οὐάλεντος, ὁπότε μετὰ τῶν Ἀρειανῶν καὶ Εὐνόμοι καὶ Πνευματομάχοι κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐμαίνοντο (βλ. τοὺς Ἐκκλησιαστικὸς Ἱστορικοὺς, καὶ Μ. Βασίλ. κ. Εὐνόμ. λόγ. α, κτλ.). — Στίχ. 11. « Ἐδόκει... κρατύνεσθαι ». Ἑλληνισμοῦ περιφρασς, ἀντὶ ἐκρατύνετο (ὡς ὁ Κασσιανὸς ἐσημείωσεν). Οὐ δὲ γὰρ δεκῆσαι καὶ ὑπονοεῖν, ἀλλὰ καὶ διατάγμασι, καὶ ποιναῖς, καὶ ἀτιμώσεσι, καὶ φυγαῖς κατέτρεχεν ἡ ἐξουσία τοὺς ὀρθοδόξους (οὗς Ὁμοουσιανούς ἀπεκάλευν) ἐπὶ τῶν εἰρημένων Αυτοκρατόρων, καὶ τοὺς μὲν ὁσίους ἀρχιερεῖς καὶ διδασκάλους τῆς εὐσεβείας ἐξήλαυνον. Τὸ δὲ δόγμα τῆς δυσσεβείας ἐκρατύνετο, καὶ τοῖς τούτου προμάχοις θρασυῖα προὔπινοντο· καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἐπισκοπαὶ ἄθλα ἤσαν ἀσεβείας (ὡς φησὶν ὁ Μ.

Βασιλείας).—Στίχ. 13. «Νυνὶ δὲ» κτλ. ἐπὶ Γρατιανοῦ, ἡ ἐπὶ Θεοδοσίου, ὅτε ἔγραψε τὰς ἐπιστολάς (βλ. ὁπισθ. σελ. 17). Τούτων γὰρ βασιλευσάντων ἀπεστέθη, μὲν ὁ Ἀρειανισμὸς, ἀνέκαμψε δὲ τὸ τῆς ὀρθοδοξίας (βλ. Θεοδώρ. Ἐκκλ. ἱς. Ε. 6 καὶ θ). — Στίχ. 14. «Ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ» Ἐκ τοῦ Ψαλμοῦ τοῦ 180 «Ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἐξοδος αὐτοῦ» (τοῦ ἡλίου) κτλ. Ψαλμ. ιη. 6. Ἐχρήσατο δὲ τῇ ῥήσει ὁ Πατὴρ ἡλίου παρεκκλίνων τὸ φῶς τῆς ὀρθοδοξίας, ὡς εἶπε καὶ ῥητῶς ἀλλαχοῦ περὶ τῆς ἐκκλησίας· «Ἐμελλεν ἀπ' ἄκρων τῆς γῆς εἰς ἄκρα πληρώσειν πᾶσαν τὴν Οἰκουμένην» (λόγ. εἰς τὸ Βάπτισμ. σελ. 367). — Στίχ. 19 «Τὸ πᾶν τὶ τρώσκει... καταγγέλλεσθαι». Ἐκ τοῦ Ἀποστολικοῦ «Πλὴν παντὶ τρώσκει, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ Χριστὸς καταγγέλλεται» κτλ. (Φίλιπ. 2, 18) — Στίχ. 20. Ἔως... ἄν. Ἐξ ἡμετ. διερθ. ἀντὶ τοῦ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἄπασιν. Ἔως... οὖν. — Στίχ. 21. «Ἐκεῖνο εἶναι πεπιστευμένος ἐν πᾶσιν, ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατήρ». Τούτῃσι Θεός, ὑμνοῦσις τῷ Πατρί, καὶ πάντα ἔχων τὰ τοῦ Πατρὸς, πλὴν τῆς ἀγεννησίας. — Στίχ. 22. «Οἱ τὰ περισσὰ σοφίζόμενοι». Οἱ τὴν ἀπλότητα τοῦ θεοῦ δόγματις ποικίλakis διδαχῆς καὶ σοφιστικαῖς εὐρεσιλογίαις ἀναμειγνύντες, καὶ περὶ τῶν θεολογικῶν ἐννοιῶν διαλεκτικῶς, ἢ λογικῶς, ἀλλ' οὐ θεολογικῶς διαλεγόμενοι, οἷς καὶ ὁ Μ. Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (λόγ. λγ καὶ λδ) θαρῶς ἐπέπληξαν. Οὐχ ὅτι κακὸν ἡ λογικὴ ἐπιστήμη, ἀλλ' ὅτι ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς λογικῆς οἱ πλεῖστοι σοφιστικῇ καταχρῶνται κακοτεχνίᾳ (δ καὶ Κασσιανὸν ὁμολογεῖ), καὶ πολλάκις (ὡς πάντες οἱ αἰρετικοί) διὰ συλλογισμῶν καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς θεοὺς λόγους, ἀντιστρατεύονται. «Μὴ νοοῦντες μήτε ἀλέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαθεβαίουσιν» (Ἰδε τὸν αὐτὸν Πατέρα τὸν Νύσσης ἐν τῷ περὶ ψυχῆς διαλόγῳ καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς παρούσης ἐπιστολῆς). — Στίχ. 23. «Σχιζόντες τὸν χιτῶνα» κτλ. (Ἰωάν. ιθ, 24). Τοῦτο κεῖται καὶ παρ' ἄλλοις Πατράσιν, ὡς σύμβολον τῆς ἐνόητος καὶ ὀρθοδόξιας τῆς μιᾶς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Οὕτω καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζ. «Ἄτμητον καὶ ἀμέριστον καὶ [ἐκ τῶν ἀνωθεν] ὑφαντὸν διόλου χιτῶνα» τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖ (λόγ. ιθ σελ. 190). — Στίχ. 24. «Πρὸς Παῦλον καὶ Κηφᾶν» κτλ. ἐκ τοῦ Ἀποστολικοῦ (Α. Κορ. α, 12). Ἐννοεῖ καὶ ὁδὸς Πατὴρ τοὺς περισσὰ σοφίζομένους ἀποσχίστας, οἵτινες ἐπωνομάζοντο καὶ ὡς ἐκ τῶν καθηγεμόνων τῶν κατ' αὐτοὺς παραδοξασμάτων κατὰ τῶν τοιούτων καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος· «Πέτρον τιμῶ, ἀλλ' οὐκ ἀκούω Πετριανός· καὶ Παῦλον, Παυλιανὸς δὲ οὐκ ἤκουσα. Οὐδέχομαι παρὰ ἀνθρώπων ὀνομάζεσθαι, παρὰ Θεοῦ γεγνῶς» (λόγ. λα. σελ. 506). — Στίχ. 27. «Πόρρω... εἰμὶ»· ἐκ τοῦ Ἠσαίου (Ξ, 5).

Σελ. 8. στίχ. 3. Τὸ μὲν γὰρ... τὸ δ' οὐκ ἔχει. Τούτῃσι τὸ μὲν πρὸς τὸ χεῖρον τρέπεσθαι ἀντίκειται τῇ παναγάθῳ καὶ ἀτρέπτῳ τοῦ Θεοῦ φύσει, «παρ' ᾧ οὐκ ἐν παραλλαγῇ, ἢ τροπῇς ἀποσκίασμα» (Ἰαν. α, 17). Τὸ δὲ πρὸς τὸ βέλτιον, οὐκ ἂν γένοιτο· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ ὑπερτέλειος αὐτοαγαθότης. — Στίχ. 8. «Ἐν ἐκείνῳ», τούτῃσι τῷ χρόνῳ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ (ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς Λόγος μετὰ σαρκὸς ἐπὶ γῆς τοῖς ἀνθρώποις συνανειστέφθη). Δῆλον δὲ, ὅτι οἰκονομίαν ἐξαίρετως οἱ θεοὶ Πατέρες ἀποκαλοῦσι τὴν ἐν σαρκὶ τοῦ Θεοῦ

Λόγου φανέρωσιν, καὶ τὴν δι' αὐτῆς ἀπολύτρωσιν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, «τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον» (Α. Τιμ. γ, 16). Τοῦτο δὲ καὶ ἄλλοις ὀνόμασιν ἐξυμνεῖται· οἷον, ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐπιφάνεια· ἡ σωματικὴ (τοῦ Σωτῆρος) ἐπιφάνεια, ἡ δεσποτικὴ ἐπιδημία, ἡ τοῦ Λόγου ἐνσάρκωσις (καὶ σάρκωσις), ἡ τοῦ Λόγου (καὶ τοῦ Μονογεοῦς) ἐνανθρώπησις, ἡ διὰ σαρκὸς ὁμιλία, ἡ δι' ἀνθρωπότητος φανέρωσις, κένωσις, συγκατάθεσις κτλ. «Τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ Λόγου οἰκονομῶμεν καλοῦμεν» (Θεοδώρ. ἐν Ἀσυγχύτῃ)· καὶ, «Ὁμολογοῦμεν τὸν Ἰῶν (τοῦ Θεοῦ) πεπληρωμένον πάσαν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν, τὴν ἐν γενέσει, καὶ πάθει, καὶ ἀναστάσει, καὶ τῇ εἰς οὐρανὸς ἀναβάσει» (αὐτ. ἐιβλ. δ). Καί, «Εἰ δέ τι πού τῶν ἐξ οἰκονομίας ῥημάτων κατίδωσιν (οἱ αἱρετικοί), ἅπερ αἰτίαν ἔχει τὴν συγκατάθεσιν, ἀσεβείας συνήγορον εὐθὺς τὴν οἰκονομίαν ἀρπάζουσι» (Βασίλ. Σελουκ. λόγ. εἰς Ματθ. κς, 39). — Στίχ. 8 «Οὐδὲν . . . μεθαρμολίζμενον»· τοῦτ. κατ' οὐδέν. Ὁ δὲ Κασσῶν ἀντὶ τοῦ μεθαρμολιζόμενος γνησιωτέραν ἀναγνώσιν τὸ μεθαρμολιζόμενης οὐ παντάπασιν ἀπιθάνως ὑπέλαβε. — Στίχ. 13. «Ὅς ἐπιβαλὼν»· εἰς τοῦτο τρεπτέον ἔκρινα τὸ παρ' ἅπασιν ὑποβαλὼν· ἐπιβάλλει γάρ, καὶ προσβάλλει (οὐχ ὑποβάλλει) τὰς ἀκτίνας ἀνωθεν ὁ ἥλιος. — Στίχ. 15. «Τὸ ἀληθινὸν φῶς κτλ. ἐκ τοῦ Ἰωάν. α, 5, 9. — Στίχ. 18. «Οὐκ ἔγνωσαν—διαπορεύονται». ἐκ τοῦ πα, Ψαλμοῦ. — Στίχ. 23 «Καὶ ὡς οὐκ ἐφθάρη». Ἐν τισιν ἐκδόσεσι, λείπει τὸ ὡς, ἀναγκαῖον ὄν. Το δ' ἐφεξῆς γενομένην ἐξ ἡμετέρας διορθώσεως, ἀντὶ τοῦ ἡμαρτημένου γινομένη· ὡσαύτως καὶ τὸ ἐπόμενον οὐδ' ἐ, ἀντὶ τοῦ οὕτω. — Στίχ. 25. «Καθὰ καὶ ἐπὶ» κτλ. Ἀναγκαῖον ἐδοξεν ἡμῖν προσθεῖναι τὸ καθὰ, ὑπὲρ ἐν πάσαις ταῖς ἐκδόσεσι λείπει· καὶ τὸν λόγον καθίστησι χαλόν. — Στίχ. 17. «Τὸ τοῦ Εὐαγγελίου» (Λουκ. 6, 52) «Καὶ Ἰησοῦς πρόεκοπτε σοφίαν καὶ ἡλικίαν» κτλ. — Στίχ. 28. «Κατὰ προκοπὴν τινα, . . . κατ' ὀλίγον». Τουτέστι κατὰ πρόοδον, ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὰ πρόσω προάγουσαν καὶ χωροῦσαν. Ταύτην δὲ καὶ προσαγωγὴν εἶπεν ὁ Πατὴρ εὐφραδέστερον (Λόγ. εἰς τὸ Βάπτισμα). Ὡς καὶ Ἀριστοτέλης «Ὅτε μὲν ἐκ προσαγωγῆς καὶ κατὰ μικρὸν γινομένης τῆς μεταβολῆς», (Πολιτ. ε). — Στίχ. 29. «Μεταπεποιθῶσι»· εἰς τοῦτο τρεπτέον ἔκρινα τὸ μετὰ ποιεῖσθαι, ὃ καὶ Κασσῶν ἐν ταῖς σημειώσεσι προέκρινεν ὀρθῶς· μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ ἐφεξῆς γεγενῆσθαι.

Σελ. 9. στίχ. 1. «Ἀντί τῆς ἀληθοῦς Θεοφανείας». Οὐχί, τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἐπιφανείας (ὡς ἀνέλυσε ὁ Κασσῶν), ἀλλ' αὐτῆς τῆς πραγματικῆς καὶ κατ' οὐσίαν ἀληθῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ ἐπιφανέντος Θεοῦ Λόγου. Ἐννῶ θρώπησε γάρ οὐσίαν, οὐ φαντασίαν (κατὰ τοὺς Φαντασιοδοκῆτας αἱρετικούς). Θεοφάνεια δὲ (ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνεια, ἡ φανέρωσις), καὶ (ἐπὶ τῆς ἐορτῆς, πληθ.) τὰ Θεοφάνεια (κατὰ τὸν τύπον τῶν ἐορτῶν δηλούντων ὀνομάτων) λέγεται καὶ ἐπὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ «Θεοφάνεια, εἴτ' οὖν γενέθλια» (Γρηγόρ. Ναζ. Μ. Βασίλ. κτλ.)· ἡ δ' αὐτὴ καὶ Ἐπιφάνεια, ἡ (καὶ τὰ Ἐπιφάνεια) «ἡ εἰς ἀνθρώπους ἐνσαρκος ἐπιφάνεια» (Εὐσέβ.). Ἀμφοτέρα δὲ πάλιν (καὶ συνηθέστερον) λέγονται καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίσεως τοῦ Κυρίου· «Ἡ ἐν

ἰορδάνῃ ἐπιφάνεια» (Χρυσός. τ. ε. σελ. 970. πρβλ. Ἀποσ. Διαταχ. Ε, 16. Η, λγ)·
παρὰ δὲ τῷ θεῷ Πάτρϊ Ἐπιφάνεια καὶ ἡ πρώτη καθόλου τοῦ Σωτῆρος
ἐπιδημία, ἡ ἐνανθρώπησις (Β, Τιμοθ. σ, 10), καὶ ἡ δευτέρα αὐτοῦ παρουσία, ἡ
μεγάλη καὶ ἐπιφανής (Α. Τιμοθ. γ, 14 κτλ.).—Στίχ. 15. «Ἄμα ρ-
τίαν οὐκ ἐποίησε» κτλ. ἐκ τοῦ Ἰσάου νη, 9. καὶ Α Πέτρ. β, 22.—Στίχ.
17. «Οὐ μετὰ τι» ἄλλοι δ' (οὐκ ὁρθῶς) κατὰ τι.—Στίχ. 18. «Ἄλλ' εὐ-
θὺς ὁ ἐν Μαρίας ἄνθρωπος ... οἶκον». Τούτεστι τὸ ἐκ τῶν ἀγνῶν
καὶ παρθενικῶν αἱμάτων τῆς Θεοτόκου Μαρίας συμπαγὴν ἀνθρώπινον σῶμα, ψυχῇ
νοερᾷ καὶ λογικῇ ἐψυχωμένον, ἐν ᾧ ἡ Σοφία (ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς) «τὸν ἑαυ-
τῆς ὅκωδόν ησεν οἶκον» (Παροιμ. θ, 1). «Τοῦτο τὸ σῶμα ὁ Σολομὼν
λέγει τὴν Σοφίαν ὅκωδομένην» (Μ. Ἀθανάσι). Ἐπειδὴ δὲ κοινὰ αἱ τῆς παναγίας
Τριάδος ἐνέργειαι, καὶ ἡ δημιουργικὴ δύναμις, ὑποσυνάπτει ὁ Πατὴρ καὶ τὰ ἐξῆς·
«Τὸν γὰρ ναὸν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔκτισεν—Εὐρέθη
ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου (Μ. Ἀθαν. π. τῆς ἀγ. Τριά-
δος Διὰ γ. σελ. 198. Τόμ. β. πρβλ. Μ. Βασίλ. κατὰ Εὐνομ. Λόγ. ε: Διαμασκη-
Λόγ. κ. Μονοφυσιτῶν). Ὅθεν πάλιν ὁ θεσπέσιος Νύσσης Γρηγόριος· «οἷδε τί ἐργά-
ζεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἶδεν ὁ Υἱός, πῶς ἑαυτῷ κατασκευάζει τὸ πνευματικόν
οἰκητήριον· αὐτὸς, ὡς θεύλεται, περιβάλλεται τὴν τοῦ δοῦλου
μορφὴν· εἶδεν ὁ Πατὴρ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐνανθρώπησιν. Ὅπου
γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκεῖ ἐστὶ καὶ ὁ Υἱός, καὶ ὅπου ὁ Υἱός, ἐκεῖ καὶ ὁ Πατήρ·
ἀχώριστος ἡ Τριάς, ἀμέριστος ἡ Τριάς, ἀδιαίρετος ἡ Τριάς. Ὡς γὰρ ἐν ἀρχῇ πλάττων
τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός, προέτρεψε τὸν Υἱόν καὶ τὸ Πνεῦμα, εἰπὼν· «Ποιήσωμεν
ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν»· οὕτω
καὶ νῦν, τῆς ἀναπλάσεως γενομένης, πάρεστι πάλιν ἀρρήτως ἡ ἁγία Τριάς».·
κτλ. Διὰ ταῦτα καὶ τὴν ἀειπάρθενον Θεοτόκον Μαρίαν, ἐξ ἧς ὁ Θεός Λόγος
ὑποστατικῶς ἐσχωρήθη, καὶ ἐνηθρώπησεν, ἄλλοι τε τῶν Πατέρων, καὶ ὁ ἅγιος
Πρόκλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως ὀρθοδόξως γεραίρων, ἀποκαλεῖ «Τῆς ἁγίας
Τριάδος τὸ κατὰ λυμα» (Λόγ. γ. σελ. 228). Καὶ ὁ ἱμνωδός· «Μαρία
καθαρώτατον, χρυσοῦν θυμιατήριον, τῆς ἀχωρήτου Τριάδος δοχεῖον
γεγεννημένη, ἐν ᾧ Πατὴρ νυδόκησεν, ὁ δὲ Υἱός ἐσκήνωσε, καὶ Πνεῦμα τὸ πανά-
γιον ἐπισκιάσαν σοι Κόρη, ἀνέδειξε Θεοτόκον» (Θεοτοκ. Ἑξαπос. τῇ ε, τῆς ἐβ-
δομάδος). Τοὺς δὲ τὴν ἐν τῷ σαρκωθέντι Θεῷ Λόγῳ θεότητα (ἐν ᾧ κατοικεῖ
πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς Θεότητος σωματικῶς) ἀπὸ τῆς ἀδιαι-
ρέτου Θεότητος τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος διαιρουντας δυσσεβεῖς ἀναθεμα-
τίζει ἡ ἁγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία. «Εἴ τις εἴπῃ, ὅτι ἐν σαρκὶ διάγων ὁ Υἱός τοῦ
Θεοῦ, ὅτε ἦν ἐν τῇ γῇ, ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ οὐν τῷ Πατρὶ οὐκ ἦν, ἀνάθεμα ἔστω»
(Δόγματος Ὁμολογ. τῆς καθολικῆς πίστεως, παρὰ Θεοδωρῆτ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ε,
ια).—Στίχ. 25. «Ἄμα τε». Ὁ «τε» ἴσως περιττεύει.—Στίχ. 28. «Ἄλλ' ὅ-
περ». Οὕτως, οἶμαι, γραπτέον ἀντὶ τοῦ ἡμαρτημένου, ὥσπερ μαρτυρεῖ δὲ καὶ
τὸ ἀποτέρω· «Ὅπερ τὸ ἐπισκηνώσαν ἦν.—Αὐτόθ. «Κάκεινο».
Οὕτω (δοκῶ μοι) γραπτέον, ἀντὶ τοῦ παρ' ἅπασιν ἐκείνου· μαρτυρεῖ δὲ καὶ

τὸ ἀνωτέρω (σελ. 8): «Ὁ περ ἐστὶν αὐτός, καὶ κατεῖνε ἐπεργασάμενος. — Αὐτὸς, ὁ ἐν τῷ συστήματι» τουτ. ἐν τῷ Θεανδρικῷ σώματι, ὅπερ ἔσχε τὴν σύστασιν ἐκ τῶν παρθενικῶν αἱμάτων τῆς κεχαριτωμένης Μαρίας, ἐπιελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, «Ἐπὶ τὸ τὸν καὶ νὸν ἄνθρωπον ἐν αὐτῇ συστάσει» (ὡς εἶπεν ἐν τῷ εἰς τὸ Πάσχα λόγῳ ὁ αὐτὸς Πατὴρ· καὶ τοῦτο, λέγει συστήματα καὶ ὁδὸ). «Τοῦτο (ψηφίον ὁ Πατὴρ) εἰ καὶ ἄνθρωπος ἦν, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα (ὅτι «Πνεῦμα ὁ Θεός». Ἰωάν.), καὶ χάρις (ὅτι ἀπλήρης χάριτος». Ἰωάν. 1, 14), καὶ δὺναμις (ὁψίστου) ἦν» — Ἄμα γὰρ σὰρξ ἐμφυγος καὶ λογικὴ, ἅμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ. Ἐν ἑαυτῷ γὰρ τὴν ὑπόστασιν (τὸ εἶναι), οὐ πρὸ αὐτοῦ τὴν σύστασιν ἔσχηκε» (Σωφρόν. Ἱεροσολ. Λόγ. εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν. πρὸλ. Δαμασκην. Θεολογ. Γ. β). Ὁ δὲ Κασσιδιὸν μάτην ἠπόρησε περὶ τῆς ἐνταῦθα σημασίας τοῦ συστήματος.

Σελ. 10. στίχ. 7. «Ἀπεσπάσθη». Τοῦτό μοι δοκεῖ προτιμότερον τοῦ παρ' ἅπασιν τοῖς ἄλλοις ἀνεσπάσθη. Τοῦτο δ' ἀλλαχού λέγει ὁ Πατὴρ, ἀνεχώρησε. — Στίχ. 8. «ἄνθρωποις». Ἐξ ἡμετέρας διορθώσεως, ἀντὶ τοῦ παρὰ τοῖς ἄλλοις, ἀνθρωπίνους. — Στίχ. 9. «Ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς» (ἐκ τοῦ Ματθ. 13, 40)· τουτέστιν ἐν τῇ τάφῳ (σωματικῶς), καὶ ἐν τῇ ᾄδῃ (μετὰ ψυχῆς. Πράξ. 6, 31), «εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς» (Ἐφεσ. 3, 9)· καὶ γὰρ «Καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεῖς ἐκήρυξε» (Α. Πέτρ. 3, 19). Ἐν τοῖς ὑποχθονίοις, καὶ ἐν τῇ ᾄδῃ, ὡς αὐτὸς πάλιν ὁ Νύσσης προσηρμήνευσε τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς (Λόγ. εἰς τὸ Πάσχα). Περὶ τῆς εἰς Ἄδου καταβάσεως τοῦ Σωτῆρος, ἦν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δογματίζει καὶ ἐξυμνεῖ, βλ. Ἰουστίν. Διὰλ. πρὸς Τρύφωναν· Εὐσεβ. Εὐαγ. Ἀποδ. Δ. 16· Η. 235· Γρηγ. Ναζ. Λόγ. εἰς τὸ Πάσχα· Κύριλλ. Ἀλεξανδρ. εἰς Ζαχαρ. Τομ. γ· Δαμασκηνόν, καὶ πάντας τοὺς λογιάδας τῶν θείων Πατέρων, ἐν οἷς καὶ τὸν Κανόνα τοῦ μεγάλου Σαββάτου. Ἄγαν εὐμελῶς καὶ περιληπτικῶς ἐμελέδησε καὶ κεινὸς ὁ ἱερός Ἰγναπόδης· «Ἐν τάφῳ σωματικῶς, ἐν ᾄδῳ δὲ μετὰ ψυχῆς ὡς Θεός, ἐν παραδείσῳ δὲ μετὰ ληστού, καὶ ἐν θρόνῳ ὑπῆρχες Χριστὲ μετὰ Πατρός καὶ Πνεύματος, πάντα πληρῶν ὁ ἀπερίγραπτος. — Στίχ. 10. Τὸν τὸ κράτος... τοῦ θανάτου» ἐκ τοῦ Ἑβρ. 6, 14. — Στίχ. 11. «Καὶ τὸ σῶμα Κύριος... Θεότητα». Κύριος ἐν τῇ Καινῇ καὶ τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ πολλαχού λέγεται ὁ Θεός· Κύριος δὲ καὶ ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς, αὐτὸς Χριστός, ὁ ἐν ἐπιπάντων Θεός» (Ῥωμ. 9, 5). «Ὁς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος» (Λουκ. 6, 11), καὶ ἀλλαχού πολλαχού παρὰ πᾶσι ταῖς Εὐαγγελιστικαῖς, καὶ ταῖς Ἀποστολικαῖς ἐπιστολαῖς. Ὅθεν καὶ ὁ Θωμᾶς αὐτὸν ὁμολόγησεν «Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου» (Ἰωάν. κατὰ τό· «Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου. Ἐξὸδ. κ. 2). Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν ἐπεσφράγισε τὴν εἰς αὐτὸν προφητικὴν Θεολογίαν ἐκ τοῦ, «Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου» (Μάρκ. 16, 36), καὶ πρὸς τοὺς Ἀποστόλους εἶπεν· «Ἕμεῖς φωνεῖτέ με ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ Κύριος· καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ» (Ἰωάν. 13, 13). Οὕτω καὶ ἡ προφῆτις Ἐλισάβετ τὴν Θεοτόκον «Μητέρα τοῦ Κυρίου» προσεῖπε (Λουκ. α. 43). Ὅθεν καὶ ἡ κυρίως Θεοτοκος «ταράττει τῶν Πατέρων καὶ Κυριοτόκος ἤκουσε· Κυριοτόκος Δείσποινα»

(Ἰανφδ.), ὡς μήτηρ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ (βλ. τὸ ἡμέτερον περὶ τῶν Ο, Ἑρμην. Τόμ. Δ. σελ. 65-69). — Στίχ. 12. «Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς». Οὕτω διορθῶ ἀντὶ τοῦ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἡμαρτημένου. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνωτέρω ἰδεώρησε τὰ κατὰ τὸ τέλος, ἔπειτα πάντως ἦδη τὰ τῆς ἀρχῆς. Τοῦτο καὶ ὁ λατίνος ἀναγνοὺς ἡρμήνευσεν ὁρθῶς. — Στίχ. 23. «Ἀεὶ ἄφθαρτος», ἀντὶ τοῦ παρ' ἄλλοις ἀφραστοῦ· μκρυρεῖ δὲ τῇ διορθώσει καὶ τὰ ἐφεξῆς, «καὶ ἄν ἐν τῷ φθαρτῷ». — Στίχ. 25. «Ἡ τῶν καὶ νῶν θυσι ἀντεξαγωγὴ». (Ἐκ τοῦ ἀντεξάγειν στρατὸν κατὰ τῶν πολεμίων) μεταφορικῶς· οὗν ἐχθρικὴ ἀντιπαράταξις, ἀντέγερσις (ἐρεῖ δὲ παρακατῶν καὶ θυσιαστήριον ἀντέγειρεται). Ἐπὶ τῶν ἀποσχιζόντων ἐκυτοῦς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου (μηδὲν ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ καταγινώσκειν αὐτοῦ ἐχόντων), καὶ ἰδίας ποιούντων παρασυναγωγάς· οὗς καὶ οἱ θεοὶ κανόνες καθαιροῦσι (Ἀπος. Καν. λα, καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ τῆς Α καὶ Β, καν. ιγ, ιδ, ιε). Ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι ἐκεῖνοι οἱ ἐν Ἱερουσολύμοις δοκησίσοφοι καὶ καθαροὶ ἀπέσχοντο καὶ τῆς μετὰ τοῦ Πατρὸς κοινωνίας. (βλ. καὶ Ἱερων. Ἐπισ. 61). — Στίχ. 27. «Μὴ ἄλλας Γραφάς;» κτλ. ὡς οἱ Μανιχαῖοι, ἀθετοῦντες τὴν Παλαιάν, καὶ ἄλλοι ἄλλας τῶν παραδεδομένων ἡμῖν θεοπνεύστων Γραφῶν. Ἰσως ὑπαινίττεται καὶ τὴν τότε συγχρόνως (τῷ 380) ὑπὸ Ἱερωνύμου (ἐν Βηθλεὲμ μονάζοντος) νέαν ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς ἐρμηνείαν (παροραθέντων τῶν Ο)· ἦν καὶ Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας κατέκρινε (βλ. τὸ ἡμέτερον περὶ τῶν Ο, Ἑρμην. Τ. Δ. σελ. 575, 579). — Στίχ. 28. «Μὴ τὴν ἀγίαν Παρθένον τὴν Θεοτόκον», κτλ. ὡς οἱ τὴν Θεότητα τοῦ Σωτῆρος ἀρνοῦμενοι (τούτων διάδοχοι γεγόνاسι μετ' ὀλίγον καὶ οἱ περὶ τὸν μικρὸν Νεστόριον). Κατὰ δὲ τῶν τοιούτων ἀπάντων ὁ Θεολόγος Γρηγόριος μετὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐδρόνησεν. «Εἴ τις οὐ Θεοτόκον τὴν Μαρίαν ὑπολαμβάνει, χωρὶς ἐστὶ τῆς Θεότητος». Καὶ λόγῳ δὲ εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου ὁ θεσπέσιος Νύσσης εἶπε «τὸ θεοτόκον σῶμα τῆς Παρθένου» (Περὶ τοῦ θεοχρήστου ὀνόματος τῆς Θεοτόκου βλ. τὸ ἡμέτερον περὶ τῶν Ο, Ἑρμην. Τ. Δ. σελ. 491 καὶ 692). — Στίχ. 29. «Μὴ τρεῖς ἀναστάσεις» κτλ. Αἱρετικοὶ τινες καὶ οὗτοι, περὶ ὧν ἰδίως οἱ περὶ αἵρέσεων συγγράψαντες Πατέρες (Ἐπιφάνιος, Θεοδώρητος, Αὐγουστίνος, Φιλᾶστριος, κτλ.) οὐδὲν ἐμνημόνευσαν. Ὅσον δ' ἐκ τοῦ εἶδους τῆς κακοδοξίας, φαίνονται καὶ αὐτοὶ σαφῶς παραφυσὶς τῶν ἄλλων τῶν περὶ Ἀναστάσεως μυρία λεληρηκότων, καὶ ἰδίως τῶν ἐφεξῆς σαρκικῶν Χιλιαστῶν· ἰσως δὲ καὶ τὰς τρεῖς αὐτῶν ἀναστάσεις, ἐπλαστούρησαν λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ τῆς παρεξηγουμένης θείας ἐκείνης βήσεως «Αὕτη ἡ Ἀνάστασις ἡ πρώτη» (Ἀποκαλ. x, 5). — Στίχ. 30. «Μὴ χιλίων ἐτῶν» κτλ. Ὡς οἱ Χιλιασταὶ κληθέντες, ἰουδαῖοι τινες ψευδοχριστιανοὶ, δογματίσαντες χιλιετὴ βασιλείαν τοῦ Μεσσία, πλήρη τρυφῆς καὶ ἀπολαύσεως σαρκικῆς, ἧς ἐμελλον καὶ αὐτοὶ ἀπολαύειν, γαστριζόμενοι καὶ ζῶντες δι' ὅλης τῆς χιλιετίας· πρὸς τοῦτο διέφθειρον τὰ θεῖα ἐκεῖνα βήματα τῆς Ἀποκαλύψεως· «Καὶ ἔζησαν, καὶ ἐδοσέλευσαν μετὰ Χριστοῦ τὰ χίλια ἔτη» (Ἀποκαλ. x, 4). Εἰς ταύτην τὴν πλάνην περιέπεσαν καὶ τινες τῶν ἀρχαίων εὐσεβεστάτων χριστιανῶν, καὶ τοι οὗτοι πνευματικὴν ὅλως καὶ ἀγίαν καὶ θεοπρεπὴ τὴν Χριστοῦ

Βασιλείαν δοξάζοντες. — Στίχ. 31. «Μὴ τὴν ἰουδαϊκὴν ζωοθυσίαν κτλ. Μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν, ὅσα ἀναιροποιοῦσιν οἱ Ῥαββίνοι περὶ τῆς βασιλείας τοῦ εἰσέτι περιμενομένου παρ' αὐτοῖς Μεσσίου, ἀριθμοῦσι καὶ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ Σολομωντεύου ναοῦ, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ ζωοθυσίας. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ (ὡς λέγει ἐφεξῆς ὁ Πατὴρ) ἀνοικισθησάμενην ὅλην ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτίμων. Ταῦτα τὰ ὄνειρα καὶ ὁ μακάριος Ἱερώνυμος μνημονεύει (εἰς Ἰεζεκ. λα).

Σελ. 11. στίχ. 1. «Ἐπιφανεστέρας». Τοῦτο προὔτιμήσαμεν τοῦ προφανῶς ἡμαρτημένου ἐπιφανεστέρας (συγχυθείσης τῆς ἐπὶ, πρὸς τὸ εὖ). — Στίχ. 5. «Τῆς μητροπόλεως». Δικαίως ὑπόρρησεν ὁ σοφὸς Κασσιῶν, διὰ τὶ ὁ Πατὴρ ὠνόμασε Μητρόπολιν τὴν προκαθήμενὴν τῆς αὐτοῦ ἐπισκοπῆς πόλιν Νύσσαν, ἣτις ἦν ἐπισκοπὴ (πρωτεύουσα τῇ τάξει τῶν ἄλλων ἐπισκοπῶν) τῆς ἐν πάσῃ τῇ Καππαδοκίᾳ προκαθιμένης μητροπόλεως Καισαρείας. Μάτην δ' ὑπενόησε, μήπως καὶ ἡ Νύσσα ἐπὶ φιλῷ ὀνόματι Μητρόπολις ἐκαλεῖτο (πῶς γὰρ ἂν ὑπῆρξεν ἡ αὐτὴ Νύσσα καὶ μητρόπολις τὸ ὄνομα, καὶ ἅμα τῇ Μητροπόλει τῆς Καισαρείας ὑποκειμένη ἐπισκοπῇ). Καὶ εὐρίσκονται μὲν παραδείγματα ἐπισκοπῶν εἰς Μητροπόλεις τετιμημένων, ἀλλ' αὗται τιμηθεῖσαι, οὐκέτι ὑπέκειντο τῇ πρώτῃ μητροπόλει ὡς ἐπισκοπαί· φαίνεται λοιπὸν πολὺ πιθανώτερον, ὅτι Μητρόπολιν ὁ Γρηγόριος αὐτὴν τὴν Καισαρείαν ἐνόησεν, εἰς ἣν περιῆλθε τὸ πρῶτον εὐθὺς ἐπιστρέψας ἐξ Ἱερουσαλὴμ (χρεῖας τινὸς ἴσως ἰδίας κατεπειγούσης), καὶ κεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς Νύσσαν. Ἐκ τῆς Καισαρείας λοιπὸν ἔγραψε ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ὁ Νύσσης πρὸς τὰς τρεῖς Μοναχάς. Ἄδῃλον δὲ, εἰ ἐξ αὐτῆς συγχρόνως, ἢ καὶ ὕστερον ἐκ Νύσσης ἐπέστειλε τὴν προηγηθεῖσαν πρὸς τὸν φίλον, εἰς καταβολὴν τῶν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐξωρμημένων μοναχῶν. — Στίχ. 8. «Ἐν ἐκείνῳ εἴητε». Ἰσως περιττῶς ὁ πολὺς Κασσιῶν ἔκρινε τρεπτίον τὸ εἶπτε εἰς τὸ σήκειτε. Τὸ γὰρ ἐν τούτῳ (γνώμῃ) εἶναι σύνηθες παρ' Ἑλλήσι. — Στίχ. 9. «Προσανέχουσαι». Ἐκ τοῦ Ἀποστολικοῦ. «Οὐ προσανέβη μὴν σαρκὶ καὶ αἵματι» (Γαλάτ. α' 16) ὁ δὲ Πατὴρ ἀντέθηκε τὸ προσανέχειν, ὡς σαφέστερον ἴσως τοῦ προσαναθέσθαι, ἢ καὶ τῆς μνήμης αὐτῷ θάτερον ἀντὶ θατέρου ὡς συνώνυμον ὑπεβαλόντος. Οὐδ' ἔστιν (εἴμαι) ἀναγκαῖον διαφορὰν ἀντιγράφων ὑπονοεῖν περὶ τὴν ῥῆσιν τοῦ Ἀποστόλου, ὑπερ' ἑδοξε τῷ Κασσιῶνι. — Στίχ. 12. «Πατὴρ ὁ ἡμῶν». Πότερον, τὸν φυσικὸν τούτων τῶν τριῶν μοναστηρίων πατέρα νοεῖ ὁ Γρηγόριος, καὶ ἦσαν ἄρα πᾶσαι καὶ ἐξ αἵματος αὐτάδελφαι; Ἀλλ' ἀντίκειται ἡ ἐπιγραφή τὰς δύο μόνον ἐπιγράφοις αὐτῶν ἐλφάς, τὴν δὲ Βασιλίσσαν θυγατέρα (ὅθεν καὶ ὁ πρὸς ταύτην, τὴν γνῶμην ἀποκλίνων Κασσιῶν ἠναγκάσθη τὴν Βασιλίσσαν θυγατέρα τῆς ἐτέρας τῶν ἄλλων δύο νομίσαι· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο πάλιν ἀντιβαίνει τὸ ἀνωτέρω «τοῦ μακαρίου πατρὸς ἡμῶν» ἐπὶ κοινοῦ καὶ πρὸς τὰς τρεῖς γεγραμμένου). Ἡ μίμωος αὐταὶ μὲν ἦσαν ἀδελφαὶ κατὰ πνεῦμα (βλ. ὕψισθεν σελ. 20) κατὰ πνεῦμα δὲ καὶ ὅν ὁ θεὸς Νύσσης ὥδε μακάριον αὐτῶν πατέρα καλεῖ, νοῶν ἴσως τὸν ἐπιστάτην τινὸς παρθενώντος, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον αὗται καθιερώθησαν, ἐκείνος δὲ θουληθείσας αὐτάς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀπελθεῖν παραλαβὼν, ἐνεχείρισεν τὴν τούτων ἐπιστάσιν ἄλλοις ἁγίοις Πατράσι (ἐπισκόποις ἴσως καὶ διδασκάλοις) εἰς ἀσκησιν

τῆς μοναστικῆς τελειότητος; Ἡ μήπως, τέλος, ἁγίους Πατέρας ἐννοεῖ τὰ συγ-
γράμματα τῶν ἁγίων Πατέρων, οἷς ἐνεχείρισεν αὐτὰς ὁ κατὰ πνεῦμα Πατήρ,
ὡς ζῶσι καὶ λαλοῦσιν ἀπὸ τῶν βίβλων, πρὸς τὴν ἀκριθεῖ διδασκαλίαν τῆς εὐσε-
βείας; «Τούτων ψηφί τῶν ἁγίων Πατέρων ἀναμνήσθητε, ὧν τὰς βίβλους ἐν χερ-
σὶν ἔχετε παραδοθείσας ὑπὸ τοῦ ἐν μακαρίοις πνευματικοῦ πατρὸς ὑμῶν». — Στίχ.
13. «Ὡν καὶ ἡμεῖς» κτλ. Τούτων λέγει τῶν Πατέρων (τῶν ἁγίων ἐπισκό-
πων καὶ διδασκάλων), καὶ ἡμεῖς ἔχομεν τὴν διαδοχὴν, ὡς ἀρχιερωσύνης καὶ τῆς
εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἀξιοθένητες. — Στίχ. 14. «Μὴ μεταίρετε» — ἐκ τοῦ
Παροιμ. κθ, 27. Σημειωτέον δὲ καὶ ὧδε, πῶς οἱ Πατέρες ἡμῶν λέγων, τοὺς
ἁγίους Πατέρας ἐννοεῖ, τοὺς τὴν Εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως καὶ τὴν
ἀκριβὴν θεολογίαν κατὰ τὰς θείας Γραφάς παραδεδοκότας. — Στίχ. 15, «Τὸ ν
ἰδιωτισμὸν» τὸ ἀπλοῖκιν καὶ ἀκατάσκευον ἰδίωμα τοῦ τῆς πίστεως κη-
ρύγματος (κατὰ τὸ ἀποστολικόν, εἰδιώτης τῷ λόγῳ». Β. Κορινθ. ια, 6).
Ἀποβλέπει δὲ πρὸς οὗς εἶπεν ἀνωτέρω τὰ περισσὰ σοφίζομένου (σελ. 7). «Ἡ γὰρ τῆς ἀπλότητος πίστις θελτίων ἐστὶ τῆς ἐκ περιεργείας πιθανολο-
γίας» (Μ. Ἀθων. λόγ. κ. Ἀρειαν.). — Στίχ. 16. «Ποικίλαις διδαχαῖς
τὸ πλεον νέμεστε». Ἐξ ἡμετέρας διορθώσεως ἀντὶ τοῦ παρ' ἄλλοις νεί-
ματε, καὶ διαδοχαῖς. Ἔστι γὰρ προφανῶς ἐκ τοῦ ἀποστολικοῦ «Διδα-
χαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ περιφέρεσθε» (Ἐβρ. ιγ, 9). Ὅπερ,
ἄπορον, ὥπως ἔλαβε τὸν μέγαν Κασσιόωνα, πράγματα πολλὰ μάτην ὑποστάντα
πρὸς τὸ ἐξευρεῖν πᾶς ὁ Πατήρ ἐννοεῖ ποικίλας διδοχάς. Καὶ ἐν τοῖς
ἐξῆς δὲ ὁ θεὸς Γρηγόριος ἀποστολικαῖς ῥητοῖς ἐπισφραγίζει τὴν ἐπιστολὴν ὡς τὸ
πλῆλ στοιχεῖται κτλ. ἐκ τοῦ «Καὶ ὁ σοι τῷ κανόνι τούτῳ στοι-
χήσουσι» (Γαλάτ. ι, 16) καὶ, «Ὁ Κύριος φυλάσσουσι» κτλ. ἐκ τοῦ, «Ἡ χάρις
μετὰ πάντων τῶν ἀγαπόντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφάρσει» (ἐν
τῷ τέλει τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς).

ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΕΙΝ ΑΠΙΕΝΑΙ ΕΙΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ.

§. α. Πατρίς μὲν καὶ κοινομήτωρ ἀπάντων τῶν σωζομένων ἡ ἐπουράνιος ἐστὶν Ἱερουσαλήμ, ἡ ἐλευθέρα καὶ ἀνώλεθρος πόλις θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἡ τοὺς αἰωνίους ἔχουσα θεμελίους, αἷς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός» (Ἑβρ. ια, 10). «Ἡ γὰρ ἄνω (φησὶν) Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν» (Γαλάτ. δ, 27)· καὶ πάλιν· «Ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ· ἐπουρανίῳ», ἐν ᾗ πανήγυρις καὶ ἐκκλησία πρωτοτόκων, ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων, σὺν μυριάσιν ἀγγέλων, καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων (Ἑβρ. ιβ, 22). Ἱερουσαλήμ δὲ καλεῖται καὶ ἡ ἐπὶ γῆς στρατευομένη καθολικὴ Ἐκκλησία τῶν Ὀρθοδόξων, ἡ μία καὶ ἁγία καὶ Ἀποστολική, ἡ νύμφη Χριστοῦ, ὡς ἁγίων καλλιπολις, καὶ μήτηρ τῶν ἐχόντων τὸ πολίτευμα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅθεν καὶ Κλήμης ὁ ἱερώτατος ἀναγωγικῶς ἐθεολόγει φιλολογῶν· «Ὁ μὲν οὖν Εὐριπίδης φησὶ, «Χρῦσαι δὴ μοι πτέρυγες περὶ νώτῳ, Καὶ τὰ Σειρήνων ἐρόεντα πέδιλα ἀρμόζεται· Βάσομαί τ' ἐς αἰθέρα πολὺν Ἄερεθις, Ζηνὶ προσμιζων». Ἐγὼ δ' ἂν εὐξαίμην τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ πτερῶσαί με εἰς τὴν (ἄνω) Ἱερουσαλήμ τὴν ἐμὴν. Λέγουσι γὰρ καὶ οἱ Στωϊκοὶ τὸν οὐρανὸν κυρίως πόλιν. — Καθάπερ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀπολιόρκητος, ἀτυράννητος πόλις ἐπὶ γῆς. Εἰκὼν δὲ τῆς οὐρανίου Ἐκκλησίας ἡ ἐπίγειος» (Στρωμ. δ. §. 68, 174). Ὅτι δὲ ἀμφοτέραι αἱ Ἐκκλησίαι, ἥτε ἄνω καὶ ἡ κάτω, τὴν Ἱερουσαλήμ ἐπωνυμίαν μετέλαβον ἀπὸ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ χειροκμήτου πόλεως Ἱερουσαλήμ, φανερόν. Καὶ τοῦτο κείσθω πρῶτον ὡς περιήγητικώτατος ἔπαινος τῆς ἁγίας πόλεως τοῦ Δαυὶδ· «Ὅτι τὸ ὄνομα

μα αὐτῆς ἐγγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Λουκ. ι, 20)· ἦτις καὶ Ἰεσοῦς, καὶ Σαλήμ καλουμένη τὸ πάλαι, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἀρχαίαν καὶ κυριωτάτην ταύτην κεκληρώται τὴν ὀνομασίαν, τὴν καὶ εἰς τὰς οὐρανίους πτυχάς, καὶ εἰς τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν θεῷ Πνεύματι κεχαραγμένην, τὴν ἐμφαντικωτάτην καὶ μεγαλύνουσαν (α).

(α) Τὴν τριωνυμίαν ταύτην τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ μακάριος Ἱερώνυμος ὡς μυστηριώδη τύπον τῆς εἰς τὴν ἀγίαν Τριάδα πίστεως ὑπέλαθεν (βλ. ἐφεξῆς §. λη). Ἐξελληνίζονται δὲ τὰ ὀνόματα, τὸ μὲν Ἰεσοῦς Πιπταμένην (κατὰ τὸν Ἑβραϊκὴν γέννην), τὸ δὲ Σαλήμ Εἰρήνην, τὸ δὲ Ἱερουσαλήμ Ὁρασεις εἰρήνης. Καὶ τὸ μὲν Σαλήμ ἀπαντᾷ πρῶτον ἐν τῇ Γενέσει (ιδ, 18) «Μελχισεδὲκ βασιλεὺς Σαλήμ». Ἀμφοτέρω δὲ τὰ ὀνόματα ὁ θεὸς Παῦλος ἡρμήνευσεν «Μελχισεδὲκ ἑρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης· ἔπειτα καὶ βασιλεὺς Σαλήμ, ὃ ἐστὶ βασιλεὺς εἰρήνης» (Ἑβρ. ζ, 2)· καὶ κτίσμα τοῦ Μελχισεδὲκ τὴν Σαλήμ φησὶν ὁ Ἰωσήπος (Ἰουδ. Πολεμ. γ, 10). Ἡ δ' αὐτὴ πόλις, ὡς εἵπομεν, καὶ Ἰεσοῦς ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς Χαναναίοις (ὡς τῶν Ἰεβουσαίων (Γεν. ι, 16) φύλου Χαναναίου κατοικητήριον). Ἀπαντᾷ δὲ πρῶτον τὸ Ἰεσοῦ ἐν Ἰησοῦ (ιε, 8: ιη, 28)· καὶ τούτου πάλιν εἰ καὶ μὴ σύγχρονον, μικρῶ δ' οὖν μεταγενέστερον φαίνεται τὸ ὄνομα Ἱερουσαλὴμ. Αὐτίκα ἐν αὐτῷ τῷ ῥηθέντι τόπῳ τοῦ Ἰησοῦ, ἐν τε τῷ Ἑβραϊκῷ καὶ παρὰ τοῖς Ὁ, ἐπεξηγεῖται τὸ Ἰεσοῦς διὰ τοῦ Ἱερουσαλήμ· «κατὰ νῶτον Ἰεσοῦς — αὕτη ἐστὶν Ἱερουσαλήμ» (ιε, 8. καὶ ιη, 28. ὡσαύτως καὶ Κριτ. ιθ, 10). «Εἴωθε δὲ πολλάκις ἡ θεία Γραφὴ τὰ τῶν τόπων ὀνόματα πρὸς τὸ σαφέστερον διορίζειν, προστιθεῖσα μετὰ τῆς ἀρχαιοτέρας καὶ τὴν νεωτέραν, ἢ καὶ ἄλλως γνωριμωτέραν ὀνομασίαν. Τοῦτο δὲ τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου τὸ ἰδίωμα καὶ οἱ Ὁ (ὡς καὶ ἀλλαχοῦ προείπομεν) φαίνονται τετηρηκότες, ὅτε μὲν ἐκφέροντες αὐτὸ τὸ ἑβραϊκόν, ἄλλοτε δὲ πάλιν τὴν ἑλληνικὴν σημασίαν, ἢ τὴν νεωτέραν μετονομασίαν, σαφηνεῖας ἔνεκα· πολλάκις δ' ἐκ παραλλήλου καὶ ἀμφοτέρω τιθέντες πρὸς ἐπεξηγήσιν, ὅσον αὐτὴν Ὡν (ἢ ἐστὶν Ἡλιούπολις) Ἑξδ. α)· καὶ, «Καριαθσεφερ, πόλις γραμμάτων» (Κριτ. α, 11: Ἰησ. ιε, 15) «ὡς καὶ, Ἰεσοῦς, αὕτη ἐστὶν Ἱερουσαλήμ» (δηλαδὴ ὡς καὶ ἐν τῷ ἑβρ. τὸ Ἱερουσαλήμ παράκειται εἰς ἐπεξηγήσιν τοῦ Ἰεσοῦς. βλ. τὸ ἡμέτερον περὶ τῶν Ὁ, Ἑρμηνευτ. Τόμ. β, σελ. 662 καὶ 947). Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω. Τῶν δὲ τινες νεωτέρων σοφῶν (βλ. Schleusn. Lex. N. Test. v. Ἱερουσαλήμ) ὑπέλαβον, ὅτι τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ θηλυκῶς ἐκφέρεται ἢ Ἰερεσόλυμα, ὁρμηθέντες ἐκ τοῦ «Πᾶσα Ἱεροσόλυμα» (Ματθ. β, 3)· ἀλλ' ἠπατήθησαν. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ πᾶσα ἀναφέρεται πρὸς τὸ νοούμενον (ἢ πόλις)· οὕτω καὶ Ἰωσήπος εἶπε «Τὴν μὲν τοῖ (τουτ. πόλιν, τὰ) «Σόλυμα ὅστις ἑρὸν ἐκάλεσεν Ἱεροσόλυμα, (Ἀρχ. Α. α. §. 2)· δηλοῖ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Εὐαγγελιστὴς, ὅστις (στίχ. 2) πρὸ τινων ὀλίγων λέξιων οὐδ' αὖτε ἔγραψεν αἰς Ἱεροσόλυμα» (τά· οὐχὶ Ἱεροσόλυμα·! οὕτω καὶ γ, 5) «Ἐξ-

§. β. Φανερός δὲ καὶ ὁ λόγος, δι' ὃν καὶ ἡ ἀόρατος καὶ ἡ ὁρα-
τὴ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία μετωνόμασται ἐκ τῆς πόλεως Ἱερου-
σαλήμ. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ πρώτη θεούπολις ἐπὶ γῆς, οὐ μόνον
καθὸ μήτηρ ἀπασῶν τῶν ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς

πορεύετο πρὸς αὐτὸν Ἱεροσόλυμα» (τὰ, τούτ. ἡ πόλις, καὶ Ἱεροσόλυμίταια
ὡς εἶπεν ὁ Μάρκ. α, 5)· καὶ ἀλλαχού δὲ πολλαχού ὁ θεὸς Μαρθαῖος (ὡς καὶ οἱ
λοιποὶ τῶν Εὐαγγελιστῶν) οὐδετέρως ἀείποτα ἐκφέρει τὰ Ἱεροσόλυμα (Ὁλ. ισ, 21·
κα, 1 κτλ.). Φέρουσιν εἰς μαρτυρίαν καὶ τὸν παρὰ Λατίνους (Κικέρωνι, Τακίτῳ
κτλ.) θηλυκὸν τύπον Hierosolyma, ἀλλ' ὁ Γρότιος (εἰς Ματθ. 6, 3) ἐφαρμύζων
χειρογράφων νομίζει ταύτην τὴν γραφὴν. Δοκίμ' δέ μοι μᾶλλον ἄζηλος μετά-
πτωσις τῆς λατινίδος φωνῆς, ἐκλαβοῦσης τὸ ἑλληνικὸν οὐδέτερον Ἱεροσόλυμα (τὰ) ὡς
ἐνικὸν θηλυκὸν (κατὰ τὰ, ἡ Τέγεια, ἡ Ἱεράπυργα κτλ. καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Γό-
μορρά εὐρίσκεται καὶ θηλυκῶς «λαός Γομόρρας». Ἠσαΐ. α, 10 καὶ Β. Πέτρ. 2, 6. τὰ δὲ
Σόδομα ἀείποτα οὐδετέρως)· παρὰ δὲ τῷ Ἱερωνύμῳ συχνάκις θηλυκῶς Sodomam,
Gomoriam. Οὕτως ἔχει καὶ Solymam, (τὰ Σόλυμα) καὶ Hierosolymam San-
ctam (Ὁλ. Epist. 17 ad Marcell.). Κἀκεῖνο δὲ σημειωτέον· ὅτι καὶ Σιών ἡ Ἱερου-
σαλήμ, ἐν τῇ θεῖᾳ καλεῖται Γραφῇ (Ψαλ. πς· Ἠσ. 6. Ματθ. κα, 5. Ἰωάν. ιβ, 15)· ἀλλὰ
τοῦτο μετωνομικώτερον. Σιών γὰρ ἐκαλεῖτο κυρίως εἰς τῶν τριῶν ἀρχαίων λόφων
τῆς Ἱερουσαλήμ, ὁ ὑψηλότερος (ἐφ' οὗ καὶ ἡ ἄνω λεγόμενη πόλις ὠκοδόμητο,
ἥτις καὶ πόλις Δαυὶδ ἰδίως ἐκαλεῖτο. Ὁλ. Α. Παρχλ. ια, 5, 7). Ἐκ τούτου δὲ τοῦ
λόφου καὶ πᾶσα ἡ πόλις καταχρηστικώτερον μετωνόμασται Σιών, (καὶ ὅρος Σιών).
Ὅθεν καὶ τὴν ἐν οὐρανῷ Ἱερουσαλήμ, Σιών ὁ θεὸς Παῦλος εἶπεν ἀλληγορικώτερον
ἀνωτέρω (Ἐβρ. ζ, 22), καὶ ὁ Ἰωάννης, τὴν ἐκκλησίαν. Ἀποκαλ. ιδ, 1). Τελευταῖον,
καὶ Δίλιαν μετωνόμασεν ὁ Αὐτοκράτωρ Αἴλιος Ἀδριανὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅτε ταύτην
ἐκ τῆς ἐπὶ Τίτου καταστροφῆς ἀνωκοδόμησε (τῷ 133, ἢ 137). ἀλλ' ἀπέσθη τέλος
μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ὀνομασία, πρὸς καιρὸν πολιτικώτερον διαρκέ-
σασα· καὶ ταί γε καὶ τούτῳ τῷ μεταξὺ παρὰ ταῖς χριστιανοῖς, οὐκ Αἰλία, ἀλλὰ
τὸ πρῶτον καὶ διηνεκές καὶ θεοδόξαστον ὄνομα Ἱερουσαλήμ ἐκαλεῖτο (ὡς ἐρεῖμεν
εὐθύς). Καὶ πάρεστιν ἀπορεῖν, πῶς ὁ κλεινότερος Ρελάνδος ἀπεφάνητο (Palae-
stin. σελ. 835), ὅτι τάχα τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τὸ, Ἱερουσαλήμ, οὕτως ἐξ η λ ε ῖ φ θ η
ὑπὸ τοῦ νεωτέρου, τοῦ Αἰλίας, ὥστε καὶ εἰς παντελῇ παρεδόθη λήθην· καὶ μάρ-
τυς (φησὶν) ὁ Εὐσέβιος, ἱστορῶν ὅτι Φιρμιλικανὸς, Ῥωμαῖος δικαστὴς (κατὰ τὸν ὑπὸ
Διοκλητιανοῦ διωγμὸν τῶν Χριστιανῶν) ἐρωτήσας τινὰ τῶν μαρτύρων, «ἥτις αὐ-
τοῦ πατὴρς γένοιτο», κἀκεῖνος εἰπόντος, «Ἱερουσαλήμ, εἶναι τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς δα»·
ὁ δ' ἀπερῆσας, ὁ δικαστὴς, «ἥτις αὕτη εἶς, καὶ τοῦ γῆς καίμενη, ἀκριβῶς ἐπολυ-
πραχμόνεις» (Εὐσεβ. π. τ. ἐν Παλαιστίν. μαρτυρησ. κεφ. ια). Καὶ ὅμως αὕτη
αὕτη ἡ διήγησις κηρύττει, ὅτι καὶ τότε τ' ὄνομα τῆς Ἱερουσαλήμ οὐκ ἦν ἐπιλε-
λισμένον. Πῶς γὰρ ἂν ἀπήγγελλε τοῦτο ὁ μάρτυς πρὸς τὸν ἐχθρόν αὐτοῦ Ῥωμαῖον,

μητρόπολις τῆς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ τυπωσάσης νομικῆς Ἐκκλησίας ἀνέκαθεν θεόθεν προωρισμένη. Ἐν αὐτῇ καὶ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ ὅλος ὁ πλήρης δόξης Κυρίου Ναός, καὶ ἡ Κιβωτός, καὶ αἱ πλάκες τῆς Διαθήκης, καὶ αἱ σικιώδεις ἱεροτελεστίαι,

ὅστις οὐδὲν ἕτερον ἠπίστατο, εἰμὴ τὸ πολιτικῶς εἰθισμένον Αἰλίαν; Ἄλλος δὲ σφόδρ ἀνὴρ, ὁ Οὐαλέσιος (Σημ. εἰς Εὐσέβ. Εκ. ἱς. Α. 5) καὶ πολὺ παρρωτέρω προέβη, διατείνόμενος, ὅτι τὴν πόλιν, ἣν Ἀδριανὸς ἔκτισεν, οὐχ ὡς Ἱερουσαλήμ, οὐδὲ χάριν τῶν Ἰουδαίων ἔκτισεν, ἀλλ' ὡς κολωνίαν (ἀποικίαν), Ῥωμαίων, ὅθεν ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἐπωνόμασε καὶ οὕτω καὶ ὡς ὠνομάζετο. Ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τ' ὄνομα τῆς Ἱερουσαλήμ οἷν ἐκ τῆς ἐξορίας ἀναπόμπιμον ἐπανελήφθη, πράγματι δὲ ὅμως ἡ πόλις Αἰλία ὑπῆρχεν, οὐχ' Ἱερουσαλήμ. Αἰλίαν αὐτὴν καὶ ὁ Ζ, Κανὼν τῆς Α, Συνόδου καλεῖ. Μετὰ δὲ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἡ φιλοδοξία τῶν ἐπισκόπων ἐξενίκησεν Ἱερουσαλήμ αὐτὴν ὠνομάζειν, ἀλλὰ καταχρηστικῶς. Καί ταιγε καὶ οὕτως ὁ Μ. Ἀθαν. καὶ Ἰάριος τὴν Ἱερουσαλήμ μνηκτεῖ ἐστάναι λέγουσι καὶ Γρηγόρ. ὁ Ναζιανζηνὸς ἀπὸ ἐδάφους τῆς Ἱερουσαλήμ «μόλις γνωσκόμενον» εἶπε (λόγ. ιβ') Αἰλίαν δὲ ταύτην καὶ Χρυσόστομος «μέχρι καὶ τοῦ νῦν φησιν ὠνομάζεσθαι» (κ. Ἰουδ. λόγ. ε.). Ναὶ δὴ, σφόδρατε Οὐαλέσιε, Αἰλία ὑπὸ τε τῶν ἔθνικῶν καὶ πολιτικῶς ἡ πόλις ὠνομάζετο. κατὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Αὐτοκράτορος (ἴδε καὶ Ἀντωνίου Λατίν. Ὀδοιπορικόν. σελ. 260) καὶ οἱ Πατέρες μνηκτεῖ ἐστάναι τὴν Ἰουδαίαν Ἱερουσαλήμ. εἶπον, κατὰ τὸ «Ὁ ὁ μὴ ἀφ' ἐθ' ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον» (ἀπὸ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν μεγάλων οἰκοδομῶν κτλ. Ματθ. κδ. 2: Μάρκ. ιγ, 1. Λουκ. κα. 5), ἐλέγχοντες τὴν Ἰουδαίων ἀπιστίαν. Τὸ δὲ σύνολον παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἡ Χριστιανὴ Ἱερουσαλήμ ἀπαρallάκτως ὠνομάζετο, καὶ ἐπ' αὐτοῦ, καὶ μικρῶ μετ' αὐτὸν τὸν Ἀδριανόν. Ὁ μόλις 12 ἔνιαυτοῖς μετὰ τὸν Ἀδριανὸν συγγράφων Παλαισινὸς Ἰουστῆος ὁ μάρτυς αἰεποτε Ἱερουσαλήμ τὴν Ἱερουσαλήμ ἀποκαλεῖ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρὸς τοὺς Αὐτοκράτορας Ἀπολογίᾳ (α §. 45, 49). ὡσαύτως καὶ Θεόφιλος ὁ Ἀντιοχείας, Εἰρηναῖος, Κλήμης, Τερτυλλιανὸς, Ὀριγένης, Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, καὶ πάντες μονοῦ οἱ μετὰ τὸν Ἀδριανὸν ἐπὶ τοῦ β, καὶ γ, αἰῶνος Πατέρες τὴν Ἱερουσαλήμ γινώσκουσι, τὴν δ' Αἰλίαν ἀγνωροῦσιν. Ὡστε λίαν μὲν ἀπηνῶς ὁ Οὐαλέσιος ἐξόρισε τὸ ὄνομα τῆς Ἱερουσαλήμ, λίαν δὲ ἐραδίως ἀπέλυσε τοῦτο, μόλις ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀναπόμπιμον ἐπανελθόν (postliminio), καὶ τότε δειλὸν, καὶ ὅταν σφαλλομένῳ πεδὶ (καταχρηστικῶς) ὑπερβάν τὸν οὐδὲν τῆς ἁγίας γῆς. Ἀλλ' ἡ Α, φησὶν, Οἰκουμ. Σύνοδος Αἰλίαν ὠνόμασε τὴν πόλιν. Ναί, καὶ οὕτως ὤφειλεν, ὡς πρώτη κανονίζουσα τὴν προεδρίαν τῆς ἀρχαίας τιμῆς τῶν Ἱεροσολύμων, πρὸς διαστολὴν τῆς πολιτικῆς τότε τεταγμένης ἐν Παλαιστίνῃ Μητροπόλεως Καισαρείας. Ὅθεν καὶ Αἰλίαν εἶπε τὴν πόλιν κατὰ τὴν πολιτικὴν διάταξιν. Ἀλλ' ἔπειτα ἡ Β, Οἰκουμ. Σύνοδος (Ἐπισ. πρὸς Δάμασον), καὶ ἡ

καὶ αἱ αἰνιγματώδεις ἀποκλύψεις, καὶ αἱ θεόπνευστοι προφητεῖαι, καὶ τὸ ἅγιον τῆς θείας λατρείας σέβας, καὶ πάντες οἱ νομικοὶ καὶ σκιώδεις τύποι τῆς χάριτος ὑπῆρχον τεθησαυρισμένοι μετ' εὐκλείας ἀειμνήστου. Ὅθεν ἐμελώδει καὶ ὁ προφητὰνὰς «Δε-

ς, Οἰκοῦμεν. (Κανόν. λς) Ἱερουσαλὴμ ὀνομάζουσιν. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ Χρυσόστομου Αἰλία πολιτικῶς ἐκαλεῖτο, καὶ μέχρι δὲ (κατὰ τινας) καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (βλ. Bevereg. pol. εἰς τὴν Ζ. τῆς Α, Συνόδου), ἀλλὰ καὶ οὕτω πάλιν πάντες οἱ Πατέρες τοῦ 8, αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, Εὐσέβιος, (καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν Ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοί) αὐτὸς ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὁ Μ. Βασίλειος, Ἐπιφάνιος, οἱ Γρηγόριοι, αὐτὸς ὁ Χρυσόστομος, οἱ Κύριλλοι, ὁ Ἰερώνυμος, ὁ Αὐγουστίνος, καὶ πᾶς ὁμοφώνως τῶν ἁγίων Πατέρων ὁ θάσος, μόνον τὸ ὄνομα τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐξυμνοῦσιν· εἰ δὲ τινες (ὡς ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ 'Ονομαστ. καὶ Ἐπιφάν. περὶ μέτρων) ἀναφέρουσι καὶ τὸ πολιτικὴν Αἰλία, μόνον ἱστορικῶς μνημονεύουσι. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἀρχαιότατον (τῷ 333. μ. Χ). Ἱεροσολυμικὸν λατινικὸν Ὁδοιπορικὸν, Ἱερουσαλὴμ τὴν πόλιν καλεῖ (σελ. 589)· ἐν δὲ τῇ Ἱε ρ ο κ λ ε ο υ ς ἑλληνικῇ Σ υ ν ε κ δ ή μ ω, «Αἰλία, ἡ καὶ Ἱεροσόλυμα». Οὕτω καὶ ἐν Συνόδῳ τῶν Ἱεροσολύμων (τῷ 536). «Ἐν Κολωνίᾳ Αἰλία μητροπόλει, τῇ καὶ Ἱεροσολύμοις» τοιαῦτα καὶ ὁ μοναχὸς Ἰούλιος ὁ Πολυδεύκης ἐν τῷ Χ ρ ο ν ι κ ῷ (περὶ τὸν 8, αἰῶνα) καὶ ταῦτα μὲν οὕτω. Τίς δὲ ἄρα καὶ ὁ τόπος τῆς ἐξορίας τοῦ ὀνόματος τῆς Ἱερουσαλὴμ, αὐτὸς μὲν Οὐαλέσιος ἐσιώπησε· ῥᾶστα δὲ ὅμως δείκνυται, καὶ οὗτος εὐρὺς καὶ μέγας! — πᾶσα ἡ ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Ἐν ἐσπέρᾳ καὶ πρωῇ καὶ μεσημβρίᾳ διὰ πάντων καὶ χρόνων καὶ τόπων, ὅσους ἐξ ἀρχῆς καὶ εἰς αἰῶνας τὰς ἱεροτελεστίας καὶ προσευχὰς εἰς Θεὸν ἀναφέρει ἡ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία, τοῦτο τὸ ὄνομα τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς τοῦ Θεοῦ διαθήκης περι- κροτεῖται· καὶ πάντες οἱ πιστοὶ κατ' ἰδίαν καὶ προσευχόμενοι καὶ διαλεγόμενοι, μεγαλύνουσι τὸ βασιλικὸν ὄνομα τῆς Πό λ ε ω ς τ ο ὕ β α σ ι λ έ ω ς τ ο ὕ μ ε γ ά λ ο υ· καὶ ψάλλουσι δὲ μετὰ τοῦ Δαβίδ· «Ἐὰν ἐπιλάβωμαι σου Ἱερουσαλὴμ, ἐπι- λησθήῃ ἡ δεξιὰ μου, κολληθήῃ ἡ γ λ ῶ σ σ ά μ ο υ τ ῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ». Ἐκεῖνο δὲ καὶ λίαν παράδοξον εἶπεν ὁ Οὐαλέσιος· ὅτι ἄρα μετὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ μαρτυρίου τῆς Ἀναστάσεως ἡ φιλοδοξία τῶν ἐπισκο- π ω ν ἐσφτερίσθη τ' ὄνομα καταχρηστικώτερον! Πῶς ὁ κλεινότερος ἀνδρῶν; οἱ ἀ- διάλειπτοι διαδοχοὶ τοῦ Ἀδελφοθέου παρέλιπον ἐκπαλαί τὸ θεσδοτον ὄνομα τῆς ἡς ἐπισκοποῦν μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν; καὶ μόλις ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐπανε- λαβον τοῦτο, καὶ τότε κεντηθέντες ὑπὸ φ ι λ ο δ ο ξ ί α ς; ἀλλὰ τοῦτ' ἀφίησι κατό- πιν πᾶσαν ἀτοπίαν ὑπερβολήν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ φιλοδοξίας ἐπισκοπικῆς ὁ παπ- κος Οὐαλέσιος ἐπεμνήσθη, φαίνεται πως ὅτι φοινίκων ἐπεθύμει· ἤθελε γὰρ ἴσως μάλιστα μὲν, ἵνα καὶ Καπιτωλία, ἡ Καπιτωλίνα ὀνομάζεται ἡ Ἱερουσα- λὴμ (ὡς ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑθνικῶν. Πτολεμ. ε, 16: Δίον. Κάσο. εἰς Ἀδριαν. 69)· πλὴν ἀλλ' ὅμως ἤρκεσθαι καὶ εἰς τὸ Αἰ λ ί α, ὡς ῥωμαϊκὸν ὄνομα καὶ τοῦτο, διό καὶ κατὰ κληρονομίαν ἀγῆκον μετὰ τῆς πόλεως τοῦ Αἰλίου Ἀδριανοῦ εἰς τὴν

δεξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Ἀφ' ἧς ὥρας δάκτυλος Θεοῦ τὸ πρῶτον ἔδειξε τῷ πατρὶ τῶν πιστῶν Ἀβραάμ. τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, εἰς ἣν αὐτὸν μετόπισεν εἰπὼν, «Δεῦρο εἰς γῆν, ἣν ἄρ' σοι δείξω», ἔκτοτε ἀνέτειλεν ἡ θεαυγῆς ἡὼς τοῦ μεγαλείου τῆς ἁγίας γῆς. Ἐν αὐτῇ Μελχισεδὲκ τὴν τάξιν τοῦ αἰωνίου καὶ ἀδιαδόχου ἀρχιερέως προεικόνισε, καὶ τὸν τύπον τῆς δι' ἄριου καὶ οἴνου ζωοποιῦ θυσίας ἐσκιαγράφησε· καὶ Ἀβραάμ τὴν ἀσώματον Τριάδα ἐν εἰδει ἀγγέλων ἐφιλοξένησε· καὶ Ἰσαὰκ προδιέγραψε τὴν σφαγὴν τοῦ ἀειζώου ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· (ὅθεν καὶ τῆς θεοφανείας ὁ τόπος ἐκλήθη «Κύριος εἶδε», καὶ «Κύριος ὤφθη»)· ἐκεῖ που καὶ Ἰακώβ εἶδεν ἐν ὁράματι τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀγούσαν κλίμακα τῆς θείας οἰκονομίας, δι' ἧς ἔμελλον ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνειν καὶ καταβαίνειν ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ τυπικῶς ἐώρακεν ὁ πατριάρχης, καὶ τόπον Θεοῦ, καὶ οἶκον Θεοῦ τὴν χώραν ὠνόμασε· καὶ τὰ λοιπὰ μεγάλα γνωρίσματα τῆς ἁγίας γῆς παρασιωπῶμεν. Ὅθεν καὶ οἱ προφῆται πόλιν Θεοῦ, καὶ πόλιν ἁγίαν καλοῦσι τὴν Ἱερουσαλήμ. (Ἠσαΐ. μη, 2: νβ, 1), καὶ πόλιν τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου (Ψαλμ. μζ, 2. δηλονότι τοῦ Θεοῦ)· ὃ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν ἐπεκύρωσε (Ματθ. ε, 35). Ἀλλὰ καὶ εὐθὺς ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Σωτῆρος ἕως καὶ μετὰ τὴν σταύρωσιν αὐτοῦ, καὶ μετ' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν Ἀνάληψιν ἔτει ὁγδόω, πόλιν ἁγίαν τὴν Ἱερουσαλήμ ἀνεκήρυξε τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου (δ, 5: ις, 21). Ὁ δὲ θεὸς Πέτρος καὶ

ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου καθήμενον, καὶ ὀνομάζοντα ἑαυτὸν καθολικὸν ἀρχιερέαρχην, καὶ κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας! Ἀλλ' ὁ Οὐαλέσιος ἐπεθύμησεν ἀδυνατῶν. Ὅπου γε οὐδ' αὐτὸς ὁ Ἀδριανὸς οὐδ' ἀνθρωπίνης πόλεως μεγάλης, τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ, ἴσχυος περιγενέσθαι. Ἐπέγραψε μὲν γὰρ καὶ «Αἶδ' εἰς Ἀδριανοῦ, καὶ οὐ χεῖ Θεοῦ πόλιν», ἀλλὰ γελᾶται καὶ μέχρι σήμερον ὀρωμένη ἡ ἐπιγραφή· ζῇ δὲ καὶ μένει ἡ γνησία, «Αἶδ' εἰς Ἀθῆνας, Θεοῦ πόλιν»· πολλῶν δὲ μᾶλλον μένει εἰς αἰῶνα Ἱερουσαλήμ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ.

τὸ Θαβώρ ἅγιον ὄρος ἀποκαλεῖ (Β, α, 18) ὡς καὶ πρόην τὴν Σιών ὁ Προφητάναξ· «ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ» (Ψαλμ. 6, 6). Γνωστὸν δὲ, ὅτι καὶ τὸ *Sinaitr* ἅγιον ὠνόμασται, καὶ τὸ Χωρὴβ ὄρος θεοῦ, καὶ γῆ ἁγία πάλιν ἡ τοῦ Σιναιου, πρὸς ἣν ὁ θεόπτης Μωϋσῆς προσερχόμενος λῦσαι τὸ ἐπὶ ὄρημα τῶν ποδῶν αὐτοῦ θεόθεν προσετάγη (Ἐξόδ.). Οὕτως ὁ τὰ πάντα πληρῶν καὶ μηδαμοῦ χωρούμενος Δεσπότης καὶ Κύριος τοῦ παντός, ὁ ἔχων θρόνον οὐρανὸν καὶ ὑποπόδιον τὴν γῆν, ἁγιάζει καὶ τόπους ἰδίου, οὓς ἂν ἐκλεῖξεται αὐτός (Δευτ. ιβ, 26: ιδ, 24), ὡς ἔξοχα σκηνώματα τῆς θείας αὐτοῦ Μεγαλειότητος, εἰς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Διὸ καὶ ὅλην τὴν Ἰουδαίαν, ἐν ᾗ μόνῃ ὑπῆρχε γνωστὸς ὁ θεός (ἀπάσης τῆς λοιπῆς Οἰκουμένης οἰκτρῶς εἰδωλομανούσης), καὶ ἥς βασιλεύουσα πόλις ἦν τὰ Ἱεροσόλυμα, ἁγίασμα (ἁγιαστήριον) Κυρίου προσηγόρευσε τὸ Πνεῦμα τοῦ προφητάνακτος· «ἐγενήθη Ἰουδαία ἁγίασμα αὐτοῦ» (Ψαλμ. ριγ, 2).

§. 13. Ἀλλ' εἴπερ ἐν τύποις ἔτι καὶ συμβόλοις ἠγάσσε τὸ σκηνώμα αὐτοῦ ὁ ὕψιστος, πόσῳ τοῦτο τρανώτερον ἐδόξασε καὶ θεοπρεπέστερον, σκηνώσας ἐν αὐτῷ σωματικῶς, ὅτε ἐπὶ τῆς γῆς ὦφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη, καὶ τὸ μέγα τῆς παγκοσμίου σωτηρίας ἔργον διὰ τῆς ἐνσάρχου οἰκονομίας ἐτέλεσεν; Ἐκ τοῦ Σινᾶ ἐξῆλθεν ὁ Νόμος ὁ παλαιός, παιδαγωγῶν τοὺς ἀνθρώπους εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἐκ δὲ τῆς Σιών ἐξέλαμψεν ὁ Νόμος τῆς χάριτος, καὶ ὁ Λόγος τοῦ Εὐαγγελίου ἐξ Ἱερουσαλήμ, ἀναπλάττων τὸ πεπτωχὸς δημιουργήμα τῶν θείων χειρῶν. Ἐκεῖ ἐτέθη ὁ λίθος ὁ ἀκρογωνιαίος, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν, καὶ Ἰουδαίους καὶ ἐθνικούς, καὶ πάντας τοὺς λαοὺς τῆς γῆς εἰς μίαν λογικὴν οἰκοδομὴν συναρμότας, κέντρον ἔχουσαν τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐν Ἱεροσολύμοις ἰδρύθη ἡ πρώτη τῶν πιστῶν Ἐκκλησία, πρὸς ἣν καὶ ἔξωθεν πανταχόθεν αἱ τοῦ Χριστοῦ συνέτρεχον λάτρεις, προσκυνήσοντες εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐπῆλθεν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῆς ἀπίστου καὶ διεστραμμένης τῶν προφητοκτόνων γεγεῆς πᾶν αἷμα δίκαιον, καὶ αὐτὸ τὸ αἷμα τοῦ αἰωνίου Δικαίου

(ὅπερ ἐφ' ἑαυτοὺς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἀσεβεστάτῃ φωνῇ πανδημῶς ἀνέλαβον), ἀφέθη δὲ ὁ οἶκος αὐτῶν ἔρημος, καὶ ἡ ἐκ-
 παλαι θεοδόξαστος πόλις (ἦν καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν ὑπεραγα-
 πῶν, ἐκλαυσεν, ἰδὼν ὁρμῶσαν ἀνεπιστρόφως εἰς τὸ βάραθρον τῆς
 Χριστοκτονίας), ἐξέπιεν ἐν τοῖς ἀχαρίστοις αὐτῆς τέκνοις τὸ πα-
 νέσχατον κερασθὲν ποτήριον τῆς θείας ὀργῆς, «καὶ ἦν Ἱερουσαλὴμ
 ὑπὸ τῶν ἐθνῶν μέχρι καιροῦ πατουμένη», καὶ τότε πάλιν οὐ διέλι-
 πεν ἡ ἀγιότης τῆς θείας χάριτος ἐπισκιάζουσα τὸν τοῦ καταλυθέν-
 τος νομικοῦ ναοῦ ἀκατάλυτον διάδοχον τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας
 ναόν, καὶ τὴν τὰ ἔχνη τοῦ θεανθρώπου διηνεκῶς ἀμάραντα
 φέρουσιν ἁγίαν γῆν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης αἰχμαλωσίας ἐρη-
 μωθεῖσαν, καὶ μὴπω ἐγκαταλειφθεῖσαν θεῶθεν, ὅρος ἄγιον Κυρίου,
 καὶ τὸ ἄγιον τὸ ἔρημον, ὁ παρὰ τοῖς Χαλδαίοις αἰχμάλωτος
 προφῆτης Δανιὴλ ἀπεκάλει (θ, 16, 17). καὶ οἱ τρεῖς ἡγιασμένοι
 παῖδες ἐκ μέσου τῆς καμίνου ἐξύμνουν τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν,
 τὴν τῶν πατέρων Ἱερουσαλὴμ (Αἰνέσ.). Τὸν δὲ καὶ μετὰ τὴν
 ὑπὸ Ῥωμαίων αἰχμαλωσίαν ἀνεξάλειπτον ἁγιασμὸν αὐτῆς μαρ-
 τυρεῖ τρανῶς ἡ θεόπνευστος Ἀποκάλυψις, ἣν πολλῶ μετὰ τὴν
 ὑπὸ Τίτου καταστροφὴν τῶν Ἱεροσολύμων συνέγραψεν ὁ ἐπιστή-
 θιος τοῦ Κυρίου μαθητῆς καὶ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης· ὅστις καὶ
 αὐτὸς πόλιν ἁγίαν αὐτὴν ἀποκαλεῖ (ια, 2). Ταύτην τὴν μετὰ
 Χριστὸν Ἱερουσαλὴμ καὶ ὁ προφῆτης Ἠσαΐας προεῖπε «πόλιν
 ἁγίαν πιστὴν Σιών», καὶ Ἱερεμίας προδιαγράφων, «Ἐν ταῖς ἡμέ-
 ραις (φησὶν) ἐκείναις, καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ καλέσουσι τὴν
 Ἱερουσαλὴμ θρόνον Κυρίου, καὶ συναχθήσονται πάντα τὰ ἔθνη
 εἰς αὐτήν» (Ἱερεμ. γ. 17).

§. δ. Καὶ ὅτι μὲν ἀπὸ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου καὶ ἐφεξῆς
 (ὡς καὶ καθ' ἡμᾶς) ἡ τοῦ Χριστοῦ χάρις ἐκάλει τοὺς πιστοὺς παν-
 ταχόθεν ἐπισκεψομένους τὴν ἁγίαν γῆν, ὁφόμεθα ἐν τοῖς ἐξῆς· μαρ-
 τυρήσει δὲ μετὰ μικρὸν καὶ ἱερώνυμος, λέγων, ὅτι ἀπὸ τῆς Ἀναλή-
 ψεως τοῦ Κυρίου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν ἔργον ἐστὶ μακρὸν
 διηγῆσασθαι, πόσοι μὲν ἐπίσκοποι, πόσοι δὲ μάρτυρες, πόσοι

δὲ διδάσκαλοι ἤλθον εἰς Ἱερουσαλήμ· (βλ. ἐφεξῆς §. λη). Οὐδὲ μνήμης εἰσὶν ἄξιοι μωροὶ τινες ἐν Ῥώμῃ περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ, αἰῶνος παραφρονήσαντες, οἵτινες παρερμηνεύοντες τινα μυστηριώδη τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, ἐξέφερον (*μιαρὰ φωνῇ*, ὡς λέγει ὁ μακάριος Ἱερώνυμος), ὡς δῆθεν περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ εἰρημμένα κἀκεῖνα τὰ ῥήματα· «Ἐπὶ τῆς πλατείας πόλεως τῆς μεγάλης, ἣτις καλεῖται πνευματικῶς Σόδομα καὶ Αἴγυπτος, ὅπου καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐσταυρώθη» (Ἀποκαλ. ια, 8). Οὐδ' ἐβλεπον τὸν μικρὸν ἄνωτέρω διαγραφέντα καὶ μετρηθέντα *αναὸν τοῦ Θεοῦ* (τὴν Ἐκκλησίαν), καὶ τὸ *θεσιαστήριον* καὶ τοὺς *προσκυνοῦντας ἐν αὐτῷ* καὶ ὅτι *αἰὼν ἡ αὐτὴ ἐδόθη τοῖς ἔθνεσι*, τὴν δὲ πόλιν τὴν *ἀγίαν* πατήσουσι μῆρας τεσσαράκοντα δύο (Ἀποκαλ. ια, 1—3, καὶ Ἀνδρέου ἐξήγ. αὐτόθ.). Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἀσυνέτους ἐκείνους ἐξήλεγξε τότε ὁ μακάριος Ἱερώνυμος (ἐπιστ. ιζ). Ἄλλοι δ' ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν σοφοὶ τινες εἶναι δοκοῦντες, καὶ χριστιανικὸν ἐπιδεικνύμενοι ζῆλον, ἐπεχείρησαν ἀποτρέψαι τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τῆς τῶν ἁγίων τόπων ἐξ εὐλαβείας ἐπισκέψεως, ὡς οὐ μόνον ματαίαις καὶ πάντῃ ἀνωφελοῦς, ἀλλὰ καὶ ψυχοβλαβοῦς (ἐφ' ᾧ καὶ οἷον πρόβλημα τῆς αὐτῶν κακοδιδασκαλίας τὴν ἐπιστολὴν τοῦ θείου Γρηγορίου προτείνουσι, παρεξηγοῦντες, ὡς προεῖρηται). Πόθεν δὲ πρὸς τοῦτο συνεκινήθησαν, λέγομεν ἐπιτομώτερον εὐθύς.

§. ε. Ὅτε ἀπεσκίρτησαν ἀπὸ τῆς παπικῆς δυναστείας οἱ περὶ τὸν Λούθηρον καὶ Καλθίνον, ὀκνήσαντες (ὡς μήποτ' ὤφειλον) ἐπανελθεῖν εἰς τὴν Ἀποστολικὴν Μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν (ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον ἡ Δυτικὴ ἐξεβράχην), ἔγνωσαν ἰδίαν συστήσασθαι ἐκκλησίαν, πασῶν τῶν παπικῶν καταχρήσεων ἐλευθέραν· ἀλλὰ μετὰ τῶν ἀτοπωτάτων παρανομιῶν ἔλαθον ἀποβαλόντες καὶ καιριώτατα τῆς εὐσεβείας κεφάλαια, καὶ μυστήρια, καὶ παραδόσεις ἁγίας, καὶ ἔθιμα τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ὀρθοδόξων, ἅπερ ἐκράτει καὶ μετὰ τὸ σχίσμα ἡ, ἐξ ἧς ἀπεσπάσθησαν, Δυτικὴ Ἐκκλησία (καί τοι κὰν τούτοις πολλαχῶς καινοτομοῦσα), ἵνα μὴδὲν ἔχωσι κοινὸν πρὸς τὰς παπικὰς ἀξιώσεις. Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἀρχαίων

χριστιανικῶν ἐθίμων ἀνέκαθεν ὑπῆρχεν ἐν καὶ ἡ πολλῶν, ὑπὸ ζεούσης
 πίστεως ἀγομένων, εἰς ἁγίους τόπους καὶ ναοὺς εὐλαβῆς περιήγη-
 σις, καὶ πρῶτιστα εἰς τὴν θεοβάδιστον γῆν καὶ πόλιν τῶν Ἱερο-
 σολύμων· ἡ δὲ παπικὴ μακαριότης καὶ τοῦτο τὸ ἅγιον ἐθιμον
 πρὸς τὰς κοσμικὰς αὐτῆς ἀπολαύσεις ἐσφετερίσθη (μέχρις οὗ καὶ τὸν
 σταυροφόρον μὲν λεγόμενον, σταυρομάχον δὲ τέλος ἀνοφάνεντα,
 καὶ τί κακὸν μὴ δράσαντα τὴν Ἐκκλησίαν, ἐξέκαυσε πόλεμον).
 ἐπανεστήσαν οἱ Λουθηροκαλθῆνοι καὶ κατὰ τοῦτου τοῦ πατροπα-
 ραδότου ἐθίμου· καὶ πολλοὶ τινες τῶν κατ' αὐτοὺς σοφῶν ἔγρα-
 ψαν οὐκ ὀλίγα καθόλου κατὰ τῶν ἀπιόντων εἰς Ἱεροσόλυμα, σπου-
 δάζοντες (ὡς ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος τοῦ Δρύαντος υἱὸς) ἀφανίζειν τὴν
 ἄμπελον διὰ τοὺς μεθύοντας, καὶ τὸν καρποφόρον στάχυν μετὰ
 τοῦ παραφυέντος ζιζανίου συνεκρίζου. Μεταξὺ δὲ τούτων εἰς τις
 ἦν καὶ οὗ περ ἐν ταῖς προηγηθεῖσιν ἐμνημονεύσαμεν Πέτρος ὁ Μο-
 λινέος (Καλθῆνος τὸ φρόνημα), καὶ ὁ Μοσχέμιος, καὶ Πέτρος ὁ
 Βεσσελίγγιος, καὶ εἰ τις ἕτερος. Καὶ τούτων ἄλλοι πάλιν συνορ-
 γισταὶ καὶ συνθιασῶται, καὶ οὗτοι βακχικώτερον ἀσχημονοῦντες,
 ἀνεφάνησαν μετὰ ταῦτα μέχρι καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν. Ἀλλὰ
 τούτων μὲν τοὺς ματαίους, οὓς ἀπὸ κοιλίας ἐξευρέγονται λόγους
 (ὅσοι πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους ἀνήκουσι) παραλείπομεν ὡς ἄλλο μη-
 δὲν ὄντας, εἰ μὴ ψυχῆς φιλοσαρκίαν νοσοῦσης λήρους παραλόγους,
 καὶ σοφίσματα κακοηθείας καὶ πονηρίας, ἅπερ ὡς βέλη χαράσ-
 σοντες, καὶ φαρμάσσοντες ταῖς βλασφημίαις, ἐκτοξεύουσι δυσμενέ-
 στατα μὲν, ἀλλ' ὅμως εἰς ἀέρα ὡς μηδόλως καθαπτόμενα τοῦ
 ὕψους τῆς θεοστιβοῦς τῶν τόπων ἁγιότητος. Ἀλλ' οὐδ' ἐξ ὧν τινες
 προτείνουσι μετ' αὐθαδείας ῥητῶν τῆς θείας Γραφῆς ὠφελούνται·
 τἀνάπαλιν δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν λαμπρῶς ἐξελέγχονται. Περικροτοῦσι
 τὸ εὐαγγελικόν· «Ἐρχεται ὥρα, ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ (τῆς
 Σαμαρείας), οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ· καί,
 «Ἐρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προ-
 σκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» (Ἰωάν. δ, 21-24).
 Ἀλλὰ τί κοινὸν ἔχουσι τὰ θεῖα ταῦτα ῥήματα πρὸς ὃν αὐτοὶ προ-

βάλλονται σκοπόν; Ἐφρόνουν οἱ Σαμαρεῖται, ὅτι ἐν τῷ κατ' αὐ-
 τοὺς ὄρει Γαριζείμ, καὶ μὴ ἐν Ἱεροσολύμοις δεῖ προσκυνεῖν τῷ
 Θεῷ. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν πρῶτον ἀποφαίνεται, ὅτι ἔσται καιρὸς,
 ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει οἱ Σαμαρεῖς, οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις οἱ Ἰουδαῖοι
 προσκυνήσουσι τῷ Θεῷ, προϋποδηλῶν τὴν ἐπικειμένην ὑπὸ τῶν
 Ῥωμαίων κατάλυσιν καὶ τοῦ τῶν Σαμαρειτῶν, καὶ τοῦ νομικοῦ
 τῶν Ἱεροσολύμων ναοῦ. Ἐφεξῆς δὲ καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν Σαμαρει-
 τῶν ἐξελέγξας, καὶ ταύτης προτιμήσας τὴν θεογνωσίαν τῶν Ἰου-
 δαίων (« Ὑμεῖς, φησι, προσκυνεῖτε θ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυ-
 νοῦμεν θ οἶδαμεν »), καὶ διατρανώσας, ὅτι αἱ σωτηρία ἐκ τῶν
 Ἰουδαίων ἐστὶν», ἐπιφέρει « Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστὶν »
 (ἐνέστηκεν ἤδη ὁ καιρὸς οὗτος) « ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ »
 (οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπικεκλημένοι,
 φωτισθέντες διὰ τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος καὶ ἀληθείας), προσκυ-
 νήσουσι τῷ Πατρὶ « ἐν πνεύματι » (οὐκ ἐν γράμματι, δηλονότι
 σαρκικῶς καὶ Ἰουδαϊκῶς νοουμένῳ, οὐδ' ἐν περιτομῇ σαρκὸς, ἀλλ'
 ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀποκαλυφθείσης πίστεως, καὶ ἀπὸ διανοίας εὐ-
 σεβοῦς καὶ καθαρᾶς τὴν λογικὴν καὶ ὀρθόδοξον προσάγοντες λα-
 τρεῖαν), « καὶ ἐν ἀληθείᾳ »· οὐκ ἐν τύποις καὶ σκιαῖς, καὶ βουθυ-
 σίαις καὶ ταῖς ἄλλαις νομικαῖς τελεταῖς, ἀλλ' ἐν τῷ πληρώματι
 τῆς ἀληθείας τὴν ἀληθινὴν καὶ ἀναίμακτον θυσίαν ἱερουργοῦντες
 καὶ οὐδ' εἰς ἓνα τόπον μόνον (ὥς οἱ Ἰουδαῖοι καὶ Σαμαρεῖται),
 ἀλλ' ἐν παντί τόπῳ τῆς τοῦ Θεοῦ δεσποτείας λατρεύοντες καὶ
 εὐλογοῦντες τὸν Κύριον, ὡς προεῖπεν ὁ Προφητάνάχ, καὶ Σοφονίας
 προεφήτευσεν, λέγων « Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ
 τόπου αὐτοῦ » (β, 11). Ταῦτα λέγουσι καὶ νοοῦσιν ἐναργῶς τὰ
 λόγια τοῦ Σωτῆρος. (βλ. Κυρίλλ. Ἀλεξανδρ. περὶ τῆς ἐν πνεύμα-
 τι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως. κτλ.). Ἄγε τοίνυν σὺ ὁ νέος μισε-
 ροσύλλυμος Σαμαρεῖτης, δεῖξον ἐξ αὐτῶν τῶν θεῶν ῥητῶν, πῶς οὐ
 δεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀπιέναι μήπως ἀποφαίνεται ὁ
 Κύριος, ὅτι οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ οὐδέποτε προσκυνήσουσιν ἐν
 Ἱεροσολύμοις; ἢ μήπως ὁ νῦν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸς τῶν Χριστια-

νῶν, ὁ αὐτός ἐστι καὶ ὁ τότε τῶν Ἰουδαίων; μήποτε δὲ καὶ οἱ ἐκεῖ ἀπιόντες προσκυνηταὶ οὐ προσκυνοῦσι τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ; ἢ καὶ τἀνάπαλιν, μήποτε φρονοῦσιν οὗτοι καὶ πιστεύουσιν, ὅτι μόνον ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνεῖται ὁ Πατὴρ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ; Τί λέγεις ἄνθρωπε; Ἐν Ἱεροσολύμοις τὸ πρῶτον ἐπέφανε· ἡ ἀληθινὴ προσκύνησις τῆς τρισηλίου Θεότητος. Ἐκεῖ τὸ πρῶτον οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ ἐδιδάχθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν κόσμον ἅπαντα ἐδίδαξαν ἐξελθόντες, ὅπως δεῖ προσκυνεῖν τὸν Θεὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Αὐτὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ Κύριος, ἥδη ἀναλαμβάνόμενος εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐπεσφράγισε τοὺς πρὸς τοὺς Ἀποστόλους ἐσχάτους αὐτοῦ λόγους, διὰ τῶν ἐξῆς· «Ἔσσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. α, 8). Καὶ σὺ κάθε καὶ προβάλλεις τοὺς πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν θείους λόγους παρεξηγῶν, ὥς κωλύοντας τοὺς πιστοὺς ἀπιέναι προσκυνήσαντας ἐν Ἱερουσαλὴμ; Καὶ τίς ἄλλη παρὰ ταύτην ἐστὶν ἡ πρώτη πηγὴ τοῦ καὶ πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν αὐτὴν ἐπαγγελθέντος αἰωνίου καὶ ἀδίφου πόματος, τοῦ ζῶντος καὶ εἰς αἰώνιον ζῶντος ἀλλομένου ὕδατος τῆς εὐαγγελικῆς θεογνωσίας, ἧς μάρτυρες καὶ κήρυκες ἐκ τοῦ ὄρους τοῦ Ἐλαιῶνος ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς ἀπεστάλησαν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος οἱ Ἀπόστολοι, καὶ ἵτις ἐστὶν ἡ ἀληθὴς προσκύνησις τοῦ Θεοῦ; Πρόσεχε, μήποτε καὶ θεομάχος εὐρεθῇς. — Ἀλλὰ (φησι) καὶ πᾶσα κατὰ τόπους τῶν πιστῶν Ἐκκλησία νέα τις ἐστὶν Ἱερουσαλὴμ, πᾶρεστι γὰρ ἐν ἐκάστῳ τῶν θείων ναῶν καὶ ἡ Βηθλεὲμ, καὶ ὁ Γολγοθᾶς, καὶ ὁ ζωοδόχος Τάφος ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ, ἵτις καὶ τὰ τῆς Φάτνης καὶ τὰ τοῦ Σταυροῦ καὶ τὰ τῆς Ἀναστάσεως ἀναπληροῖ, καὶ ἐπ' αὐτῆς αὐτὴ ἐκείνη ἡ ἐν τῇ Σιών δεσποτικὴ ἱερουργία τῆς ἀναιμάκτου θυσίας ἐπιτελεῖται. — Ναὶ δὴ ταῦτα πάντα ἀληθῆ καὶ ὁμολογούμενα παρὰ πᾶσι τοῖς πιστοῖς. Ἀλλ' εἴπερ ἡ παναγία τράπεζα, τύπος οὕσα καὶ εἰκὼν τῶν ἁγίων ἐκείνων τόπων, ἐν οἷς ἐπὶ γῆς ὁ Κύριος ἡμῶν σωματικῶς ἐγεννήθη καὶ ἔπαθε καὶ ἀνέστη,

οὕτως ἐστὶ σεβαστὴ, «ὡς μηδὲν εἶναι τῆς τραπέζης ἁγιώτερον» (ὡς εἶπε Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας), πόσω μᾶλλον σεβαστέα τυχάνουσιν αὐτὰ τὰ πραγματικὰ χωρία, ἅπερ ἡ ἁγία τράπεζα συμβολικῶς ἐξεικονίζει; Πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐν τῇ καθολικῇ τῶν πιστῶν Ἐκκλησίᾳ τυποῦται, καὶ κατασκευάζεται, καὶ σεβάζεται τὸ σημεῖον καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ· μήτοι διὰ τοῦτο οὐ σεβαστέον μάλιστα καὶ προσκυνητέον αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ δέον προσκυνούμενον ξύλον τῆς ζωῆς, ἐφ' οὗ ὁ Κύριος ἡμῶν σωματικῶς ἐσταυρώθη; Πᾶς πιστὸς καὶ ἀληθὴς λάτρις τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει «πατρὸς Θεοῦ (ζῶντος)»· μήτοι διὰ τοῦτο παραμελητέον τῆς ἐν τοῖς θεοῖς νουίς συνάξεως τῶν πιστῶν; Ἐπειτα, μήπως καὶ ἐπὶ τοῦ θεοδόχου Γάφρου, καὶ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, καὶ ἐπὶ τῆς Φάτνης οὐκ ἐπιτελεῖται συνάμα καὶ ἡ Δεσποτικὴ ἱερουργία τῆς ἐν τῇ Σιών τῷ πρῶτον τελεσιουργηθείσης καὶ παραδοθείσης ἀναιμιάκτου θυσίας τοῦ ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ; Ὡς, πόσον ἐκφαντορικῶς «καταγγέλλεται δι' αὐτῆς ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου» (Α, Κορ. ια, 26) ἐπ' αὐτῶν τῶν τόπων, ἐν οἷς ἐξετελέσθη! καὶ τὸ ἐπιφερόμενον, «ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ» πόσον ἐναργῶς τῆς χριστιανικῆς καθάπτεται καρδίας κατέναντι τοῦ ὅρους τῶν Ἑλαιῶν, ὅπου πάλιν ἐλεύσεται ὁ Ἰησοῦς, καθ' ὃν τρόπον ἀνελήφθη (Πράξ. α, 11). — Ἀλλ' ἐξόν (φησι) τῆς θείας χάριτος ἀπολαύειν ἕκαστον ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ καὶ ναῷ, τίς ἡ χρεια τῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπιπόνου πορείας, τοσαῦτα χρήματα δαπανῶντας, ἅπερ ἔδει μᾶλλον εἰς τοὺς πτωχοὺς διανέμειν, καὶ τρέφειν δι' αὐτῶν τὸν Χριστόν; — Βαβαὶ τῆς φιλοπτωχίας! οὕτως ἐστὶ μεγάλη καὶ θαυμαστὴ, ὡς μηδὲν διαφέρειν ἐκείνης τῆς τοῦ Ἰσκαριώτου φιλελεήμονος γνώμης, ὅστις βλέπων τὴν μακαρίαν ἐκείνην γυναῖκα τὴν ἐκχέουσιν τὸ βαρύτιμον μύρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰησοῦ, μέσση τὴν καρδίαν ἀλγίσσας, ἀνέκραξεν· «Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη; ἡδύνατο γὰρ τοῦτο τὸ μύρον πρᾶθῆναι ἐπάνω τριακοσίων δηναρίων, καὶ δοθῆναι τοῖς πτωχοῖς» (Ματθ. κς. 9; Μάρκ. ιδ. 4; Ἰωάν. ιβ, 5). Ἀλλ' ἐκεῖνός μὲν ἔλεγε ταῦτα, «οὐχ ὅτι ἔμελεν αὐτῷ περὶ τῶν πτωχῶν· ἀλλ' ὅτι

κλέπτῃς ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζε ». Καὶ ἔστιν ὁ Ἰούδας ἐναργῆς εἰκὼν τῶν ἐπαινού-
των τὰς κοινωφελεῖς ἀρετὰς πρὸς ἰδίον ἑαυτῶν κέρδος. Σὺ δὲ
ὁ φιλοπτωχίαν διδάσκων εἰλικρινῶς, οὐκ αἰσχύνῃ καθήμενος
πικρὸς λογιστὴς καὶ τοῦ ταμείου, καὶ τῆς προαιρέσεως, καὶ
αὐτῆς τῆς συνειδήσεως τοῦ πλησίον; Πόθεν οἶδας, ὅτι ὁ δαπανή-
σας εἰς ἐπίσκεψιν τῶν Ἱεροσολύμων ἀριθμὸν τινα τῶν ἰδίων αὐτοῦ
χρημάτων, οὐ φρονιίζει (κατὰ γρῆος ἀπραίτητον) καὶ περὶ τῶν
πτωχῶν; Μὴ σὺ γε, πρὸς τῆς φιλανθρωπίας αὐτῆς! ἄφες καὶ
τοὺς πλουσίους, καὶ τὴν χάραν αὐτὴν βάλλειν τι δῶρον εἰς τὸ γα-
ζοφυλάκιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν τοὺς τοιούτους
θεωρῶν, οὐκ ἐκώλυε (Μάρκ. ιβ'). Λέγει δὲ καὶ πρὸς σέ, ὅτι εἶπε
πρὸς τοὺς ἐμβριωμένους τῇ μυροφόρῳ, δι' ἣν ἀπεθρήνουν ἀπώ-
λειαν τοῦ μύρου. Τί κόπους παρέχεις τῇ φιλοθέῳ ψυχῇ; «καλὸν
ἔργον ἐργάζεται εἰς ἐμέ. Τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε
μεθ' ἑαυτῶν· καὶ ὅταν θέλητε, δύνασθε αὐτοὺς εὖ ποιῆσαι»,
καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ θείου ῥητοῦ. Μὴ γὰρ εἶχε μύρου χρεῖαν ὁ Κύ-
ριος; ἢ μήπως ἐπαινῶν τὴν μυραλοιφίαν, ἐδίδασκεν ἀμέλειαν τῆς
πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἐλεημοσύνης, τῆς οὕτως ἀναγκαίας πρὸς
σωτηρίαν; (Ματθ. κε). ἄπαγε. Ἄλλ' οὐχ ἥττον ἀπεδέξατο
καὶ τὴν τιμὴν τῆς φιλοχρίστου γυναικὸς· οἷαν καὶ οἱ προσκυ-
νηταὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐπιδείκνυνται, μυρίζοντες οἷον πνευμα-
τικῶς διὰ τῆς εἰς τὸ ἱερὸν γαζοφυλάκιον (μικρᾶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
στρον) δωροφορίας τὸν πανάγιον αὐτοῦ τάφον. Καὶ γὰρ κα-
κείνη ἡ μυροχόος (ὡς εἶπεν ὁ Σωτὴρ, προαναφωνῶν τὴν τότε
πλησιάζουσαν αὐτοῦ σφαγὴν) «Ὁ εἶχεν ἐποίησε· προσέλαβε μυ-
ρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν» (Μάρκ. ιβ, 8). Καὶ
πᾶσα δὲ τῆς ἄλλης εἰς τοὺς θεοὺς ναοὺς καθαρὰ προσφορὰ παρα-
βάλλεται πρὸς τὴν θεάρεστον μυραλοιφίαν ἐκείνην· καὶ σφραγι-
ζέτω τὸν λόγον ὁ θεῖος Χρυσόστομος, λέγων· «Καὶ σὺ τοίνυν,
ἐὰν μὲν τινα ἰδῇς σκευὴ κατασκευάσαντα ἱερὰ, καὶ προσάγοντα,
ἢ ἄλλον τινὰ ἐκκλησίᾳς κόσμον περὶ τε τοίχους καὶ ἔδαφος τι-

λοποποιῦντα, μὴ κέλευε πραθῆναι η (ὡς ὁ Ἰούδας τὸ μύρον), ἀλλ' ἀνατραπῆναι τὸ γεγεννημένον, ἵνα μὴ πηρώσῃς αὐτοῦ (τοῦ ἀφιερῶντος) τὴν προθυμίαν. Ἄν δὲ πρὶν ἢ κατασκευάσαι (ἴσ. κατασκευάσῃ) τις ἔρει ταῦτα (α), κέλευε δοθῆναι πτωχοῖς. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς (ὁ Κύριος) ὥστε μὴ πηρῶσαι τὴν ἐπιθυμίαν (ἴσ. προθυμίαν) τῆς γυναικὸς (β), τοῦτο ἐποίησεν (τόμ. ζ. σελ. 768. Μ.). Ὅτι δὲ καὶ ἀγιάζει τοὺς ἀγαπῶντας τὴν εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ τὸν τόπον τοῦ σκηνώματος τῆς δόξης αὐτοῦ, κηρύττει ἡ Ἐκκλησία μετὰ τοῦ Προφητάναντος (Ψαλμ. κς, 8)· καίτοι οἱ μὲν οἱ τὴν δαπάνην τῶν βουλομένων εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀπελθεῖν ἀφαιροῦντες ἀπὸ τῆς εὐσεβοῦς αὐτῶν προαιρέσεως, καὶ διανέμοντες ὅλην εἰς τοὺς πένητας. Ἄλλοι δὲ πολλῶν μεγαλοφρονέστεροι τῶν μὲν πενήτων ὀλίγον φροντίζουσι, τὰς δὲ πολλὰς (ὡς πλάττουσι) καὶ ἀμυθήτους μυριάδας τῶν χρημάτων, τὰς ἐκ πολλῶν (φασί) χιλιάδων κατ' ἔτος προσκυνητῶν συσσωρευομένας, μηδὲν μελλήσαντες, ἐκφοροῦσι σκάφαις ὅλαις καὶ σκαφίσιν ἐκ τῶν καταρύχων θησαυρῶν τοῦ παναγίου Τάφου· καὶ τὸ σκήνωμα τῆς θείας δόξης ἔρημον καταλείποντες, ἀνεγείρουσιν ἐκ τούτων γυμνάσια πολλὰ καὶ περιφανῆ, καὶ πλήρη πολλῶν διδασκάλων ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, καὶ πολλὰς ἑκατοντάδας νέων πέμπουσιν εἰς τὴν σοφὴν Εὐρώπην, ὅπως σπουδάσαντες μεταφέρωσι πᾶσαν τὴν Εὐρωπαϊαν σοφίαν εἰς φωτισμὸν τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ περὶ τῆς ὑψηλῆς τούτων ἀξιώσεως ἐροῦμέν τι παροδικῶς καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς.

§. 5. Ἦδη δ' ἐκεῖνο μόνον θαυμάζομεν. Πᾶσας τὰς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς γινομένας ὑπὸ τῶν φιλοῦστόρων περιηγήσεις πάντες

(α) Ἰσ. γραπτέον ἐρωτήσῃ, ὃ φαίνεται διαμελισθὲν ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφείου, εἰς τὸ ἐρεῖ ταῦτα. Ἐρωτήσῃ ἔχει καὶ ὁ Ζιγαβηνός εἰς Ματθ. κς, 12 (καὶ αἱ ἐν δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἂν δὲ). Ὁ δὲ Μορέλιος ἀντὶ τοῦ ἐρεῖ, σημειοῖ εἴρηται, ἀλλ' ὀρθότερον ἂν ἔγραφεν αἱ εἴρηται, καὶ τοῦτο πάλιν φαίνεται διαμελισθὲν εἰς τὸ ἐρεῖ ταῦτα.—(β) Ὁ Μορέλιος ἀντὶ τοῦ ἐπιθυμίαν σημειοῖ ἀγνώμην· ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἐπιθυμίαν ἐδείκνυε τὴν ὀρθὴν γραφὴν, προθυμίαν, ὡς εἶπεν καὶ ἀνωτέρω ὁ Πατὴρ· οὕτως ἔχει καὶ ὁ τὰ Χρυσοστόμου μεταγράφων Ζιγαβηνός.

οἱ χριστιανοὶ οὗτοι σοφοὶ μετ' ἐπαίνων ἀποδέχονται (καὶ καλῶς ποιῶσι). Καὶ τὰς συγγραφὰς αὐτῶν οἱ δυνάμενοι βαρυτίμως ὠνοῦνται, καὶ τὰς ἡκριθωμένας χαλκογραφίας σπουδάζουσι, καὶ ταύταις πολλάκις τοὺς θαλάμους αὐτῶν φιλοκάλως περικοσμοῦσιν. Οὐκ ὀλίγοι δὲ τούτων καὶ αὐτοὶ κατὰ καιροὺς διαπόντιον, ἢ διὰ ξηρᾶς, *δολερὴν ὁδὸν ἀργαλέην τε* διατρέχουσι, φερεπόνως σταδιοδρομοῦντες τὸν τετραπέρατον κόσμον, ὅπως ἱστορήσωσιν ἐξ αὐτοψίας τῶν τε φυσικῶν καὶ τεχνητῶν φαινομένων τὰ ἀξιολογώτατα, καὶ μάλιστα τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν, καὶ Αἴγυπτον, καὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ Ἰταλίαν λείψανα τῆς κοσμικῆς Ἀρχαιολογίας. Εἰς δὲ τὰς τοιαύτας περιηγήσεις (ἅς καὶ δις καὶ τρίς τινας ἐπαναλαμβάνουσι) δαπανῶσιν ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ πληθὺς πολὺ, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐπαινετῆς αὐτῶν φιλομαθείας. Διὰ τί ἄρα γε μόνην τὴν εἰς τοὺς ἁγίους μάλιστα τῶν Ἱεροσολύμων τόπους ὁδοιπορίαν καὶ ἐπίσκεψιν τῶν χριστιανῶν (καὶ ἐξαιρέτως τῶν ὀρθοδόξων) οὕτω δαπανηρὰν καὶ ψεκτὴν καὶ δεισιδαίμονα καὶ ψυχοβλαβῆ διαθρυλλοῦσι; Μία καὶ μόνη χώρα καὶ πόλις ὑπάρχει καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην, ἐμπεριέχουσα συνάμα καὶ ἱστορικὰ καὶ θρησκευτικὰ θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης ἀρχαιολογίας κειμήλια, ἡ καθέδρα τοσούτων ἡγεμόνων καὶ βασιλέων, ἡ πατρὶς τῶν Πατριαρχῶν, τῶν Δικαίων, τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀποστόλων, αὐτοῦ τοῦ θεανθρώπου Σωτῆρος, ἡ ἁγία πόλις Ἱερουσαλὴμ. Αὕτη ἡ ἄγραφος καὶ πολὺγλωττος βιβλος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἥτις καὶ σιωπῶσα γίνεται τρανόφθογγος διδάτκαλος καὶ ξεναγὸς πρὸς ἐναργεστέραν καὶ αὐτοπτικὴν κατάληψιν τῶν δόγῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διαθηκῶν, τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς, καὶ καρδίας συγκίνησιν, καὶ βαθεῖαν μελέτην τῶν ὑφίστων τῆς εὐσεβείας θεωριῶν. Καὶ ὁμῶς ταύτην μόνην ἄνδρες ἐπὶ σοφίᾳ περιφανεῖς, ἀναξίαν εὐρίσκουσι τῆς λογικῆς καὶ θρησκευτικῆς σπουδῆς τοῦ χριστιανοῦ. Σέβονται ὅταν ἴδωσι, φέρ' εἰπεῖν, τὴν θανάσιμον τοῦ Σωκράτους εἰρκτὴν, καὶ χοῦν ἀναλαμβάνουσιν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, καὶ λιθάριον, τυχόν, ἐκλαξεύοντες ἀποφέρουσι μεθ' ἑαυτῶν,

τιμαλφεστάτης μνήμης ἑναυσμα. Καὶ τὰ λείψανα τοῦ Παρθενῶ-
 νος καὶ τοῦ Θεοσείου, καὶ εἴτι ἄλλο τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυίας
 ἀμίμητον ἀριστούργημα δικαίως θαυμάζουσι, καὶ ἀσιγήτως ἐγ-
 κωμιάζουσι. Τὸν δὲ θεοδέγμονα Τάφον, ἐξ οὗ ἀνέτειλεν ἡ ζωὴ
 καὶ ἀνάστασις τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ τὸν μόνον ἐν πάσῃ τῇ
 Οἰκουμένῃ ναόν, ὅπου πάντα τὰ χριστεπώνυμα ἔβην, κατὰ τὰς ἰδίας
 γλώσσας ἕκαστον, παμφώνως καὶ συμφώνως Χριστὸν τὸν Θεὸν
 ἀνυμνοῦσι, φῦλόν τι καὶ ἀδιάφορον ἡγοῦνται θέαμα, καὶ ταῦτα
 τὴν εἰς Χριστὸν ἐπαγγελλλόμενοι πίστιν. Καὶ τὸν μὲν πελαγίζοντα
 πολύκαρπον Νεῖλον θαυμάζουσι, καὶ τὰς ἀποκρύφους αὐτοῦ πη-
 γὰς ἐπιμελῶς ἀναζητοῦσι. Μόνος δὲ ὁ Ἰορδάνης, οὐτινος τὰ ὀρμή-
 ματα καὶ μακρόθεν πληροῦσι τὰς πολυγόνους κολυμβήθρας τοῦ
 Βαπτίσματος τῆς θείας υἰοθεσίας, (κατὰ τὴν ἄνωθεν πηγάζουσαν τοῦ
 θεοῦ Πνεύματος ἐπιρροήν), καὶ εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ,
 πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησίαν, οὗτος ὁ ποταμὸς, ὁ τῆς ἐν
 αὐτῷ φανερωθείσης ὑπερθέου Τριάδος ἀέναντος κήρυξ, ἄλαλος καὶ
 ἄγονος ῥέει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Ἐξίστανται βλέποντες
 τὰς γῆραιάς Πυραμίδας, καὶ τοὺς μετεώρους κρημνοὺς τῶν χρονο-
 βρώτων τοῦ Κολοσσαίου τῆς Ῥώμης πετρῶν, καὶ ἄλλων δὲ ἀμφι-
 θεάτρων, καὶ τῶν πρῶτῃν ὑψιδόμων τειχῶν τοὺς εὐρώεντας σωροὺς
 ἐπιμελῶς παρατηροῦσι, σπουδαζοντες ἐν τούτοις τὰ ἦθη, τὰ
 ἔθιμα, τοὺς ἀγῶνας, τοὺς θριάμβους τῶν παρελθόντων αἰώνων.
 Τὸν δὲ μικρὸν τοῦ Γολγοθᾶ λόφον, ἐφ' οὗ ὁ ἐσταυρωμένος Ἰησοῦς
 θριαμβεύσας τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας τοῦ σκότους, ὑπέγραψε
 διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὴν αἰωνίαν ἄφεσιν καὶ ἀπολύτρωσιν τοῖς
 γένους τῶν ἀνθρώπων, τοῦτον τὸν ζωήρρυντον τοῦ Κρανίου τόπον,
 ὅπου κατεπόθη ὁ θάνατος, καὶ ὃν καὶ ἄδης, καὶ γῆ, καὶ ἥλιος ἐφρι-
 ξαν, ἀναίσθητοι παρέρχονται. Καταβαίνουνσι μετ' ἄκρας περιερ-
 γείας εἰς τὰ σκότια βάθη τῶν περιφήμων ἀντρων καὶ σπηλαίων
 τῆς οἰκουμένης, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς ποικίλας, ἢ φήμας ἱστορικές,
 ἢ φυσικὰς ιδιότητας, μετὰ δάδων ἀχλυωδῶν προσέρποντες, θω-
 ροῦσιν ἀμβλυωποῦσι δὲ μόνον πρὸς τὸ Σπήλαιον τῆς Βηθλεὲμ.

καὶ τὴν πενιχρὰν αὐτοῦ φάτιν, ὅθεν ἀνέτειλεν ὁ ἐκ τῆς τῶν οὐρανῶν ὑψηλοτέρας Ἀσιπαρθένου τεχθεὶς ἡλῖος τῆς δικαιοσύνης, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐκπλήττονται πρὸς τὴν ὄψιν τῶν πυριπνόνων ὁρέων τῆς Αἵτης, τῆς Ἑκλας, τοῦ Βεσουζίου, καὶ τὸ ὕψος τοῦ αἰγλήεντος Ὀλύμπου καὶ τῶν Ἄλπεων ἐπιμελῶς ἀναμετροῦσι· παρορῶσι δὲ τὸ θαυώριον ὄρος, ὡς ζοφῶδες καὶ κωφόν· ὅπου διὰ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἥστραψε τὸ ἀρχέτυπον κάλλος τῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθείσης ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ὅπου δι' αἰῶνος ἀσίγητος ἤχεϊ ἡ θεόφθεγκτος ἐκείνη φωνὴ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης, ἣν ὁ Πέτρος μετὰ τῶν Εὐαγγελιστῶν εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον διαλαλοῦσι (Β. Πέτρ. α, 11. Ματθ. ιζ. κτλ). Καὶ τὸ μέχρι συντελείας ἀκλόνητον ὄρος τῶν Ἑλαιῶν, ὅπου ὁ ἀναληφθεὶς Ἰησοῦς, καθ' ὃν τρόπον ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανόν, συγκαθέδρον τῷ Πατρὶ τὸ πρόσλημμα τῆς τεθεωμένης σαρκὸς ἀναδείξας, οὕτω πάλιν ἐλεύσεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς (Πράξ. α, 11), τοῦτο τὸ ὄρος, καὶ τὴν παρακειμένην κοιλάδα τοῦ Ἰωσαφάτ (Ἰωήλ γ, 2. βλ. καὶ ἐξῆς §. ο) ἀχάριτοι καὶ ἀτρόμητοι παρατρέχουσι! Σιωπάσθωσαν τὰ λοιπὰ, τοῦ λόγου συντέμνοντος· χαιρέτωσαν δὲ καὶ οἱ τοιοῦτοι κατὰ κόσμον σοφοί, οἵτινες πολλὰ μὲν μετὰ μόχθων ἀναγινώσκουσι διὰ τῶν ὁμμάτων, εἴτ' ἐπὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως μεταβαλλομένων φυσικῶν φαινομένων, εἴτ' ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν χειροτεύκτων μνημείων τῆς ματαιότητος τῶν θνητῶν, μόνων δὲ τῶν ἁγίων τόπων καταφρονοῦσιν, ὡς μηδὲν εὐρίσκοντες ἐν τούτοις θεώρημα ἄξιον τῆς ἀνθρωπίνης ἀθανασίας· ἡμεῖς δὲ τὴν εἰρήνην τοῦ Χριστοῦ βραβεύουσιν ἔχοντες ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ἐπάνειμεν εἰς τὴν τῆς Εἰρήνης Ὁρασίαν, τὴν πόλιν τοῦ αἰωνίου βασιλείως τῆς εἰρήνης, ὁδεύοντες κατόπιν τῶν μακαρίων ἡμῶν Πατέρων, καὶ προσκυνοῦντες μετ' αὐτῶν τὰ μεγάλα τῆς σωτηρίας ἡμῶν ὑπομνήματα.

§. ζ. «Ἐπέστρεψαν εἰς Ἱεροσόλυμα οἱ Ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ ὄρους τοῦ καλουμένου Ἑλαιῶνος (μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου), καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῶν, οὗ ἦσαν καταμέροντες» (ὁ, τε Πέτρος

καὶ οἱ λοιποὶ)· οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ (Πράξ. α, 11-14). Ὅτι δὲ τοῦτο τὸ ὑπερφῶν, οὐ ἦσαν οἱ Ἀποστολοὶ *καταμένοντες* (διατρίβοντες καὶ πρότερον, ἐνοικοῦντες) ὑπῆρξεν ἡ πρώτη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, πρόδηλον ἐξ αὐτῶν πάλιν τῶν θείων ῥητῶν. Αὐτοῦ καὶ τὸν ἄρτον (τῆς θείας εὐχαριστίας) *ἐκλωρ*, ἱερουργοῦντες καὶ μετὰ τὴν καθ' ἡμέραν αὐξήσιν τῶν πιστῶν, ὡς ὁ θεὸς διδάσκει λόγος· «Καὶ ἦσαν (οἱ προστεθέντες πιστοὶ) προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν Ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλῆσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς» (Πράξ. 6, 42). Αὐτοῦ καὶ τὸν Ματθίαν, ἀντὶ τοῦ ἐκπεσόντος προδότου, κληρώσαντες συγκατεψύφισαν μετὰ τῶν ἰα Ἀποστόλων (Πράξ. α. 23). Αὐτοῦ καὶ τοὺς ἑπτὰ Διακόνους ἐχειροτόνησαν (Πράξ. 7, 5, 6). Αὐτοῦ συνεκροτήθη καὶ ἡ πρώτη Σύνοδος τῶν Ἀποστόλων, ἧς Ἰάκωβος ὁ πρῶτος Ἱεράρχης τῶν Ἱεροσολύμων προήδρευε (Πράξ. 15). Τοῦτο δὲ τὸ ὑπερφῶν ὑπῆρχε τὸ αὐτὸ καὶ τὸ μέγα ἀνόγειον τὸ ἐστρωμένον (Μάρκ. 16, 15), ἐν ᾧ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐτέλεσε τὸν Δεῖπνον τὸν μυστικόν, καὶ τοὺς συντακτηρίους λόγους τῆς αὐτοῦ Διαθήκης ἐθεσπιδάσσε πρὸς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ, καὶ μετὰ τὴν Ἀνάστασιν ἐφανερώθη πρὸς αὐτοὺς, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον αὐτοῦ κατήλθεν ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους *συνηγμένους ἐπὶ τὸ αὐτὸ* (χωρίον, οἶκημα), καὶ τοῦτο, τέλος, ὕστερον ἐπίσημος ναὸς τῶν Ἀποστόλων ἐγένετο, «ἡ ἀνωτέρω» (ἐπὶ τῆς ἀγίας Σιών) «τῶν Ἀποστόλων Ἐκκλησία», ὡς ὅ,τε Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων μαρτυρεῖ, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ σύνοικος καὶ σύγχρονος Ἱερώνυμος, καὶ Θεοδώρητος, καὶ ὁ Ταυρομενίας ἱερεὺς Θεοφάνης (καὶ οὗτος αὐτόπτης γενόμενος) μετὰ μικρὸν ἡμῖν ἐροῦσι. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ θεὸς Ἐπιφάνιος «Περὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας, ὡς μικρᾶς ἔτι οὐσης, ἐνθα ὑποσρέφαντες οἱ μαθηταὶ — ἀπὸ τοῦ Ἑλαιῶνος, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερφῶν. Ἐκεί γὰρ ὠκοδόμητο, τουτέστιν ἐν τῷ μέρει Σιών» (περὶ Μέτρ. §. 18). Καὶ τοῦτο λοιπὸν τὸ ὑπερφῶν φαίνεται ἡ πρώτη Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ὅθεν μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Ἑλαιῶνος

ἐπιστροφὴν τῶν Ἀποστόλων, μόλις ἑκατὸν εἴκοσι μαθητῶν τῶν πάντων συνηγμένων (Πράξ. α, 15) «ἐξεχύθη εἰς ἅπασαν τὴν Οἰκουμένην, οἷα τις ἡλίου βολή, ὁ σωτήριος λόγος, καὶ ἀνὰ πάσας πόλεις τε καὶ κώμας, πληθούσης ἄλλωνος δίκην, μυριάνδρου καὶ παμπληθεῖς ἀθρόως ἐκκλησίαι συνεστήκεσαν (Εὐσέβ. Ἐκκλησ. ἱστορ. β, 3).

§. η. Ὅτι δὲ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἱερουσαλήμ, πληθυνόντων τῶν μαθητῶν (Πράξ. β, 41—45), ὑπῆρχον ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων, πλὴν τοῦ ὑπερώου, καὶ ἄλλοι τόποι εἰς προσευχὴν καθιερωμένοι, ἢ εὐκτήριοι οἶκοι, ἐν οἷς ἐτελοῦντο τῶν πιστῶν αἱ συνάξεις, οὐδεὶς τῶν εὖ φρονούντων ἀμφιδάλλει. Οὕτως ἦσαν ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Ἰουδαίων ἰδιαίτεραι συναγωγαὶ (οἷον ἡ τῶν Λιθερτίνων, καὶ Κυρηναίων. Πράξ. ζ). Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ σύγχρονοι τῶν Ἀποστόλων ἐν Αἰγύπτῳ Θεραπευταὶ εἶχον τὰς κατὰ χώραν ἐκκλησίας, ἐν ἐκάστῃ οἰκίᾳ οἶκημα ἱερὸν, ἐν ᾧ τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια ἐτελοῦντο (Φίλων παρ' Εὐσέβ. Ἐκκλ. ἱστορ. β, 17). μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ ΟΒ Ἀποστολικὸς κανὼν τὰς πρώτας κατὰ τόπους τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίας (βλ. καὶ Ἀποσ. Διαταγ. Β, νζ), καὶ Παῦλος αὐτὸς, λέγων· «Συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» (δηλονότι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ ναῷ, ὅν καὶ νῦν ἡ συνήθεια Ἐκκλησίαν καλεῖ)· ὡς ἀποδείκνυσι τὴν ἔννοιαν τρανῶς καὶ τὸ ἐφεξῆς «Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν; — ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε;» (ὅπου τὸ ἐκκλησία ἀντιπαραβάλλεται πρὸς τὸ οἰκία) (α). Οἱ δὲ ἄνθρωποι καὶ τῷ τοῦ

(β) Α. Κορινθ. ια, 18—22. Ὅπου ὁ θεὸς Χρυσόστομος (Ὁμιλ. κζ. σελ. 331· ἐκδ. Ὁξόν. 1841) «Οὕτω καὶ τὸν τόπον (ἰδιωτικὸν ποιεῖ), ὡς οἰκία τῇ Ἐκκλησίᾳ χειρημένη· Ἐκκλησία γὰρ γίγνεται, οὐχ ὥστε διαρρημένοι ὡμεν οἱ συνελθόντες κτλ. (ἡσαύτως καὶ Θεοδόρητ. καὶ Θεοφύλακτος). Καὶ ὁ Βλ. Βασίλειος· «Ἐξ ὧν παιδευόμεθα μὴτε τὸ κοινὸν δεῖπνον ἐν Ἐκκλησίᾳ ἐσθίειν καὶ πίνειν, μὴτε τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἐν οἰκίᾳ καθυδρίζειν» (ἐν Ὅροις κατ' ἐπιτομὴν, Ἐρωτ. τι). Οὕτω καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος (Tom. IV. p. 220), καὶ ἄλλοι τῶν ἱερῶν Πατέρων. Μαρτυροῦσι δὲ καὶ ἔθνικοι, ὅτι εἶχον ἥδη οἱ χριστιανοὶ κατὰ τόπους Ἐκκλησίας ἐν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ β', αἰῶνος; ὡς ὁ Δουκιανὸς

ἀδελφοθέου Ἰακώβου (β, 2), «Ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν ἄνθρωπος κτλ. ἀντὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐξέλαβον τὸ συναγωγὴν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν παρεκβατικώτερον.

§. θ. Εἰς δὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων, ἥς πρῶτος ὁ Ἀδελφοθέος ἐπίσκοπος ἀνεδείχθη, ὅτι συνέτρεχον καὶ ἔξωθεν, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν πλησίων χωρῶν, πολλοὶ τῶν πιστῶν, προσκυνήσοντες τοὺς ἡγιασμένους τόπους, ὅτε λόγος αἰρεῖ, καὶ τὰ πράγματα μαρτυροῦσιν. Ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων ἡ μία τῶν σαββάτων (τουτ. ἡ πρώτη τῆς ἑβδομάδος), καθ' ἣν ἀνέστη ὁ Κύριος, ὠνομάσθη Κυριακὴ (Ἀποκαλ. α, 10). Καὶ κατ' αὐτὴν ἡ θεία, λειτουργία ἱερουργεῖτο (Πράξ. κ, 7, 11. Ἰουστῖν. Ἀπολ. β). Καὶ κατὰ ταύτην οὖν τὴν ἡμέραν τίς ἂν ἀμφιβάλλοι δικαίως, εἴπερ ἄρα αὐτοὶ οἱ τῆς Ἀναστάσεως μάρτυρες, οἱ Ἀπόστολοι μετὰ τῶν μαθητῶν, συνήρχοντο ἐπὶ τοῦ ζωοδόχου μνήματος προσκυνήσαι τὸν Ἀναστάντα; Καὶ εἰ κατὰ τὸν νόμον οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ προσήλυτοι συνήρχοντο κατ' ἔτος πανταχόθεν ἑορτάσαι μάλιστ' αὐτὸ Πάσχα καὶ τὴν Πεντηκοστὴν τυπικῶς ἐν τῷ ναῷ, πολλῶ δὴ μᾶλλον οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, καὶ ἄλλοι

(τῷ 120 μ. Χ.), λέγων «Χρυσόροφον οἶκον» (ἐν ὑπερώῳ, ὅπου συνήγοντο οἱ Χριστιανοί): καὶ ὁ Πλίνιος (Epistol. L. X. 97), καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Αὐρηλιανὸς ἀνέφερε Χριστιανῶν Ἐκκλησίας (Vopisc. in Aurelian.). Οἱ δὲ πλείστοι τῶν Διαμαρτυρητῶν, ἐπειδὴ διατείνονται μηδὲν τοὺς χριστιανούς ἔχειν καθιερωμένον εἰς προσευχὴν καὶ ἱερουργίαν εὐκτῆριον οἶκον, ἢ ναὸν, ἔστω καὶ μικρὸν, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀποστόλων (βλ. Suicer. Thes. Ecclesias. v. Ναός. Molinej de Altaribus etc.) ἐκλαμβάνουσι τὸ ἀνωτέρω τοῦ Ἀποστόλου Ἐκκλησία ἀντὶ Σύναξιν, Συνέλευσιν τῶν πιστῶν (οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ Schleusner Lexic. N. Test. v. Ἐκκλησία). Ἀλλ' ἐξελέγχουσι ταύτην αὐτῶν τὴν πλάνην Ὑλλοι ἐξ αὐτῶν σοφώτεροι καὶ συνετώτεροι, οἷον ὁ Γρότιος (Annotat. εἰς Πράξ. β), καὶ μάλιστα ὁ πολὺς Μῆδος (Mede), ἐκ τοῦ Ῥώμης Κλήμεντος, Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου, Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ ἄλλων Πατέρων πρᾶξαν τὰς μαρτυρίας βλ. Bingham Origin. Eccl. vol. III. p. 113—159· πρβλ. καὶ Beveregij Vindic. Cod. Can. I. II. Cap. 8. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ἴδε καὶ τοῦ περικλειεστάτου Χατωβριάνδου τὴν εἰς τὸ Ὅδοιπορικὸν αὐτοῦ Εἰσαγωγὴν, ἐν ἣ καλλίστα διέλαβε περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ πολλοὺς τῶν εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων κατὰ καιροὺς ἀπελθόντων ἀπαριθμεῖ. Chateaubriand Itinéraire etc. T. 1. Introduct. pag. 89—120 καὶ Tom. 2. pag. 197.

Ἑλληνισταὶ ἔμελλον ἑορτάζειν τὸ Πάσχα τὸ σωτήριον ἐν Ἱεροσολύμοις, προσκυνούντες τὸ πανάγιον μνῆμα τῆς Ἀναστάσεως, ὅθεν ἐξέλαμψεν ἡ αἰωνία ζωὴ· καὶ τὴν θεῖαν δὲ λατρείαν σὺν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου (τῇ θεῖᾳ λειτουργίᾳ) ἐπιτελοῦντες ἐν τῷ τῆς Σιών ὑπερώῳ, ὅπου σχεδὸν ἑναυλος εἰσέτι ἐνήχει ταῖς ἀκοαῖς ὁ ἦχος τῆς βιαίας προῆς τῶν πυρίνων γλωσσῶν, ἥτις ἐπλήρωσε τὸν τόπον ἐκεῖνον ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Ὁ δὲ μακάριος Ἱερώνυμος ἐσημείωσεν (Ἐπισ. ιζ'), ὅτι ταύτης τῆς πεντηκοστῆς μᾶλλον (ἢ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἑορτῆς) «τὴν ἡμέραν ἔσπευδεν ὁ Παῦλος γενέσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ» (Πράξ. κ, 16). Καὶ πολλοὶ δὲ τῶν ἔξω τῆς Παλαιστίνης χριστιανῶν ἀπῆρχοντο εἰς Ἱερουσαλὴμ, φέροντες εὐποιᾶς καὶ προσφορὰς εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἐκεῖσε πιστῶν, οἷον ἐκ τῆς Κορίνθου, καὶ ἀλλαχόθεν, ὡς καὶ Παῦλος αὐτὸς ὁ μάλιστα περὶ τούτου φροντίζων καὶ διατάσσων ἀποστολικῶς (Α. Κορ. ις, 2-4: Ῥωμ. ιε, 6: Γαλατ. 6, 10: Πράξ. ια, 29). Καὶ τὸν λόγον δε προστίθῃσι, δι' ὃν οἱ ἐκτὸς τῶν Ἱεροσολύμων ὄφειλον μεταδιδόναι τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις πιστοῖς· (ἐξ Ἰουδαίων μάλιστα πεπιστευκόσι). «Εἰ γάρ (φησι) τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν ταῖς σαρκετικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς» (Ῥωμ. ιε, 25, 27), ὅπου ὁ ἱερὸς Θεοδῶρητος ἀπαριθμῶν τὰς ἐξ Ἱεροσολύμων προχυθείσας δωρεὰς εἰς πάσας τὰς ὑπ' οὐρανὸν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας, ἐπιφέρει· «Ἐξ ἐκείνων, κατὰ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, ὁ Δεσπότης Χριστὸς· ἐξ ἐκείνων οἱ Ἀπόστολοι, τῆς οἰκουμένης οἱ κήρυκες· δι' ἐκείνων διενεμήθη τὰ τοῦ Πνεύματος δῶρα· δίκαιον τοίνυν τῶν μεζόνων μεταδεδωκότας, μεταλαχεῖν τῶν μειόνων» κτλ. (Ἑρμην. αὐτόθ.). Οὕτως ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίαν πηγὴν τῶν θείων χαρισμάτων ἀποφαινόμενος, συμπεριλαμβάνει καὶ τοὺς ἀγίους τόπους, ἐν οἷς σωματικῶς ἔτελέσθη ἡ πάντα τοῖς ἀνθρώποις χαρισσαμένη θεία Οἰκονομία· τούτους δὲ καὶ αὐτὸς πάντως προσεκύνει μετὰ τῶν ἄλλων πιστῶν, ὡς ἂν ἀνέβαινεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Εἰ γάρ οἱ Φαρισαῖοι «ὑποκόδουν τοὺς τάφους τῶν προφητῶν καὶ ἐκόσμου» τὰ

μνημεῖα τῶν δικαίων» (α). πολλῶ γε μᾶλλον, καὶ ἀσύγκριτον ὄσον, οἱ ἐξ Ἰουδαίων, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότες ἐτίμων θεοπρεπεσιτάταις τιμαῖς τὸ ζωήρρυτον μνημεῖα τῆς Ἀναστάσεως αὐτοῦ τοῦ πληρώματος τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, καὶ πάντα τὰ λοιπὰ τῆς τοῦ Δεσπότητος φιλανθρωπίας σωτήρια ὑπομνήματα.

§. ι. Ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου αἰῶνος συνήρχοντο πολλὰ ὄθεν οἱ πιστοί, προσκυνησάντες τὰ ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει ἔχρη τῆς ὀντως ζωῆς, ἀπόδειξις τρανωτάτη καὶ ἡ ἐφεξῆς. Ἐτεῖ 70 ἀπὸ γεννήσεως Χριστοῦ (ἡ τῷ 37 μετὰ τὴν Ἀνάστασιν) ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν προφητοκτόνον καὶ χριστοκτόνον γενεάν ἡ ἐσχάτη καὶ ἀνίατος καὶ παγγενῆς συμφορὰ καὶ ἡ πόλις τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ Τίτου κατεστράφη· ὁ δὲ λαὸς τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας, κατὰ τινα θεῖον χρησμὸν, τοῖς αὐτόθι δοκίμοις δι' ἀποκαλύψεως δοθέντα, πρὸ τοῦ πολέμου μετανέστησαν ἐκ τῆς πόλεως εἰς τὴν Πέλλαν, πόλιν τῆς ἐν Ἀραβίᾳ Περαιᾶς (Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱς. Γ· 5· Ἐπιφάν. π. Μέτρ. §. ιε), καὶ ἐκεῖ διέμειναν ἐπ' ὀλίγον χρόνον. Εἵτα δὲ πάλιν ἐπανῆλθον εἰς Ἱερουσαλὴμ, σκηνώσαντες μεταξὺ τῶν ἐρείπιων, καὶ πάλιν ἐν τοῖς ἀγίοις τόποις τὰ ἱερὰ ἐτέλουν· καὶ ἦσαν οἱ μαθηταὶ τῶν μαθητῶν [τῶν] Ἀποστόλων (φησὶν ὁ ἱερὸς Ἐπιφάνιος) ἀνθοῦντες τῇ πίστει, καὶ σημεῖα μεγάλα ἐργαζόμενοι ἰάσεων — ὑποστρέψαντες ἀπὸ Πέλλης τῆς πόλεως εἰς Ἱερουσαλὴμ κατλ. (αὐτόθι). Ἐπεσκόπει δὲ τότε τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας

(α) Ματθ. κγ, 29. Ἀρχαῖον δὲ τὸ ἔθος τοῦτο καὶ παρ' ἄλλοις ἔθνεσι, καὶ παρ' Ἰουδαίοις (ἴδε Α, Μακκαβ. ιγ, 27-29), τηρούμενον καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐκσόμενοι δὲ τοὺς τάφους τῶν δικαίων καὶ προφητῶν, οὐ μόνον τιμῶντες τοῖς ἄλλοις ὁσίοις κοσμήμασιν, ἀλλὰ μάλιστα (καθὰ κρίνουσιν οὐκ ἀπιθάνως τῶν τινες νεωτέρων σοφῶν), καὶ συναγωγὰς οἰκοδομοῦντες πλησίον τῶν τάφων, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἰδίως προσευχόμενοι, καὶ τοὺς ὕμνους ᾄδοντες τῶν πατέρων (βλ. Vitring. De Synagog. Veter. I, 31). Κάκεινο δὲ σημειωτέον· ὅτι ταλανίζει ἐν τούτοις τοὺς Φαρισαίους ὁ Κύριος, οὐκ αὐτὸ τὸ ἔργον ψέγων καὶ τὴν εἰς τοὺς τάφους τῶν προφητῶν δικαίαν τιμὴν ἀποδοκιμάζων, (ἄπαγε), ἀλλὰ τὴν φαρισαϊκὴν ὑπόκρισιν ἐξελέγχων, μεθ' ἧς καὶ τοῦτο τὸ καλὸν ἔπραττον οὐ καλῶς, ἀλλ' ἐπιδείξας χάριν (ὡς τὰς λοιπὰς ἀρετάς. Ματθ. κγ, 29 κατλ.) ἡ πρὸς τὸ θεοφῶναί τε οὗτοι ἄνθρωποις τε.

Συμεών ὁ τοῦ Κλωπᾶ, καὶ οὗτος συγγενὴς τοῦ Κυρίου, διαδεχθεὶς
 τὸν μικρῷ πρὸ τῆς καταστροφῆς μαρτυρικῶ θανάτῳ στεφανωθέντα
 Ἰακώβον τὸν ἀδελφόθεον (Εὐσεβ. Γ. 11. πρβλ. καὶ κεφ. 7). Ὅτι δὲ
 τοὺς ἁγίους τόπους καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἱεροσολύμων
 ἀκριβῶς ἐγνώριζον οἱ χριστιανοὶ, πρὸδηλον καὶ ἀναμφίβολον· οὔτε
 γὰρ διὰ μακροῦ χρόνου ἀπῆσαν τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ σύγχρονοι
 τῶν συμβεβηκότων ἦσαν. Ἐπειτα καὶ τὸ θεοδόχον μνημα καὶ ὁ
 Γολγοθᾶς ἐξω τοῦ τείχους καὶ τῆς πύλης ὄντα, οὐ κατεχώσθησαν
 ἀφαντωθέντα παντελῶς, ἐν τοῖς ἐρειπίωσι τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων
 καταστραφείσης πόλεως. Καὶ Συμεών μὲν ἐποίμαινε τὴν Ἱεροσολύ-
 μων Ἐκκλησίαν μέχρι Τραϊανοῦ (τῷ 117)· ὁπότε, διωγμοῦ κινη-
 θέντος κατὰ χριστιανῶν, διαβληθεὶς οὗτος πρὸς τὸν ἀνθύπατον ὡς
 ὢν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τοῦ Δαβίδ, καὶ ὡς χριστιανός, κατακρί-
 νεται εἰς θάνατον σταυρικόν, ἐτῶν ὢν 120, καὶ ἐπομένως αὐτόπτης
 καὶ αὐτήκοος τοῦ Κυρίου γενόμενος (Εὐσεβ. Γ. 32). Διαδέχεται
 δὲ τοῦτον Ἰούστος, ὁ καὶ Βαρσαβᾶς (ὁ μετὰ Ματθίου ἐκλεγείς εἰς
 τὸν Ἰούδα τόπον ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων· Πράξ. α, 23), εἰς ὃν καὶ
 αὐτὸς τῶν ἐκ περιτομῆς μυρίων ὅσων εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων
 (Εὐσεβ. αὐτόθ.). Μετὰ δὲ τὸν Ἰούστον ἕτεροι δώδεκα ἐξ Ἑβραίων
 τὴν ἐπισκοπὴν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας διεδέξαντο, μέ-
 χρι τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ (τῷ 137), ὀλιγόβιοι γεγονότες,
 ὧν τὰ ὀνόματα καταλέγει ὁ Εὐσέβιος δεκαπέντε τοὺς πάντας
 ἀριθμῶν ἀπὸ τοῦ πρώτου Ἱεράρχου Ἰακώβου μέχρι τοῦ ἐσχάτου
 τῶν ἐκ περιτομῆς γεγονότων Ἰούδα, κατὰ τοὺς Ἀδριανοῦ χρόνους.
 Ἐφεξῆς δὲ προχειρίζεται πρῶτος ἐκ τῶν πεπιστευκότων Ἑλλή-
 νων, ἡ τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας, ὁ Μάρκος (Εὐσεβ. Δ. 5, 6). Καὶ
 αὕτη μὲν ἡ σειρά τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἱεροσολυμίτιδος
 Ἐκκλησίας ἀποδείκνυσι καὶ ταύτης τὸ εὐσταθὲς καὶ ἀδιάλειπτον,
 καὶ τὸ τῶν ἁγίων τόπων ἀδιάκοπον σέβας καὶ ἐν μέσῳ τοσούτων
 ταραχῶν ἀνθῶν καὶ ἀνεπίληστον παρὰ πᾶσι τοῖς πιστοῖς, καὶ ἐγ-
 χωρίδις καὶ τοῖς ἐξωθεν ἐρχομένοις.

§. ια. Ἐδειξε δὲ τὸ πράγμα λαμπρῶς. Αἴλιος Ἀδριανὸς ὁ Αὐ-

τοκράτωρ, (ὅστις ἐξηνδραπόδισε, τέλος, τοὺς Ἰουδαίους, ἐπαναστάντας καὶ αὖθις ἐξ ἀπονοίας ἡλιβάτου κατὰ Ῥωμαίων, καὶ δόγματι βασιλικῷ διατάξας τὸ πᾶν ἔθνος τῶν Ἰουδαίων μηδόλως τῆς περὶ τὰ Ἱεροσόλυμα χώρας ἐπιβαίνειν), ἀνακτίζει τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐξ ἀλλοφύλων ἐθνικῶν ὅπως δῆποτε συνηκίσας (α), καὶ ταύτην *Αἰλίαν Καπιτωλίαν* μετονομάσας, τὸ μὲν ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἐν Ῥώμῃ Καπιτωλίου Διός. Καὶ τούτου μὲν ἄγαλμα καὶ ναὸν ἀνέγειρεν ἐν τῷ τόπῳ τοῦ κατηρειπωμένου ναοῦ τῶν Ἰουδαίων, (ὡς ἵστορεῖ Δίων (β)). Ἐπὶ δὲ τοῦ θεοδέγμονος Τάφου γῆν πολλὴν συμφορήσας, Ἀφροδίτης ἔστησε ναὸν καὶ ἄγαλμα (γ). Ἐκ δὲ τούτου φαίνεται τρανῶς, ὅτι οἱ ἐθνικοὶ ἐσπούδαζον ἀποκρύβει τοὺς ἀγίους τόπους, διότι ἐπ' αὐτῶν οἱ χριστιανοὶ καὶ τότε συνήρσαν, προσκυνοῦντες τὰ ἔχνη τοῦ Ἰησοῦ· μαρτυρεῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ μοναχὸς Ἀλέξανδρος (περὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ Σταυροῦ), λέγων· «Μαθόντες δὲ ἐκ παραδόσεως οἱ πιστοὶ τὸν τόπον τοῦ ἁγίου Γολγοθᾶ κεχωσμένον ἔτι καὶ ἀφινῇ τυγχάνοντα» (ὡς ἂν ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς ὑπὸ Τίτου ἀλώσεως τῆς πόλεως), «ἐρχόμενοι καθ' ἡμέραν σεβασμίως προσεκύνουν. Ὅπερ θεωροῦντες οἱ εἰδωλολάτραι, τοῦ Διεβόλου ὑποβάλλοντος

(α) Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ὑπ' Αἰλίου Ἀδριανοῦ συνοικίσεως τῆς Ἱερουσαλήμ βλ. Ἀλεξανδρ. Χρονικ. σελ. 474. Bon. Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἰστ. Δ. γ. καὶ Vales not. αὐτόθ. Scaliger εἰς Εὐσέβ. Χρον. σελ. 209. Ἐπιφάν. περὶ Μέτρ. §. ιδ, καὶ Petav. εἰς Ἐπιφάν. σελ. 394.

(β) Δίων, ξθ. 17. βλ. καὶ τὸ ἡμέτερον περὶ τῶν Ο, Ἑρμηνευτ. Τόμ. Γ. σελ. 147.

(γ) Εὐσέβ. βίβ. Κωνσταντ. Γ. 26. πρβλ. Σωκράτ. Α. ζ': Σωζόμεν. β, 1. Θεοδώρητ. Ἐκκλ. Ἰστ. α, 15: Γεώργ. Ἀμαρτωλ. Χρονικ. Κατὰ δὲ τὸν Ἱερώνυμ· ἐπὶ μὲν τοῦ θείου μηνύματος ἔστησεν ἄγαλμα Διός, ἐπὶ δὲ τοῦ Γολγοθᾶ τῆς Ἀφροδίτης, καὶ ἐπὶ τοῦ θεοδόχου σπηλαίου τῆς Βηθλεὲμ εἰδωλὸν Ἀδωνιδος (S. Hier. Epist. ad Paulin.). Περὶ τούτων οὐδὲν λέγει ὁ Εὐσέβιος, εἰ μὴ μόνον ὅτι (ἐπὶ τοῦ ἁγίου μηνύματος καὶ τοῦ πέριξ τόπου) «Ταφεῖνα ψυχῶν ἐπισκευάζουσι, νεκρῶν εἰδώλων σκοτίον Ἀφροδίτης ἀκολάστῳ δαίμονι μυχὼν οἰκοδομησάμενοι» (βίβ. Κωνστ. Γ, 26) ὕπου μάρτην τινὲς τὸ εἰδώλων διορθεῦσιν εἰς τὸ εἰδωλεῖον. Ἐκ τούτων τῶν εἰδώλων ὑπῆρχεν ἴσως καὶ τὸ τοῦ Διός, καὶ ἄλλου ψευδοθέου. Ταῦτα καὶ οἱ νεώτεροι ὁμολογοῦσι· βλ. Krafft, Die Topographie Jerusalems. pag. 172. Bonn, 1846.

αὐτοῖς, ὥκοδόμησαν ἐκεῖσε ναὸν τῷ ἀγάλματι τῆς ἀκαθάρτου δαίμονος Ἀφροδίτης» (παρὰ Γρετζέρω, περὶ τοῦ Σταυρ. βλ. καὶ Λεμοῦνον. σελ. 429). Ἄλλ' ἡ κοσμικὴ σοφία τῆς εἰδωλολατρείας ὑπὴρτέτει καὶ ἄκουσα τῇ *μωρία τοῦ Σταυροῦ*. Διετήρησε γὰρ οὕτω μετὰ τῶν ἄλλων ἀγίων τόπων μάλιστα τὸ θεῖον Μνῆμα τῆς Ἀνκστάσεως, προφυλάξασα ἀπὸ πάσης ἀν' ἐπελθούσης μανίας τῶν ἐθνικῶν, συνάμα δὲ τοῦτο καὶ βεβαίως ἀρίγνωτον κατέστησε, καὶ ἀναντιρρήτως ἀναλλοίωτον, καὶ ἀριδεύετον, μέχρι τῆς θεόθεν ὠρισμένης ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς φήμωσιν τῶν ἀπίστων. Ἐμμενον δὲ τὰ θέβηλα ταῦτα δομήματα δι' ὅλων 180 ἐτῶν, μέχρις οὗ καθωδήγησαν τὴν εὐσέβειαν τοῦ μεγάλου τῶν χριστιανῶν βασιλέων πατρὸς εἰς ἀνακάλυψιν τοῦ ἐγκεκρυμμένου θησαυροῦ τοῦ ζωοδόχου Τάφου, οὗ τινος οἶον φύλακες ἐτάχθησαν καὶ ταῦτα τὰ εἰδωλικά τεχνάσματα, ὡς πρῶην ἡ ἐθνικὴ κουστωδία, καὶ αἱ ἐπὶ τοῦ λίθου σφραγίδες τῶν Ἰουδαίων.

§. ιβ'. Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πρὸς καιρὸν καὶ πολιτικῶς ἀνθρωπινόμικτον Αἰλίαν, πράγματι δὲ καὶ οὕσαν καὶ καλουμένην ἀεῖποτε ἀγίαν πόλιν Ἱερουσαλὴμ (οὐ γὰρ ἔμελλε τειχῶν οἰκοδομῇ, καὶ τούτων ἐκ τῶν ἐρείπιων τῆς πρώτης Ἱερουσαλὴμ ἀνεγερθέντων, καὶ ἐπωνυμία δειλαίου θνητοῦ κατισχύσειν τῆς ἀγιότητος καὶ μεγαλωνυμίας τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ· καθὼς οὐδὲ τὸ ἕτερον ὡς ἐκ τοῦ Καπιτωλίου Διὸς ἐπώνυμον, ἡ *Καπιτωλίνα*, οὐδ' αὐτὰ τὰ ξόανα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἠδυνήθησαν κατακρατῆσαι τῶν, ἐφ' ὧν ἐπωκοδόμηντο, παναγίων ἰχνῶν τῆς ἀθανάτου ζωῆς). Κατ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν Αἰλίαν Ἱερουσαλὴμ ἔμενε πάλιν εὐσταθὴς ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἀπὸ τοῦ προσηρημένου Μάρκου μέχρι καὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ (137—284) εἰκοσιτριῶν ὅλων ἐπισκόπων διαδοχαί, διαδεξαμένων τὸν θρόνον τοῦ Ἀδελφοθέου, οὓς αὐτὸς ὁ τοῦ Διοκλητιανείου διωγμοῦ σύγχρονος Εὐσέβιος ἐξ ὀνόματος καταλέγει (Ἑκκλ. Ἱστορ. Ε, 12. Σ, 10, 11: Ζ, 5, 28, 32). Ὅτι δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἐφεξῆς ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησία διήγεν ἡσυχώτερον, καὶ ἦν τότε κατὰ τὸν ψαλμωδόν.

α Ἱερουσαλήμ οἰκοδομουμένη, ὡς πόλις, ἥς ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ» (Ψαλμ. ρκα, 3), δεικνύται ἐκ τῆς ἱστορίας· ἐν ᾗ βλέπομεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ (τριακοστοῦ ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων) ἐπισκόπου Ναρκίσσου (τῷ 162 μ. Χ.), ἀπειδὴ ποτε κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ πάσχα διανυκτέρευσιν ἐπέλιπε τὸ ἔλαιον τοῖς διακόνοις (τοῦ ναοῦ), καὶ τὸ πᾶν πλῆθος ἀθυμία κατέλαβεν, ὁ θεῖος Νάρκισσος ἐπέταξε τοῖς τὰ φῶτα παρασκευάζουσιν, ὕδωρ ἀνιμῆσαντας ἐκ τινος παρακειμένου φρέατος, ὡς αὐτὸν κομίσαι· — καὶ ἐπευξάμενος τῷ ὕδατι, παρεκέλευσεν ἐγγχείαι τοῖς λύχνοις μετὰ πίστεως εἰς Κύριον γνησίαι· ποιησάντων δὲ τοῦτο, παρὰ πάντα λόγον δυνάμει παραδόξω καὶ θεῖα μετεβλήθη τοῦ ὕδατος ἡ φύσις εἰς ἐλαίου ποιότητα» (βλ. Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ. 9). Καὶ τούτου τοῦ θαύματος (τοῦ θαυματουργηθέντος ἐλαίου) βραχύ τι λειψάνον παρὰ πλείστοις τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀδελφῶν ἐφυλάττετο μέχρι καὶ τοῦ Εὐσεβίου αὐτοῦ (αὐτόθ.). Καὶ ποῦ μὲν τῆς ἀγίας πόλεως ὑπῆρχε τότε ὁ ναὸς οὗτος, ἐν ᾧ παρῆν καὶ ὁ ἐπίσκοπος, καὶ πλεθὺς ἐκκλησιαζομένων, ἀδελφῶν· βέβαιον δὲ ὅτι καὶ μετὰ τὴν ὑπ' Ἀδριανοῦ ἀνάκτισιν τῆς Ἱερουσαλήμ. (μῶλις 25 ἐτῶν παρελθόντων) ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ καὶ ἡ περὶ ἥς ὁ λόγος Ἐκκλησία, καὶ ἄλλοι πιθανῶς εὐκτήριοι οἴκοι, ἐν οἷς συνήγοντο οἱ πιστοὶ καὶ ἐγγώριοι καὶ ἐξωθεν, κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα μάλιστα παρεπιδημοῦντες.

§. ιγ. Μικρῷ πρὸ τοῦ Ναρκίσσου, ἡ κατ' ἀρχὰς τῆς ἐπὶ τῶν Ἱεροσολύμων αὐτοῦ προεδρίας, ἠκμαζε καὶ ὁ μάρτυς καὶ φιλόσοφος Ἰουστίνος (τῷ 145) ἐν Νεαπόλει τῆς Σαμαρείας γεννηθείς· καὶ ὅτι μὲν οὐκ ἀπίθανον (ὡς ἐκ τῆς τοῦ τόπου γειτονίας, καὶ τῆς πολλῆς περὶ τὰ θεῖα τοῦ μάρτυρος σπουδῆς), ὅτι καὶ οὗτος ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, τοὺς ἀγίους τόπους ἐπισκεψόμενος· διὸ καὶ ὡς αὐτόπτης τὴν τοποθεσίαν τῆς Βηθλεὲμ διορίζει. «Κώμη δέ τις ἐστὶν ἐν τῇ χώρᾳ Ἰουδαίων, ἀπέχουσα σταδίους τριάκοντα (ἴσ. γρ. τεσσαράκοντα) Ἱεροσολύμων, ἐν ᾗ ἐγεννήθη Ἰησοῦς ὁ Χριστός» (Ἀπολογ. α, §. 34). Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο φαίνεται πως ἀντιβαίνουσα ἄλλη τις τοῦ μάρτυρος φράσις, ἡ ἐξῆς· «Ἐπειδὴν Ἰωσήφ

οὐκ εἶχεν ἐν τῇ κόμῃ ἐκείνῃ (τῇ Βηθλεέμ) ποῦ καταλῦσαι, ἐν σπη-
λαίῳ τινὶ σύνεργος τῆς κόμης κατέλυσε, καὶ — ἐκεῖ ἐτετόκει ἡ Μα-
ρία τὸν Χριστὸν, καὶ ἐν τῇ φάτνῃ αὐτὸν ἐτεθείκει (Διαλ. πρὸς
Τρόφ. §. 78. σελ. 184). Ἀλλ' οὐδείς τῶν Πατέρων, οὐδ' αὐτὸς ὁ
Μάρτυς εἶπεν ἀλλαγῇ τὸ θεοδόχον Σπήλαιον ἐκτὸς κείμενον τῆς
Βηθλεέμ. Ὡστε τὸ σύνεργος ἔγραψεν ἀντὶ τοῦ ἐχομένου, συνα-
πτῶς ταῖς ἐγγυτάτω κατοικίαις τῆς κόμης· καὶ πρὸς αὐτῷ τῷ
καταλύματι (Λουκ. 6, 7) γειτονικῶς ἐγγίζον καὶ συνομοροῦν.
Οὕτως εὐκρινῶς, καὶ πάντως ἐξ αὐτοψίας, ὁ μάρτυς καὶ φιλόσοφος,
πρῶτος τῶν θείων Πατέρων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν,
διέγραψεν ἡμῖν τὴν ἐπ' αὐτοῦ τοποθεσίαν τοῦ παναγίου Σπηλαίου
τοῦ περιέχοντος τὴν θεοδέγμονα φάτνην, ἣν ὁ Εὐαγγελιστὴς μόνην
καὶ ἐνάρθρως ὀνομάζει, «ἐν τῇ φάτνῃ», συνυπακουμένου καὶ αὐτοῦ
τοῦ περιέχοντος (Λουκ. 6, 7, 12, 16).

§. ιδ. Ἐπὶ τοῦ θείου Ναρκίσσου ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ Με-
λίτων ὁ περικλεὲς Σάρδεων ἐπίσκοπος (τῷ 170), ὡς αὐτὸς γράφει
ἐν τῇ πρὸς Ὀνήσιμον ἐπιστολῇ, «ἀνελθὼν εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ ἕως
τοῦ τόπου γερόμενος, ἔνθα (τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς πίστεως
ἡμῶν) ἐκηρύχθη, καὶ ἐπράχθη » (παρ' Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱς. Δ. 26).

§. ιε. Κατὰ τὸν αὐτὸν δεύτερον αἰῶνα (τῷ 170) Ἀλέξανδρος
ἐκ τῆς τῶν Καππαδοκῶν γῆς, ἔνθα τὸ πρῶτον τῆς ἐπισκοπῆς
ἡξίωτο, ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, εὐχῆς καὶ τῆς τῶν τόπων ἱστο-
ρίας ἐνεκεν. Ἐλθόντα δὲ τοῦτον ἐδέξαντο οἱ ἀδελφοὶ κατὰ ἀπο-
κάλυψιν, ὡς ἐκ Θεοῦ προωρισμένον ἐπίσκοπον τῶν Ἱεροσολύμων.
Καὶ δὴ μετὰ κοινῆς τῶν ἐπισκόπων γνώμης, οἱ τὰς πέριξ διέ-
πον Ἐκκλησίας, βιάζεται μετατεθῆναι εἰς τὴν προεδρίαν τῆς
ἀγίας Πόλεως, ἥδη τοῦ Ναρκίσσου ἑκατὸν καὶ δεκαεξ ἔτη διηνυ-
κότος. Οὗτος ὁ τρισόβδιος καὶ ὁμολογητὴς Ἀλέξανδρος «συνέ-
στησε πρῶτος ἐν Αἰλλᾷ βιβλιοθήκῃ» ἐξ ἧς καὶ Εὐσέβιος συ-
νήγαγεν ὕλην τῆς κατ' αὐτὸν Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἐν ᾗ
διέσωσεν εἰς ἡμᾶς καὶ τινὰ τεμάχια τῶν αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπι-
στολῶν (Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱς. Γ, 11, 20).

§. ις. Σύγχρονος Ἀλεξάνδρῳ καὶ Κλήμης, ὁ ἱερώτατος πρεσβύτερος, ὁ καὶ Στρωματεὺς, διέπρεψεν ἐν Ἱεροσολύμοις, ὡς αὐτὸς Ἀλεξάνδρος ἐν τῇ πρὸς Ἀντιοχεῖς ἐπιστολῇ μαρτυρεῖ, λέγων· «Ταῦτα δὲ ὑμῖν, κύριοί μου ἀδελφοί, τὰ γράμματα ἀπέστειλα διὰ Κλήμεντος τοῦ μακαρίου πρεσβυτέρου, ἀνδρὸς ἐναρέτου καὶ δοκίμου· ὃν ἴστε καὶ ὑμεῖς, καὶ ἐπιγνώσεσθε· ὃς καὶ ἐνθάδε παρὼν κατὰ τὴν πρόνοιαν καὶ ἐπισκοπὴν τοῦ Δεσπότη, ἐπεστήριξέ τε καὶ ἠΐζησε τὴν τοῦ Κυρίου Ἐκκλησίαν» (Εὐσέβ. Ἐκκλ. ἱς. Γ, 11).

§. ιζ. Οὐδ' ὁ Κλήμεντος μαθητὴς Ὀριγένης, ὁ μέγας καὶ πολὺς ἐκείνος, ὁ Ἀδαμάντιος (180—220 μ. Χ.), οὐδ' οὗτος ἀπελείφθη τῆς προσκυνήσεως τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἰχνῶν τῆς ὄντως ζωῆς. Εἰπάτω δ' αὐτός· «Ἐπίσθημεν δὲ μὴ δεῖν *Βηθαρία* ἀναγκινώσκεσθαι, ἀλλὰ *Βηθαβαρά* (Ἰωάν. α, 29), γενόμενοι ἐν τοῖς τόποις, ἐπὶ ἱστορίᾳ τῶν ἰχνῶν Ἰησοῦ, καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν προφητῶν» (α). Καὶ πάλιν· «Ἀκολουθῶς τῇ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ (τοῦ Χριστοῦ) ἱστορίᾳ δεικνύται τὸ ἐν Βηθλεὲμ Σπήλαιον, ἐνθα ἐγεννήθη, καὶ ἡ ἐν τῷ Σπηλαίῳ φάτινη, ἐνθα ἐσπαργανώθη. Καὶ τὸ δεικνύμενον τοῦτο διαβόητόν ἐστιν ἐν τοῖς τόποις καὶ παρὰ τοῖς τῆς πίστεως ἀλλοτρίοις, ὡς ἄρα ἐν τῷ Σπηλαίῳ τούτῳ ὁ ὑπὸ χριστιανῶν προσκυνούμενος καὶ θαυμαζόμενος γεγέννηται Ἰησοῦς» (Κατὰ Κέλσ. Α. §. 51). Ὡστε κατὰ τοὺς Ὀριγένους χρόνους (ἔτει περίπου ἐξοδηκοστῷ μετὰ τὸν Ἀδριανόν) ἐδείκνυτο τὸ Σπήλαιον τοῖς εἰς ἱστορίαν (περιήγησιν) καὶ προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων ἐρχομένοις χριστιανοῖς· οὐδ' ἐπέκειτο κατὰ τοῦ θεοδόχου τούτου ἀντροῦ ὁ φησὶν ἱερώνυμος ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ σταθὲν εἰδῶλον Ἀδωνίδος, ἴσως πρῶτον καταπεπτωκός· καίτοι ὁ Εὐσέβιος οὐδὲν ἰστόρησε περὶ τούτου. Ὁ δ' ἐπὶ τοῦ παναγίου Τάφου ἄναος ναὸς τῆς ἀκολάστου δαίμονος ἔστατο μέχρι καὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, καὶ τοῦ Εὐσεβίου αὐτοῦ, αὐτόπτου γεγονότος. Ἀλλὰ καὶ οὕτω πολλοὶ

(α) Ἐξηγητ. εἰς Ἰωάν. τόμ. β, σελ. 180 Huet.

τῶν χριστιανῶν συνήρχοντο (ὡς ἔστι συμβαλεῖν ἐκ τοῦ Σωζομένου. Β, α), προσκυνοῦντες καὶ μακρόθεν τὸ κατάχωστόν καὶ κεκρυμμένον θεῖον Μνῆμα, καὶ τὸν Γολγοθᾶν, εἰ καὶ μετὰ συστολῆς, ἕνεκα τῆς κυριαρχίας τῶν ἐθνικῶν. Οὗτοι δὲ πάλιν ἐτέρωθεν ἠλπίζον, ὅτι οἱ αὐτοὶ τὸν Χριστὸν προσκυνεῦντες δόξουσι τὴν Ἀγροδίτην σέβειν. Ἐπειτα καὶ τῷ χρόνῳ εἰς λήθην [ἂν] ἐλθεῖν τὴν ἀληθῆ αἰτίαν τοῦ σεβασματος, μήτε τῶν χριστιανῶν ἀδελῶς εἰς ταῦτο φοιτῶντων, ἢ ἐτέροις καταμηνύειν (τὸν τόπον) τολμώντων, καὶ τὸν ἀντίον πιστουμένου τοῦ ἐλληνικοῦ ναυῦ καὶ ἀγάλματος». Καὶ ὅμως συνέβαινε τάνάπαλιν αὐτὸς ἐπιστοῦτο ὁ θεῖος τόπος, ὃν οἱ πληθύνοντες χριστιανοί, καίτοι μετὰ δέους, ἀλλ' ὅμως οὐ διέλειπον σεβόμενοι καὶ ἔξωθεν, ἐγκεκρυμμένον, καὶ προσκυνοῦντες ἐν αὐτῷ τὸν Χριστόν· οὐδ' ἔμελεν αὐτοῖς ὅπως ἐδόκει τοῖς ἐθνικοῖς ἢ προσκύνησις.

§. ιη. Ὡριγένους σύγχρονος ἦν καὶ ὁ διάσημος Φιρμιλιανός, Καισαρείας ἐπίσκοπος (τῷ 230). ὅστις καὶ αὐτὸς ἀπῆλθεν εἰς Ἰουδαίαν πρὸς αὐτὸν τὸν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης διατρίβοντα Ὡριγένην, τῆς περὶ τὰ θεῖα παιδεύσεως ἕνεκα (Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἰς. Γ, 26, 27). ἀνέβη δὲ καὶ εἰς Ἱερουσαλὴμ, τοὺς ἁγίους τόπους ἱστορήσων (Ἱερών. Καταλόγ. Ἐκκλ. συγγραφ.).

§. ιθ. Ἦδη δὲ τοῦ τρίτου αἰῶνος ὑπερμεσοῦντος (περὶ τὰ 270) τίθεται γεννηθεὶς ὁ ἱστορικός Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, καὶ περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ τετάρτου (τῷ 315) ἐπίσκοπος τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας προχειρισθείς. Οὗτος καὶ πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου περικλεεστάτης οἰκοδομῆς τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐγίνωσκεν, ἐκ γειτόνων οἰκῶν, πάντα τὰ κατὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὴν εἰς αὐτὴν ἀφίξιν τῶν ἔξωθεν πιστῶν περιηγητῶν· καὶ περὶ μὲν τῆς Βηθλεὲμ γράφει τὰ ἐξῆς· «Ὅλα δὲ ταῦτα ἐξεθέμην εἰς παράστασιν τῶν πεπραγμένων ἐπὶ τῇ ἐν Βηθλεὲμ γενέσει τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. . . καὶ εἰς δεῦρο οἱ τὸν τόπον οἰκοῦντες, ὡς ἐκ Πατέρων εἰς αὐτοὺς κατελθούσης παραδόσεως, τοῖς τῶν τόπων ἱστορίας χάριν εἰς τὴν Βηθλεὲμ ἀφικνουμένοις μάρ-

τυροῦσι, τῶν λόγων πιστούμενοι τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς τοῦ ἀγροῦ (γρ. ἄντρον) δείξεως (α), ἐν ᾧ τεκοῦσα ἡ Παρθένος κατατίθεται τὸ βρέφος, ἐφ' οἷς ἡ προφητεία φησί» κτλ. (Εὐαγγ. Ἀποδ. Ζ. σελ. 213). Περὶ δὲ τοῦ ὅρου τῶν Ἐλαιῶν λέγει· «Καὶ ἔσται ἐπὶ τοῦ ὅρου τῶν Ἐλαιῶν (φησὶν ὁ προφήτης Ζαχαρίας), ὅπερ ἐστὶ καὶ ἄλλως πρὸς λέξιν ὁρᾶν πεπληρωμένον, εἰσέτι καὶ σήμερον τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων * ἀπάντων * παταχόμεν γῆς συντρεχόντων, οὐχ ὡς πάλαι, τῆς κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ ἀγλαΐας ἕνεκα, οὐδ' ὥστε προσκυνῆσαι ἐν τῷ πάλαι συνεστῶτι ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλήμ. ἀγιάσματι, καταλύειν δὲ ἕνεκεν ἱστορίας τε ὁμοῦ (ἴσ. γρ. ὁμοῦ τε) τῆς κατὰ τὴν προφητείαν ἀλώσεως καὶ ἐρημίας τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ προσκυνήσεως . . . Ἔστησαν δὲ ἀληθῶς οἱ πόδες τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν . . . ἐπὶ τοῦ ὅρου τῶν Ἐλαιῶν, πρὸς τῷ αὐτόθι δεικνυμένῳ σπηλαίῳ εὐξαμένου τε, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας τοῦ τῶν Ἐλαιῶν ὄρου· τὰ περὶ τῆς συντελείας μυστήρια παραδεδωκότος, ἐντεῦθεν τε τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον πεποικημένου» κτλ. (Αὐτόθ. Βιβλ. Γ, σελ. 178). Περὶ δὲ τοῦ ζωοποιοῦ Μνήματος εὐθὺς αὐτὸς ἡμῖν ἐρεῖ. Τοσοῦτον δὲ μόνον ἡμεῖς ἐνταῦθα σημειοῦμεν, ὅτι ἐκ τῶν προειρημένων μαρτυριῶν πόρρω τῆς ἀληθείας ἐξελέγχονται πλανηθέντες, καὶ φρεναπατήσαντες ἑαυτοὺς, ὅσοι τῶν καινοτομιστῶν ἐναντία τῆς ἱστορίας ἐφρόνησαν, εἰπόντες, ὅτι πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου οὐκ εἰώθεισαν ἐκ τῶν ἔξω χωρῶν χριστιανοὶ ἀπιέναι εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων τῆς Ἱερουσαλήμ. Μόλις ἓνα μόνον, τὸν εἰρημένον ἐκ

(α) Ἄντρον εἶναι γραπτέον καὶ αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος μαρτυρεῖ, χρησάμενος τῇ φράσει τῇ αὐτῇ καὶ ἀλλαχοῦ » Τῷ τῆς πρώτης τοῦ Σωτῆρος Θεοφανείας ἄντρῳ » καὶ « Πρὸς τῷ τῆς γεννήσεως ἄντρῳ » καὶ· « Παντοίως τὸ τῇδε ἱερὸν ἄντρον φαίνεσθαι » (βίβλ. Κωνστ. Γ. μα, μγ). Καὶ ἄλλως δὲ τὸ ἀγροῦ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς Εὐαγγελικῆς ἱστορίας οὐ συμφωνεῖ. Ἄντρον ὑπέλαβε γραπτέον καὶ ὁ Κασσιδῶν· (ὅστις καὶ τὸ τῶν λόγων, διορθοῖ εἰς τὸ « τῷ λόγῳ » Exercit. 11). Φαίνεται δὲ τὸ τοῦ ἀγροῦ σφάλμα παλαιὸν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Εὐσεβίου. Ἐκ τούτου γάρ, ὡς εἰκεν, ἀντέγραψε καὶ Θεόδοτος ὁ Ἀγκύρας (τῷ 430) « Ἐν ἀδήλῳ τίκεται χωρίῳ, ἀγρὸν ἀφανῆ πρὸς γέννησιν ἐκλεξάμενος » (ὁμιλίᾳ εἰς τὴν γέννησιν. βλ. Συνόδ. Συλλ. τ. α. σελ. 593).

Καππαδοκίας ἱερὸν Ἀλέξανδρον, εὗρηκεν ὁ Μολινέος ἀπελθόντα πρὸ τῆς ἁγίας Ελένης· ἐπαγάζεται δέ πως καὶ ἐπὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ κατὰ τῶν παναγίων τόπων σταθεῖσιν εἰδώλοις! Ἀλλὰ τοῦτον μὲν καὶ τοὺς τοιοῦτους παραλείπομεν ληροῦντας. Ἄλλο δέ τι φέρεται παρὰ τοῖς Δυτικοῖς διήγημα ἐν τῇ τῶν ἱερῶν (σαυροφορικῶν) *πολέμων Ἐπιτομῇ* (α). Ὅτι δῆθεν καὶ πρὸ τοῦ Διοκλητιανείου διωγμοῦ (τῷ 285) οἱ ἐν Ἰουδαίᾳ χριστιανοὶ εἶχον ἤδη ἐν τῇ κυριότητι αὐτῶν τὸν πανάγιον Τάφον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πλάσμα παχυλὸν, ἀντιστρατευόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν. Οὐδὲ συμβάλλει πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ διηγήματος μαρτυρία τις, ἢ, μὴδὲν πρὸς ἔπος, ἀναφέρουσιν ἐκ τοῦ Κυρίλλου τοῦ Ἱεροσολύμων (β). Ἔστι μὲν γὰρ οὐκ ἀπίθανον, ὅτι οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις εἰδωλολάτραι καὶ ἀλλόφυλοι, ὀλιγάριθμοι ὄντες (καὶ τοι κατ' ἀμφοδούς ἐπτά,

(α) *Epitome Bellorum Sacror.* T. VI. παρὰ Chateaubr. *Introd.* pag. 97.

(β) Ὁ ἱερώτατος Κύριλλος ἐξηγῶν τὸ «Καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ» (ὡς τόπον τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος), λέγει. . . Περὶ δὲ τῶν τόπων, Ἱεροσολυμίτης ἐν, περιλαβὼν αἰῶς τὸ τοῦ ρλα Ψαλμοῦ «Ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθᾶ· εὐρομεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ ὁρμου» — (καὶ ἐπιφέρει) «Πρὸ ἐλπίγων γὰρ ἐτῶν ὁρμώδης ἦν ὁ τόπος» (Κατηχ. ιδ. §. 9, σελ. 158). Καὶ πάλιν αὐτὸς διαλαμβάνων περὶ τοῦ Γολγοθᾶ, λέγει· «Κῆπος γὰρ ἦν (ἐν τῷ τόπῳ) ὅπου ἐσταυρώθη. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα νῦν βασιλικαῖς δωρεαῖς ἐφαιδρύνθη» (ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου), «ἀλλὰ κῆπος ἦν πρότερον καὶ τὰ σύμβολα τούτου μένει, καὶ τὰ λείψανα». (Κατηχ. ιδ. §. 3, σελ. 189). Ταῦτα τοίνυν τὰ χωρία φέρουσιν, ὡς μαρτυρίαν τοῦ ὄντος διηγήματος τῆς τῶν ἱερῶν πολέμων Ἐπιτομῆς. Ἀλλ' εἴπερ ἦν ὁ περὶ τὴν Βηθλεὲμ τόπος ὁρμώδης (οὐχὶ *champêtre*, ὅ ἐστι, πεδινός, ὡς οὐκ ἀκριβῶς ἐρμηνεύουσιν) ὀλίγους χρόνους πρὸ τοῦ Κυρίλλου (τῷ 372), τί κοινὸν ἔχει τοῦτο πρὸς τὴν λέγει ἡ Ἐπιτομή πρὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ γενομένην ὑπὸ τῶν πιστῶν κηρῶν τοῦ παναγίου Τάφου; ποῦ ἡ Βηθλεὲμ; καὶ ποῦ τὸ θεῖον Μνῆμα; Ἐπειτα τὸ μὲν Σπήλαιον τῆς Βηθλεὲμ ἐστὶ ἐπὶ τοῦ ὀριγίνους ἐδείκνυτο τοῖς πιστοῖς ἐλεύθερον, ὡς προέπομεν· ἀλλ' οὐχὶ πάντως καὶ τὸ Μνῆμα τῆς Ἀναστάσεως μέχρι καὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (ὡς αὐτὸς ὁ Αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ Εὐσεβίου διακηρύττει)· εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ θεῖου Κυρίλλου ἔμεινε τὸ δένδρον, ἢ φυτὸν, ἐξωθεν τοῦ Γολγοθᾶ (ἐκτὸς δηλαδὴ τῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἰδρυέντος ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως), σύμβολον καὶ λείψανον τοῦ κήπου (ὅστις ἦν ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ὁ Κύριος ἐσταυρώθη, ἐν δὲ τῷ κήπῳ καὶ τὸ μνημεῖον), μὴ τι τοῦτο τὸ λείψανον μαρτυρεῖ καὶ τὴν ὑπὸ τῶν πι-

καὶ ἀμφοδάρχας διελόντος τὴν πόλιν τοῦ Ἀδριανοῦ. βλ. Χρον. Πισχάλ. σελ. 474. ἐκδ. Βόν.), ἡμέλουν κατὰ μικρὸν τῶν ἐπὶ τοῦ παναγίου Τάφου καὶ τοῦ Γολγοθᾶ ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ σταθέντων ξοάνων, οὐδ' ἴσχυον ἀντιστῆναι πρὸς τὸ καθ' ἡμέραν αὐξάναν πληθὺς τῶν πιστῶν. Ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ὑποσελλομένη τοὺς ἐκ τῆς εἰδωλομανίας διωγμοὺς, οὐκ ἐτόλμα καθελεῖν τὰ ἐπὶ τοῦ ζωοδόχου Μνήματος ἰδρυθέντα μνημεῖα τῆς ἀσεβοῦς δυναστείας, εἶχε δὲ μόνην τὴν παραμυθίαν τοῦ προσκυνεῖν, εἰ καὶ μετὰ δέους, τὰ ὑποκεκρυμμένα καὶ ἀφανῆ ἀγιάγματα τοῦ Κυρίου καὶ μακρόθεν, ὡς προσείπομεν.

§. κ. Ἀλλ' ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἔμελλεν ἵνα (τὸ τοῦ Ἀσματος εἰπεῖν) «Ὁ κῆπος οὗτος ὁ κεκλεισμένος» («ἦν γάρ, φησιν, ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ἐσταυρώθη, κήπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον καινόν, ἐκεῖ πλησίον ἔθηκαν τὸν Ἰησοῦν»), αὕτη ἡ πληγὴ (τῆς Ἀναστάσεως ἡμῶν) «πληγὴ ἐσφραγισμένη» (πρῶτον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, εἶτα δὲ διὰ τῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ἐποικοδομηῆς), αὐτὸς λέγω ὁ πανάγιος Τάφος ἔμελλεν, ἵνα καὶ αὐτὲς, ὡς ὁ Χριστὸς ὁ ἐξ αὐτοῦ ἀναστὰς, εἰκονικῶς ἀνατεῖλῃ ἐκ τῶν μυχῶν, ὅπου ἦν τεθαμμένος ὑπὸ τῆς ἀσεθείας (βλ. Κυρίλλ. Κατηχ. ιδ. §. 3). Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας (τῷ 326) «ὁ τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ φίλος, καὶ πνεύματι ἀτόχος θεῖω, — χώρον ἐκεῖνον τὸν θεῖον καθαίρεισθαι προσάττει. — ἅμα δὲ τῷ προστάγματι τὰ τῆς ἀπάτης μηχανήματα εἰς ἔδαφος ἀνωθεν ἀφ' ὑψηλοῦ κατερρίπτετο· ἐλύετό τε καὶ καθηρεῖτο, αὐτοῖς ξοάνοις καὶ δαίμοσι, καὶ τὰ τῆς πλάνης οἰκοδομήματα. — καὶ τοῦδαφος αὐτὸ εἰς πολὺ τοῦ χώρου βάθος ἀνορύξαντας, αὐτῷ χοῖ πόρρω που καὶ ἐξωτάτῳ, λύθροις ἅτε δαι-

στῶν πρὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ κατάσχεσιν τοῦ θείου Μνήματος; Ἐπειτα τί ῥητέον πρὸς τὸ τοῦ Εὐσεβίου; «Τὰ τῶν ἀθέων καὶ δυσσεβῶν ἀνδρῶν κατὰ τῆς ἀληθείας μηχανήματα (τὰ κρύπτοντα τὸν ἅγιον Τάφον) μακροὺς παρετείνετο χρόνοις. Οὐδεὶς τε τῶν πώποτε ἡγουμένων, ἢ στρατηγῶν, ἢ βασιλέων εὕρηται ἐπιτελεῖσθαι, εἰ μὴ εἰς καὶ μόνος» (ὁ Μ. Κωνσταντῖνος). Βίβ. Κωνσταντ. Γ. 26. Ἀλλὰ τὴν γῶμην τῆς Ἐπιτομῆς καὶ αὐτὸς ὁ ταύτης μνημονεύων περικλεέστατος Chateaubriand (ἐνθ. ἀνωτέρ.) εὐγενῶς ἀποβάλλει.

μονικοῖς ἐόρουπωμένην, ἐκφορεῖσθαι παρακελεύεται — ὧς δὲ ὁ κατὰ θάθους τῆς γῆς ἀνεφάνη χώρος, αὐτὸ δὴ λοιπὸν τὸ σεμνὸν καὶ πανάγιον τῆς σωτηρίου Ἀναστάσεως *Μαρτύριον* παρ' ἐλπίδα πᾶσαν ἀνεφαίνετο (α), καὶ τό*τε* ἅγιον τῶν ἁγίων ἄντρον *τὴν ὁμοίαν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναβιώσεως ἀπελάμβανεν εἰκόνα* διὸ μετὰ τὴν ἐν σκότῳ κατάδυσιν, αὖθις ἐπὶ τὸ φῶς προήει καὶ τοῖς ἐπὶ θείαν ἀφικνουμένοις ἐναργῆ παρεῖχεν ὄραν τῶν αὐτόθι πεπραγμένων θαυμάτων τὴν ἱστορίαν — ἔργοις ἀπάσης γεγωνότεροις φωνῆς τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν μαρτυρούμενον» (Εὐσέβ. βίῳ Κωνσ. Γ. 26—28). Αὐτὸς δὲ ὁ μεγαλῶνυμος, καὶ ἱσαπόστολος τῶν ὀρθόδοξων βασιλέων πατὴρ, ἐν τῇ πρὸς τὴν τότε Ἱεροσολύμων Μακάριον ἐπιστολῇ ἀνέκφραστον θαῦμα τῆς θείας χάριτος ἀνακηρύττει τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ζωοδόχου Μνήματος «Τὸ γάρ (φησι) τὸ γνῶρισμα τοῦ ἁγιοτάτου ἐκείνου πάθους ὑπὸ τῇ γῇ πάλαι κρυπτό-

(α) *Μαρτύριον* ὀνομάζει τὸ Μνήμα τῆς ἀθανασίας καὶ Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων, καὶ τὸν λόγον προστίθει· «Τίνι γὰρ τῷ λόγῳ, κατὰ τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας, ὃ τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τῆς Ἀναστάσεως οὗτος τόπος οὐκ ἐκκλησία καλεῖται, ἀλλὰ καὶ *Μαρτύριον*; Ἀλλ' ἴσως διὰ τὸν προφήτην (Σοφον. γ. 8) τὸν εἰπόντα, εἰς ἡμέραν ἀναστάσεώς εἰς μαρτύριον» (Κατηχ. ιδ. §. 3. σελ. 190 ἐκδ. Millij. ἴδε καὶ τούτου σημειώσ. αὐτόθ.). *Μαρτύριον* τοῦτον τὸν ναὸν καὶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καλεῖ, γράφων πρὸς τοὺς ἐπισκόπους, «συνελθόντας τοῦ Μαρτυρίου τὴν ἀφίερωσιν (τὰ ἐγκαίνια) ποιήσασθαι» (Εὐσέβ. ἐνθ. ἀνωτ. Δ. 49). Καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιστολῇ, Συνήχθημεν (λέγουσι) «Πρὸς τῇ μεγάλῃ πανηγύρει, ἣν ἐπὶ τῇ ἀφίερώσει τοῦ σωτηρίου Μαρτυρίου, σπουδῇ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου . . . κατασκευασθέντος, ἐπετελέσαμεν» (παρὰ τῷ Μ. Ἀθανασίῳ τόμ. α. σελ. 621). *Μέγα Μαρτύριον* ὀνομάζει τοῦτον καὶ Νικηφόρος (Ἐκκλ. ἱς. η, 50). Ἐντεῦθεν *μαρτύρια* ὀνομάσθησαν καὶ οἱ ναοί, οὐ μόνον οἱ εἰς τιμὴν τῶν ἁγίων μαρτύρων καθιδρυμένοι (ἐφ' ᾧ συμπέπει καὶ ἡ ἔννοια τῆς ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίας αὐτῶν, καὶ τῆς ἐπὶ τῶν μαρτυρικῶν λειψάνων καθιερώσεως τῶν θείων θυσιαστηρίων), ἀλλὰ καὶ ἄλλοι παντοῦ· οἷον, εἰς τὸ μαρτύριον Πέτρου τοῦ Ἀποστόλου (Μ. Ἀθανάσιος), καὶ Θωμᾶ τοῦ Ἀποστόλου μαρτύριον (Σωκρ. Ἐκκλ. ἱστορ. δ. 18), καὶ μαρτύριον τῶν Ἀποστόλων ἐν Κωνσταντινουπόλει (Εὐσέβ.), καὶ μαρτύριον Ἡλιοῦ τοῦ προφήτου (Γρηγ. Ναζ.) καὶ ἄλλα παρὰ τῷ Μ. Βασιλείῳ πολλαχού· κτλ. Ἐνίοτε τὸ μαρτύριον τίθεται καὶ ἀντὶ τοῦ εὐκτηρίου οἴκου. «Τὰς Ἐκκλησίας καὶ τὰ ἅγια μαρτύρια» (Δ. Οἰκουμε. Συνιδ. Πράξ. α).

μενον, τοςάύταις ἐτῶν περιόδοις λαθεῖν, ἄχρις οὐ διὰ τῆς τοῦ κοινοῦ πάντων ἐχθροῦ ἀναιρέσεως ἐλευθερωθῆν, τοῖς ἑαυτοῦ θερά-
 πουσιν ἀναλάμπειν ἑμᾶλλε, πᾶσαν ἐκπληξιν ἀληθῶς ὑπερβαίνει. Εἰ
 γὰρ πάντες οἱ διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης εἶναι δοκοῦντες σοφοί, εἰς ἐν
 καὶ τὸ αὐτὸ συνελθόντες, ἄξιόν τι τοῦ πράγματος ἐβελήσουσιν
 εἰπεῖν, οὐδ' ἂν πρὸς τὸ βραχύτατον ἀμιλληθῆναι δυνήσονται» — καὶ
 παρακατιῶν «ὡς ἄρα πάντων μοι μᾶλλον μέλει, ὅπως τὸν ἱερὸν
 ἐκεῖνον τόπον, ὃν Θεοῦ προστάγματι, αἰσχίστης εἰδώλου προσ-
 θήκης, ὡς περ τινὸς ἐπικειμένου θάρους, ἐκούφισα, ἅγιον μὲν ἐξ
 ἀρχῆς Θεοῦ κρίσει γεγενημένον· ἀγιώτερον δ' ἀποφανθέντα,
 ἀφ' οὗ [τὴν] τοῦ Σωτηρίου πάθους πίστις εἰς φῶς προήγαγεν,
 οἰκοδομημάτων κάλλει κοσμήσωμεν». Καὶ ἐφεξῆς διατάσσει τὰ
 περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ θείου ναοῦ «Καὶ πρῶτον μὲν αὐτὸ τὸ
 σωτήριον ἄντρον ἐκόσμη, τὸ θεσπέσιον ἐκεῖνο Μνῆμα, ὥσαντι τοῦ
 παντὸς κεφαλὴν, ἐξαίρετοις κίοσι καὶ πλείεσσι κόσμῳ καταφαι-
 δρύνων. Ἔπειτα δὲ καὶ ναὸν κάλλιστον καὶ μέγιστον, τὸ τῆς Ἀνα-
 στάσεως μαρτύριον, καθίδρυσε. Καὶ δὴ κατ' αὐτὸ τὸ σωτήριον
 μαρτύριον, ἡ Νέα κατεσκευάζετο Ἱερουσαλὴμ, ἀντιπρόσωπος
 τῇ πάλαι βοωμένῃ, ἢ μετὰ τὴν κυριοκτόνον μαιφονίαν ἐρημίας
 ἐπ' ἔσχατα περικτραπέισα, δίκην ἔτισε δυσσεδῶν οἰκητόρων. Ταύ-
 την δὲ τὴν καινὴν καὶ νέαν Ἱερουσαλὴμ (τὸν ναὸν, ἐκ δὲ τούτου
 καὶ πᾶσαν τὴν Χριστοῦ πόλιν Ἱερουσαλὴμ καινὴν καὶ νέαν ὁ Σω-
 ζόμενος, καὶ ἄλλοι, καὶ ὁ θεῖος Δαμασκηνὸς ἀπεκάλεσαν· Αἰλίας
 δὲ λόγος οὐδεὶς) «τάχα που καὶ λόγοι προφητικοὶ θεσπίζοντες ἀνυ-
 μνοῦσι» (βλ. Εὐσεβ. βίβ. Κωνσ. Γ, λ-λδ, ὅπου καὶ τοῦ τε πανα-
 γίου Τάφου τὸν περιστύλιον κόσμον, καὶ ὅλου τοῦ ναοῦ τὴν κατα-
 σκευὴν διαγράφει).

§. κα. Ἐγένετο δὲ ταῦτα τὰ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μεγα-
 λουργήματα, παρούσης ἐν ἱεροσολύμοις Ἑλένης τῆς ἁγίας Αὐγού-
 στης, καὶ θεοφιλεστάτης αὐτοῦ μητρὸς, «ἥτις ἀποδιδοῦσα τῷ
 παμδασιλεῖ Θεῷ χαριστήρια, ἦλθε τὰς εὐχὰς αὐτῆς ἐκπληροῦσα,
 ἵνα τοῖς βήμασι τοῦ Σωτῆρος τὴν πρέπουσαν προσκύνῃσιν ἀπο-

νείμην. Τότε εὑρέθη καὶ τὸ τίμιον ξύλον τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ παρὰ τῷ Δεσποτικῷ κεχωσμένον μνήματι (α). Ἡ δ' αὐτὴ βασιλις καὶ ἐν τῷ Σηλαιῷ τῆς Βηθλεὲμ, καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἑλκιδῶν ἀνήγειρε ναοὺς περικλλεστάτους (Εὐσεβ. αὐτ. Γ. μβ, μγ). Ἐν δὲ τῷ Μαρτυρίῳ τῆς Ἀναστάσεως ἐστάθη πάντως καὶ ὁ θρόνος τοῦ πρώτου ἱεράρχου τῶν Ἱεροσολύμων Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοῦ, ὃν εἶδεν ὁ Εὐσέβιος καὶ μαρτυρεῖ πεφυλαγμένον ὑπὸ τῶν κατὰ διαδοχὴν περιεπόντων αὐτὸν ἀδελφῶν διὰ τὸ πρὸς τοὺς ἁγίους ἄνδρας σέβας (Ἐκκλ. Ἰς. Ζ, 19). Ἐντεῦθεν καὶ ὁ αἰδιμος Ἱεροσολύμων Δοσίθεος ὁρμηθεὶς, ἔγραψεν οὐκ ἀπιθάνως, ὅτι διέσφσαν αὐτὸν ἐκ τῆς ἐπὶ Τίτου καταστροφῆς τῶν Ἱεροσολύμων λαβόντες μεθ' ἑαυτῶν οἱ εἰς Πέλλαν προσφυγόντες χριστιανοὶ (β).

§. κβ. Μετὰ μίαν δεκαετηρίδα Σύνοδος ἀθροίζεται μεγίστη, κελεύσει τοῦ βασιλέως, ἐν Τύρῳ· κακείθεν ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἵνα τὰ ἐγκαίνια τοῦ μεγάλου Μαρτυρίου τῆς Ἀναστάσεως πανηγυρικῶς ἐπιτελέσῃ. Λεγέτω δ' αὐτὸς Εὐσέβιος, αὐτόπτης παρὼν, τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἱεροτελεστίας. «Ἄραντες οὖν οἱ πάντες, δημοσίοις δρόμοις ἤλαυνον ἐπὶ τὰ προκείμενα· ἐπληραῖτο δὲ τότε πᾶς ὁ τῆδε τόπος μεγίστης Θεοῦ χορείας, ἐπὶ ταύτῳ ἐν ταῖς Ἱεροσολύμοις συνηγμένων τῶν ἐξ ἀπάσης ἐπαρχίας διαφανῶν ἐπισκόπων. Μακεδόνες μὲν γὰρ τὸν τῆς παρ' αὐτοῖς μητροπόλεως παρέπεμπον. Παννόνιοί τε, καὶ Μυσοὶ τὰ παρ' αὐτοῖς ἀνθοῦντα κάλλη τῆς τοῦ Θεοῦ νεολαίας. Παρῇν δὲ καὶ Περσῶν ἐπισκόπων ἱερὸν χρῆμα, τὰ θεῖα λόγια ἐξησκηνῶς ἀνὴρ· Βιθυναὶ τε καὶ Θράκες τὸ πλήρωμα τῆς Συνόδου κατεχόσμου· οὐ μὴν

(α) Βλ. Κύριλ. Ἱεροσ. ἐπιστ. π. Κωνσταντ. §. 6: Θεοδώρ. Ἐκκλ. Ἰς. α. 17. Σωκρ. Α. ιζ: Σωζόμεν. Β. α.

(β) Δοσίθ. Δωδεκαβίβλ. σελ. 5. Καὶ ἄπορον, πῶς ὁ σοφώτατος Εὐγένιος, Εὐσεβίου μαρτυροῦντος, ὑπερορᾷ τὰ Δοσιθέου (Ἐκατηνταετ. σελ. 84). Ἐκ ταύτης τῆς παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ μνήμης τῆς Ἀδελφοῦ καθέδρας ὁρμηθέντες ἴσως καὶ οἱ Λυτικοί, ἐπλατοῦργησαν ἢν καὶ νῦν δεικνύουσιν ἐν τῷ κατὰ τὴν Ῥώμην ναῷ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου τὴν τοῦτου ξυλίνην καθέδραν, ἣν ποὺ ἐν θήκῃ ἀργυρᾷ ἀνατεθειμένην.

ἀπελιμπάνοντο οὔτε Κιλικίων οἱ διαφέροντες· καὶ Καππαδοκῶν οἱ πρῶτοι παιδεύσει λόγων, μέσοι τοῖς πᾶσι διέπρεπον. Συρία τε πᾶσα, καὶ Μεσοποταμία, Φοινίκη τε καὶ Ἀραβία σὺν αὐτῇ Παλαιστίνῃ, Αἴγυπτός τε καὶ Λιβύη, οἱ τε τὴν Θηβαίων οἰκοῦντες χώραν, πάντες ὁμοῦ ἐπλήρουν τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ χορείαν, οἷς ἀναρίθμητος ἐξ ἀπασῶν τῶν ἐπαρχιῶν ἐπηκολούθει λεώς. Παρὴν δὲ τούτοις ἅπανσι βασιλική τις ὑπηρεσία κτλ. (Βίω Κωνσ. Α. μγ. ἴδε καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἀλεξανδρεῖς ἐπιστολὴν ταύτης τῆς Συνόδου παρὰ τῷ Μ. Ἀθανασίῳ Ἀπολ. Β. Πρβλ. καὶ Σωκρ. Ἐκ. ις. Α, λγ). Ἐκτοτε διέμεινεν ἔθος παρὰ τοῖς Μακεδόσι, διὰ πολυλοῦ κεκρατηκός, ἵνα τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν ἀποστέλλωσι κατ' ἔτος εἰς Ἱερουσαλὴμ μετὰ δώρων, ὡς φησι Δοσίθεος (Δωδεκαβ. σελ. 177).

§. κγ. Ὁ δὲ Μ. Κωνσταντῖνος δι' ἐτέρου εὐσεβοῦς διατάγματος ἐκέλευσεν, ἵνα καὶ τῷ χωρίῳ τῷ περὶ τὴν δρῦν τὴν Μαμβρῇ (παρὰ τῇ Χεβρώνι) καθαιρεθῶσι μὲν τὰ κακὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν καθιδρυθέντα εἰδωλα, καὶ ὁ βωμὸς τῶν ἀκαθάρτων θυσιῶν, ἀνεγερθῇ δὲ ναὸς ἅγιος εἰς δόξαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἀξίως τῆς ἀρχαίας καὶ διηνεκοῦς τοῦ τόπου ἀγιότητος· ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Ἄξιον δέ τινα καὶ κατὰ λέξιν μνημονεῦσαι ἐκ τῆς βασιλικῆς ἐπιστολῆς, ἣν ὁ φιλόχριστος Αὐτοκράτωρ ἔγραψε πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων Μακάριον, καὶ πάντας τοὺς ἐν Παλαιστίνῃ ἐπισκόπους, «Οὐ γὰρ ἀγνοεῖτέ, φησιν, ἐκεῖ πρῶτον τὸν τῶν ὅλων Δεσπότην Θεὸν καὶ ὄνθαι τῷ Ἀβραάμ, καὶ διειλέχθαι. Ἐκεῖ οὖν πρῶτον ἡ τοῦ ἁγίου νόμου θρησκεία τὴν καταρχὴν εἴληφεν. Ἐκεῖ πρῶτον ὁ Σωτὴρ αὐτὸς μετὰ τῶν δύο ἀγγέλων τὴν ἐκυτοῦ ἐπιφάνειαν τῷ Ἀβραάμ ἐπεδαψιλεύσατο. Ἐκεῖ τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ἤρξατο φαίνεσθαι» κτλ. (παρ' Εὐσεβ. βίω Κωνσ. Γ. νβ).

§. κδ. Μετὰ περίπου 30 ἐνικυτοὺς (περὶ τὸ 355) ἱστορεῖται παρὰ Λατίνοις, ὅτι καὶ Εὐτροπία, ἡ χήρα Μαξιμίνου τοῦ Ἐρκουλίου, ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνήσους· λέγεται δὲ ὅτι καὶ αὐτὴ κατηδάφισε τὰ λείψανα τῆς εἰδωλολατρείας τὰ κατὰ τὴν

ἀγορὰν τῆς Τερεθίνθου, πλησίον τῆς Χεβρώνος (α). ἀλλ' εἰ μετὰ τὸ διάταγμα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἔμενον εἰσέτι κατ' ἐκείνον τὸν τόπον λείψανά τινα τῆς εἰδωλοθρησκείας (ἣ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ μετὰ ταῦτα ἀνενεώθησαν), ἄδελον.

§. κβ. Ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (τῷ 333) τίθεται καὶ ὁ ἀνώνυμος λατῖνος συγγραφεὺς τοῦ Ἱεροσολυμικοῦ Ὁδοιπορικοῦ, ἐν ᾧ ζωγραφεῖται ἡ Ἱερουσαλήμ. καὶ τὰ περὶξ μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ, καὶ ὅσον ἐπιτετμημένως, τοσοῦτον, ὥς ἐπὶ τὸ πλείστον, ἀκριβῶς (β).

§. κγ. Παραλείπομεν τὸν Νικομηθεῖας Εὐσέβιον (τῷ 330), ὅστις τῆς τῶν Ἱεροσολύμων θέας σκηψάμενος ἐπιθυμεῖν, μετὰ πλείστης ἐκείθεν (ἐκ Κωνσταντινουπόλεως) ἀπῆρε τιμῆς· συναπῆρε δὲ αὐτῷ καὶ Θεογόγιος ὁ Νικαίας, καὶ τοὺς ἱεροὺς κατέλαβον τόπους (Θεοδ. Ἐκκλ. Ἰς. Α. κ).

§. κδ. Ἄλλη Σύνοδος ἐν Ἱεροσολύμοις ἱστορεῖται συναχθεῖσα ἐπὶ Κωνσταντίου (τῷ 350), ἣτις ὥς ἐκ περιωπῆς ἱερωτάτης, συνίστησι τὸν Μ. Ἀθανάσιον, ἐκ τῆς ἐξορίας ἐπανόντα, «τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Αἰθιόπῃ··· καὶ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀδελφοῖς» (Μ. Ἀθαν. τόμ. α. σελ. 601).

§. κε. Ὁ Μέγας Βασίλειος (τῷ 358—360) ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ τοῦ Εὐδοκίου (διδασκάλου αὐτοῦ, Ἀθήνησι πιστεύσαντος εἰς Χριστὸν), καὶ πάντα τόπον ἱερὸν προσκυνήσαντες, ἐβαπτίσθησαν ἀμφότεροι ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Μαξίμου ἐν τῷ Ἰορδάνῃ (ἀγ. Ἀμφιλόχ. βίβ. Μ. Βασιλείου σελ. 172 ἐκδ. 1644). Ἀνέφλεγε δὲ τότε τῶν πιστῶν τὰς καρδίας (ὅσοι μεγάλοι τὴν

(α) «Ἀδριανὸς ἔλαβε τοὺς Ἰουδαίους αἰχμαλώτους, καὶ ἀπελθὼν εἰς τὴν λεγομένην Τερεθίνθον, πρέσπει πανήγυριν, καὶ πέπρακεν αὐτούς· — καὶ ἕως τοῦ νῦν ἡ πανήγυρις ἐκείνη λέγεται Ἀδριανὴ (ἄλλ. Ἀδριανίς)». Χρονικ. Πασχάλ. σελ. 474: ἐκδ. Βον. πρὸς Ἱερών. Comm. εἰς Ζαχαρ. ια.

(β) «Itinerarium a Burdigala Hierusalem usque, et ab Heraclea per Aulonem, et per urbem Romam Mediolanum usque» ἐξέδωκεν ὁ Wesseling μετὰ πολυμαθῶν σημειώσεων, καὶ μετὰ Κελθινικοῦ προλόγου ἐν Vetera Romanorum Itineraria etc. Amstelaedami, 1735.

ἡλικίαν ἐλάβανον τὸ ἅγιον βάπτισμα) καὶ ἡ κατὰ τοῦτο μίμησις τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ. Οὕτω καὶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος νυμφεύσας, καὶ ζητήσας τὴν σφραγίδα τοῦ θεοῦ Βαπτίσματος ἐν Νικομηδείᾳ, ἔλεγεν· «Ἐπὶ τῶν ρείθρων Ἰορδάνου ποταμοῦ τοῦτ' ἐνενοῦν ποιῆσαι, ἐφ' ὧν καὶ ὁ Σωτὴρ εἰς ἡμέτερον τύπον τοῦ λουτροῦ μετασχεῖν μνημονεύεται. Θεὸς δ' ἄρα τὸ συμφέρον εἰδὼς, ἐντεῦθεν ἤδη τούτων ἡμᾶς ἀξιοῖ» (Εὐσέβ. Βίω Κωνσ. Δ. ζβ). Οἱ δὲ τινες πάλιν κατὰ τόπους μὴ ἔχοντες εἰς Ἰορδάνην ἀπελθεῖν, ἐζήτουν ἱερουργὸν τοῦ βαπτίσματος ἀρχιερέα, καὶ Ἱεροσολμίτην (βλ. Γρηγορ. Ναζ. λόγ. εἰς τὸ βάπτισμ. σελ. 655), ἄτοπα πάντως φρονοῦντες, ἀλλ' ὅμως καὶ ἐκ τούτου φαίνεται τὸ πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα πάγκοινων σέβας τῶν τότε χριστιανῶν.

§. κθ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (τῷ 370), ὅτι μὲν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης διέτριψεν ἐπὶ χρόνον ἕνεκα σπουδῆς καὶ φιλομαθείας, αὐτὸς λέγει (Λόγ. κ. σελ. 325). Ὅτι δὲ καὶ εἰς τὴν γείτονα Ἱερουσαλὴμ ἀνέδραμε, τοὺς ἀγίους ἐπισκεψόμενος τόπους, ἱκανῶς μαρτυροῦσι τὰ τῆς Θεολόγου γλώττης ἐκείνης θαυμάσια ῥήματα «Τὴν Βηθλεὲμ τίμησον τὴν μικράν, ἥ σε πρὸς τὸν παρὰ δαίσειον ἐπανάγαγε· καὶ τὴν φάτνην προσκύνησον, δι' ἣν ἄλογος ὢν, ἐτράφη ὑπὸ τοῦ λόγου· γινώθι ὡς βοῦς τὸν κτησάμενον (Ἡσαΐας διακελεύεται σοι), καὶ ὡς ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ». (Λόγ. λη. σελ. 622).

§. λ. Ἡ ἁγία καὶ πνευματέμφορος Οἰκουμένη Β. Σύνοδος (τῷ 381) οὐκ *Αἰλίαν* (πολιτικῶς), ἀλλ' αὐτὸ τὸ θεόδοτον ὄνομα τὴν Ἱερουσαλὴμ ὀνομάζει καὶ ταύτης τὴν ἐκκλησίαν «*Μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν*» λαμπρῶς ἀνακηρύττει «*Τῆς δὲ (φῃσι) Μητρὸς ἀπασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις, τὸν αἰδεσιμώτατον καὶ θεοφιλέστατον Κύριλλον ἐπίσκοπον εἶναι γνωρίζομεν, κανονικῶς τε παρὰ τῶν τῆς ἐπαρχίας χειροτονηθέντα πάλαι, καὶ πλεῖστα πρὸς τοὺς Ἀρειανούς ἐν διαφόροις τόποις ἀθλήσαντα*» (Ἐπιστολ. Συνοδικ. πρὸς τὸν Ῥώμης Δάμασον παρὰ Θεοδωρήτῳ Ἐκκλ. Ἱστορ. Ε, θ). Ὑπῆρχε δὲ ὁ αἰσίδιμος Κύριλλος

ὑπὸ μὲν τοῦ καὶ πράγματι καὶ ὀνόματι Μακαρίου τοῦ Ἱεροσολύμων (τοῦ καὶ ἐπὶ τῆς Α. Οἰκουμενικῆς Συνόδου συνεδριάσαντος) διάκονος χειροτονηθείς, ὑπὸ δὲ τοῦ μετ' ἐκεῖνον Μαξίμου, πρεσβύτερος καὶ κατηχητής, καὶ αὐτοῦ τέλος τοῦ Μαξίμου διάδοχος εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων (τῷ 350), πολλά δὲ παθὼν καὶ φυγῶν ὑπὸ τῶν διωκόντων Ἀρειανῶν, τέλος ἐπανῆλθε, καὶ ὑπὸ τῆς Β. Οἰκουμενικῆς Συνόδου (ἐν ᾗ καὶ συνήδρευσεν) ἐπικυροῦται (ἡ δὲ μαρτυρία τῆς θείας ταύτης Συνόδου, ἵνα καὶ τοῦτο κατὰ πάροδον εἴπωμεν, προτιμότερα πάντως μυριάκις μυρίων Ἱερωνύμων, ὅστις Ἀρειανὸν ἀντικρυς ἔγραψε τὸν ἀγιώτατον Κύριλλον ἐν τῷ Χρονικῷ, ὃ παρηκολούθησαν καὶ ἄλλοι. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκτὸς τῆς προθέσεως). Ὁ δὲ μακάριος Κύριλλος ἐν ταῖς ἱεραῖς αὐτοῦ Κατηχήσεσιν (ἃς ἔτι νέος συνέγραψεν) οὐ μόνον τοὺς τόπους τοὺς ἁγίους ἀκριβῶς διαγράφει, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν τοὺς Κατηχουμένους διδάσκει, ἀποδείκνυσιν, ὡς οὐκ ὀλίγοι ἦσαν ἐξ αὐτῶν καὶ ἔξωθεν συνιόντες ἐπὶ τῷ προσκυνῆσαι τοὺς ἁγίους τόπους, καὶ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος ἐν Ἱεροσολύμοις ἀξιωθῆναι (βλ. Κατηχ., σελ. 275, ὅπου ἐξηγεῖ τὸ τοῦ Ἠσαίου. "Απορ κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου Σιών"). Ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου Κυρίλλου ἐφάνη καὶ ἐν Οὐρανοῖς ἡλίου λαμπρότερον τὸ σημεῖον τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ (ὡς αὐτὸς τοῦτο ἐναργῶς διαγράφει ἐν τῇ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνστάντιον ἐπιστολῇ). Τὰ δ' αὐτὰ καὶ Σωζόμενος ἱστορῶν, «Οὐ μετρίως, φησὶ, καὶ πᾶν τὸ καθ' ἡμᾶς οἰκούμενον ἢ περὶ τούτου (τοῦ θαύματος) ἀγγελία κατέπληξεν. — Ὡς γὰρ εἰώθει, ἐκ πάσης, ὡς εἰπεῖν, γῆς κατ' εὐχὴν καὶ ἱστορίαν τῶν τῆδε τόπων Ἱεροσολύμων» (ἴσ. γρ. ἐν Ἱεροσολύμοις) ἐνδημοῦντες, ὧν ἐγένοντο θεαταὶ τοῖς οἰκείοις ἐμήνυσαν» (Σωζομ. Ἐκκλ. Ἰς. Α. ε. ταῦτα καὶ Νικήφ. ὁ Κάλλιστος Ἐκκλ. Ἰς. θ. 32).

§. λα. Γρηγόριος ὁ θεσπέσιος τῆς Νύσσης ποιμὴν (τῷ 370) ἔγραψε μὲν τὰς δύο προεκτεθείσας ἐπιστολάς. Ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνήσων τὰ ἔχρη τῆς ὀντως ζωῆς, οὐ μόνον ὑπὸ τῆς Συνόδου ἀποσταλείς πρὸς ὁμόνοιαν τῶν

ἐκεῖ ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πολὺ πρότερον δι' εὐχῆς ἔχων ἀπελθεῖν καὶ προσκυνῆται τοῖς ἁγίοις τόπους (ὡς αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρεῖ), εἶδομεν ἐν τοῖς προηγηθεῖσι (σελ. 29).

§. λβ. Ἀμμώνιος ὁ ἱερός Ἀββαὶς καὶ ἀσκητής, ὁ Σιναΐτης, τὸ γένος Ἀλεξανδρεὺς, θαυμάσιος ἀνὴρ (ἐπὶ τοῦ Μ. Ἀθανασίου, καὶ Πέτρου Ἀλεξανδρείας τοῦ τὸν Μ. Ἀθανάσιον διαδεξαμένου τῷ 371). Οὗτος οὖν μετὰ μὲν τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἰς Ῥώμην συναπῆρε, καὶ πρὸς τ' ἄλλα μὲν τῆς πόλεως πάμπαν ἀπεριέργως ἔσχε· μόνα δὲ τὰ τρόπαια (τὰ μνημεῖα) τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (Πέτρου καὶ Παύλου) προσεκύνησε προσελθὼν (Σωκρ. Ἐκκλ. ἰς Δ. β, καὶ κγ). Μετὰ δὲ τὴν Ἀθανασίου τελευτὴν, καὶ τὴν Πέτρου διαδοχὴν, ἔγραψε ταῦτα ὁ Ἀμμώνιος. «Ἐγένετό μοι—λογισμὸς ἀποδημῆσαι εἰς τὰ μέρη τῆς Παλαιστίνης· πρῶτον μὲν, οὐχ ὑποφέρων ὀλέπειν τὰς θλίψεις καὶ τὸν καθ' ἡμέραν γινόμενον κίνδυνον τῶν πιστῶν, [τὸν] ὑπὸ τῶν παρανόμων τυράννων, [καὶ] τὸν ἁγιώτατον ἡμῶν ἐπίσκοπον Πέτρον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον κρυπτόμενον, καὶ φεύγοντα—ἅμα δὲ καὶ ἐπιθυμῶν θεάσασθαι τοὺς σεβασμίους τόπους, καὶ προσκυνῆσαι τὴν ἁγίαν Ταφὴν, καὶ τὴν ζωοποιὸν καὶ ἄχραντον Ἀνάστασιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοὺς λοιποὺς ἁγίους τόπους, ἐν οἷς περιάγων ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐπετέλει τὰ φρικτὰ αὐτοῦ μυστήρια» (α).

(α) Βλ. Ἀμμωνίου μοναχοῦ λόγος περὶ τῶν ἀναιρεθέντων ὑπὸ τῶν Εὐσεβίων ἐν τῷ Σινᾷ ὄρει, καὶ ἐν τῇ Ῥαίθου ἁγίῳ πατέρων (ἐν *Illustrium Christi Martyrum Lecti Triumphi etc.* ed. Combefisij. Paris. 1660 pag. 88), ὅπου ὁ Κομβεφίσιος ἐξέλαθε τὸν ἀνωτέρω Πέτρον Ἀλεξανδρ. τὸν ἱερομάρτυρα Πέτρον, τὸν ἐπὶ Δεκίῳ μαρτυρήσαντα τῷ 301 (Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστορ. Η. ιγ). Ὅθεν ὁ Λεμούνος (*Varia Sacr.* p. 443) νοθεύει τὸ ἀνωτέρω χωρίον, ὡς μίπω τότε (ἐπὶ τοῦ ἱερομάρτυρος Πέτρου) μήτε τοῦ ἁγίου Τάφου εὐρεμένου, μήτε τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ὠκοδομημένου. Ἀλλ' ἠπατήθη πάντως ὁ Λεμούνος ὑπὸ τῆς Κομβεφισίου χρονολογίας, ὅστις συνέχευε τὸν ἱερομάρτυρα πρὸς τὸν τοῦ Ἀθανασίου διάδοχον Πέτρον· δῆλον δὲ, ὅτι καὶ οὗτος εἰς Ῥώμην ἀπῆρε (Θεοδώρ. Ἐκκλ. ἱστορ. Δ. ιθ. πρβλ. καὶ ιζ, ιη). Τότε ὁ Ἀμμώνιος ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου εἰς Παλαιστίνην, καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ, κἀκεῖθεν εἰς τὸ Σίναϊον, καθ' ὃν χρόνον καὶ ἡ τῶν ἐν Σινᾷ καὶ ἐν Ῥαίθου ἁγίων Ἀββαδίων σφαγὴ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν καὶ Βλεμμύων

§. λγ. Συμεώνης ὁ παλαιός, καὶ βίου ἀσκήσει, καὶ θαύμασι περιώνυμος (περὶ τὸ 375), ὅπως ἐσέθετο τοὺς ἀγίους τόπους, αὐτὸς ἡμῖν ἐρεῖ· «Ἡμεῖς φησιν» (αὐτὸς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀκόλουθοι) «τὸν ἀσκητικὸν μετιόντες θίον, καὶ τῆς ἡσυχίας ἐρῶντες, ἀλώμεθα κατὰ τὴν δε τὴν ἔρημον, ἐν τῷ Σινᾷ ὅρει τὸν τῶν ἀπάντων ἐπιθυμοῦντες προσκυνῆσαι Θεόν, ἐν ᾧ Μωσῇ τῷ θεράποντι τὴν οἰκεῖν ἐπιφάνειαν ποιησάμενος, ἔδωκε τῆς νομοθεσίας τὰς πλάκας· οὐχ ὅτι τὸ θεῖον περιγεγράφθαι νομίζομεν· (ἀκούομεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος «ὅτι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ λέγει Κύριος», καὶ ὅτι «κατέχει τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῇ ὡς ἀκρίδας»)· ἀλλ' ἐπειδὴ τις θερμῶς ἐρῶσιν οὐ μόνον οἱ ἐρώμενοι τριπτόητοι, ἀλλὰ καὶ οἱ τόποι ἐράσμιοι, οἱ τὴν τούτων παρουσίαν καὶ ὁμιλίαν δεξάμενοι» κτλ. (Θεοδώρ. Φιλοθ. ἱστορ. 5).

§. λδ. ὡς ὁμόφρονα καὶ ἰσοκλεῆ καὶ σχεδόν τι σύγχρονον τῷ παλαιῷ Συμεῶνι παραβάλλομεν καὶ Πέτρον τὸν ἐκ τῆς (ἐν Ἀσίᾳ) Γαλατίας· «Ὅστις 99 ἔτη τὰ πάντα βιούς, ἐπτὰ μόνον, ὡς φασί, συνέζησε μετὰ τῶν γονέων, τὰ δὲ λοιπὰ 92 ἐν ταῖς τῆς μοναστικῆς φιλοσοφίας διετέλεσεν ἄθλοις. Ἦθλησε δὲ τὸν πρῶτον χρόνον ἐν Γαλατίᾳ. Ἐκείθεν ἱστορίας ἔνεκα τὴν Παλαιστίνην κατέλαθεν, ἵνα τοὺς τὰ σωτήρια πάθη δεξαμένους θεασάμενος τόπους, ἐν αὐτοῖς τὸν σεσφικῶτα προσκυνήσῃ Θεόν, οὐχ ὡς τόπῳ περιγραφόμενον· ἠπίστατο γὰρ αὐτοῦ τὸ τῆς φύσεως ἀπερίγραφον· ἀλλ' ἵνα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστιάσῃ τῇ θεωρίᾳ τῶν ποθομένων, καὶ μὴ μόνον τὸ τῆς ψυχῆς ὀπτικόν, δίχα τῆς ὀψεως, τῆς πνευματικῆς διὰ τῆς πίστεως ἀπολαύη τρυφῆς. Πεφύκασι γάρ πως οἱ φιλοστόργως περὶ τινὰ διακαίμενοι οὐ τὴν ἀπὸ τῆς θεᾶς αὐ-

κατεπράχθη (Σωκρ. Ἐκκλ. Ἰς. Δ. 36· Σωζόμ. 5, 38). Ὁ δὲ μακάριος Ἀμμώνιος διασφθεῖς, ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, ὅπου καὶ συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς τῶν Ἀββᾶδων ἀναιρέσεως Αἰγυπτιαστί. Ἐξελλήνισε δὲ αὐτὴν Ἰωάννης (βλ. Ἀμμώνιον ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 132. καὶ Cave Scrip. Eccles. Hist. p. 47), ἣν ὁ Combefis. ἐξέδωκε κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν «Λόγος περὶ τῶν ἀναιρεθέντων» κτλ.

τοῦ μόνης θυμηδίαν καρποῦσθαι, ἀλλὰ καὶ οἰκίαν, καὶ ἐσθήματα, καὶ ὑποδήματα μετὰ πάσης θεωρεῖν εὐφροσύνης. Τοῦτον ἔχουσα τὸν ἔρωτα περὶ τὸν νυμφίον ἢ ἐν ταῖς Ἀσμασι τῶν Ἀσμάτων φερομένη νύμφη, βοᾷ λέγουσα· «ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ὁ ἀδελφιδοῦς μου ἀναμέσιν τῶν υἱῶν ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα καὶ ἐκάθησα, καρπὸς αὐτοῦ γλυκὺς ἐν λάρυγγί μου». Οὐδὲν οὖν ἀπεικὸς οὐδὲ ὁ θεῖος οὗτος πεποίηκεν ἄνθρωπος, τὸν αὐτὸν περὶ τὸν νυμφίον διζήμενος ἔρωτα· ποθήσας δὲ καθάπερ τινα τοῦ νυμφίου θεωρῆσαι σκιάν, τοὺς ἅπασιν ἀνθρώποις τὰς σωτηρίους πηγὰς ἀναβλύζοντας ἐπεζήτησε τόπους». Ταῦτα κατὰ λέξιν ὁ ἱερὸς Θεοδώρητος (Φιλοθ. Ἰστορ. θ).

§. λε. Ἰλαρίων ὁ Μέγας καὶ τὸ ἐπώνυμον καὶ τὸ πρᾶγμα (τῷ 365) Παλαιστινὸς τὴν πατρίδα (ἐκ τῆς πρὸς τῇ Γάζῃ κώμης Θαβαθαῶς), καὶ ἐν Παλαιστίνῃ καταβίωσας, οὗ τὸν βίον ἔγραψεν ὁ μακάριος Ἐπιφάνιος (μηκέτι σφζόμενον), καὶ ὁ ἱερώνυμος (τ. α. σελ. 317, κτλ.), καὶ οὗτος ὁ ἱερὸς πατὴρ ἀπῆλθε προσκυνήσων εἰς Ἱερουσαλήμ, «ὅπου καὶ μίαν (φησὶν ὁ ἱερώνυμος) ἡμέραν διέμεινεν· ἵνα μήτε τῶν ἁγίων δόξη παραμελῶν, μήτε πάλιν τόπῳ περικλειῶν τὸν Θεόν» (ἐπιστ. ιγ).

§. λς. Ἐπιφάνιος ὁ ἁγιώτατος, ἐξ Ἰουδαίων, καὶ Παλαιστινὸς, ὁ Κύπρου καὶ τῆς Ἐκκλησίας φωστὴρ (τῷ 368) ἀπῆλθεν ἔτι μοναχὸς εἰς Ἱερουσαλήμ προσκυνήσων τοὺς ἁγίους τόπους· «Ἐπορεύθημεν» (γράφει ὁ μαθητὴς αὐτοῦ καὶ ἀκόλουθος Ἰωάννης, ἐν βίῳ αὐτοῦ §. κς) «Ἐπορεύθημεν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ προσεκυνήσαμεν τὴν ζωὴν ἡμῶν, τὸν τίμιον σταυρὸν τοῦ Δεσπότου. Ἐποιήσαμεν δὲ ἐν τῇ πόλει, διερχόμενοι τοὺς τόπους, καὶ εὐχόμενοι, ις ἡμέρας» (βλ. Ἐπιφαν. τόμ. β. σελ. 340). Καὶ ἀρχιερατεύων δὲ ἤδη πάλιν ἀπῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ, ὅπου καὶ ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀναστάσεως (καὶ τοι τοῦ τότε Ἱεροσολύμων Ἰωάννου μὴ πάνυ φιλικῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένου· «Οὐχί (γράφει πρὸς Παμμάρχιον ὁ μακάριος ἱερώνυμος, πρὸς αὐτὸν ἀποτεινόμενος τὸν Ἰωάννην), «Οὐχί πρὸ τοῦ Μνήματος τοῦ Κυρίου

διελέγετο; — Οὐχί, πρὸς τὸν Σταυρὸν (τὸν Γολγοθᾶν) ἐκ τῆς Ἀναστάσεως ἐπειγομένων ὑμῶν, πάσης ἡλικίας καὶ φύλου πληθὺς συνέρρεε πρὸς αὐτὸν, πρὸσφέρουσα τὰ παιδιὰ (πρὸς εὐλογίαν), καταφιλοῦσα τοὺς πόδας, τίλλουσα τὰ κράσπεδα;» κτλ. (Ἐπιστ. ζά. τ. α. σελ. 664).

§. λζ. Εὐάγριος (τῷ 380) ὁ θυρυάσιος καὶ περίφημος (καὶ τέλος, κατὰ δυστυχίαν, Ωριγενιστῆς ἐξελεγχθείς), ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ οὗτος· ἔνθα καὶ ἐξενίσθη παρὰ τῇ οὐσίᾳ Μελάνῃ (βλ. Παλλάδ. Λαυσάκ. κεφ. πη· τὰς δὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἱστορικοῖς ὀλίγας διαφωνίας περὶ τινὰ τῶν κατ' αὐτὸν, ἐμνημονεύσμεν ἐν τῷ περὶ τῶν Ο. Ἑρμηνευτ. Τόμ. Δ. σελ. 572, 623).

§. λη. Ἰερώνυμος, ὁ σοφώτατος Δαλμάτης Πατὴρ, καὶ φωστὴρ τῆς Ἐκκλησίας (ἐν οἷς ἀμωμήτως ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἠγωνίσαστο καὶ συνέγραψεν), ἦλθε μὲν ἐκ Ρώμης εἰς προσκύνησιν τῆς ἀγίας γῆς, καὶ ἐμόνασεν ἐν Βηθλεὲμ περὶ τὸ 379· πολλαχοῦ δὲ τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων διαγράφει τοὺς ἀγίους τόπους· ἐμνημονεύσαμεν δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν παροδικῶς δύο τῶν αὐτοῦ ἐπιστολῶν (σελ. 29)· ἀλλὰ καὶ ἤδη προστιθέμεθα μακροτέρας τινὰς περικοπὰς τοῦ Πατρός· Ἐν μὲν οὖν τῇ πρὸς τὸν Ρωμαῖον Δεδέριον ἐπιστολῇ (τόμ. α. σελ. 1305) προσκαλὼν αὐτὸν μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Σερενίλλης εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ἡγιασμένων χωρίων τῆς θείας ἐπιφανείας, μετ' ἄλλα ἐπιφέρει καὶ τὰ ἐξῆς· «Καὶ τοίνυν προτρέπω ὑμᾶς, καὶ παρακαλῶ δι' ἀγάπην τοῦ Κυρίου, παράσχετε ἡμῖν τὰς ὑμετέρας ὄψεις ἰδεῖν, καὶ, χάριν τῶν ἀγίων τόπων, πλουτίσατε ἡμᾶς τῷ τοσούτῳ δωρήματι. Κἂν ὑμῖν ἀπαρέσῃ τὰ τῆς ἡμετέρας διαμονῆς, πάντως τὸ προσκυνῆσαι εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες Κυρίου, μέρος πίστεώς ἐστι, καὶ θεάσασθαι οἷον ἔτι νεαρά τὰ ἵχνη τῆς γεννήσεως, καὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ» κτλ. Τὴν δὲ περὶδοξον Ρωμαίαν πατρικίαν Μάρκελλαν προσκαλούμενος εἰς τὸν ἀγρὸν τῆς Βηθλεὲμ (σελ. 161), καὶ τοῦτον εὐφραδέστατα διαζωγραφῶν, ἐπάγει· «Ἄλλ' ἵνα εἰς τὴν ἔπαυλιν (τὴν Βηθλεὲμ), καὶ τὸ κατάλυμα τῆς Μαρίας

ἐπανεέλθωμεν, ποίῳ λόγῳ, ποίᾳ δὲ φωνῇ διηγήσομαί σοι τὸ Σπήλαιον τοῦ Σωτῆρος; Κἀκείνην δὲ τὴν φάτιν, ἐν ᾗ βρέφος ἐκλαυθμύρισε, σιγῇ μᾶλλον, ἢ φράσει ταπεινῇ τιμητέον. Ποῦ γὰρ ἐκεῖ πλατεῖται στοαί; ποῦ κεχρυσωμένα φατνώματα; ποῦ, δίκην ἀνακτόρων, ἰδιωτικῶς κατεσκευασμένα βασιλικαῖ» (εὐρύχωροι οἰκοδομαί, πλατυτάτους ἔχουσαι περιπάτους), «ἵνα τὸ εὐτελὲς σωμάτιον τοῦ ἀνθρώπου πολυτιμότερον ἐμπεριπατῇ; τί δ' οὐχὶ καί, ὡς ἂν εἴπερ ἡδύνατο εἶναι ἄλλο τι τοῦ κόσμου περικαλλέστερον, οἱ δὲ τὰς ὀροφὰς αὐτῶν εἰσορᾶν ἐθέλουσι μᾶλλον, — ἢ τὸν οὐρανόν; Ἰδοὺ ἡ Βηθλεέμ· ἐν ταύτῃ τῇ μικρᾷ τῆς γῆς ὁπῇ ὁ δημιουργὸς τῶν οὐρανῶν ἐγεννήθη· ἐνταῦθα ἐσπαργανώθη· ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν ποιμένων ὠράθη· ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ ἀστέρος ἐδείχθη· ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν Μάγων προσεκυνήθη. Τοῦτον δὲ τὸν τόπον οἱμαί γε ἀγιώτερον εἶναι παρὰ τὸν Ταρπήιον λόφον, ὃς οὐρανόθεν πολλάκις κεραυνωθείς, ἀπέδειξεν, ὅτι τῷ Θεῷ ἀπαρέσκει. Καὶ ἔστι μὲν αὐτόθι (ἐν Ῥώμῃ) Ἐκκλησία ἀγία. Ἔστι τρόπαια (μνημεῖα) τῶν Ἀποστόλων (Πέτρου καὶ Παύλου) καὶ τῶν μαρτύρων. Ἔστι τῶν Ἀποστόλων ἡ κηρυχθεῖσα πίστις» — (καὶ τὰ λοιπὰ τῆς χαριεστάτης ἐπιστολῆς). Ἐν δὲ τῇ πρὸς τὴν αὐτὴν Μάρκελλαν, ὡς ἐκ τῆς Παύλας καὶ Εὐστοχίας, ἐπιστολῇ, μετ' ἄλλας πολλὰς διὰ πολλῶν γραφικῶν ῥημάτων καὶ παραδειγματῶν κατασκευαζομένης εὐφημίας τῆς ἱερουσαλήμ (πρὸς ἣν ἐλθεῖν τὴν Μάρκελλαν προτρέπουσιν), ἐπιφέρονται καὶ τὰ ἐξῆς. «Ὅσους ἡ πόλις αὕτη προφῆτας, ὅσους ἐβλάστησεν ἄνδρας ἀγίους, μακρόν ἐστιν ἀριθμεῖν. Ὅλον τὸ μυστήριον ἡμῶν (τῶν χριστιανῶν) ἐν ταύτῃ τῇ ἐπαρχίᾳ καὶ τῇ πόλει ὑπάρχει ἰθαγενές. Ἐν τοῖς τρισὶν αὐτῆς ὀνόμασι τὴν τῆς Τριάδος ὑποδείκνυσι πίστιν. *Ἰαβοῦς, Σαλήμ, καὶ Ἱερουσαλήμ* ἀποκαλεῖται». (καὶ μετὰ πολλὰ) «Σεβόμεθα πανταχοῦ τῶν μαρτύρων τοὺς τάφους, καὶ τὴν ἀγίαν αὐτῶν κόνιν, ὅσας ἐνεσσι, προσάπτομεν τοῖς ὄμμασιν ἡμῶν, καὶ τῷ στόματι προσφύομεν· τὸ δὲ μνημεῖον, ἐν ᾧ ἐτέθη ὁ Κύριος ἡμῶν, ἀμελητέον τινὲς ἐνόμισαν! — Μακρόν ἐστι καθ' ἕκαστον αἰῶνα διατρέχειν, ἀπὸ τῆς

Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου μέχρι τῆς παρούσης ἡμέρας, καὶ διηγέσθαι, τίνες μὲν τῶν ἐπισκόπων, τίνες δὲ τῶν μαρτύρων, τίνες δὲ τῶν περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν ἐλλογιμῶν ἀνδρῶν ἦλθον εἰς Ἱεροσόλυμα, νομίζοντες ἔλασσαν μὲν εὐλαθείας θρησκευτικῆς, ἔλασσαν δὲ γνώσεως ἔξειν, μὴδὲ τὴν ἐσχάτην (τὸ δὴ λεγόμενον) χεῖρα ταῖς ἐκυτῶν ἀρεταῖς ἐπιθήσειν, εἰμὴ προσκυνήσουσιν ἐν ἐκεῖνοις τοῖς τόποις, ἐν οἷς τὸ Εὐαγγέλιον ἐξέλαμψεν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. Καὶ εἴπερ ἐνδοξός τις ῥήτωρ (ὁ Κικέρων) αἰσχετέον οὐκ οἶδ' ὄντινα εἶναι νομίζει, ὅτι τὰ γράμματα τὰ ἑλληνικὰ μεμάθηκεν οὐκ Ἀθήνησιν, ἀλλ' ἐν Αἰλυθαίῳ (ἀκρωτηρίῳ τῆς Σικελίας), αὐτὰ δὲ πάλιν γράμματα τῶν Ῥωμαίων, οὐκ ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' ἐνδον τῆς Σικελίας, — πῶς ἡμεῖς νομίσομεν, ὅτι τις ἐκτὸς τῶν ἡμετέρων Ἀθηνῶν » (τῶν Ἱεροσολύμων) αἰεὶ τὸ τῶν σπουδασμάτων ἄκρον ἀέτωμα δύναται ἀφικέσθαι; Καὶ οὐ λέγομεν τοῦτο, ὡς ἀρνούμεναι, ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ἡμῶν ἐστὶ, καὶ ὅτι ἅγιοι ἄνδρες οὐκ εἰσὶ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις· ἀλλ' ἵνα τοῦτο μάλιστα βεβαιώσωμεν, ὅτι καὶ οἱ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης (ἐν ἀγιότητι) πρωτεύοντες ἐνταῦθα συνήχθησαν. Καὶ πάρεσιν ὄντως οἷον ἄνθος τι, καὶ λίθος πολυτιμώτατος μετὰ τῶν κοσμημάτων τῆς Ἐκκλησίας, ὁ τῶν Μοναχῶν καὶ τῶν Παρθένων χορός. Ὁ πρῶτος ἐν Γαλλίᾳ, ἐνθάδ' ἐπείγεται παραγενέσθαι καὶ ὁ τῆς ἡμετέρας ἡπείρου κεχωρισμένος Βρετανός, ἐπειδὴν εἰς τὴν εὐσέβειαν προκόψῃ, καταλιπὼν τὸν δυτικώτερον τόπον, ζητεῖ τὸν ἐκ φήμης μόνον καὶ ἐκ τῆς τῶν Γραφῶν ἀναγνώσεως ἐγνωσμένον. Τί δὲ χρὴ μνημονεῦσαι τοὺς Ἀρμενίους; τί τοὺς Πέρσας; τί τοὺς Αἰθιοπῶν λαούς; Τί δὲ καὶ αὐτὴν τὴν μοναχῶν φωρῳτάτην Αἴγυπτον, Πόντον τε καὶ Καππαδοκίαν, Κοίλην Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν, καὶ τὰ τῆς Ἀνατολῆς παραδείγματα; Ταῦτα γὰρ, κατ' ἐκείνο τὸ λόγιον τοῦ Σωτῆρος, « Ὅπου τὸ πτῶμα ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί », συντρέχουσιν εἰς τούτους τοὺς τόπους, καὶ ποικίλων ἡμῖν ἀρετῶν ἐπιδείκνυνται δείγματα. Καὶ διάφωνος μὲν ἡ φωνή, μία δὲ ἡ θρησκεία. Τοσοῦτοι δὲ σχεδὸν

οἱ τῶν ψαλλόντων χοροί, ὅσαι καὶ αἱ τῶν ἐθνῶν διαφοραί.— Ἀρά γε ἔσται ποθ' ὁ χρόνος ἐκεῖνος, καθ' ὃν ἡμῖν ἐξέσται » (συνάμα μετὰ τῆς Μαρκέλλης ἐλθούσης) « συνέρχεσθαι μὲν εἰς τὸ (ἐν Βηθλεὲμ) Σπήλιον τοῦ Σωτῆρος, συνδαικρύνειν δὲ παρὰ τὸν Τάφον τοῦ Κυρίου; λείχειν δὲ τῇ γλώττῃ (καταφιλεῖν) τὸ ξύλον τοῦ Σταυροῦ; καὶ τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν μετὰ τοῦ ἀναληφθέντος Κυρίου συνανηψοῦσθαι εὐχῇ καὶ ψυχῇ; Καὶ τὸν Λάζαρον δὲ ἐξιόντα τοῦ τάφου δεδεμένον χειρίαις ὀψόμεθα. Καὶ τὰ Ἰορδάνεια ῥεῖθρα, διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Κυρίου ῥέοντα καθαρώτερα — Πορευσόμεθα καὶ εἰς Ναζαρέτ, θεασόμεναι τὸ τῆς *Falilalaic ānθος* (ὡς ἐρμηνεύεται τ' ὄνομα)· καὶ πρὸς τὸ Θαβώριον ἐπειξόμεθα, καὶ τὰς σκηὰς θεωρήσομεν τοῦ Σωτῆρος, οὐχ ὡς ὁ Πέτρος πρόφῃν ἠθελε, μετὰ Μωσέως καὶ Ἡλίας (σκηνοῦντος), ἀλλὰ μετὰ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ τοὺς ἄλλους ὀψόμεθα τόπους, ἐν οἷς ἐστήκασιν ἐκκλησίαι, οἷον σημαῖαι τῶν νικῶν τοῦ Κυρίου » (Τόμ. α. σελ. 150—157). Αὐτὸς δὲ ὁ μακάριος ἱερώνυμος καὶ ἐν τῷ πρὸς Εὐστοχίον ἐπιταφίῳ Παύλας, τῆς αὐτοῦ τοῦ Εὐστοχίου μητρὸς (Ῥωμαίας πατρικίας, τὸ γένος ἐλκούσης ἐκ τῆς ἀρχαίας οἰκίας τῶν Κορνηλίων καὶ Γράκχων, ἥτις ἦλθε καὶ ἐμόνασεν ἐν Βηθλεὲμ) θαυμασίως διαγράφει τοὺς διαφόρους τῆς Ἰουδαίας σταθμούς, οὓς διῆλθεν ἡ μακαρία Παύλα, προσκυνοῦσα τοὺς ἁγίους τόπους· καὶ ὅπως τέλος, ἅμα τῷ ἐλθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα, « προσπεσοῦσα πρὸ τοῦ Σταυροῦ (ἐν τῷ Γολγοθᾶ), ὥσανει κρεμáμενον ἐπὶ θεωμένη τὸν Κύριον, προσεκύνει· εἰσελθοῦσα δὲ καὶ εἰς τὸν πανάγιον Τάφον, κατησπάζετο μὲν τὸν λίθον τῆς Ἀναστάσεως, ὃν ὁ Ἄγγελος ἀπεκύλισεν ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου (α). Αὐτὸν δὲ τὸν τόπον τοῦ θαυδρικοῦ σώματος, ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος, ὡς ὑδάτων διψῶσα πολυποθήτων, στόματι πιστῷ κατέφιλει. Κάκειθεν ἀνέβη εἰς τὴν Σιών, ὅπου ἐδείκνυτο

(α) Τοῦτον καὶ Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων διαγράφει (Κατ. χ. ιδ. §. 19), ὡς καὶ ἐπ' αὐτοῦ « παρὰ τῷ μνημείῳ κείμενον ». Σφῆται δὲ ἤδη καὶ καθ' ἡμᾶς μέγα τοῦ λίθου τούτου τεμάχιον, ἐν τῷ τοῦ θείου Μνήματος κοινῷ κλίφ.

ὁ στύλος, ὁ τὴν στολὴν ἤδη τῆς Ἐκκλησίας ἀνέχων, βεβαμμένος τῷ τοῦ Κυρίου αἵματι, πρὸς ᾧ πρατθεῖς ἐμαστιγώθη (α). Ἐδείκνυτο δὲ καὶ ὁ τόπος, ὅπου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατῆλθεν ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ μαθητάς, συνηγμένους ὡς ἑκατὸν εἴκοσι· (ταύτην ὁ Κύριλλος διαγράφει ῥητῶς, «τὴν ἀνωτέραν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων» βλ. ὅπισθ. σελ. 56). Καὶ καθεξῆς δὲ πλὴν Βηθλεὲμ καὶ πάντα τὰ λοιπὰ πολύσεπτα χωρία τῆς ἁγίας γῆς, ἅπερ ἡ θεοφιλὴς ἐπεσκέψατο Παῦλα μετ' εὐλαθείας, οὕτως ἀκριβῶς ὁ Ἱερώνυμος διαγράφει, οἷα καὶ καθ' ἡμᾶς ὁρῶνται, καὶ δεικνύονται διὰ τοσούτων αἰώνων βεβαίως ἐπεγνωτμένα. Ἐν δὲ τῇ 35 ἐπιστολῇ πρὸς Ἐξουπεράντιον (τόμ. α. σελ. 270), παροτρύνων τοῦτον ἀπαρνήσασθαι τὴν στρατείαν καὶ τὸν κόσμον, προσκαλεῖ σὺν αὐτῷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κυντιλιανὸν ἀναχωρῆσαι (εἰς Βηθλεὲμ). Καὶ ἐν ἐπιστολῇ 46 (τόμ. α. σελ. 285) προτρέπει τὸν Ρούστικον, ἔλθειν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους, ὅπου πρότερον ἔλθοῦσα καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ, κατέμεινε μονάσασα. Συνῆν ἐν Βηθλεὲμ τῷ Ἱερωνύμῳ καὶ Εὐσέβιος, πρεσβύτερος σοφός, ἐκ Κρεμῶνης τῆς Ἰταλίας. Καὶ Σωφρόνιος ὁ Γραικός, θς ἔγραψε καὶ ἐγκώμιον εἰς τὴν Βηθλεὲμ (Ἱερών. ἐν Καταλ. Ἐκκλ. Συγγρ. κεφ. 144).

§. λθ. Πρὸς δὲ τῇ μακαρίᾳ Παύλῃ καὶ τῇ ταύτης θυγατρὶ, τῷ Εὐστοχίῳ (οὐδετέρως, κατὰ τὸν ἐλληνικὸν ὑποκοριστικὸν ἐν τοῖς τοιούτοις τύπον) προσθετέον καὶ τὴν προῤῥηθεῖσαν εὐγενῇ Ῥωμαίαν Μάρκελλαν, καὶ τὰς δύο ὁσίας Μελάνας, καὶ ταύτας ἐνδοξοῦς Ῥωμαίας, ἐν Βηθλεὲμ τὸν ἔνθεον βίον διανυσάσας (Ἱερών. ἐπιστολ. κβ, καὶ Παλλάδιος Λαυσαϊκ. κεφ. ριη. σελ. 596, 600).

§. μ. Θεοδόσιος ὁ αὐτοκράτωρ (τῷ 386) ἀπεθύμησε καταλαβεῖν τὰ Ἱεροσόλυμα· καὶ περιβαλόμενος σχῆμα ἰδιωτικόν, ἦλθεν ἐν τῇ πύλῃ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας (ἴσ. γρ. Ἀναστάσεως) καὶ κρούσαντος, ἤνοιξέ τις [τῶν] ὑπηρετῶν. Πίντων δὲ τῶν λύχνων σβεσθέντων, ἐν τῷ εἰσελθεῖν τὸν βασιλέα αἰφνίδιον πάλιν ἀνήφθη-

(α) Τούτου μέρος σφύζεται ἐν τῷ Πατριαρχικῷ ναῷ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.

σαν, ὡς ἐν πανηγύρει· ὁ δὲ θυρωρὸς ἐκπλαγείς, ἀπήγαγεν αὐτὸν πρὸς Ἰωάννην τὸν ἀρχιερέα· ὁ δὲ δι' εὐχῆς ἐπέγνω αὐτὸν, καὶ ἐμακάρισεν, ὅτι βασιλεὺς ὢν, ἐν τοιούτῳ σχήματι παρεγένετο προσκυνῆσαι τοὺς ἁγίους τόπους» (ταῦτα ὁ Κεδρην. Συνόψ. Ἰσorp. τόμ. α. σελ. 523. ἐκδ. Παρισ. 1647).

§. μα. Συμεὼν καὶ Θεόδωρος, ὁσιώτατοι ἀδελφοὶ Θεσσαλονικεῖς, οἱ τὴν Ἱερὰν Μονὴν τοῦ κατὰ τὴν Πελοπόννησον Μεγάλου Σπηλαίου καθιδρύσαντες (348—390) ἀπῆλθον εἰς προσκύνησιν τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ (βλ. Κτιτορικ. τοῦ Μεγάλ. Σπηλαίου σελ. 41).

§. μβ. Πελαγία ἡ ὁσία ἐξ Ἀντιοχείας (περὶ τῷ 350—385) ἔτι μὲν ἐθνικῇ, θεατρικῇ τε ἦν καὶ πόρνη δημοσία, βαπτισθεῖσα δὲ, τὸν κόσμον κατέλιπε, καὶ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀναβάσα, προσεκύνησε τὰ σωτήρια σεβάσματα, καὶ ἐμόνασεν ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἑλαιῶν, ἔνθα καὶ τὸν βίον ὁσίως ἐτελεύτησε. Ταύτην καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος προβάλλεται μετanoiας ὑπόδειγμα, λέγων· «Οὐκ ἠκούσατε, πῶς ἐκείνη ἡ πόρνη, ἡ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ λέγῳ πόλει» (ἡ Πελαγία) πάντας ἀπέκρυψεν ἐν εὐλαθείᾳ; — Βουληθεῖσα γὰρ καὶ μεταβληθεῖσα, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἐπισπασαμένη, — πρὸς οὐρανὸν ἀνέδραμεν» (Λόγ. περὶ τοῦ μὴ προσηλωσθαι, κτλ.). Ταύτης τῆς ὁσίας Πελαγίας καὶ ἡ σορὸς ἔκειτο ἔγγιστα τοῦ ἐν τῷ ὄρει τοῦ Ἑλαιῶνος ναοῦ, ὡς ἱστορεῖ Περδίκας ὁ Ἐφέσιος (Ἐκφρ. π. τ. ἐν Ἱεροσολύμοις κτλ.) λέγων· «Ἐγγιστα τούτου καὶ σορὸς ὁσίας Πελαγίας —. Καὶ γὰρ περὶ τὰ πλάγια τοῦ τείχους ἱσταμένη. Διὰ μαρμάρων, ὡς πολλὰ, τῆς γῆς ἀνεστηκυῖα» κτλ. (ἐν Ἀλλατ. Συμμίχτοις. σελ. 72. βλ. καὶ Δανιὴλ Ἐφέσου, *Διήγησιν* κτλ.).

§. μγ. Ὁ θεὸς Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (τῷ 380—404), ὅτι μὲν ἀπῆλθε καὶ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐξ Ἀντιοχείας, ἐν τῇ κατ' αὐτὸν βιογραφίᾳ οὐκ ἱσθόρηται· φαίνεται δὲ τὸ πρᾶγμα οὐκ ἀπίθανον· καὶ μάλιστα ἐκ τῆς εὐροίας τῶν λόγων, δι' ὧν, πολλαχοῦ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἐκφράζει τὰ μεγαλεῖα τῆς Ἱερουσαλὴμ Οἴου, ἐξηγῶν τὸν μὲν Ψαλμ. (στίχ. 2), «Ἀγλάισμά, φησιν, αὐτὴν (τὴν ἀρχαίαν Ἱερουσαλὴμ) πάσης τῆς οἰκουμένης καὶ εὐφροσύνην ἐποίησεν· ἐκεί-

θεν γάρ ἡ πηγὴ τῆς εὐσεβείας, καὶ τῆς θεογνωσίας αἰρῖσαι καὶ ἀρχαί. Τοιαύτην τοίνυν οὖσαν αὐτὴν ἐρρίξωσε, καὶ καλῶς ἐπηξεν ἐπὶ κόσμῳ τῆς οἰκουμένης, ἐπὶ ἀγλαΐσματι καὶ χαρᾷ πάσης τῆς γῆς. — Εἰ δὲ βούλει αὐτὸ καὶ κατ' ἀναγωγὴν» (ἐπὶ τῆς καινῆς, τῆς χριστιανικῆς Ἱερουσαλὴμ) «ἐκλαβεῖν, ὅψει τῶν πραγμάτων τὴν ἀλήθειαν. Ἐντεῦθεν γάρ τὸ ἀγαλλίαμα πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης γέγονεν· ἐντεῦθεν εὐφροσύνη καὶ χαρὰ· ἐντεῦθεν αἱ πηγαὶ τῆς φιλοσοφίας, ἔνθα Χριστὸς ἐσταυρώθη· ὅθεν οἱ Ἀπόστολοι ἐξώρμησαν. Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ» (τόμ. ε. σελ. 198). Καὶ εἰς Ψαλμ. μθ, (στίχ. 2) μετ' ἄλλα πολλά· «Ἐκεῖθεν (ἐκ τῆς Σιών) ὁ Σταυρὸς ἔλαμψεν. — Ἐκεῖθεν, καθάπερ ἐκ βαλβίδος τινὸς εὐσκελεῖς ἵπποι, ἤρξαντο οἱ Ἀπόστολοι τὸ κήρυγμα ποιεῖν. Ἐκεῖ τὰ προοίμια καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας. Ἐκεῖ τὰ ἀπόρρητα δόγματα κηρύττεσθαι ἀρχὴν ἔλαβον. Ἐκεῖ πρῶτον ἀπεκαλύφθη ὁ Πατὴρ, ἐγνωρίσθη ὁ Μονογενὴς, καὶ ἐδόθη τοσαύτη χάρις κτλ. Καὶ πάλιν· «Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ μέρους ἐθέλεις λαμβάνειν ἀπόδειξιν, ἐννόησον τίνος ἕνεκεν ἡ οἰκουμένη συντρέχει ἅπαντα, τάφον ἰδεῖν σῶμα οὐκ ἔχοντα; ποία δύναμις ἔλκει τοὺς ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς, ὥστε ἰδεῖν τοῦ μὲν ἐτέχθη, τοῦ δὲ ἐτάφη, τοῦ δὲ ἐσταυρώθη; κτλ. (εἰς τὸν ρθ Ψαλμ. σελ. 259). Καὶ πάλιν· «Μετὰ γοῦν τὸν τόκον ἐκείνον, ἀπὸ τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης ἔρχονται, ὀφόμενοι τὴν φάτνην καὶ τῆς καλύβης τὸν τόπον, ὥνπερ ἄνωθεν ὁ προφῆτης προεφώνησε, λέγων· «Καὶ σὺ Βηθλεὲμ· οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἰ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα» (εἰς Ματθ. Ὁμιλ. ζ. τόμ. ζ. σελ. 205).

§. μδ. Καὶ Πορφύριος ὁ Γάζης ἐπίσκοπος (τῷ 396) ἦλθε τὸ πρῶτον ἐκ τῆς αὐτοῦ πατρίδος Θεσσαλονίκης εἰς προσκύνησιν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις θησαυρισμάτων, ὅπου καὶ πρεσβύτερος ἐχειροτονήθη, καὶ τέλος Γάζης ἱερώτατος ποιμὴν (βλ. Συναξαρ. Φεβρ. κς). Εἶχε δὲ καὶ Μάρκον ἀξιωματικόν, ἀκόλουθον καὶ μαθητὴν (Βολλάνδ. τ. 3: σελ. 636).

§. με. Παλλάδιος ὁ συγγραφεὺς τοῦ Λαυσαικοῦ (τῷ 400)

καὶ οὗτος ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ πολὺ διέτριψε, καὶ τριετίαν ὅλην ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν παρὰ τῷ Ἀββᾶ Ἰννοκεντίῳ· μνημονεύει δὲ καὶ ἄλλους ἐπισήμους ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ Βηθλεὲμ ἀσκουμένους, καὶ τὸν Ποσειδώνιον (βλ. τὸ περὶ τῶν Ο, Ἑρμην. Τόμ. Δ. σελ. 580).

§. μτ. Φιλόρωμος πρεσβύτερος, ἀνὴρ ἀσκητικώτατος ἐκ Γαλατίας, ἔλεγε πρὸς τὸν σύγχρονον Παλλάδιον· «Κατηξιώθην δὲ χάριν εὐχῆς καὶ δευτέρον ἐλθεῖν ἐν Ἱεροσολύμοις εἰς τὴν τῶν ἁγίων τόπων, ἰδίοις ἀπελθὼν ποσὶ καὶ ἀνκλώμασιν, ἑαυτὸν (γρ. ἑμαυτῷ) ἐπαρκέσας» (Παλλάδ. Λαυταῖκ. κεφ. ριγ. σελ. 585).

§. μζ. Κυριακὸς ὁ ὀσιώτατος καὶ θεῖος ἀναχωρητὴς, τὴν πατρίδα Κορίνθιος (τῷ 408) ἀπῆλθεν εἰς προσκύνησιν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις θεοβαδίστων τόπων, ὅπου καὶ ἐμόνασε, καὶ κατεβίωσεν ἐν Παλαιστίνῃ, μακροβιώτατος (ἐτῶν 108) γενόμενος ὁ τρισόλβιος (βλ. Συναξ. Σεπτ. κθ).

§. μη. Ἰωάννης Κασσιανὸς, ὁ ἱερώτατος (τῷ 424—448) ἐκ τῆς Ταυρίδος τὸ γένος Ἑλλῶν, Ἀθήνησιν ἐγεννήθη (διὰ τί δὲ τοῦτον ὁ Φώτιος Ῥωμαῖον καλεῖ, βλέπε τὰ περὶ τῶν Ο, Ἑρμηνευτῶν, Τόμ. Δ. σελ. 650). Ἔτι δὲ παῖς τὸν μοναχικὸν ἀσπασάμενος εἶον, ἐν τῇ ἱερᾷ παλαιστρᾷ τῆς Βηθλεὲμ τοὺς ἀσκητικούς διήνυσεν ἄθλους ἐπὶ χρόνον μακρόν.

§. μθ. Θεοδοσίος ὁ αὐτοκράτωρ (ὁ Μικρὸς) ἀκατὰ τὸ 427 τὴν γαμετὴν Εὐδοκίαν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπέστειλεν, εὐχαριστηρίους ὕμνους προσάξουσιν τῷ Θεῷ, ἧτις πάμπολλα ταῖς ἐκκλησίαις ἐδωρήσατο· καὶ προσκυνήσασα τὸν τε ἅγιον Σταυρὸν καὶ τοὺς σεβασμίους τόπους, ὑπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια. Ταῦτα ἐπὶ λέξεως ὁ ἱερός Θεοφάνης (Χρονογρ. σελ. 39 ἐκδ. Παρισ.). Ἔστι δὲ ἡ αὕτη Εὐδοκία ἐκεῖνη ἡ σοφὴ καὶ αἰδιδίμος Ἀθηναίη, θυγάτηρ Λεοντίου, Ἀθηναίου Σοφιστοῦ, ἧτις ὑπὸ τῷ πατρὶ ἐπαιδεύθη, καὶ διὰ λόγων ἐλὼθῃ πεαντοίων, καὶ ποιήματα ἥρωϊκῶ τῷ μέτρῳ πολλὰ καὶ μελιχρὰ πεποίηκεν. Ἐκαλεῖτο δὲ πρῶτον Ἀθηναίς· ὅτε δὲ ταύτην ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς γαμετὴν ἐξελέξατο, βαπτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀκακίου, Εὐδοκία μετωνομάσθη, ὡς ὁ πολὺ τοῦ Θεοφάνους ἀρχαιότερος

Σωκράτης ἱστορεῖ. Μνημονεύει δὲ καὶ αὐτὸς τὴν εἰς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ βσιλεύουσας αὐτῆς ἀποστολὴν· «καὶ ὅτι τὰς περὶ Ἱεροσόλυμα ἐκκλησίας, καὶ πάσας τὰς ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς πόλεσι, ποικίλως ἐτίμησεν ἐν τῷ ἀπιέναι, καὶ αὖθις ἐπανοῦσα» (Σωκρ. Ἐκ. Ἰς. Ζ, κα, καὶ μζ). Καὶ δεῦτερον δὲ πάλιν, ἀπομακρυνθεῖσα εἰς τέλος τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις θορύβων, ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐνθα καὶ μοναστήρια ἔκτισε, καὶ ξενῶνας, καὶ τὸ τεῖχος τῶν Ἱεροσολύμων, φερώνυμος καὶ τούτοις ἀναφανείσα, καὶ ἀξία τῆς θείας εὐδοκίας ἐργάτις, οἷοι γίνονται καὶ πάντες οἱ πιστοὶ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς εὐδοκεῖ Κύριος εἰς τὸ ἀγαθοποιεῖν τὴν Σιών (τὴν ἑκασταχοῦ, καὶ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίαν). Οὕτω δὲ καὶ εἰς ἕνα ἑκαστον αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν Εὐδοκίαν (καὶ συκοφαντῶσιν οἱ Βεσελίγγιοι) πληροῦται τὸ προφητικὸν «Ἀγαθὸν Κύριε ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών κτλ. (Ψαλμ. ν.). Τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν καὶ αὐτὴ εἰς ἑαυτὴν, ὡς ἐκ τῆς ὁμωνυμίας, ἐφήρμοσεν ἡ Εὐδοκία, χαριεντιζομένη, ἣ καὶ ἐν Κυρίῳ καυχωμένη, δι' ἧς ἡξίωσεν αὐτὴν ποιῆσαι ἀγαθοποιίας (βλ. Χρονικ. Πασχάλ. σελ. 585 ἐκδ. Βόν. Μαλαχᾶ Χρονογρ. σελ. 352, καὶ Κεδρην. τ. α. σελ. 540). Ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τὸν βίον ἐτελεύτησε τῷ 460, ἀζήσασα καλῶς, καὶ καθὰ Θεῷ φίλον» (ὡς φησὶν Ἑφραίμιος ὁ Βυζαντινὸς ἐν τῷ στιχηρῷ Χρονικῷ (α). Ἴδε καὶ Εὐάγρ. Ἐκκλ. Ἰς. Α'. κ — κβ: Κύριλλ. Σκυθοπολ. Βίῳ ἀγ. Εὐθυμίου κεφ. κς: Ζωναρ. Χρον. ιγ. σελ. 40, 45). μνημονεύει δὲ τῆς μακαρίας ταύτης βασιλίδος καὶ ἡ Ἐκκλησία Αὐγ. ιγ. §. ν. Θεοδώρητος ὁ Κύρου ποιμενάρχης, καὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος (τῷ 430), αὐτὸς τε ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, τοὺς ἀγίους ἐπισκεψόμενος τόπους, ὅπου καὶ τὰ ἐρεπίγια τοῦ νομικοῦ ναοῦ μετ' ἐκπλήξεως ἐθεώρησεν, ὡς αὐτὸς μαρτυρεῖ διαβρόχην (τόμ. δ. σελ. 482—495), καὶ τὴν δόξαν τῆς ἀγίας πόλεως πολλαχοῦ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ πανηγυρίζει. Αὐτίκα ἐρμηνεύων ἐκείνην τὴν Ἡσαίου προῤῥῆσιν «Ἦκασι πάντες οἱ υἱοὶ σου μακρόθεν· μεταβαλεῖ

(α) βλ. τῆς ὑπὸ Μαΐου Scriptor. Veterum. Nov. Collect. T. III, p. 20.

εἰς σὲ πλοῦτον θαλάσσης» (Ἠσαΐ. ξ. 4-5). Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ (φησὶν) Ἐκκλησία τὰ πάλαι τοῖς δαίμοσι προσφερόμενα δέχεται· καὶ ἡ πάλαι πικρὰ τῶν ἐθνῶν θάλασσα τῷ ξύλῳ τοῦ Σταυροῦ γλυκανθεῖσα, — τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ προσφέρει τὰ δῶρα· διαφερόντως δὲ εἰς τὴν Ἱεροσολύμων ταῦτα προσφέρουσι πόλιν, ἐκ πάσης γῆς καὶ θαλάσσης συντρέχοντες» κτλ. Καὶ πάλιν εἰς τὸ «Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστῇ Σιών (Ἠσαΐ. α, 26) ἐρμηνεύει· «Μήτηρ γάρ ἐστι τῶν πεπιστευκότων· οὗ δὴ χάριν καὶ πρὸς αὐτὴν συντρέχουσιν ἅπαντες, ἰδεῖν ποθοῦντες, οὐ περιβόλων μέγεθος, οὐδὲ πύργων ὕψος, οὐδὲ κίωνων καὶ λίθων μαρμαρυγᾶς, ἀλλὰ τάφον Δεσποτικόν, καὶ σταυροῦ τύπον Δεσποτικῶν, καὶ τὴν σμικρὰν ἐκείνην καὶ πολυθρύλλητον φάτνην» κτλ. (ἴδε καὶ εἰς Ἠσαΐ. β, 3). Καὶ, «Ἐκ ποίων γὰρ ἐθνῶν οὐκ ἐπίστευσαν τῷ Σωτῆρι; Τίνες δὲ τούτων οἱ μὴ καταλαβόντες καὶ τὴν κάτω Ἱερουσαλὴμ διὰ τὸ προσκυνῆσαι τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ σεπτοὺς τόπους, ἐν οἷς οὐ μόνον ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς σαρκωθείς (ἴσ. γρ. ἐσαρκώθη, ἢ, σαρκωθείς ἐπεγράφη), ἀλλὰ καὶ ποσὶ φιλανθρωπίας ἐδόδισε; (εἰς Ψαλμ. πς). Καὶ αὖθις ἐρμηνεύων τὸ «Αὕτη ἡ κακατάπαυσις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος» (Ψαλμ. ρλα, 14), «Καὶ τοῦτο δέ (φησι) τετύχηκε πέρατος. Εἰ γὰρ καὶ ὁ παλαιὸς νεὼς ἔρημος διὰ τὴν Ἰουδαίων μανίαν ἐγένετο, ἀλλ' οὖν ἐκεῖ πάλιν καὶ τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἀναλήψεως τὰ χωρία τῆς θείας ἡξίωτο (γρ. ἡξίωται) χάριτος· καὶ ἐκ πάσης γῆς καὶ θαλάττης συντρέχουσιν ἅπαντες τὴν ἐν ἐκείνοις ἀναβλύζουσαν εὐλογίαν ἀρύσασθαι» κτλ. Καὶ τὸ «ὥς δρόσος Ἀερμῶν ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών» (Ψαλμ. ρλβ) ἐξηγεῖ· «Ἀπὸ τοῦ Ἀερμῶν (φησι) τῇ Σιών ἐπιφερομένη. — Ἐν γὰρ τῇ Σιών καὶ ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἱεροὺς Ἀποστόλους ἡ ζωοποιὸς καὶ κατεπέμφθη δρόσος» κτλ. (ἴδε περὶ τούτου ὀπισθ. σελ. 56). Καὶ τὸ τοῦ Ἱερεμίου (γ 17:) «Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις — καλέσουσι τὴν Ἱερουσαλὴμ θρόνον Κυρίου» κτλ. διασαφεῖ· «Μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν — ἀπέστησαν τῆς προτέρας πλάνης οἱ ταύτῃ δουλεύσαντες, καὶ τὸν τῶν

ἀπάντων προσκυνῶσι Θεόν, καὶ ὡς εἰς θρόνον θεῶν, τὴν Ἱερουσαλὴμ, συντρέχουσιν ἅπαντες». Ἑρμηνεύων δὲ κἀκεῖνο τὸ προφητικόν· «Κληθήσεται γάρ σου τὸ ὄνομα παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα, εἰρήνη δικαιοσύνης, καὶ δόξα θεοσεβείας» (Βαρουχ ε, 4), «Ταῦτα (λέγει) τὰ ὀνόματα νῦν ἔχει (ἡ Ἱερουσαλὴμ). Διὰ τοῦτο καὶ εἰς αὐτὴν συντρέχουσιν ἅπαντες· λαμπρὰν γὰρ αὐτὴν καὶ περιφανῆ πεποίηκε τὸ σωτήριον πάθος» κτλ. Ἄλλ' ἂν τις ἐπιχειρήσῃ πάσας τὰς εἰς τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ εὐφημίας τοῦ μακαρίου Θεοδωρήτου συναγαγεῖν εἰς ἓν, ἐγχειρίδιον αὐτῷ συντάξαι δεήσει.

§. να. Σωζόμενος (τῷ 440) ὁ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν συγγράψας, ἱστορῶν, ὅτι ἔκπαλαι καὶ κατ' αὐτὸν ἐτελεῖτο ἡ ἐορτὴ τῶν ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου γενομένων ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως (βλ. Μηνολόγ. Σεπτεμ. ιγ), καὶ ὅτι «ταύτην ἄγει λαμπρῶς ἡ τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησία, ὡς καὶ μυήσεις» (βαπτίσματα τῶν κατηχουμένων) «ἐν αὐτῇ τελεῖσθαι», προστίθησιν «Συνιέναι τε πολλοὺς, σχεδὸν ἐκ πάσης τῆς ἐφ' ἡλίον· οἱ καθ' ἱστορίαν τῶν ἱερῶν τόπων πανταχόθεν συντρέχουσι κατὰ τὸν καιρὸν ταύτης τῆς πανηγύρεως» (Ἐκκλ. ἱς. Β. κς, πρβλ. καὶ Δ. ε).

§. νβ. Εὐδοκία Θεοδοσίου τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῆς ἁνῶ εὐφημένης βασιλίδος Εὐδοκίας ἐγγόνῃ, ἐξ Εὐδοκίας τῆς αὐτῶν θυγατρὸς, συζύγου δὲ τοῦ Οὐαλεντιανοῦ, βασιλέως τῶν ἐσπερίων μερῶν. Αὕτη ἡ Εὐδοκία (τῷ 464) «δεκαεξ ἡμέρας ἐν τῇ Ἀφρικῇ ποιήσασα μετὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Ὀνωρίχου, καὶ παῖδα ἐξ αὐτοῦ Ἰλδέριχον γεννήσασα, δυσφοροῦσα κατὰ τοῦ ἀνδρὸς, ὡς Ἀρειανοῦ ὄντος, ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ προσκυνήσασα τοὺς σεβασμίους τόπους, καὶ ἀσπασαμένη τὸν τάφον τῆς ἑαυτῆς μάμμης, ὀλίγας ἡμέρας διατρίψασα ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει, ἐτελεύτησεν ἐν εἰρήνῃ, πάντα τὰ ἑαυτῆς καταλείψασα ἐν τῇ ἁγίᾳ Ἀναστάσει» (Θεοφάν. Χρονογρ. σελ. 102. βλ. καὶ Σωκρ. Ἐκκλ. ἱς. Ζ. μδ: Ζωναρ. ιΓ. σελ. 48).

§. νγ. Θεοδόσιος ὁ μέγας Κοινοβιάρχης ἐκ τῆς Καππαδοκίας (τῷ 450), καὶ μικρῷ μετ' αὐτὸν Θεόκτιστος, συνασκητὴς τοῦ με-

γάλου Εὐθυμίου, καὶ τούτου Καππάδοκος. Καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ μεγάλωνυμος Εὐθύμιος (τῷ 450—465), ἦλθον καὶ οἱ τρεῖς εἰς προσκύνησιν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπομνημάτων τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανίας, καὶ κοινόβια καὶ λαύρας ἐν Παλαιστίνῃ ιδρύσαντο, λιμένας σωτηρίας μυρίων ψυχῶν. Προστεθείσθω καὶ *Χαρίτων* ὁ ὅσιος καὶ ὁμολογητῆς, καὶ μέγας τῆς ἀσκήσεως ἀθλητῆς, ἐξ ἱκονίου εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀνελθὼν· καὶ *Γεράσιμος* ὕστερον ὁ ὅσιος, ὁ Ἰορδανίτης (ὡς ἀσκούμενος παρὰ τὸν Ἰορδάνην), οὗ τὸν βίον συνέγραψεν ὁ ἱερώτατος Σωφρόνιος, ὁ Ἱεροσολύμων. Τὰ δὲ καθ' ἕκαστα τούτων τῶν θεοφόρων ἀνδρῶν λεγέτω ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία.

§. νδ. Καὶ Σάββας ὁ ἡγιασμένος (τῷ 520) τὸ κλέος τῆς μοναστικῆς ζωῆς καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας, ἀπελθὼν ἐκ τῆς αὐτοῦ πατρίδος Καππαδοκίας εἰς προσκύνησιν τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει θείων θησαυρισμάτων, κατέμεινεν αὐτοῦ, τὴν περιώνυμον κτίσας Λαύραν πλησίον τῶν Ἱεροσολύμων, ἣτις καὶ ἐπ' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν τοσούτων ὁσίων ἀνδρῶν ἀνεδείχθη στεφανηφόρος παλαίστρα· καὶ μέχρι δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν μοναστικῆς φιλοσοφίας ἐνδιαίτημα τελεῖ, καὶ σεβάσμιον παράδειγμα, θυμαζόμενον καὶ ὑπὸ τῶν ξένων. Ἐκ τῆς περιωνύμου Σαββαίτιδος Λαύρας ἀνέτειλε καὶ Κύριλλος ὁ Σκυθοπολίτης (τῷ 550), ὁ τὸν βίον τοῦ τε ἁγίου Σάββα καὶ τοῦ μεγάλου Εὐθυμίου συγγραψάμενος.

§. νε. Ἀνδρόνικος μετὰ τῆς συζύγου Ἀθανασίας (ἣτις καὶ Ἀθανάτις μετωνομάσθη) ἐξ Ἀντιοχείας, οἱ ὁσιώτατοι (τῷ 540) δις ἀπῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπως προσκυνήσωσι τοὺς ἁγίους τόπους (βλ. Συναξαριστὴν, Ὀκτωβρ. ιγ).

§. νς. Ἰουστινιανὸς ὁ αἰοίδιμος Αὐτοκράτωρ (τῷ 527—565), ὁ καὶ δι' ἰδίου διατάγματος τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων ὡς ἐν τῶν πέντε πατριαρχείων ἐπικυρώσας (ὅτι δὲ καὶ ἐξ ἀρχῆς ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἐτιμᾶτο ὡς μία τῶν ἀνάκαθεν τεσσάρων, καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ πρωτευουσῶν Ἐκκλησιῶν, μαρτυρεῖ οὐ μόνον ὁ Ζ τῆς Α, Οἰκουμενικῆς Συνόδου κανὼν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ, καταλέγων τὰς διαδοχὰς

τῶν κατὰ καιρὸν ἐπισκόπων τῶν πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τει-
 σάρων μεγάλων Ἐκκλησιῶν, Ῥώμης, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, καὶ
 Ἱεροσολύμων. Ὡσαύτως καὶ ἄλλοι, καὶ ὁ ἱερός Θεοδώρατος, προστεθεὶς
 καὶ τὸν τῆς μεγάλης Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκκλ. ἱστορ. Ε, 39).
 Ὁ δὲ μέγας Ἰουστινιανὸς καὶ οἰκοδομὰς πολλὰς ἔκτισεν ἐν Ἱεροσολύ-
 μοις· ἐπεμψε δὲ καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τὰ ἅγια σκεύη,
 ἃ Τίτος μὲν ἀπῆνεγκεν εἰς Ῥώμην, περισφθέντα ἐκ τοῦ Σολομων-
 τείου Ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων (ἰώσηπ. Ἰουδ. πολ. Ζ, ε, §. 7), ἐκ
 δὲ τῆς Ῥώμης ἐσκύλευσεν ὁ Βάνδαλος, Γενζερίχος (τῷ 455), καὶ
 τέλος, ὁ Βελιστάριος ἀνεῦρεν ἐν Καρχηδόνι (Προκόπ. Βανδ. Πο-
 λέμ. ια). Οὕτω καὶ πόλεμοι, καὶ ἐπαναστάσεις, καὶ παντοῖαι συμ-
 φοραὶ, ὅσαι καὶ τότε καὶ ὕστερον (τοῦ Θεοῦ παραχωροῦντος) ἑ-
 μάστιζον τὸν χριστιανικὸν κόσμον, αἱ αὐταὶ συνεισέφερον ἐτέρω-
 θεν εἰς δόξαν καὶ λαμπρότητα τῆς χριστοφόρου πόλεως τοῦ Θεοῦ.
 Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ βάρβαρα ἔθνη τῶν Γόθων καὶ Οὐννων καὶ Βαν-
 δάλων, ὡς ἤρξαντο σέβεσθαι τὸν Σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ, ἐτίμων
 τοὺς προσκυνητάς, καὶ πολλάκις προστυχοῦσι παρηκολοῦθουν αὐ-
 τοῖς μέχρι τῶν Ἱεροσολύμων (α).

§. νζ. Ἡ ὁσία Μαρία ἡ Αἰγυπτία (κατὰ τοὺς Ἰουστινιανοῦ χρό-
 νους, (τῷ 520—560), τὸ μέγα τῆς μετανοίας ὑπόδειγμα, μετέβα-
 λε τὸν πρῶτον ἀσεμνότατον εἰς ἀσκητικώτατον καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον
 βίον, λαβοῦσα τὴν ἀφορμὴν ἐκ τῆς εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν ἀφίξεως.
 Κατὰ γὰρ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐορτὴν τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ
 (Σεπτεμβρ. ιδ) πολλῶν πανταχόθεν γῆς συρρέοντων, συνῆλθε καὶ
 αὐτὴ, ἵνα ἴδῃ καὶ προσκυνήσῃ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς. Καὶ ἀξιωθεῖσα
 τῆς χάριτος, ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εὐθὺς εἰς τὰ πέραν τοῦ Ἰορδάνου,
 καὶ διαγαγοῦσα ἐν ἀσκήσει ἔτη τεσσαράκοντα, τοῦ μακαρίου τέ-
 λους ἡξιώθη. (Τὸν βίον τῆς ὁσίας συνέγραψεν ὁ ἅγιος Σωφρόνιος
 ὁ Ἱεροσολύμων. Ἰδε μέγα τούτου καὶ κατανυκτικώτατον τεμάχιον
 ἐν Πρακτ. τῆς Ζ. Συνόδου. Συνόδ. Συλλ. Τόμ. β. σελ. 753. Τὴν

(α) Βλ. Michaud Hist. des Croisades. T. 1. p. 16. Paris, 1825.

δὲ μνήμην τῆς Ὁσίας ἐπιτελεῖ δις τοῦ ἔτους ἡ Ἐκκλησία, τῇ α, Ἀπριλίου, καὶ τῇ Ε. Κυριακῇ τῶν Νηστειῶν).

§. νη. Ἐπὶ Μαυρικίου τοῦ Αὐτοκράτορος (περὶ τὸ 584) διέλαμψε καὶ Γαλινδοῦχ ἡ Περσίς, ἡ μεγαλομάρτυς, ἥτις ἐκ Βαβυλωνίων Μάγων ἔλκουσα τὸ γένος, εἰς Χριστὸν πιστεύσασα, καὶ βαπτισθεῖσα (ὅτε καὶ Μαρία μετωνομάσθη), καὶ πολλὰ παρὰ τῶν ἐν Περσίδι Μάγων δεινὰ παθοῦσα διὰ χρόνου μακροῦ, καὶ θαυμαστῶς διασφθεῖσα, «Ἐπῆλθε καὶ ἄχρι τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ διεκήρυττε τὴν ἐπιφανῆ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀδιήγητον μεγαλειότητα, εὐχάς τε ἀποδομένη ἐν τῷ παναγεῖ Μνημεῖῳ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸν τε σταυρὸν τῶν παθημάτων κατασεῖδασθεῖσα τῷ προσκυνήματι » κτλ. Ταῦτα Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάττης (Βιβλ. Ε. κεφ. ιγ. σελ. 277). Τῆς ἁγίας Γαλινδοῦχ καὶ Εὐάγριος μνημονεύει (Γολανδοῦχ αὐτὴν γράφων), ὡς ζώσης καὶ ἐπ' αὐτοῦ (τῷ 594. Ἐκκλ. Ἱστορ. ζ. 20), καὶ Νικηφόρος (ιη, 25) τὰ κατ' αὐτὴν ἱστορεῖ. (Ἴδε καὶ Συναξαρ. Ἰουλ. ιγ. ὅτε καὶ τὴν μνήμην τῆς ἁγίας ἡ Ἐκκλησία τελεῖ).

§. νθ. Ρουσικιανῇ, Πατρικίᾳ Ῥωμαίᾳ, ἐξελθοῦσα κατ' εὐχὴν ἐκ τῆς Ῥώμης εἰς προσκύνῃσιν τῶν Ἱεροσολύμων, ἐχρόνισε κατὰ πάροδον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ταύτην δὲ ὁ ἱερὸς Γρηγόριος ὁ Διάλογος (τῷ 590) δι' ἰδίας ἐπιστολῆς παραινεῖ καὶ παραγγέλλει, ἵνα τάχιον ἀπέλθῃ εἰς τοὺς θεοβαδίστους τόπους, ἀποδώσουσα τὰς εὐχὰς αὐτῆς, ἃς ἠύξατο τῷ Θεῷ.

§. ξ. Λεόντιος, ὁ τῆς ἐν Κύπρῳ Νεαπόλεως ἅγιος ἐπίσκοπος (τῷ 590), καὶ εἰς τὴν ἁγίαν γῆν ἀπῆλθε, καὶ ταύτης τὰ θαυμάσια λαμπρῶς πανηγυρίζει. Ἄκουε. Ὡς περ παῖδες γνήσιοι πατρός τινος ἀποδημήσαντος πρὸς καιρὸν ἀπ' αὐτῶν, — καὶ τὴν ῥάβδον αὐτοῦ ἐν τῷ οἴκῳ θεάσονται, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν χλαμύδα, ταῦτα μετὰ δακρύων καταφιλοῦντες ἀσπάζονται. — Οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ πιστοὶ ἅπαντες ὡς μὲν ῥάβδον Χριστοῦ τὸν σταυρὸν προσκυνούμεν, ὡς δὲ θρόνον καὶ κοίτην αὐτοῦ τὸ πανάγιον μῆμα, ὡς δὲ οἶκον τὴν φάτνην καὶ τὴν Βηθλεὲμ, καὶ τὰ λοιπὰ ἅγια αὐτοῦ σκηνώματα,

ὥς δὲ πόλιν αὐτοῦ σεβόμεθα τὴν Σιών, ὥς δὲ χώραν αὐτοῦ τὴν Ναζαρέτ ἀσπαζόμεθα, καὶ ὥς θεῖον αὐτοῦ λουτρὸν τὸν Ἰορδάνην περιπτυσόμεθα· τῇ γὰρ πολλῇ καὶ ἀφάτῳ πρὸς αὐτὸν στοργῇ — ἔνθα ὅλως ἐπεσκίασε, σεβόμεθα καὶ προσκυνοῦμεν ὡς τόπον Θεοῦ· οὐ τὸν τόπον, οὐδὲ τὸν οἶκον, οὐδὲ τὴν χώραν, ἢ τὴν πόλιν, ἢ τοὺς λίθους τιμῶντες, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτοῖς ἐπιφανέντα καὶ γνωρισθέντα σαρκί, καὶ ἡμᾶς τῆς πλάνης ἐλευθερώσαντα Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ τὰ ἐξῆς (ὑπὲρ τῆς κατὰ Χριστιανῶν ἀπολογ. κατὰ Ἰουδαίων λόγῳ ε. ἐν Πρακτικ. τῆς Ζ. Συνόδ. Συλλογ. Τόμ. β. σελ. 781).

§. ξα. Ἡσύχιος ὁ πρεσβύτερος, εἴτα δὲ καὶ πατριάρχης Ἱεροσολύμων (τῷ 601), τὸ γένος Ἰσως Ἀλεξανδρεὺς, ἦλθε καὶ προσεκύνησεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, ὅπου καὶ τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἀξίωμα τὸ πρῶτον ἐκκληρώθη. Τούτου σύγχρονος καὶ Δωροθέος ὁ Παλαιστινὸς (τῷ 601), κοινοβίου ἀρχιμανδρίτης, καὶ συγγραφεὺς τῶν ψυχωφελεστάτων ΚΔ, *Διδασκαλιῶν* (πάντῃ διάφορος ἄλλου Δωροθέου τοῦ Ἀκεφάλου, ὃν ὁ θεὸς Σωφρόνιος ἐστηλίτευσεν). Καὶ Ἀντίοχος, τούτοις σύγχρονος, Γαλάτης τὸ γένος, ἐκ τῆς παρὰ τῇ Ἀγκύρᾳ κώμης Μεδοσαγᾶς (τῷ 614), ὅστις ἐλθὼν εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων, ἐγένετο Σαβδαΐτης καὶ αὐτὸς, ἐν τῇ Λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Σάββα τοὺς ἀσκητικούς διαθλήσας ἀγῶνας, οὐ σφίζεται ἢ θαυμαστὴ *Ἐπιτομὴ πάσης τῆς θείας Γραφῆς Παλαιᾶς τε καὶ Νέας* (βλ. περὶ τούτου τὸν ἀνώνυμον αὐτοῦ Βιογράφον παρὰ Λαμβεκίῳ, (ἐν Ὑπομνημ. τ. γ. σελ. 355).

• §. ξβ. Ἰωάννης Μόσχος, ὁ καὶ Εὐκρατᾶς (περὶ τὰ 610) ὁ ἐν τῷ κοινοβίῳ τοῦ Μεγ. Θεοδοσίου, εἴτα δὲ καὶ περὶ τὸν Ἰορδάνην ἀσκήσας, καὶ ἐν ταῖς ἐξῆς ἱεραῖς αὐτοῦ περιηγήσει Σωφρόνιον (τὸν ὕστερον Ἱεροσολύμων) ἔτι μοναχὸν, ὁπαδὸν καὶ συνέμπορον σχῶν, συνέγραψε τὸ ψυχωφελέστατον *Λειμωνάριον*, ἐν ᾧ πρὸς τοῖς ἄλλοις γράφει καὶ ταῦτα· «Ὁ ἀββᾶς Ἰωάννης, ὁ ἀναχωρητῆς, ἦν γὰρ φιλομάρτυς ὁ γέρων, ἐβούλετο πώποτε ἀπελθεῖν ἢ εἰς ἐρήμους μακράν, ἢ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐπὶ τῷ προσκυνῆσαι τὸν ἅγιον

Σταυρόν, καὶ τοὺς ἁγίους τόπους, ἣ καὶ εἰς τὸ Σινᾶ ὄρος προσεύ-
 ξασθαι» κτλ. (παρὰ τῇ Ζ, Συνόδῳ. Πράξ. Ε. ἐν Συνόδ. Συλλ.
 τόμ. 6. σελ. 823).

§. ξγ. Σωφρόνιος (ὁ καὶ Σωφρονᾶς) ὁ ἀκάματος τριτάγωνι-
 στῆς τῆς ὀρθοδοξίας, καὶ πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων (προχειρι-
 σθεὶς τῷ 627), τὴν πατρίδα Δαμασκηνός, σοφιστῆς τὸ πρῶτον,
 εἶτα μοναχός, καὶ τῷ θεῷ Πατριάρχῃ τῆς Ἀλεξανδρείας Ἰωάννῃ
 τῷ Ἐλεήμονι μάλα προσφιλῆς· ὅτι καὶ αὐτός, πρὶν ἢ πατριαρ-
 χεύσῃ τῶν Ἱεροσολύμων, ἦλθεν εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν, δῆλον καὶ ἐξ
 ἧς προεῖπομεν ἀνωτέρω μετὰ τοῦ ὁσίου Μόσχου συναφείας καὶ οἰ-
 κειότητος, ᾧ καὶ τὸ Λειμωνάριον ὁ Μόσχος προτεφώνησεν. Ἐπὶ
 τοῦ ἱεροῦ Σωφρονίου (τῷ 634) καὶ Σύνοδος συνῆλθεν ἐν Ἱεροσο-
 λύμοις κατὰ Μονοθελητῶν (βλ. Συνόδ. Συλλ. τόμ. 6. σελ. 395).

§. ξδ. Ἡράκλειος ὁ αἰδιδίμος Αὐτοκράτωρ στρατεύσας κατὰ
 τοῦ Πέρσου Χοσρόου (ἐπόρθησε δὲ οὗτος τὴν ἁγίαν Πόλιν ἐπελθὼν
 ὧτ 614, καὶ τοὺς ἁγίους τόπους ἐνέπρησε, καὶ πλῆθος λαοῦ ἤχ-
 μαλώτισε, λαφυραγωγήσας μετ' ἄλλων κειμηλίων καὶ τὸν τίμιον
 Σταυρόν), κατὰ τοῦτου στρατεύσας ὁ Ἡράκλειος, καὶ καθελὼν
 τὸν πολέμιον (τῷ 621) ἡλευθέρωσε τὸ ξύλον τῆς ἀθανασίας· καὶ
 τοῦτο πάλιν ἀπεκατέστησεν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους ἀνοικοδομη-
 θέντας, εἰσελθὼν εἰς Ἱερουσαλὴμ τροπαιοφόρος προσκυνητῆς, καὶ
 θύσας ἐν ταῖς ἡγιασμένοις χωρίοις τῷ Θεῷ τὰ χαριστήρια (βλ.
 Χρονικ. Πασχάλ. σελ. 704. Ἐφραίμιον Χρονικ. στίχ. 1397. καὶ
 Ζωναρ. ΙΑ. σελ. 83 — 85).

§. ξε. Ἀνδρέας Ἱεροσολυμίτης, σοφὸς μοναχός, ἐλθὼν εἰς τὴν
 ἁγίαν Πόλιν ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Δαμασκοῦ. Οὗτός ἐστιν ὁ
 θεσπέσιος διδάσκαλος καὶ μελωδὸς τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῆς Κρήτης
 ποιμὴν (ἤκμαζε τῷ 635).

§. ξς. Ἀναστάσιος ὁ πολύαθλος ὁσιομάρτυς, ὁ Πέρσης (τῷ
 619) καὶ οὗτος ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ
 Μοδέστου τοῦ πατριάρχου, καὶ τὸν μοναχικὸν ἡσπάσατο· οἶον
 ἀγωνιζόμενος τοὺς τῆς ἀσκήσεως ἄθλους· ἐκείθεν δ' ἐξελθὼν, καὶ

πρὸς Χοσρόην ἀπαχθεῖς, τὸν μαρτυρικὸν ἀνεδήσατο στέφανον· (βλ. Συναξάρ. Ἰαννουαρ. κβ, καὶ Πρακτ. τῆς Ζ, Συνόδ. ἐν Συνόδ. Συλλογ. τόμ. β. σελ. 774).

§. ζζ. Καὶ ἐν τῇ λατινικῇ Ὁδοιπορικῇ Ἀντωνίνου Πλακεντίας (τῷ 630) βλέπομεν, ὅτι καὶ οὗτος διαγράφει τοὺς ἁγίους τόπους, ὡς καὶ ἱερώνυμος (καὶ τοι περί τινα τερατολογῶν)· ἐπ' αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἡ Παλαιστίνη πλήρης ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων· καὶ ὁ πανάγιος Τάφος ἐκεκόσμητο παντοδαποῖς πολυτίμοις ἀναθήμασι· προστίθησι δὲ οὗτος καὶ τὸ κοιμητήριον τῶν περιηγητῶν (εἰς ταφὴν τῶν ξένων), κείμενον περὶ τὰς πύλας τῆς Ἱερουσαλήμ· καὶ ταῦτα δὲ δεικνύουσι τὸ πλῆθος τῶν πανταχόθεν προσερχομένων προσκυνητῶν.

§. ξη. Τῷ 636 εἶλε τὴν ἁγίαν Πόλιν μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ὁ Σαρακηνὸς Ὁμάρ (καὶ ἐκτοτε διέμεινεν ἡ Ἱερουσαλήμ. ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Σαρακηνῶν ἄχρι τῆς ἐφόδου τῶν ἐτέρων αἰχμαλωτιστῶν, τῶν λεγομένων Σταυροφόρων (τῷ 1099)· ἀλλ' ἡ ἱστορία τοῦ πρὸς τὰ πανάχραντα χωρία σεβασμοῦ τῶν πιστῶν οὐδόλως μετεβλήθη. Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἔμεινεν ἡ αὐτὴ, στηρίζουσα καὶ παραμυθοῦσα πολλαχῶς κακουχομένους τοὺς ὀρθοδόξους αὐτῆς λαούς. Καὶ ἔξωθεν προσήρχοντο προσκυνηταὶ κατὰ τὸ σύνθηρες, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Δυτικωτέρας Εὐρώπης. Περὶ τὸ 690 ἐπεσκέψατο τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Γάλλος ἐπίσκοπος Ἀρχοῦλφος· ἐπανελθόντος δὲ τούτου ἀπὸ σόματος ἀκούσας ὁ Σκότος Ἀδαμάννος, συνέγραψε τὸ *Περὶ τοποθεσίας* τῆς ἁγίας γῆς, ὃ καὶ *Βέδας* ὕψερων ὁ *Βενεράβιλις* ἀπήνθισε (τῷ 701. βλ. Καθέον σελ. 330, 335). Ἐν δὲ ταύτῃ τῇ τοποθεσίᾳ καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως διαγράφει, καὶ ἄλλας ἐκκλησίας καὶ παρεκκλήσια, οἷον ἐν τε Βηθλεὲμ, καὶ Βηθανίᾳ, καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους, καὶ τοῦ κήπου τῶν Ἑλαιῶν, καὶ ἐν Γεθσημανῇ. Καὶ ἑτέρα δὲ δύο λατινικὰ Ὁδοιπορικὰ τῆς Ἱερουσαλήμ μνημονεύονται, τὸ τοῦ Συλδανοῦ (τῷ 715), καὶ (τῷ 736) τὸ τοῦ Βιλιβλάδου, τοὺς αὐτοὺς ἁγίους τόπους περιγράφοντα. Ἀλλὰ περὶ τῶν ἐκ τῆς δυτικωτέρας Εὐρώπης εἰς Ἱεροσόλυμα παραγενομένων

προσκυνητῶν χριστιανῶν, ἀπὸ τοῦ ὁγδόου μάλιστα αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, ἱστορεῖται οἱ τούτων ὁμογενεῖς καὶ παλαιότεροι καὶ νεώτεροι. Ἡμεῖς δ' ἐπάνημεν εἰς τὰ ἔχνη τῶν πατέρων ἡμῶν.

§. ξθ. Γρηγόριος ὁ Ἀκραγαντίνος, ὁ αὐτὸς καὶ Ἀκραγάντων ἱερώτατος ποιμὴν (τῷ 685—700) ἐπὶ Ἰουστιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου ἀκμάσας, ἦλθεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ τοὺς ἀγίους κατησπάσατο τόπους (Συναξ. Νοεμ. κγ. καὶ Δοσίθ. Δωδεκαεὺς βλ. σελ. 678).

§. ο. Κατὰ τὸ 730 διέλαμπε καὶ ὁ Θεοπέσιος καὶ μελίρρυτος Κοσμάς ὁ ὑμνογράφος, τὸ γένος Σικελιώτης (ἐκ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἑλλήνων), ὃς καὶ τοῦ χριτωνύμου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ διδάσκαλος ἐχρημάτισεν ἐν Δαμασκῷ· ἐλθὼν δὲ μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν, ἱεράτευεν ὅθεν καὶ Ἱεροσολυμίτης, καὶ Ἀγιοπολίτης ὁ αὐτὸς ἐπωνομάσθη· εἶτα δὲ καὶ ἐπίσκοπος Μαίουμα (τῆς πρῶν Ἀνθηδόνας, πόλεως Παλαιστινῆς).

§. οα. Δοξαζέσθω μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ χρυσορρόας Νεῖλος τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ θεῖος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (τῷ 730), ὃν τις καὶ μόνον ὀνομάσας, ἅπαντας τοὺς θεολόγους καὶ διδασκάλους καὶ μελωδοὺς τῆς Ἐκκλησίας συλλήθδην ἐδήλωσεν. Οὗτος ὁ μελίφθογος ὑμνογράφος ἐν ᾧδαῖς θεοτερπέσιν ἐξύμνησε μάλιστα τὰς πνευματικὰς τῆς ἁγίας Πόλεως χάριτας, καὶ τὸ κλέος τῆς Μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν. Κατεβίωσε δὲ πρεσβύτερος καὶ μοναχὸς Ἱεροσολυμίτης, ἐν τῇ Λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Σάββα τοῦ ἀσκητικοῦ καὶ λογικοῦ ἀγῶνας διαβλήσας, ὅπου καὶ ὁ ἱερός αὐτοῦ τάφος σώζεται μέχρι σήμερον.

§. οβ. Παρίτω καὶ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, Κωνσταντινουπολίτης τὸ γένος, καὶ φωστὴρ τῆς Ἐκκλησίας, ἀριστεύσας καὶ οὗτος μετὰ τῶν ἄλλων ὁμολογητῶν τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν τῷ καλλνίκῳ σταδίῳ τῶν ὑπὲρ τῶν ἁγίων εἰκόνων φειμνήσεων ἀγῶνων. Ὅσον δὲ καὶ οὗτος ἐσέβετο τοὺς ἀγίους τόπους, ἐδήλωσεν ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων Θωμᾶν ἐπιστολῇ, γράφων ταῦτα· «Ἀσπάζομαι τοὺς πόδας ἐκείνου τοῦ περιπατήσαντος τοὺς ἀγίους αὐτοῦ τόπους, ἵνα λάβω εὐχὴν, εὐλογία, καὶ ἁγιασμόν· καὶ οὕτως, ὡσανεὶ ἔλαβον καὶ συγ-

χώρησιν, πορεύομαι εἰς τὴν ἁγίαν γῆν· καὶ ἐκεῖ καταφιλῶ καὶ τὸ ἔδαφος ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπάτησαν τοῦ Χριστοῦ μου τὰ ἔχνη, ναὶ μὴν καὶ αὐτὸν τὸν θεοδέγμονα Τάφον, εἰς ὃν κατετέθη τὸ πανάγιον σῶμα τοῦ ἡμῶν λυτρωτοῦ. Ἐκεῖθεν διαβαίνω εἰς τὸν θεϊότατον Γολγοθᾶν, ὅπου ὁ Κύριος τῆς δόξης ὑψωθείς ἐσταυρώθη. Ὁδεύω περαιτέρω εἰς τὴν Βηθλεὲμ, ἣν ὡς Ἑβὲμ νέαν φαντάζομαι. Προσκυνῶ ἐκεῖ τὴν φάτνην μᾶλλον, ἢ τὴν χρυσῇν στάμνον, ἐν ᾗ οὐ τὸ μάννα, ἀλλ' ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς ἐφυλάχθη. Θεωρῶ προσέτι τὸ πανάγιον ὄρος, ἐν ᾧ ἐγένετο ἡ θεϊκωτάτη Μεταμόρφωσις. [καὶ] τὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν, ὅθεν ὁ Κύριος ἀνέβη πρὸς τὰ οὐράνια. Βλέπω καὶ τῆς Παναγίας Δαυΐτιδος Κόρης τὸ μνήμα, ὅπου προσκυνεῖται ἡ πανυπερευλόγητος εἰς τὴν πανίερον Γεθσημανήν κτλ. (ἴδε ταύτην τὴν ἐπιστολὴν καὶ παρὰ Δοσιθέῳ Δωδεκαβίβλ. σελ. 677). Τούτου τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, ἢ (κατ' ἄλλους) τοῦ ὁμαίμονος αὐτοῦ, καὶ τὴν τε σοφίαν καὶ ἀγιότητα γνησίου αὐταδέλφου, καὶ ὁμολογητοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας Ἰωσήφ, Θεσσαλονίκης ἀρχιεπισκόπου (τῷ 808) θεοπρεπὲς καὶ μελιχρότατον ὑμνολόγημά εἰσι καὶ οἱ ἐν τῇ Ὀκτωήχῳ *Arabaθμοί*, ἐν οἷς ἡ δόξα τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ πολλάκις ἐξυμνεῖται κατὰ τε γράμμα, καὶ ἀναγωγικῶς (α)· οἷον «Οἱ μισοῦντες Σιών αἰσχύνθητε ἀπὸ τοῦ Κυρίου» κτλ. (ἡχ. δ. καὶ πλ. δ. ἐκ τοῦ, Ψαλμ. ρκη, 5) καὶ, «Ἐπὶ οἶκον Δαβὶδ φόβος μέγας» (ἡχ. α, καὶ πλαγ. α, ἐκ τοῦ, Ψαλμ. ρκα, 4). Ὅπου ὁ ἱερὸς μελῳδός, ὡς καὶ ἄλλοι τῶν Πατέρων, ἐννοοῦσι τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰωσαφάτ, ἐν ᾗ προδιέγραψεν Ἰωὴλ (γ, 2) τὰ κατὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἱστορικῶς καὶ τυπικῶς συμβησόμενα, ἅτινα πραγματικῶς ἐπὶ τῆς β, τοῦ Κυρίου παρουσίας ἐκπληρωθήσονται (πρόβλ. Δανιὴλ θ, 10). Τοιαύτην δόξαν εἶχον καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τοι κατ' ἄλλους λόγους, ἦν ὁ θεῖος Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας ἀπορρίπτει (ὑπομν. εἰς Ἰωὴλ)· ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

(α) Βλ. Νικοδήμου τὴν Νέαν Κλίμακα, ἥτοι Ἑρμην. τῶν Ἀναβαθμῶν· προλεγ. καὶ σελ. 33, 186, 128, 273.

§. σγ. Ἄλλοι δύο θεόφρονες αὐτάδελφοι, Θεόδωρος καὶ Θεοφάνης (τῷ 818—830) Παλαιστῖνοι τὴν πατρίδα, γνήσιοι τῆς Σαββαΐτιδος Λαύρας υἱοί, πολλοὶ τὴν σοφίαν, στεφανῦται ὁμολογηταὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, *Γραπτοὶ* τὸ ἐπώνυμον, ὡς φέροντες ἀμφοτέροι ἐπὶ τοῦ μετώπου κατάστικτον ἀναγεγραμμένην τῆς κατὰ τῶν δυσσεβῶν εἰκονομάχων αἰοδίου νίκης τὴν ἀνόρθωσιν. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ἐνδοξοτάτης (ὡς ἐκ τῶν ἐφ' οἷς, καὶ δι' αὐτὴν ἐπεγράφη ὑπὸ τοῦ κατ' ἀντίφρασιν Θεοφίλου, ἐν ἰβ, στίχοις Ἰαμβικοῖς), ἀνακηρύττεται καὶ ἡ δόξα τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐκεῖ καὶ τότε ἀπιόντων εἰς προσκύνησιν. Λέγει δὲ ταῦτα ἡ παναοίδιμος ἐπιγραφή. «*Πάντων ποθειντῶν προστρέχειν πρὸς τὴν πόλιν, ὅπου πάντα τοῦ Θεοῦ Λόγου πόδες ἔστησαν εἰς σύσασιν τῆς οἰκουμένης, ὤφθησαν οὗτοι τῷ σεβασμῷ τόπῳ Σκευὴ πονηρὰ δεισιδαίμονος πλάνης*» κτλ. (ἴδε τὴν ἐπιγραφὴν ἐν Ζωναρ. Χρονικ. ΙΕ. σελ. 146: Κεδρην. Γ. β. σελ. 521).

§. οδ. Διδάσκαλος τῶν δύο τούτων τῶν Γραπτῶν ἐγένετο καὶ ὁ ἱερώτατος Μιχαὴλ, Ἱεροσολυμίτης καὶ οὗτος, καὶ Σαββαΐτης, καὶ Σύγκελλος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, (τῷ 835). — Ἀδελφὸς τοῦ ἁγίου Μιχαὴλ ὁμότροπος καὶ συμμοναστῆς ἐγένετο καὶ ἰώβ ὁ ὁμολογητὴς (βλ. Δοσίθ. Δωδεκαβ. σελ. 694, καὶ Συναξαρ. Ὀκτωβρ. ιη).

§. οε. Ἐπὶ Θεοφίλου τοῦ Εἰκονομάχου (τῷ 836), Βασιλείου πατριαρχέοντος ἐν Ἱεροσολύμοις, ἦλθον εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν Χριστόφορος ὁ Ἀλεξανδρείας, καὶ ἰώβ ὁ Ἀντιοχείας, καὶ συνεκροτήθη Σύνοδος κατὰ τῶν Εἰκονομάχων, ἐν ἣ παρῆσαν 185 ἐπισκοποὶ, καὶ πλῆθος ἡγουμένων καὶ μοναχῶν· οἱ δὲ πάντες τῆς Συνόδου Πατέρες ἦσαν 1509, ἀνακηρύξαντες τῶν ἁγίων εἰκόνων τὴν προσκύνησιν. Ἐγραψαν δὲ καὶ πρὸς Θεοφίλον ἐπιστολὴν, ἐν ἣ τό, τε πρὸς τὸ βασιλεῖον κράτος, κατὰ τὴν θεῖαν ἐντολὴν, ὀφειλόμενον σέβας ἐκφράζουσι, καὶ τὸ εἶδος τῆς οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλὰ θεοθεν τοῖς προέδροις τῶν ἐκκλησιῶν πεπιστευμένης διακοσμώσεως τῆς ἱεραρχίας· ἰδοὺ τὸ προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς. «Τῷ ἐκ τῆς ἁνω

θείας, πανσθενούς, παντοκρατορικῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου Βασιλέως τῶν βασιλέων, καὶ Κυρίου τῶν κυρίων (δι' οὗ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ τύραννοι κρατοῦσι γῆς, δι' οὗ μεγιστᾶνες μεγαλύνονται, καὶ δυνάσται γράφουσι δικαιοσύνην) δόξῃ καὶ τιμῇ κατεστημένῳ, θεοπροβλήτῳ, θεοστηρίκτῳ, φερωνύμῳ βασιλεῖ, κρατίστῳ Θεοφίλῳ, νικητῇ, τροπαιούχῳ Αὐτοκράτορι, αἰωνίῳ Ἀυγούστῳ, Θεοτιμῇτῳ Δεσπότῃ, οἱ κατὰ πνεύσιν καὶ πρόσκλησιν τῆς θείας προμηθείας τῆς ὁμοουσίου καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος τοῦς οὐρανούς τῶν Ἀποστολικῶν καὶ Πατριαρχικῶν θρόνων, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ ἡ μεθ' ἡμῶν οὐρανομήμητος Ἱεραρχία τὴν διακόσμησιν η (ἴσ. γρ. σὺν τοῖς μεθ' ἡμῶν, καὶ τῆς οὐρανομιμήτου Ἱεραρχίας τὴν διακόσμησιν) ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν λαχόντες κατέχειν, ἐν Κυρίῳ χαίρειν (παρὰ Δοσιθέῳ Δωδεκαβ. σελ. 695· μέμνηται δέ, φησι, καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῷ περὶ τῆς Ἀχειροποιήτου εἰκόνας λόγῳ ταύτης τῆς πρὸς τὸν Θεόφιλον παρὰ τῶν τριῶν ἀνατολικῶν Πατριαρχῶν ἐπιστολῆς· εἰς δὲ τὴν Κωνσταντινουπόλιν προήδρευεν ὁ εἰκονομάχος Ἰωάννης, ὃν καὶ Ἰαννῆν ἐκάλουν· ἴδε καὶ Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Τόμ. β. σελ. 264). Καὶ ἄλλη δὲ πρότερον ἐπὶ Θεοδώρου Πατριάρχου Σύνοδος ἐν Ἱεροσολύμοις κατὰ τῶν εἰκονομάχων συνεκροτήθη (βλ. Συνόδ. Συλλ. Τόμ. β. σελ. 710).

§. 55. Ἡλίας (ὁ καὶ τὸ ἐπώνυμον Στυλῆτης) τοποτηρητῆς Θεοδοσίου Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων ἀποσταλὲς ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ, τῇ πρὸς τὴν β, καθίδρυσιν τοῦ Πατριάρχου Φωτίου συγκροτηθείσῃ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (τῷ 879)· εἶτα δὲ καὶ Ἱεροσολύμων Πατριάρχης, (ὁ Γ, οὐ Δ, Ἡλίας ἀριθμούμενος· περὶ τὸ 880). Οὗτος ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς Κάρολον τὸν Γρόσσον (παχύν) βασιλέα τῆς Γαλλίας, καὶ πάντας τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἡγεμόνας τοῦ βασιλείου, ἐπεσταλμένην τῷ 881· σφίζεται δὲ μόνον λατινισί (βλ. Καθέον σελ. 396· Λεκυῆνον Ἀνατ. Χριστιαν. Τόμ. Γ. σελ. 461)· διὰ δὲ ταύτης ὁ Ἡλίας ἐξαιτούμενος βοήθειαν εἰς ἀνόρθωσιν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἐκκλησιῶν, «τὰ καθ' ἡμᾶς,

φήσιν, ἱκανῶς ὑμῖν εἰσι γνωστὰ παρὰ τῶν ἐκάστοτε ἐρχομένων εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων τόπων περιηγητῶν, οἵτινες ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν». Ὁ δ' αὐτός, Ἡλίας ὅτε, καθὰ προεῖπομεν, ἀπεστάλη τοποτηρητὴς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐκόμισε πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Βασίλειον καὶ ἰδίαν ἐπιστολὴν τοῦ τότε Ἱεροσολύμων Θεοδοσίου, ἐν ᾗ ὁ Πατριάρχης οὗτος (περὶ τὰ 863 τὸν θρόνον διαδεξάμενος) γράφει ταῦτα. «Τὸ δὲ νῦν ἔχον ἱετικῶς ἐν συνοχῇ οἰμωγῶν, καὶ μετὰ συντριμμοῦ ἀλγεινῆς καρδίας προσκύνησιν προσάγω τῇ θεοφησίτῳ ὑμῶν βασιλεῖα, ἐλεῆσαι τὴν Ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ κατοικειρωθῆσαι Σιών, τὴν μητέρα τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν, καὶ (ἴσ. γρ. ἵνα) ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς τῆς βασιλείας ὑμῶν μὴ ὑποπέσῃ κινδύνῳ ἀφανισμοῦ. Οὐ γὰρ ῥητῶς ἐξικινούμεθα σφηνίσαι τὰς προσγινομένας αὐταῖς θαμινῶς ἀφορήτους ζημίας. — Ἐν τούτοις δὴ οὖν πᾶσι τοῖς ταῖς ἁγίαις Ἐκκλησίαις συμβεβηκόσι, δεκτικῶς (γρ. δεητικῶς) τολμῶντες ἀνηγγείλαμεν τῇ φιλοσυμπαθεστάτῃ ὑμῶν βασιλεῖα, ἀξιῶσαι αὐτὰς ἐλέους» κτλ. (Συνόδ. Συλλογ. Τόμ. β. σελ. 955). Ἐκ δὲ τούτων δεικνύται τρανῶς, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς ἁγίας Ἀναστάσεως ἔτι κατὰ τὸ 860, καὶ πολὺ πρότερον, ὡς ἀνέκαθεν, ὑπῆρχε διηνεκῶς ὑπὸ τὴν κυριαρχικὴν διοίκησιν τοῦ Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων, πολλαῖς μὲν ζημίαις ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν τρυχομένη, οὐδέποτε δὲ ὅμως ἀποσπασθεῖσα τῆς ιδιοκτησίας τῶν Ὀρθοδόξων, ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς Ὁμάρου μέχρι καὶ τῆς τῶν Σταυροφόρων. Καὶ φαίνεται λοιπὸν Ἐγινάρδος, ὁ βιογράφος Καρόλου τοῦ Μάγνου (τῷ 800), λίαν παχυλὸν πλάσμα ῥαψωδῆσας (ὅπερ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν Λατικῶν ἀσμένως ἀντέγραψαν), ὅτι ἄρα ὁ Καλίφης τῶν Σαρακηνῶν, Ἀαρὼν Ῥασχίδ, πρέσβεις καὶ δῶρα πολλὰ παρὰ τοῦ Καρόλου δεξάμενος, ἐχαρίσατο αὐτῷ τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, πέμψας αὐτῷ καὶ τὰς κλεῖς τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ! Ταῦτα δὲ ἄρα οὐδ' ὁ Πατριάρχης Θεοδόσιος ἠπίστατο, οὐτ' ἄλλος οὐδεὶς τῶν μέχρι τοῦ 1099 γενομένων Πατριαρχῶν τῶν Ἱεροσολύμων, οἵτινες κατεῖχον ὑπὸ τὴν ἰδίαν κυριαρχίαν τὴν

πατριαρχικὴν αὐτῶν Ἐκκλησίαν. Ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἐπὶ Καρόλου καὶ ἐφεξῆς Ἑλλήνων συγγραφέων, ὅσοι περὶ τῶν Ἱεροσολύμων διέλαβον, οὐδεὶς οἶδε τὰ τοιαῦτα κλειδοφορήματα, ὡς ἂν πρὸς κατακτιπτήν (οὐχ ὄρεῃς), τὸν ξένον Φράγγον, παρὰ τοῦ μεγάλου Καλίου προσπνευθίντα! Καὶ μένει ἄρα μόνον ἀληθές, ὅτι ὁ φίλος τοῦ Καρόλου Καλίου ἐδῶκε τοῖς Φράγγοις ἄδειαν τοῦ προσιέναι καὶ ἐνδημεῖν ἀφύθως εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ Καρόλῳ συνεχώρησεν οἰκοδομῆσαι τινὰς ἐκκλησίας, καὶ ἓνα ξενῶνα μετὰ βιβλιοθήκης, χάριν μάλιστα τῶν αὐτοῦ ὁμογενῶν τὰ δ' ἄλλα παρέπλασεν ἢ φαντασία τοῦ Ἐγινάρδου (τοῦτο δὲ συνεῖδεν ὀρθῶς καὶ ὁ Μοσχέμιος π. τ. ἀγ. φωτὸς, σελ. 248). Ὅτι δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τε Καρόλου (τῷ 814), καὶ πρότερον τοῦ Καλίου Ρεσχίδ (τῷ 809), οὐκέτι πρὸς τοὺς Φράγγους ἦσαν ἄγαν εὐμενεῖς οἱ Σιρακκηνοὶ, καὶ κατέστρεψαν δὲ τέλος, (τῷ 1007), ἀπάσας τὰς οἰκαδῆποτε τοῦ Καρόλου οἰκοδομὰς, διηγεῖται ἡ ἱστορία.

§. οζ. Νικήτας, βασιλικὸς κληρικὸς, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (τῷ 947) ἦλθε προσκυνητὴς τῶν ἁγίων τόπων τῆς Ἱερουσαλήμ ἐπὶ Πατριάρχου Χριστοδούλου καὶ δῶρα τοῦ Αυτοκράτορος ἔφερεν εἰς τὸ ἱερόν, ὡς αὐτὸς γράφει ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐξ Ἱεροσολύμων ἐπιστολῇ, λέγων· «Οὐκ ἀπεπέμψατο τὴν ἐμὴν δέξιν (τοῦ ἐλθεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ) ἡ θεοφροῦρητος βασιλεῖα σου, δῶρόν τε χρυσοῦ παρασχοῦσα, πρὸς τὸν ἐκεῖσε θεοφιλεῖ προέπεμψεν ἀρχιεπίσκοπον» κτλ. (α).

§. ση. Μακάριος ὁ αἰίδιμος, τὸ γένος ἔλκων ἐξ Ἀρμενίας, ἐγένετο Πατριάρχης Ἀντιοχείας, ἑκατοστὸς τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου ἀριθμούμενος, κατὰ τὸν ἐν ἀρχαίῳ χειρογράφῳ

(α) Ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐν τῇ Λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Σάββα. Ἐξεδίδθη δὲ τὸ πρῶτον ἡ τοῦ Νικήτα ἐπιστολὴ ἐν τῷ Προσκυνητῶν, ἢ τῇ περιγραφῇ τῆς ἁγίας Ἱερουσαλήμ, ἐκδόθεισῃ ὑπὸ τοῦ σεβασμιωτάτου καὶ ἐλλογιμωτάτου ἀρχιεπισκόπου Θεωφάνους, κυρίου Ἱεροσολύμων, ἐν Μόσχᾳ, 1837. σελ. 51. (Περὶ τῶν ἐκ σιδήρου θραυλλίδων τῆς ἐπιστολῆς διέλαβε καὶ *Mabillon. Mus. Italic. T. 1. §. CII.*).

κατάλογον τῶν τῆς Ἀντιοχείας Πατριαρχῶν (ἐτελεύτησε δὲ ἔτει 1112 μ. Χ.)· ἀπῆλθε τοίνυν καὶ οὗτος εἰς προσκύνησιν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις αἰζῶν ὑπομνημάτων τῆς θείας ἐπιφανείας. Ὅπου καὶ θύραν μεγάλην τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἠνέφξεν αὐτῷ ὁ Θεός. Ἐλάλει δὲ τὸν λόγον ἀποστολικῶς ἐνώπιον τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Σαρακηνῶν, ὡς ἐπιστάμενος καὶ τὴν ἀραβικὴν καὶ τὴν ἐβραϊκὴν διάλεκτον· καὶ πολλοὺς μὲν εἴλκυσεν εἰς σωτηρίαν, πολλὰς δὲ μαστιγώσεις ὑπέμεινεν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, καὶ φυλακισθεὶς, ἐρρύσθη τῆς φυλακῆς, ὡς ὁ Πέτρος, δι' ἀγγέλου ἐπιφανείας. Οὐδ' ἐπανῆλθεν εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ τοι βιαζόμενος ὑπὸ τῶν Ἀντιοχέων· εἶπε δὲ τούτοις ἄλλον ἐκλέξασθαι· αὐτὸς δὲ τὸν Σταυρὸν ἐπ' ὤμων ἀναλαβὼν, ἀποστολικῶς περιήρει κηρύττων εἰς βαρβάρους λαοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ἀφίκετο δὲ κῆρυξ καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησεν ἐν Γάνδῃ (Βολλάνδ. ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ, τόμ. 7).

§. οθ. Τοῦ φερωνύμου Μακαρίου ζηλωτῆς καὶ διάδοχος εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας Ἐλευθέριος ἐγένετο (περὶ τὸ 1010), ὅστις ποιμάνας τὸν λαὸν αὐτοῦ διὰ χρόνων ἱκανῶν, ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνητῆς, καὶ κῆρυξ τοῦ θείου λόγου, καὶ πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων καὶ Σαρακηνῶν εἴλκυσεν εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν· διὰ πολλῶν δὲ καὶ οὗτος θλίψεων διελθὼν, καὶ θαυμάτων γενόμενος αὐτουργός, καὶ, τέλος, γῆρα κεκημηκώς, ἡσύχασεν ἐν τῷ Μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου, ἔνθα καὶ μετέστη πρὸς Κύριον. (Ἐκ τοῦ χειρογράφου Καταλόγου τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀντιοχείας).

§. π. Κατὰ δὲ τὸ 977, ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ (Κεδρην. Τ. β. σελ. 661) κατέκαυσαν οἱ Σαρακενοὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, ἐν ᾧ καὶ τὸν αἰόδιμον Πατριάρχην Ἰωάννην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ πάλιν ἀνεκαίνισθη διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν πιστῶν. Ἡδὴ δὲ μόλις 30 διελθόντων ἔτων, ὁ Καλίφης τῆς Αἰγύπτου (ὁ καὶ τῶν Ἱεροσολύμων αὐταρχῶν) Χακῆμ Βαμριλλάχ (υἱὸς Ἀΐζ), διαλύσας ἐπὶ μικραῖς αἰτίαις τὴν πρὸς Ῥωμαίους φιλίαν, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου (Ζωναρ. ΙΖ. σελ. 225· Κεδρην. Τ. β. σελ. 706),

παροξυνθείς δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, λεγόντων πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἡ πλὴθὺς τῶν εἰς προσκύνησιν τοῦ νεοδηῆτου ναοῦ προτερηομένων Ῥωμαίων καὶ Φράγγων κατεξουσιάζει τῆς πόλεως τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ στρατὸν πρὸς τοῦτο παρασκευάζουσιν (οὕτω γέγραπται ἐν ἀρχαίῳ χειρογράφῳ τηρουμένῳ ἐν Ἱεροσολύμοις· καὶ ἐν τῇ Χρυσάνθου Περιγραφῇ τῆς ἀγ. γῆς· τοιαῦτα καὶ οἱ Δυτικοὶ ἱστοροῦσι παρὰ Λαβέφ, *Bib. lib. r. eas* T. β. σελ. 174). Ἐκ τούτων οὖν τῶν αἰτιῶν ὀρμηθεὶς ὁ Καλίφης, κατέστρεψε τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τῷ 1007 (ἢ 1008, ἢ 1009, ἢ 1010, οἱ δὲ τινες, εἰ μὴ παρὰ χρονίζουσι, κατὰγουσι καὶ εἰς τὸ 1027) (α). Ἀλλὰ πάλιν, οὐ πολλῶν παρελθόντων ἐτῶν, περικαλλέστερος ὁ ναὸς ἀνηγέρθη, εἴτ' αὐτοῦ τοῦ Χακῆμ συγχωρήσαντος (χάριν τῆς αὐτοῦ συζύγου Μαρίας, χριστιανῆς οὔσης, ὡς φασὶν), εἴτε τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δαχῆρ μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ πατρὸς, χάριν τῆς μητρὸς (κατὰ τὸν Ζωναραν Χρον. ΙΖ. §. 15) εὐμενῶς ἐπινεύσαντος. Ἐπατριάρχευε δὲ τότε τῶν Ἱεροσολύμων Ὁρέστης (βλ. Μελέτ. αὐτόθ. σελ. 374), ἐπὶ τῆς αὐτο-

(α) Τῷ 1007 λέγει καὶ τις Ἀραβὶς Μωαμεθανὸς, Ὁλαῖμ καλούμενος, ἱστορίαν τῶν Ἱεροσολύμων Ἀραβιστὶ συγγράψας· ἀλλ' οὗτος ἐν τισιν ἄλλοις οὐκ ἀληθεύει· μεταξὺ δὲ τῶν ψευδολογιῶν λέγει καὶ ὅτι ὁ Χακῆμ κατέστρεψε τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, ἀγανακτήσας, ὡς ἔμαθεν, ὅτι ἐν αὐτῷ κατ' ἔτος οἱ χριστιανοὶ τὸ πάσχα ψευδῶς πλάττουσι τὸ ἅγιον φῶς (βλ. Moschem. de Lumine Sacr. §. XI. p. 256). Ἀλλὰ τὸν Ἀραβικὸν τοῦτον λῆρον οὐδεὶς εἶδεν οὔτε τῶν Ἑλλήνων, οὔτε τῶν Λατίνων συγχρόνων ἱστορικῶν, ὥστε τὰ κατὰ τὸν Χακῆμ ἐμνημόνευσαν. Ἐξελέγχεται δὲ τὸ πλάσμα καὶ ἐκ τοῦ σκληροῦ τῶν κατ' Εὐρώπην Ἰουδαίων διωγμοῦ, ὃν ἐπέφερον κατ' αὐτῶν (καὶ τοι παραλόγως· τί γὰρ ἔπταιον ἐκεῖνοι;) οἱ τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνες, ὡς ἔμαθον πανδημῶς βεβηομένην τὴν πρὸς τὸν Καλίφην ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων γενομένην κατὰ τῶν Φράγγων συκοφαντίαν, ὅφ' ἦς ὀργισθεὶς ὁ Καλίφης κατέστρεψε τὸν ναὸν (Moschem. ib. p. 258). Καὶ ὅμως ὁ σοφὸς Μωσχέμιος, ὡς θερμότατος φωτομάχος, τὴν γνώμην τοῦ Ἀραβὸς Ὁλαῖμ, (ὡς εἰκὸς ἀνδρὶ Καλῶν!) παραδέχεται καὶ προτιμᾷ. Ὡσαύτως, καὶ ὁ τούτου τὸ περὶ τοῦ ἁγίου φωτὸς βιβλίον ἀπαθήσας, καὶ εἰς εἶδος Διαλόγου μεταμφιάσας Ἕλληνα ἱατροφιλόσοφος, ἐν τοῖς ἑαυτοῦ Ἀτάκτοις (τόμ. γ. σελ. 329—424) ὥπερ, ὡς ἐκ φιλογενεῖας κεντούμενος καὶ διαπύρου φιλαληθείας, δῶρον ἁδωρον, [καὶ πολλῆς μισο-χρίστου γόστου καὶ παντοίων σαρκασμῶν, προσήνεγκε τοῖς ὁμογενεσί, περὶ οὓς λέγειν οὐ τῆς ἡμετέρας προθέσεως· γέγραπται δὲ παρ' ἄλλοις ἢ τοῦ Διαλόγου τούτου ἀπαθὲς ἐπικρίσις.

κρατορίας Ρωμανοῦ τοῦ Ἀργυροπούλου, ὅστις καὶ συνδρομὴν οὐκ ὀλίγην χρηματικὴν ἀπέστειλεν εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τούτου τελευτήσαντος (Κεδρην. Τ. β. σελ. 731), ἀνφοδόμησε μάλα φιλοτίμως τὸν ναὸν ὁ διάδοχος Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Παφλαγὼν (τῷ 1040), ὃς καὶ τριακοντούτεις σπονδὰς πρὸς τὸν Καλὶφν συνέθετο. Ἀλλὰ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος (τῷ 1048), ἀπέστειλεν ἱκανὴν διακονίαν τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀδελφοῖς· ἐπατριάρχευε δὲ τότε Νικηφόρος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Καλὶφς μεγάλα τοῖς Ἀνατολικοῖς ἐχαρίσατο προνόμια, ἐν οἷς καὶ τὸ δικάζεσθαι παρὰ τῷ κατὰ καιρὸν αὐτῶν Πατριάρχῃ, παρ' ἄλλῳ δὲ μηδενί (βλ. Δοσίθ. Δωδεκαβ. σελ. 782). Κατὰ τούτους τοὺς χρόνους, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα (τῷ 1064) ἦλθον ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπὶ ὅλαι χιλιάδες Γερμανῶν προσκυνητῶν, Σιγιφρίδου τοῦ Μογουντίας ἡγουμένου. Καὶ ἦσαν μὲν οἱ ἄνδρες ἐπαινέτοί τῆς εὐλαβείας, ψεκτοὶ δὲ ὅμως διὰ τὴν ἀλαζονικὴν ἐπίδειξιν καὶ φαντασίαν, μεθ' ἧς ἐφάνησαν, οἷον ἐκ παρατάξεως καὶ συνασπισμοῦ, παροξύνοντες τὸν ἔτι τότε ἐξοιδαίνοντα καὶ βρέμοντα χόλον τῶν ἀνυποστάτων Σαρακηνῶν. Τὰ κατὰ τὴν συνοδίαν ταύτην ἱστορήσεν Ἰγγοῦλφος ὁ Ἄγγλος, συνοδίτης καὶ αὐτὸς γεγωνώς, ὅστις καὶ τὸν τότε Ἱεροσολύμων Σωφρόνιον ἐπαινεῖ, ὡς ἱεροπρεπέστατον καὶ ἅγιον ἄνδρα, καὶ περὶ τὸ πλῆθος τοῦτο τῶν περιηγητῶν ἄγαν ἱλαρῶς καὶ φιλοξένως προσενεχθέντα (βλ. Δοσίθεον αὐτόθ. καὶ Κιβέν σελ. 433).

§. πα. Ἀλλ' οὐδ' οἱ Ὀρθόδοξοι διέλειπον ἐπισκεπτόμενοι τοὺς ἁγίους τόπους, εἰ καὶ μὴ πολλοὶ καὶ γαυριῶντες, ἀλλ' οὐδὲ πάλιν ἀμελοῦντες τῶν ἁγίων διὰ τὸν φόβον τῶν Σαρακηνῶν γενναῖοι δὲ καὶ εὐέλπιδες, ὡς θεοφρούρητα πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων προσιόντες, ἐθάδιζον εἰς προσκύνησιν τῶν ἱχνῶν τοῦ Ἰησοῦ. Τοιοῦτος μετ' ἄλλων εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν τοῦ Χριστοῦ Θεοφάνης, ὁ Ταυρομενίας ἀρχιεπίσκοπος, ὁ καὶ Κεραμεὺς τὸ ἐπώνυμον, ὡς ἐκ κεραμίνου σίμβλου φιλοπονωτάτη μέλισσα (τῷ 1040). Ἀκού-

σωμεν δ' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν μελιχρὰν φωνήν, ὅπως διαγράφει τὴν Σιών (ἧς ἡ Ἐκκλησία, καὶ τοι ἴσως λελωθιμένη, διεσώζετο, ὡς ἔοικεν, ἐπ' αὐτοῦ)· «Ὁ περίφημος οἶκος ὁ τῆς Σιών κτῆμα γέγονε Ζεβεδαίου, μεγέθει καὶ κάλλει διαφανέστατος· ἐν δὲ τῷ μετεώρῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀνφοδόμητο, εὐραεῖ ἀέρι πανταχόθεν χεόμενος, ὡς καὶ ἡμεῖς αὐτὰς ὄψασιν ἱστορήσαμεν. Τοῦτον εἰς δύο διαιρήσας (ἴσ. διελῶν;) ὁ Ζεβεδαῖος, θάτερον μέρος χαρίζεται τῷ ἀρχιερεῖ, τὸ δὲ λοιπὸν αὐτὸς τὴν οἰκῆσιν ἐπεποίητο. Ἐκεῖσε οὖν καὶ τὸ ὑπερῶν ἦν, ἐν ᾧ κατέλυσε σὺν τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ· καὶ τὰ πλεῖστα τῶν μυστηρίων ἐνταῦθα ἐτέλεσε· τὸ πάσχα τὸ τυπικόν, τὸν Δεῖπνον τὸν μυστικόν, τὸν νικητῆρα τῶν μαθητῶν, τοὺς συντακτικῶς λόγους καὶ θεολογικούς. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν οἱ μαθηταὶ διὰ τοὺς ἰουδαίους ἐκρύπτοντο· ἐν αὐτῷ δὲ (γρ. καὶ) κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔλαβον. Καὶ μὴν ἡ πάναγνος Δέσποινα ἐν τούτῳ τῷ οἴκῳ τὸν ἅπαντα τῆς ζωῆς χρόνον διετέλεσε» (Θεοφάν. Ὁμιλ. κζ. σελ. 196. ἐκδ. Παρισ. 1644).

§. πβ. Κατὰ τὸ 1095 ἐκηρύχθη ἡ μισθία καὶ παμμίαρος στρατεία τῶν λεγομένων Σταυροφόρων (βλ. Ἄνναν Κομνην. Ἀλεξιάδ. Βιβ. Ι. σελ. 283 κτλ.). οἵτινες μετὰ μάχας πολλὰς, τέλος, (τῷ 1099) κατέσχον τὴν Ἱερουσαλὴμ. (Ζωναρ. ιη. §. 23), διώξαντες τοὺς Σαρακηνούς, καὶ κεκρατηκότες δι' ἐτῶν 88, μέχρι τοῦ 1187, ὅποτε κακοὶ κακῶς ἀπεσκορακίσθησαν πάλιν ὑπὸ τῶν ἀπίστων, ὧν αὐτοί, οἱ δὴθεν χριστιανοί, πολλῷ πολλάκις ὠμότεροι καὶ τυραννικώτεροι Τελχῖνες ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς τόποις ἀνεφάνησαν. Καὶ ὅσα μὲν καὶ οἷα κακὰ πέπονθεν ἐξ αὐτῶν ἡ ἀγία γῆ, καὶ πᾶσα ἡ Συρία καὶ ἡ Ἀνατολή, λεγέτω μετὰ φρίκης ἡ ἱστορία. Πρῶτος δὲ τῶν Ἱεροσολύμων ἐβασίλευσε Γοδφρῖδος ὁ Βουῖλλων τῷ 1099. Τότε πρῶτον καὶ πατριάρχην τῶν Ἱεροσολύμων οἱ Φράγγοι κατέστησαν ἴδιον, τὸν Ἀρνούλφον, παραγκωνίσαντες τὸν κακονικὸν Πατριάρχην, καὶ παρασυνάψαντες πρὸς τῷ γνησίῳ ποιμένι, λύκον ἐπιβάτην· καὶ ἐφεξῆς δὲ δι' ὅλων τῶν 88 ἐτῶν, ἐν οἷς ἐκράτησαν, εἶχον τοὺς ἰδίους

πατριάρχας. Οὗτοι δὲ καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν σκηνωμάτων ἐκυριάρχουν, καὶ Συνόδους, μᾶλλον δὲ Συναγωγὰς ἀθλίαις, ἐκ Λατίνων συνεκρότουσαν (ἀριθμοῦνται δὲ τοιαῦται τέσσαρες). Οἱ δὲ Πατριάρχαι τῶν Ὀρθόδοξων διῆγον πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἐν Πέτρᾳ τῆς Ἀραβίας, ἐπαγρυπνοῦντες εἰς τὴν τοῦ ποιμνίου σωτηρίαν, καὶ φέροντες γενναίως τὰς θλίψεις τῶν παπικῶν δορυκτητόρων. Ἰπῆρχε δὲ κατὰ τὴν πρώτην τῶν Φράγγων εἰσβολὴν Πατριάρχης Ἱεροσολύμων ὁ αἰοιδίμος Συμεὼν, (ἀπὼν ἐν Κύπρῳ τότε), ὅστις συνέγραψε καὶ τὸ κατὰ Ἀζύμων.

§. πγ. Ἀλλ' οὐδ' οὕτως οἱ Ὀρθόδοξοι διέλειπον ἐρχόμενοι εἰς Ἱεροσόλυμα, ὀλίγοι μὲν, ὡς πρὸς τὰς χιλιάδας ὅλας τῶν Λατίνων τὰς σὺρρέουσας ἐπὶ τῆς Φραγγοκρατίας, ἀλλ' ὅμως οὐ διέλειπον. Κατὰ τὸ 1185, ἦλθεν εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν Ἰωάννης ἱερεὺς, ὁ Φωκῆς, ἐκ Κρήτης τὸ γένος, υἱὸς Ματθαίου, πεπαιδευμένος ἀνὴρ, ὅστις κατέλειπεν ἡμῖν γλαφυρωτάτην καὶ πολλοῦ λόγου ἀξίαν «*Εκφρασιν ἐν συνόψει τῶν ἀπὸ Ἀντιοχείας μέχρις Ἱεροσολύμων — χωρῶν, Συρίας, Φοινίκης, καὶ τῶν κατὰ Παλαιστίνην ἁγίων τόπων*» (ἐξέδωκε δὲ ταύτην Ἀλλάτιος ἐν Συμμίκτοις σελ. 1-46).

§. πδ. Εὐστάθιος ὁ σοφώτατος Ὀμήρου ὑπομνηματιστής, καὶ ἱερώτατος μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (τῷ 1175) μνημονεύει τοὺς ἐπ' αὐτοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀπιόντας. «Ἦδη δέ (φησὶ) καὶ γυναικες τολμῶσι τὰς ὁδοὺς ἐκεῖνας, καὶ αὐταὶ τῶν τρυφερευόμενων, καὶ τῶν ἐξ ἄσπερος, ὅσας ὁ θεῖος πόθος ἀναθερμαίνων, τόποις ἁγίοις ὁποῦνδήποτε τῆς ἐκεῖ γῆς ἐπιδήμους ποιεῖν (Εὐστάθ. λόγ. εἰς τὸν βασιλέα Μανουὴλ, ἐκδοθεὶς ἐν τῇ τοῦ Τάφελ Θεσσαλονίκη, σελ. 404. Βερολίνω, 1839).

§. πε. Ἦδη δὲ τοῦ 16 αἰῶνος πρὸς δυσμὰς ἀποκλίναντος (τῷ 1187) ὁ περίφημος Καλίφης Σαλαδῖνος ἐξετίναξε τοὺς Σταυροφόρους, αὐτοῖς αὐτῶν ψευδοπατριάρχαις, καὶ αὐταῖς ψευδοσυνόδοις καὶ πάλιν κρατήσαντας τῆς πόλεως ἐξέβαλεν, ὡμότατος

ἐπιπεσών, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ τυχόντας φράγγους κατέσφαξε, τὸν δὲ γαὸν τῆς Ἀναστάσεως ἀπέδωκε τοῖς νομίμοις αὐτοῦ κυριάρχαις, τοῖς Ὀρθοδόξοις, καὶ τοι μὴ παντάπασιν ἀβλαβῇ καὶ ἀκήρατον (διὰ τὸ καθόλου πρὸς τοὺς χριστιανούς, ἕνεκα τῶν φράγγων μάλιστα, μίσος). Ἐξεκόλαψε γὰρ τὴν ὀρθομαρμάρωσιν τοῦ ναοῦ, καὶ τὰς θυρίδας ἔκλεισε, καὶ τὸ πατριαρχεῖον εἰς τέμενος τῆς αὐτοῦ θρησκείας μετεποίησε· μόλις δὲ κατέπεψε τὴν γόλον, χάριν τοῦ συμμάχου Αὐτοκράτορος Ἰσαὰκ τοῦ Ἀγγέλου ὅστις μαθὼν τὴν τοῦ Καλίου θηριωδίαν, ἔσπευσεν αὐτὸν ἐξευμενίσαι πρὸς τοὺς Ἀνατολικούς χριστιανούς, πρέσβεις ἀποστείλας, καὶ δώροις θεραπεύσας (βλ. Δοσιθ. Δωδεκ. σελ. 788). Ὅσοι δὲ λέγουσιν, ὅτι ἄρα Σύροι τὸν γαὸν μεγάλους ἐξηγόρασαν λύτροις, λέγουσιν οὐδὲν ὑγιές. Ἐπατριαρχευσεν δὲ τότε τῶν Ἱεροσολύμων Δοσίθεος. Οὐδὲν δὲ θυμαστὸν, εἴπερ ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος ὁ Ἀγγελος τῷ Σαρακηνῷ συνεμάχησε Σαλαδίνῳ, βοήθειαν ἀποστείλας κατὰ τῶν Σταυροφόρων· οὗτοι γὰρ ἀπεφάνθησαν οὐχὶ (ὡς ἐκηρύχθησαν) ἐλευθερωταὶ καὶ σωτῆρες, ἀλλὰ φθορεῖς καὶ λυμαντῆρες τῆς ἀγίας γῆς, καὶ προσέτι πιστοὶ θεράποντες τῆς παπικῆς μοναρχατορίας, εἰς ἣν ἐσπούδαζον ὑποζυγῶσαι τοὺς Ἀνατολικούς. Τότε δὲ, κατευνασθέντος τοῦ ταραχῶν τῶν Σαρακηνῶν, ἐθάμιζον πάλιν οἱ Ὀρθόδοξοι θαρράλαιοτερον εἰς τὴν, καθ' ἧς ματαίως ἔχαιναν ὁ Ἄδης, εὐρυθέμελλον πόλιν τοῦ Χριστοῦ.

§. πς. Δανιήλ, ὁ ἀπὸ Σμύρνης εἰς τὴν μητρόπολιν Ἐφέσου προβιβασθεὶς, ἀποστέλλεται ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχου Μαξίμου τοῦ Α (τῷ 1221) εἰς τὰ τρία τῆς Ἀνατολῆς πατριαρχεῖα χάριν πραγμάτων ἐκκλησιαστικῶν (ἐκράτουν δὲ τότε τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ φράγγοι, νεωστὶ ἐπιβάντες τῷ 1203). Οὗτος ὁ μακάριος Δανιήλ καὶ «*Διήγησιν, καὶ περίεδον τῶν ἀγίων τόπων*» συνᾠγράψατο, καὶ κατέλιπεν ἡμῖν κάλλιστον ἀνάγνωσμα (ἐξεδόθη δὲ τοῦτο τὸ πρῶτον ὑπὸ Μιγγαρέλου ἐν τῷ Καταλόγῳ τῶν *ἑλληνικῶν χειρογράφων*, τῶν παρὰ τοῖς ἑνετοῖς Νανίοις τηρουμένων, σελ. 282—297). Ἀρχεται δὲ ἡ Διήγησις οὕτως

«Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ αἰωνίου Βασιλέως τῶν βασιλευόντων, καὶ μὲ τὸν ἀχρεῖον αὐτοῦ δοῦλον κατευοδεύσαντας (γρ. κατευοδώσαντος) ἰδεῖν αἰσθητῶς τοὺς σεβασμίους τῶν Ἱεροσολύμων τόπους» κτλ. Εἶτα δὲ τὰ κατ' Αἴγυπτον ἀξιόλογα, καὶ τὰ τοῦ Σιναίου διαγράψας, εἰκονογραφεῖ ἐναργῶς καὶ τὰ τῶν Ἱεροσολύμων, αὐτόν τε τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως περικαλλέσσαντον ζωγραφῶν, καὶ τὸ θεῖον Μνῆμα, καὶ τὸν πανάγιον Γολγοθᾶν, προστιθεὶς καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ (πλὴν τῆς βαθείας ὅπως, ἐν ᾗ ἐπάγη ὁ Σταυρὸς) ἔτι καὶ νῦν ὁρωμένην ῥῆξιν (ἐρράγη γὰρ ἐπὶ τῆς σταυρώσεως καὶ αὐτὸς, ὅτε «αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν» Ματθ. κζ). «καὶ γάρ (φησιν ὁ Δανιὴλ) καὶ αὕτη ἡ πέτρα, καὶ μέρος ἄνωθεν, ὑποκάτω δὲ μετρίως ἐσχισμένη ὁράται». Τοῦτο τὸ ῥῆγμα καὶ ὁ προῤῥηθεὶς Ἰωάννης ὁ Φωκᾶς μνημονεύει, καὶ πρὸ πάντων αὐτὸς ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος, λέγων· «Γολγοθᾶς οὗτος ὁ ἅγιος, ὁ ὑπερανεστὼς, καὶ δεικνύων μέχρι νῦν, ὅπως διὰ Χριστὸν αἱ πέτραι τότε ἐρράγησαν» (Κατηχ. ιδ. §. 19). Καὶ τῆς Βηθλεὲμ τὸν ναὸν λαμπρὸν ὁ Δανιὴλ διαγράφει, καὶ τὰ ἄνω διὰ ψηφιδῶν λεπτῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου καθιστορημένον· καὶ τὰς ἄλλας δὲ τὰς τῶν Ὀρθοδόξων, καὶ τὰς τῶν ἑτεροδόξων ἐκκλησίας μνημονεύει. Τελευτῶν δὲ λέγει, ὅτι, ὅτε ἀπῆλθεν εἰς τὸν ἀγιώτατον Ἰορδάνην, ἦσαν μετ' αὐτοῦ δις χίλιοι ὀρθόδοξοι προσκυνηταί, χωρὶς τῶν ἑτεροδόξων.

§. πζ. Νεώτερος ὁπωσοῦν τοῦ Δανιὴλ φαίνεται ὁ μοναχὸς Ἐπιφάνιος, ὁ ἱεροσολυμίτης (ἴσ. περὶ τὸ τέλος τῆς ιγ, ἐκατονταετηρίδος), ὅστις καὶ αὐτὸς συνέγραψε τὰ κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ· ἐπιγράφεται δὲ τὸ Ἐγχειρίδιον α' *Ἐπιφανίου μοναχοῦ τοῦ Ἀγιοπολίτου, τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν πατρὸς, διήγησις εἰς τύπον περιηγητοῦ περὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς ἁγίας Πόλεως, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἁγίων τόπων*» (ἐν Ἀλλατίου Συμμίκτ. σελ. 46—83). Συγχρόνως ἴσως ἀπῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ Περδίκας ὁ Ἐφέσιος, οὗ καὶ πρόσθεν ἐμνημονεύσαμεν. Ἐπιγέγραπται δὲ καὶ τούτου τὸ ἐστὶν χερὸν συνταγμάτιον «*Περδίκαν, τοῦ πρωτοτοταρίου τῆς Ἐφέ-*

σου, ἐκφρασις περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Κυριακῶν θαυμάτων» (ἐν Ἀλλατίου Συμμίκτ. σελ. 65—78). Καὶ τέλος, ὁ Ἀνώνυμος, αὐτόπτης καὶ οὗτος γενόμενος, συνέγραψεν «*Απόδειξιν περὶ τῶν Ἱεροσολύμων*» (ἐν Ἀλλατ. Συμμ. σελ. 80—102). Οὗτος δὲ περὶ μὲν τὴν φράσιν φαίνεται τῶν ἄλλων ταπεινότερος, καὶ κοινολεκτικός, καὶ ἴσως ἤκμαζε κατὰ τὴν ιδ, ἑκατονταετηρίδα περὶ δὲ τὸ πραγματικόν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀκριβής. Ὅλων δὲ τούτων, τῶν ἀπὸ Φωκᾶ μέχρι καὶ τοῦ Ἀωνύμου αἱ περὶ τῶν ἁγίων τόπων περιγραφαὶ (σφύζεται δὲ καὶ ἄλλη τις ἀνέκδοτος· ἐν τῇ Καισαρικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης, ἴσως τοῦ ιε αἰῶνος), ὑπάρχουσι πολυτιμότερα διὰ τὸ πραγματικόν· ὡς διαγράφουσαι τὰ ἐπ' αὐτῶν σφύζοντα, καὶ τὰ κατεστραμμένα μοναστήρια τῆς Παλαιστίνης, καὶ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ τε ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, καὶ τῆς Βηθλεὲμ, καὶ τῆς Γεθσημανῆς (ἐν ἧ ὁ πάνσεπτος τάφος τῆς ὑπερευλογημένης ἡμῶν Δεσποίνης, τῆς Θεομήτορος), καὶ τῶν ἄλλων ἐπισήμων χωρίων· δεικνύουσι δὲ καὶ χωρογραφικῶς τὴν ταυτότητα τῶν τότε τοποθεσιῶν ἀπαράλλακτον, οἷα φαίνεται καὶ παρ' Ἱερωνύμῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἀρχαίοις Ὀδοιπορικοῖς, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς νεωτέροις. Εἰ δὲ καὶ τινὰ παρακούσματα περιέχουσιν, ἀπλούστερον καὶ ἀταλαιπωρώς, ὡς ἐκ τῆς δημώδους φήμης, ἀναγεγραμμένα, κοῦφα ταῦτα καὶ σμικρὰ, καὶ ἀνάξια τοῦ εὐγνώμονος ἀναγνώστου. μόνους δὲ παραλείπτει τοῖς δυσμενίδαις καὶ φιλοψόγοις, ὅσοι τὴν προδοσκήδα τῆς ιδίας αὐτῶν κακοηθείας ἀσμένως, ὡς ἡ μυῖα, προσηλοῦσιν ἐπὶ τῶν σεσηπότεων, ἀποφεύγοντες τὰ ὑγιᾶ καὶ τρόφιμα μέρη τῆς ὀπώρας. Ἡμεῖς δὲ (καὶ πᾶς τις, ὃ μέμλη σεμνότητος) τῶν ματαιοσχόλων καὶ σατυρικῶν τούτων ἀμελοῦντες, τείνομεν πρὸς τὸ τέρμα.

§. πη. Ἰωάννης Καντακουζηνὸς ὁ Αὐτοκράτωρ (τῷ 1349—1357) ὁ δ' αὐτὸς καὶ Ἰωάννης μοναχὸς (παραιτηθεὶς, καὶ ἀνταλλαξάμενος τοῦ θρόνου καὶ τῆς πορφύρας τὸ μελάντατον τριβῶνιον καὶ τὸ μοναστήριον τῶν Μαγγάνων) πολλὴν μάλιστα περὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πρόνοιαν ἐπεδείξατο, πέμψας πρεσβευτὰς πρὸς τὸν τότε

Σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας καὶ Τουδαλας· ὅστις πρὸς τε τὴν πρεσβείαν φιλοτίμως διετέθη, καὶ πάντα τὰ παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος αἰτηθέντα προθύμως ἐξετέλεσεν. Ἐγραψε δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Αὐτοκράτορα λαμπράν (ὡς ἐκ Σουλτάνου) καὶ μεγαλοπρεπεστάτην ἐπιστολήν, ἧς τὸ πλεῖστον μέρος ἐκτιθέμεθα, χάριν τῶν φιλομαθῶν ἀναγνωστῶν, ἀντιγράφωντες ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας τοῦ αἰοδίδιμου Αὐτοκράτορος, ἣν ἡμῖν κατέλιπεν ἐν βιβλίοις Δ. Ἀρχεται δὲ ἡ ἐπιστολὴ οὕτως (Βιβλ. Δ. σελ. 94—99. ἐκδ. Βόν.) «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐλεοῦντος καὶ ἐλεήμονος. Μακροήμερεύσαι ὁ Θεὸς ὁ ὑψίστος πάντοτε τὰς ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου, τοῦ εὐεργετικοῦ, τοῦ φρονίμου, τοῦ λέοντος τοῦ ἀνδρείου, τοῦ ἐν πολέμοις ὀρμητικοῦ, εἰς ὃν οὐ δύναται τις σταθῆναι ἔμπροσθεν αὐτοῦ, τοῦ σφωτάτου εἰς τὸ δόγμα αὐτοῦ, τοῦ δικαιοτάτου εἰς τὸν ἰδίον τόπον καὶ τὴν χώραν αὐτοῦ, τοῦ θεμελίου τῆς πίστεως καὶ τοῦ δόγματος τῶν χριστιανῶν, τοῦ κίονος τοῦ ἀσείστου ἀπάντων τῶν βεβαπτισμένων, τοῦ βοηθοῦ τῶν δογμάτων τοῦ Χριστοῦ, τῆς σπάθης τῶν Μακεδόνων, τοῦ Σαμφών, τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων, τῶν Ἀσάνων, τῶν Βλάχων, τῶν Ῥώσων, καὶ τῶν Ἀλανῶν, τῆς τιμῆς τοῦ δόγματος τῶν Ἰβήρων καὶ τῶν Σύρων, τοῦ κληρονόμου τῆς βασιλείας τῆς γῆς αὐτοῦ, τοῦ αὐθέντου τῶν θαλασσῶν, καὶ τῶν ποταμῶν τῶν μεγάλων, καὶ τῶν νήσων, Ἀγγέλου Κομνηνοῦ Παλαιολόγου τοῦ Καντακουζηνοῦ (α). Πάντοτε ἡ βασιλεία σου τὸ θέλημα αὐτῆς νὰ τὸ ζητῇ ἀπὸ τὴν Σουλτανικὴν ἐξουσίαν μου, καὶ ἀπὸ τὸ ὁσπῆτιόν μας τὸ ἡγιασμένον καὶ πεφωτισμένον. — Καὶ ἐζήτησεν ὁ ἀποκρισάριος διὰ τὰς ἐκκλησίας τῶν Ῥωμαίων ἐκεῖνας, ὅπου ἔναι εἰς τὰ ἱεροσόλυμα τὰ ἅγια, καὶ ἐγνωρίσαμεν καὶ αὐτὸ, καὶ ὥρισamen νὰ προσέξουν τὰς ἐκκλησίας, δι' ἃς ἐμνηύσατε — Πάλιν ἐζήτησεν οὗτος τὸν ὀρισμόν μας τὸν ἅγιον, νὰ υπάγῃ εἰς τὴν

(α) Ἀγγελον καὶ Κομνηνὸν ὁ Σουλτάνος ὀνομάζει τὸν Καντακουζηνὸν Ἰωάννην, ὡς ἐκ τοῦ γένους τῆς μητρὸς, ὡς ἐκατέρωθεν τιμῶν αὐτὸν (σχολ. σελ. 557),

ἁγίαν Ἀνάστασιν, νὰ προσκυνήσῃ καὶ ἐκεῖνος καὶ οἱ εὐρισκόμενοι μετ' ἐκείνου, ἀπὸ τῆς βασιλείας σου· καὶ ἡγαπήσαμεν εἴ τι ἐζήτησες, καὶ ἐπληρώσαμεν το, καὶ ἐγράφη ὁρισμός, εἴ τι μᾶς παρεκάλεσεν ὁ ἀποκρισάριος, νὰ πληρωθῇ εἰς τὴν ἁγίαν Ἀνάστασιν· καὶ ὡς ἐζήτησε νὰ ὑπάγῃ, ἐδώκαμεν τὸν ἄρχοντα μετ' αὐτοῦ, καὶ ἀπέσωσέ τον ἐκεῖ, καὶ προσεκύνησεν ὡς ἤθελε, καὶ ἐγύρισε μετ' εὐχαριστίας. Πάλιν ἐζήτησεν ὁ ἀποκρισάριος νὰ γένηται ὁρισμός μας ὑψηλός, νὰ φυλάσσωνται οἱ εὐρισκόμενοι χριστιανοὶ εἰς τὸν ἁγιώτατον τόπον τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὰ μοναστήρια, καὶ αἱ Ἐκκλησίαι· καὶ νὰ ἔχωσιν ἀγάπην καὶ δεφέντευσιν ἀπὸ τὸν ἀμνηρᾶν τὸν εὐρισκόμενον ἐκεῖ· καὶ οὐ μόνον οἱ τοπικοί, ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ καιροὺς ἐρχόμενοι εἰς προσκύνησιν τῆς ἁγίας Ἀναστάσεως. Καὶ οἱ κατὰ καιροὺς εὐρισκόμενοι δουλευταὶ Μουσουλμάνοι εἰς τὴν ἁγίαν Ἀνάστασιν νὰ μὴδὲν ἀφίουν νὰ καταφρονοῦν, καὶ νὰ δέρνουν, καὶ νὰ [ἐν]οχλῶσι τοὺς κατὰ καιρὸν ἐρχομένους εἰς τὸ αὐτὸ ἅγιον προσκύνημα, ἢ εἰς (ἴσ. γρ. καὶ) τοὺς τοπικοὺς· ἀλλὰ μᾶλλον νὰ τιμῶσι, καὶ νὰ ἀναδέχωνται, καὶ νὰ κυβερωῶσιν αὐτούς· καὶ ὠρίσαμεν καὶ ἐπληρώθη ὑψηλότατος ὁρισμός διὰ τὰ ζητήματα αὐτὰ εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον» — καὶ τὰ λοιπὰ, ἐν οἷς περιέχονται καὶ ἡ τῶν αἰχμαλώτων ἀπόλυσις, ἣν ἐζήτησεν ὁ Αὐτοκράτωρ, καὶ ἡ τῶν εἰς Αἴγυπτον ἀπιδόντων ἐμπόρων ἀσφάλεια· καὶ μετὰ πολλὰς εὐχὰς, τελευτᾷ «Ἐγράφη εἰς τὰς δεκαπέντε τοῦ Σααπᾶν, τῷ ἐπτακοσιοστῷ πεντηκοστῷ ἔτει τοῦ Μουχαμέτ» (τῷ 1349) (α).

(α) Ἐχει τοῦτο τὸ Σουλτανικὸν διάταγμα καὶ Δοσίθεος (σελ. 864), ἀντιγράφος ἴσως ἐκ τοῦ Καντακουζηνοῦ· καὶ ἄλλα δὲ Σουλτάνων διατάγματα κατέχει ἡ πατριαρχικὴ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, πρυτανεύοντα πολλὰ τοῖς Ὁρθοδόξοις προνόμιαι, καὶ κυροῦντα τὴν τούτων ἐπὶ τῶν ἁγίων τόπων πατρῴαν καὶ γνησίαν κυριαρχίαν. Ἐν δὲ τούτοις καὶ αὐτοῦ τοῦ πρώτου δορυκτῆτορος Ὁμάρ, ὃ παρέσχε τῷ θειοτάτῃ Πατριάρχῃ Σωφρονίῳ (ἐφ' οὗ καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ εἴλε παραδοθεῖσαν ἐπὶ συνθήκαις. Βλ. Le Quien Oriens Christian. T. 3. p. 277-280· καὶ Lebeau Hist. du Bas-Empire T. 4. p. 136)· Μάτην δὲ τινες τῶν Δυτικῶν, (οἱ τὰ σταυροφορικὰ λόγῳ δικαίωματα, πράγματι δ' ἀρπάγματα, καὶ τὰ τοῦ Καρόλου κλειδοφορή-

§. πθ. Νικόλαος ὁ Καβάσιλας, ὁ διασημότετος (τῷ 1350) συνέγραψεν ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Ἀνδρέαν τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις (ἴσως μικρῷ πρότερον) ἀναδησάμενον τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου. Ἀρχεται δὲ ὁ λόγος οὕτως. « Ἐγὼ δέ σου, πῶς ἂν εἴποις; ἔρων, ὦ Χριστοῦ μάρτυς Ἀνδρέα » κτλ. (α).

§. ς. Κατὰ δὲ τὸ 1443 ὁ Καισαρείας Ἀρσένιος « ἦκεν εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνήσων τὸν πάντεπτιον καὶ θεῖον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Τάφον, καὶ τοὺς ἱεροὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἱστορήσαι τόπους, καθ' οὓς τὰ παράδοξα ἐτελέσθησαν ». Ταῦτα λέγει ἡ Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις τότε συγκροτηθείσης μεγάλης Συνόδου. Καὶ προστεθείσθωσαν λοιπὸν καὶ αὐτοὶ οἱ ἑξαρχοὶ τῆς Συνόδου, οἱ ταυτοχρόνως ἐλθόντες εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν, ὅτε Φιλόθεος ὁ Ἀλεξανδρείας, καὶ ὁ Ἀντιοχείας Δωρόθεος Ἱεροσολύμων δὲ παρὴν Ἰωακείμ. Οὗτοι δὲ οἱ τρεῖς τῆς Ἀνατολῆς Πατριάρχαι μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς Ἱεραρχῶν καὶ κληρικῶν, καὶ μετὰ τοῦ προρρήθέντος Ἀρσενίου Καισαρείας, τοῦ πρωτοθρόνου, ἀπεκήρυξαν τὴν ἐν Φλωρεντία ψευδοσύναδον καὶ τὰ κατ' αὐτὴν ἀνόμως πεπραγμένα (βλ. τὴν Ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν τῆς Συνόδου ἐν Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Τόμ. γ. σελ. 300).

§. ςα. Παχώμιος μοναχὸς, τὴν πατρίδα Ζακύνθιος, ὁ καὶ Ρουσάνος τὸ ἐπώνυμον, καὶ Ῥακενδύτης (ὡς ὀνομάζουσι πολλάκις ἑαυτοὺς οἱ μοναχοί) ἤκμαζε περὶ τὸ 1530. Καὶ εἰ μὲν ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς αὐτοπροσώπως εἰς προσκύνησιν τῶν ἱχνῶν τοῦ Κυρίου, ἄδηλον· συνέγραψε δὲ κάλλιστον πονημάτιον « κατὰ τῶν Ἀγιοκατηγόρων, ἥτοι τῶν κωλυόντων τοὺς ἀπερχομένους εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων καὶ σεβασμίων τόπων », οὗ καὶ ἄλλοι περὶ τινῶν τῶν

ματα τερατολογούντες) πειρῶνται νοθίζειν, ἢ γοῦν ἀμφίβολον ποιῶν τὸ τοῦ Ὁμάρου διάταγμα (Χρυσόβουλλον). Αὐτὸς ὁ κλεινὸς Μιχαὴλ ἐνόμισε μόνον ὀρθὴν ἀληθείαν ὅτι ἄρα ὁ Ὁμάρ ἐχαρίσατο τῷ ὄντι ἀσφαλείας ἐν ταῖς ἐν Ἱεροσολύμοις χριστιανοῖς. Οὗτοι δὲ παρὰ τῶν ἐκείνου διαδόχων ἐνοχλούμενοι μετὰ ταῦτα, διεπλαστούργησαν διάφορα τούτου ἀντίγραφα, κατ' ἀρέσκειαν αὐτῶν (Michaud Hist. des Croisad. T. 1. p. 22).

(α) βλ. Lambecij Commentar. de Aug. Bibl. Caes. Vindob. L. V. p. 432.

ἀνεκδότων αὐτοῦ συγγραμμάτων διαλαβόντες, ἐμνημονεύσαμεν (περὶ τῶν Ο, Ἑρμην. Τόμ. Δ. 797). Τοῦτο νῦν ἐκδίδομεν κατόπιν τοῦ παρόντος παραρτήματος, οὔτε πάντα περιττὸν, οὔτ' ἄχαρι (νομίζομεν) ἀνάγνωσμα προσφέροντες τοῖς φιλομαθέσι.

§. ηβ. Πέρας λόγου· Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ Πατριάρχου τοῦ αἰοδίδμου Δοσιθέου κατὰ τῶν Λουθηροκαλθίνων συγκροτηθεῖσα Σύνοδος (τῷ 1672) ἐν τῇ Πρὸς τοὺς ἀπαραταχοῦ γῆς καὶ θαλάσσης ὀρθοδόξους ἐγκυκλίῳ αὐτῆς ἐπιστολῇ γράφει ταῦτα. «Ἐπειδὴ χάριτι Χριστοῦ συνήλθομεν χάριν ἐγκαινίων τοῦ θειοτάτου ναοῦ τῆς ἐν Βηθλεὲμ κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ καὶ Θεοῦ (ὃν ὁ Κύριος ἀνοικοδομηθῆναι ἐν τοῖς πανθείοις τούτοις καιροῖς τοῦ διωγμοῦ, καὶ χαρισθῆναι κεκαλωπισμένον τοῖς πανταχοῦ γῆς γνησίοις τέκνοις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ηὐδόκησεν), εὕρισκομένων μεθ' ἡμῶν καὶ τῶν ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς ἐπιδημούντων, προσκυνητῶν, ἱερέων, κληρικῶν, καὶ λοιπῶν χριστιανῶν, φήθημεν δεῖν» κτλ. Τοῦτου τοῦ αἰοδίδμου Δοσιθέου παμποίκιλον ἔργον ἐστὶ καὶ ἡ παντοδαπὴ περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων ἱστορία, ἐν ᾗ καὶ περὶ τινων κατὰ καιροὺς ἀφικομένων εἰς Ἱεροσόλυμα, λόγου πάρεργον, διαλαμβάνει, καὶ περὶ τῶν πανσέπτων χωρίων τῆς ἁγίας γῆς. Ἰδίᾳ δὲ περὶ τούτου ἐπραγματεύσατο ὁ ἀείμνηστος αὐτοῦ διάδοχος Πατριάρχης Χρῦσανθος, συνταξάμενος τὴν καλὴν Ἱστορίαν καὶ Περιγραφὴν τῆς ἁγίας γῆς. (Ἐνετ. 1728).

§. ηγ. Ἐνταῦθα περαινόμεν τὸν κατάλογον ὧν ὡς ἐπισημοτέρων ἐμνημονεύσαμεν προσκυνητῶν τῆς ἁγίας Πόλεως, οὐκ ὀλίγους καὶ ἄλλους παραλιπόντες, ἵνα μὴ τὸ συνταγματικὸν ἐξογκῶμεν. Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρους ἀναλέξασθαι πολλοὺς ἐκ τε τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἄλλων νεωτέρων ἱστορικῶν, καὶ ἐκ τῆς τῶν ἁγίων βιογραφίας (τῆς τε κατὰ μέρος ὑπὸ τινων Πατέρων, καὶ τῆς ὑπὸ Μαυρικίου ἐκδεδομένης, καὶ ἐκ τῶν τοῦ Μεταφραστοῦ ὑπομνημάτων, ὅςιν καὶ αὐτῶν τὸν μέγαν ἅγιον Νικόλαον τὸν Μυρέων ἱστόρησεν εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπελθόντα, καὶ τὸν ὅσιον Ἀλέξιον, καὶ ἄλλους)· καὶ ἐκ

τῶν λατίνων ἀρχαίων Συναξαριστῶν, καὶ (ἵνα τ' ἄλλα παραλίπω-
 μεν) ἐξ αὐτῶν τῶν ἱερῶν ὑπομνημάτων τῶν Ἱεροσολύμων. ὅτι δὲ
 καὶ αὐτὴ τῶν Ἱεροσολύμων ἡ ἄλωσις καὶ ἡ παντελὴς πτώσις τῆς
 Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας οὐδεμίαν ἐπέφερε μεταβολὴν εἰς τὴν
 ἱστορίαν τῶν ἐκείσε ἀπιόντων μέχρι καὶ τῆς σήμερον, πρόδηλον.
 Εἰ δὲ καὶ κατὰ καιροῦς διεκόπτετο ὑπὸ τῶν παρεμπιπτόντων
 πολέμων, ἢ ἡλαττονοῦτο τῶν προσκυνητῶν ἢ πληθὺς, ἀλλὰ πάλιν
 ἀνέλαμπεν, ὡς ἡλιακὴ ἀκτὶς, τοῦ νέφους παρελθόντος· καὶ ὁ
 θεὸς πόθος ἤκμαζεν ἀμάραντος. Καὶ ἔστιν ἄρα τανῦν ἤδη πολλῶν
 δικαιότερον εἰπεῖν τὸ τοῦ θεοῦ ἱερωνύμου (ἐλ. ὀπισθ. σελ. 82).
 «Μακρὸν ἂν εἴη (καὶ δυσχερὲς) διὰ τοσούτων αἰῶνων διατρέχον-
 τας, ἀπὸ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς
 ἡμερῶν, διηγεῖσθαι» ὅσοι καὶ ὅποιοι τῶν ἐπιστήμων (πλὴν τῶν μυ-
 ριάδων τοῦ λαοῦ), καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀσκητῶν μοναχῶν καὶ μονα-
 στριῶν, προσεκύνησαν τὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ. Ἐκ δὲ τούτων ἀπο-
 δείκνυται ἡλίου φανώτερον ὃ πρότερον ἐλέγομεν· ὅτι καὶ ὁ θεὸς
 Γρηγόριος ὁ Νύσσης (ἐν τῇ περὶ τῶν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπιόντων
 ἐπιστολῇ) τοὺς, πρὸς οὓς ἔγραφε, μοναχοὺς ἀποτρέπων τῆς εἰς
 τὰ ἐκεῖ ἀποδημίας, οὔτε πάντας ἐπίσης ἀπέτρεπεν, οὔτε διὰ παν-
 τὸς, μόνον δὲ πρὸς τὰς περιστάσεις οἰκονομεῖ τὴν παραινεσιν· οἷα
 καὶ ἱατρὸς τοῖς ἀσθενεστέροις καὶ τροφὴν καὶ γύμνασιν καὶ πο-
 ρείαν ὀρίζει σύμμετρον τῇ τοῦ σώματος διαθέσει. Οὕτω καὶ αὐ-
 τὸς ὁ τῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίας μέγας ζηλωτὴς καὶ κλή-
 τωρ ἱερώνυμος ἐκώλυε καὶ τινας, ὡς προεῖδομεν (σελ. 29). Τοιοῦ-
 τον εἶχε σκοπὸν καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος, ἐν οἷς ἔλεγε, «Μὴ
 ἀπιέναι εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ζητοῦντα δικαιοσύνην· μηδὲ πλεῖν εἰς
 Αὐσμάς, ἐπὶ τῷ λαβεῖν συγχώρησιν» (λόγ. γ, περὶ μαρτύρ.). Ἀλλ'
 αὐτοὶ πάλιν οὗτοι οἱ παρὰ τῶν φιλεριζούντων προβαλλόμενοι τρεῖς
 αἰοίδιμοι Πατέρες, ἐν ἄλλοις αὐτῶν λόγοις, (οἷον ὁ, τε Νύσσης ἐν τῇ
 Β, ἐπιστολῇ, καὶ αὐτὸς ὁ Αὐγουστῖνος ἐν τῷ *Περὶ πόλεως Θεοῦ*, ιη,
 καὶ ἐπισ. ρλζ. ἱερωνύμου δ' ἄλλης), καὶ τοσούτων ἄλλων θεοφόρων
 Πατέρων καὶ διδασκάλων τὸ νέφος, ἐπαινοῦσι καὶ μακαρίζουσι τὴν

ἐξ εὐλαβείας καὶ θείας ἀγάπης εἰς ἱεροσόλυμα ἐπιδημίαν τῶν πιστῶν. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ μυριοπληθῆ καὶ δι' αἰῶνος ἀδιάλειπτα παραδείγματα τῶν πανταχόθεν γῆς καὶ θαλάσσης συρρέοντων ἐθνῶν («*ἐκ τῶν γὰρ ἐθνῶν οὐκ ἐπίστευσαν τῷ Χριστῷ*; βλ. ὅπισθ. σελ. 90), καὶ μάλιστα τῶν κατὰ μέρος ἐνδοξοτάτων προσώπων, βασιλέων, βασιλισσῶν, ἡγεμόνων, παντοίων ἀρχῶν, ἔτι δὲ καὶ πλείστων ὅσων ἱεραρχῶν καὶ κληρικῶν, παμπόλων δὲ σοφῶν, καὶ δὴ καὶ θεοφιλῶν καὶ ἀγίων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν τὰ παραδείγματα βεβαιοῦσι καὶ κηρύττουσι τὸ θεοφιλὲς καὶ ἅγιον τοῦτο ἔθος ἀνέκαθεν ὡς ψυχωφελέστατον ἐπικρατοῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ «*Ὅτε ἔθνη εἰσι μελίσσῶν ἀδινάων*», ἢ (ἵνα τὸ οἰκειότερον εἴπωμεν, ἀπὸ τῶν ἀγίων περὶ τῶν ἀγίων ἱερολογοῦντες), «*ὡς νεφέλαι πέ- τανται, καὶ ὥσει περιστερὰ σὺν νεοσσοῖς*» (Ἡσαΐ. ξ), «*Οὕτως (ὁ ἱερός φησι Θεοδώρητος, αὐτόθι.) «ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν (καὶ ἐξαιρέτως ἡ μήτηρ τῶν Ἐκκλησιῶν) «θεᾶται τὰ νέφη τῶν πρὸς αὐτὴν συντρεχόντων δήμων, οἳ μιμοῦνται περιστερὰς μετὰ νεοσσῶν πετομένας. Εἰ δὲ τις ἀκριβῶς νοῆσαι βούλεται τὸ χωρίον, ἐν ταῖς δημοτελέσιν ἑορταῖς — θεασάσθω τὰ πληθὴ συρρέοντα· καὶ τὰς μὲν, [τὰς] θυγατέρας ἐν ταῖς ἀγκάλαις φερούσας, ἢ ταῖς χερσὶν ὀδηγούσας, τοὺς δὲ μετὰ τῶν υἱῶν θαδίζοντας, καὶ ὄψεται ἀληθῶς πνευματικὰς περιστερὰς μετὰ τῶν νεοττῶν πετομένας, καὶ πρὸς τὴν νέαν παραγινόμενας Σιών».*

§. ιδ. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἐμνήσθημεν τῆς σκολοφαντίας τῶν νεωτέρων Πυρρῶνιστῶν, ὅσοι τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίαν κωλύειν ἐπιχειροῦντες, διαβάλλουσιν ὡς δῆθεν ἀμφιβόλους, ἢ καὶ παντελῶς ἀγνώστους τοὺς πανσεβάστους τόπους ἀποθάντας, ἔνεκα τῶν εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν ἐπιβρισάντων πολλῶν πολέμων, καὶ ἐμπερησμῶν, καὶ κατασκαφῶν, καὶ παντοίων ἄλλων περιστατικῶν (α).

(α) Δυστικοί τινες τὸ πρῶτον (τῷ 1600) ἀμφέβαλον περὶ τῆς νῦν τοποθεσίας τοῦ ἀναγίου Τάφου, ὡς ἤδη καιμένου ἐντὸς τῶν τειχῶν. Μετὰ τούτους διεθρύλλησε τὴν ἀμφιβολίαν ὁ Διαμαρτυρητὴς Ἰωνᾶς ὁ Κόρτην (τῷ 1741), καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Πλέιγγος (τῷ 1789)· νεωστὶ δὲ ὁ Ρόβινσὼν (τῷ 1840) ἐπεχείρησεν ἀπο-

Ἀλλ' ἡ τοιαύτη συκοφαντία τῷ καὶ μικρὸν ἐπιστήσαντι φαίνεται καὶ μωρὰ καὶ μυσαρὰ διὰ τὴν ἀναισχυντίαν, καὶ γέλωτος ἀξία μᾶλλον, ἢ ἀπαντήσεως. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ὑπὸ Τίτου ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων, ἐπιστραφέντες ἐκ τῆς Πέλλης, ὅπου διεσώθησαν οἱ πρῶτοι χριστιανοί, οἵτινες ὑπῆρχον αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι μαθηταὶ τῶν Ἀποστόλων, καὶ μύσαι τῆς ὑπ' αὐτῶν τελουμένης μυσαγωγίας, συμπροσκυνοῦντες καὶ τὰ νεαρὰ ἔχνη τοῦ Σωτῆρος (ἐν δὲ τούτοις ἔζων ἔτι καὶ οἱ Δεσπόσυνοι λεγόμενοι ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, ὡς ὁ τοῦ Ἰακώβου διάδοχος Συμεὼν. βλ. ὅπισθ. σελ. 61), οὗτοι πάντως ἠπίσταντο τὰ πανεόβαστα χωρία, γνωρίζοντες οὐχ ἥττον, ἢ αὐτοὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς οἰκείους. Εἰ γὰρ τὸ μνημα τοῦ προφήτου Δαβὶδ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος παντελεῖ τῶν Ἱεροσολύμων καταστροφὴν, καὶ μετὰ τοσούτους αἰῶνας, ὑπῆρχε γνωστὸν (ὡς καὶ ἄλλων βασιλείων τάφοι, καὶ *Δικαίων καὶ Προφητῶν*), δεικνύμενον καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν Ἀποστόλων, ὡς ὁ θεὸς Πέτρος ἐκήρυξε, λέγων. «Καὶ τὸ μνημα αὐτοῦ (τοῦ Δαυὶδ) ἐστὶν ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης» (Πράξ. 6, 29), πόσω μᾶλλον τὸ Μνημα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Θεανθρώπου, καὶ ὁ Γολγοθᾶς, ἔμελλον εἶναι πασίγνωστα καὶ κατάδηλα παρὰ τοῖς πρώτοις χριστιανοῖς; καὶ ταῦτα μὴδ' ἀποδημήσασιν ἐξ Ἱεροσολύμων, εἰ μὴ δι' ὀλίγων ἐτῶν, ἐφ' ὅσον διέτριψαν ἐν τῇ Πέλλῃ. Ὅτι δ' ἐπανελθόντες προσκύουν πάλιν τοὺς ἁγίους τόπους, ὡς εἰώθεισαν καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἔδειξεν. αὐτὸς ὁ Αἰῆλιος Ἀδριανὸς, εἰς βάθος αὐτοὺς καταχώσας, ἐπιστήσας δὲ καὶ ἄκων τοὺς λιθίνους αὐτοῦ Θεοῦς φύλκας ἀγρύπνους τῆς ἀνεπιλήστου τοποθεσίας τῶν ἁγίων

δείξει τὸ μὴ γνήσιον τοῦ τε Γολγοθᾶ καὶ τοῦ παναγίου Τάφου. Οὕτως ἡ πρὸς τὸ κατωφερές ἔρμη τῆς ὑπερφάνου πλάνης γίνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐθαδεστέρᾳ. Ἀλλ' ἐξήλεγε τὰς τοιαύτας παραδοξολογίας πρῶτος ὁ Χατωβριάνδος ἐν τῇ κατ' αὐτὸν περιηγήσει (τῷ 1806 *Introduct.* pag. CXVI-CXX) καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Σχόλζης (*Scholz*) διὰ τοπογραφικῶν ἀποδείξεων καὶ λόγων, ἐκδοὺς τὸ *De Golgotha situ* (*Bonnae* 1825), καὶ μετὰ τούτων ὁ Κράφθς, (*Die Topographie Jerusalems* p. 169) καὶ ὁ Στράους (*Sinai etc.* p. 209) κρατύνουσι τὴν βέβαιον τῆς παραδόσεως.

χωρίων, οἵτινες καί, τέλος, προσεκάλεσαν τὴν εὐσέβειαν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, οἷον δακτυλοδεικτοῦντες, εἰς ἀσφαλῆ ἀνέυρεσιν τῶν κεκρυμμένων θησαυρῶν. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ Μαρτύριον τῆς Ἀναστάσεως μετὰ τῶν λοιπῶν ἱερῶν σκηνωμάτων ἀνηγέρθη, μένει εἰς αἰῶνας διηνεκὲς μαρτύριον τῆς ταυτότητος τῶν ἁγίων τόπων. Καὶ ἔπαθε μὲν πολλὰς ἐπιφορὰς καὶ καταστροφὰς ἡ νέα Σιών. Ἔδει γὰρ αὐτὴν καὶ κατὰ τοῦτο μιμήσασθαι τυπικῶς τὰ πάθη τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, φέρουσαν αὐτοῦ τὰ στίγματα, ὡς φέρει καὶ τὰ ἔγχνη ἢ ποῦ ἄλλοθι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἔμελλε μανικώτερον ἐπιπεσεῖν κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἰμὴ ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ κοιτίδος καὶ πηγῆς; Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ συμφοραὶ καὶ κατερειπώσεις ἀπέβαινον μαρτύρια καὶ δείγματα τῶν ἐγκρυπτομένων ἁγιασμάτων, ἀναφλέγοντα τὸν ζῆλον τῶν συγχρόνων πιστῶν πρὸς ταχεῖαν τὴν ἀνοικοδομὴν (βλ. ὀπισθ. σελ. 104). Ὡ ποῖον ἀποδείξωσιν συναφῆς καὶ πεπυκασμένον πλῆθος! Οἱ Ἀπόστολοι ἐωράκασιν τὸν Κύριον, καὶ ἐγνώριζον τοὺς τόπους ἐν οἷς διέτριψε, καὶ ἔπαθεν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· τούτους δὲ παρέδωκαν μετὰ τοῦ σωτηρίου κηρύγματος τῇ πρώτῃ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων· οἱ δὲ ταύτης ἐπίσκοποι κατ' ἀδιάλειπτον διαδοχὴν ἐτήρουν ἀκριβῶς τῶν τόπων τὴν παράδοσιν, ὡς καὶ τὴν ἱεράν ἱστορίαν τῶν ἐν αὐτοῖς πεπραγμένων. Ἐπῆλθεν ὁ Εὐσέβιος, καὶ ἄρχεται ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία τῶν ἁγιασμένων χωρίων· συνεχίζουσιν αὐτὴν κατὰ σειρὰν παρακολουθοῦντες ὁ Σωκράτης, ὁ Σωζόμενος, ὁ Θεοδώρητος, ὁ Εὐάγριος, ὁ Ἱερώνυμος, οἱ ἄλλοι τῶν ἀρχαίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὅσοι κατὰ μέρος περὶ τῆς ἁγίας Πόλεως διαλαμβάνουσι· παρέπονται οἱ Βυζαντινοί, καὶ οἱ τῶν ἁγίων ἰδιαίτεροι βιογράφοι, καὶ οἱ φιλαληθέστεροι τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Προστεθείσθωσαν καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι καὶ τῶν ἡμετέρων ἡμερῶν Ὀδοιπορικὰ, ἢ Περιηγητικὰ καὶ τοπογραφικὰ τῆς ἁγίας Γῆς, ὅσα καὶ Ἕλληνες ἐξεπόνθησαν (α), καὶ πλείστοι

(α) Ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν (ἵνα παραλίπωμεν τὸν Ἱερουκλέους Συνέκδημον) ἔχουμεν

ἄλλοι τῶν Εὐρωπαϊῶν (α). Ἐπὶ τέλους, ἡ ἀπὸ τοῦ Α, τελευτῶντος

τοὺς προμνημονευθέντας, Φωκᾶν, Δανιὴλ, Ἐπιφάνιον, Περδίκαν, Ἀνώνυμον, καὶ τὸ περὶ οὗ προείπομεν (σελ. 111) ἀνέκδοτον χειρόγραφον τῆς ἐν Βιέννῃ Βιβλιοθήκης, ὅπερ ἄρχεται οὕτως· «Εἰς τὸν τόπον τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ ὅλα τὰ περὶ χώρα τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας» κτλ. (βλ. Lambecij Comment. de Aug. Biblioth. Caes. Vindobon. Libr. V. pag. 447). Ἐπεταὶ τὸ παρ' Ἀρσενίου τοῦ Καλλοῦδης Προσκυνητάρου (Ἐνέτιχσι, αχπη), καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Χρυσάνθου ἱστορία καὶ περιγραφὴ τῆς ἁγίας Γῆς καὶ τὸ Προσκυνητᾶριον, ὃ συνέταξεν ὁ ἐκ Προύσης Χρυσάνθος ὁ Καμαράσης. Τοῦτο δὲ τὸ πρῶτον ἐν Βιέννῃ τυπώθην (τῷ 1807), ἐξεδόθη τελειότερον ἐν Μόσχᾳ τῷ 1837 (βλ. ὅπισθ. σελ. 103). Σφύζονται δὲ καὶ ἄλλα παλαιὰ χειρόγραφα ἐν Ἱεροσολύμοις περιγραφικὰ καὶ ἱστορικὰ ὑπομνήματα. Κατὰ δὲ τὸ 1840 ἐξέδωκεν Ἀθήνησι καὶ Γερμανὸς ὁ ἱεροκήρυξ μικρὸν Ἐγχειρίδιον ἱστορίας τῆς περιγραφῆς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἐνταῦθα προστιθέμεθα καὶ ἐκ τῶν Ῥωσικῶν δύο νεώτατα ὁδοιπορικὰ, τὸ τοῦ περικλειῦς ἐπὶ τε σοφίᾳ καὶ ἀξιώμασι, καὶ μάλιστα διὰ τὸν ἀκμάτατον ζῆλον τῆς εὐσεβείας, Ἀλεξάνδρου τοῦ Μουραβιόβου (ὅστις συνέγραψε καὶ ἱστορίαν τῆς Ἱερουσαλὴμ), καὶ τὸ τοῦ κλεινοῦ Ἀβραάμου τοῦ Νορόβου. Τὸ πρῶτον ἐπιγράφεται «Ὁδοιπορικὸν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους, κατὰ τὸ 1830» (ἐξεδόθη πολλάκις ἀνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ μετρίοφρονος συγγραφέως, καὶ τὸ δ, ἐν Περουπόλει τῷ 1840). Τὸ δὲ τοῦ Νορόβου, Ὁδοιπορικὸν εἰς τὴν ἁγίαν Γῆν, κατὰ τὸ 1835 (ἐξεδόθη μετὰ χαλκογραφῶν ἐν Περουπόλει τῷ 1838), ἀμφότερα πλήρη ζήλου πίστεως, καὶ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας συγγεγραμμένα. ἔστι δ' ἔργον εὐχῆς, ἵνα καὶ ἑλληνιστὶ μεταφρασθῶσιν ἐπ' ὧφελει τῶν ὁμογενῶν, ὡς καὶ ἡ ἱστορία τῆς Ἱερουσαλὴμ.

(α) Οἷον τὸ ἀρχαῖον ἱεροσολυμικὸν Ὁδοιπορικὸν (βλ. ὅπισθ. σελ. 75). Anton. Placent, Itinerar. de locis Terr. Sanct. — Adamann. de locis Terrae Sanctae Libr. III. Inglist. 1619. — τὸ τοῦ Ἰουδαίου Ben. Tuledan. — Eugesippus, καὶ Willebrand. ab Oldenburg. de Terra Sanct. (ἐν Ἀλλὰτ. Συμμίκτ.). Brocard. Reisebuch des heil. Landes. Frankf. 1584. — Ludolfi De terra Sanct. et itinerar. Hierosol. — Maldevit Descript. Jerusalem. — Tuckon, Reise beschr. zum Heil. Grab. — Langi Hierosolym. Urb. Templique. — Heyter Lib. Hist. Part. Orient. — Salignac. Itinerar. Hieros. et Terr. Sanct. — Le Huen (1525), Gassot (1536), Renaud (1548), Postel (1553), Giraudet (1575), Villamont (1588), Boucher (1610), Benard (1616), Deshayes (1621), Pacifique (1622), Monconys (1647), Doubdan (1650), Rôger (1653), Thévenot (1656), Nau (1674), Relandi (Palaestina). Maundrel, Pococke, Shaw, Hasselquist, Müller, Vanzow, Korten, Mariti, Volney, Niebuhr, Brown, Clarke (Travels in various countries. London. 1812), Chateaubriand (Itinéraire de Paris à Jerusalem etc. 3 vol. Paris 1822), Lamar-

αἰῶνος μέχρι σήμερον συντρέχουσα κατ' ἔτος ἐκ παντοίων ἐθνῶν, πάσης τάξεως καὶ φύλου καὶ ἡλικίας, πληθὺς τῶν προσκυνητῶν, τῶν τε Ὀρθοδόξων, Γραικῶν, Ῥώσσων, Πολωνῶν, Ἰβήρων, Ἀράβων, Σέρβων, Βουλγάρων, Βλάχων, Ἀλβανῶν κτλ. καὶ παντοίων ἑτεροδόξων, Δυτικῶν, Ἀρμενίων, Ἀβυσσηνῶν, Κοπτῶν, Ἰακωβιτῶν ἢ Συριανῶν, Μαρωνιτῶν. Ἐν πᾶσι τοίνυν τούτοις τοῖς τε συγγράμμασι τῶν σοφῶν, καὶ τοῖς ὁμοφώνοις ῥήμασι τῶν κατὰ καιροὺς προσκυνητῶν, βλέπει καὶ ἀκούει πᾶς τις τὰς αὐτάς τῶν ἁγίων τόπων περιγραφάς, τὰς αὐτάς ἐν τοῖς καιριωτάτοις ὁμολογίας καὶ διηγήσεις· καὶ ὁ φθόγγος ὁ αὐτός, ἥδη δι' ὅλων δέκα καὶ ὀκτὼ αἰώνων, ἐπικρατεῖ εἰς πᾶσαν τὴν Οἰκουμένην. Παραλείπομεν τῶν ἐγχωρίων Μωαμεθανῶν Ἀράβων τὰς ἀνωθεν ἐκ προγόνων καὶ εἰς αὐτοὺς καταβάσας περὶ τῆς ταυτότητος τῶν τόπων ὁμορρόθους ὁμολογίας. Ποία παράδοσις ἐπιστηρίζεται εἰς τοσαύτας καὶ τοιαύτας μαρτυρίας καὶ ἀποδείξεις; Εἰ δέ τινες ἐθέλουσι περὶ τούτων ἀμφιβάλλειν, ὥρα λοιπὸν αὐτοῖς μηδὲν ἐν τῷ κόσμῳ πιστὸν ἡγεῖσθαι καὶ ἀληθές (α). Ἄλλ' εἰ μὴ ταῦτα πείθουσι τοὺς τοιούτους Πυρρόωνιστάς, πειθέτωσαν αὐτοὺς ἰδιοὶ τινες αὐτῶν καὶ ὁμόδοξοι σοφοί. Αὐτὸς ὁ μὴ μόνον ἐπὶ σοφία, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μισοχριστίᾳ διαδόχτος Γίβρων, ὡμολόγησε, καὶ οὐκ ἠρνήσατο, ὅτι «οἱ χριστιανοὶ κατεστηρίζαν διὰ παραδόσεως ἀναμφιβόλου τὴν σκηνὴν» (τὸν τόπον) «ἐκάστου ἀξιωμασημονεύτου συμβεβηκότος» (τόμ. 4. σελ. 101). Ὁ δὲ πάλιν τὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀποδημίαν τῶν πιστῶν σφόδρα κατατρέχων σοφώτατος Βεσσελίγγιος, περὶ τῆς ταυτότητος ὅμως τῶν τόπων οὐ φαίνεται ἀμφιβάλλον, ἀποδέχεται δὲ καὶ τῶν ἀρχαιοτάτων πραγμάτων τὴν μέχρι καὶ σήμερον δεικνυμένην τοπο-

lin (Voyage en Orient. Paris 1833), K. Raumer (Palaestina, Leipzig, 1838), Ed. Robinson (Palaestina etc. Halae, 1841), G. Williams (The holy City or historical and topogr. notic. of Jerusalem. London, 1845), E. G. Schulz. Jerusalem. Berlin, 1845), ὁ συνετὸς Kraft (Topograph. Jerusalem), ὁ προσηλυτιστὴς Strauss (Sinai und Golgotha, Berlin, 1847).

(α) Βλ. Chateaubriand Itinér. Introd. p. CXIII sqq.

θεσίαν (οἶον τοῦ τάφου τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαάκ, τοῦ Ἰακώβ κτλ.) ὡς πιστὴν καὶ ἀληθινὴν, ἄνωθεν ἐκ παραδόσεως ἀδιαψεύστου τετηρημένην καὶ παρὰ τοῖς ὀψιγόνοις καὶ νεωτέροις.

§. ηε. Ἄλλοι δὲ πάλιν εἰς ἄλλας ἐκκλίνουνσι στραγγαλίαις, λαθραῖον τυρεύοντες δόλον. Ἀρνοῦνται θεῖον εἶναι καὶ ἐκ θαύματος τὸ κατ' ἔτος ἐπὶ τοῦ παναγίου Τάφου τῷ μεγάλῳ Σαββάτῳ φαινόμενον ἅγιον φῶς· ἐξελέγχουσι δὲ τοῦτο χειροποίητον σόφισμα θαυματοπλαστίας ἀγυρτικῆς· καὶ δὴ καὶ πολλὰς ἐπὶ τούτῳ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων ἐκτοξεύουσιν ὕβρεις ὑπὸ ζήλου δῆθεν χριστιανικῆς φιλαληθείας. Ἀλλ' οὗτος ὁ παρ' αὐτοῖς χριστιανισμὸς οὔτε τὴν γλῶσσαν τῆς ἀγάπης γνωρίζει, καὶ τοσοῦτον ἐκπνέει πρὸς τοὺς ἁγίους τόπους ἄγριον μῖσος, ὥστε, εἴπερ ἐξῆν τοῖς τοιοῦτοις, ἀσμένως ἂν ἐσθέννυσον οὐ μόνον τὸ ἐξαιτίον φῶς, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν φωταψίαν, καὶ τὸ σμικρότατον λυχνάριον ἐν τῷ Μαρτυρίῳ τῆς Ἀναστάσεως, καὶ τὰς θυρίδας ἂν ἀπέκλειον (καθὼς ποτε μάτην ὁ Σαλαδῖνος), *λήθης βαθὺ σκότος καὶ ἀδηλίας τὴν ἀγίαν περιβάλλοντες Ἱερουσαλήμ*. Ἀλλὰ ταύτην μὲν περιλαμβάνει διηνεκῶς ἄλλο φῶς ἄσβεστον καὶ ἄδυτον· «*Ἡ γὰρ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐφώτισεν αὐτήν, καὶ ὁ Λύχνος αὐτῆς, τὸ ἀρριόν καὶ τὰ ἔθνη τῶν σφριζομένων ἐν τῷ φωτὶ αὐτῆς περιπατήσουσι*» (Ἀποκαλ. κα, 23). Οὗτοι δὲ οἱ τῆς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ ζηλωταὶ χωροῦσι καὶ περαιτέρω. Ἐκ ταύτης γὰρ τῆς περὶ τοῦ ψευδοπλάστου φωτὸς πληροφορίας αὐτῶν συμπεραίνουσιν ἀποτόμως, ὅτι «*Οὐ δεῖ λοιπὸν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπιέναι· τί γὰρ χρή (φασιν) ἕκαστον τῶν προσκυνητῶν τοσαύτας μυριάδας χρημάτων δαπαρᾶν, ὅπως ἴδῃ τὸ πλαστὸν ἅγιον φῶς;*» — ἰδοὺ ὁλος ὁ σκοπὸς τοῦ περὶ τῆς φωτοπλαστίας μεγάλου κροτοθορύβου. Φεύγετε τὴν πλάνον Ἱερουσαλήμ! Ἀλλ' ὦ φιλαληθέστατοι σοφοί, πῶς οὐκ αἰδεῖσθε σοφιστευόμενοι προφανῶς πρὸς ἀπάτην τῶν ἀπλουστέρων; Μὴ γὰρ ἕνεκα τοῦ ἁγίου φωτὸς ἀπέρχονται οἱ χριστιανοὶ εἰς Ἱεροσόλυμα; οὐχὶ δὲ κυρίως, καὶ ὡς πρὸς σκοπιμώτατον τέλος, ἵνα προσκυνήσωσι τὸν θεοδέγμονα Τάφον, καὶ

τὸν ζωήρῳτον Γολγοθᾶν, καὶ τὸ τοῦ Ἡλίου τῆς δικαιοσύνης γενέθλιον Σπήλαιον, καὶ τ' ἄλλα τὰ χωρία τῆς ἁγίας γῆς; Ἡ μήπως οἱ νῦν προσκυνηταὶ πλανηθέντες μακρὰν τῆς τῶν πάλαι Πατέρων αὐτῶν εὐσεβείας, οὐκέτι πορεύονται καὶ αὐτοί, ὡς ἐκεῖνοι, εἰς προσκύνησιν τῶν σωτηρίων ἱχνῶν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῶν τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ, καὶ τῶν Προφητῶν; Τίνος ἔθνους τίς προσκυνητῆς εἶπεν, ἡ ἐφρόνησε πώποτε, ὅτι ἀποδημεῖ πρὸς τὸ ἅγιον φῶς; Μήπως οὐ κηρύττουσι πάντες, οὐκ αὐτοὶ ὑμεῖς ὁμολογεῖτε (τῆς ἀληθείας ἀναγκαζούσης), ὅτι πορεύονται εἰς τὸν ἅγιον Τάφον, ἡ εἰς Ἱερουσαλὴμ; Καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς, καθ' ὧν οὕτως ἀπηνῶς ἄθυροστομεῖτε, οὐχὶ καὶ ὑμεῖς Ἀγιοταφίτας καλεῖτε; ἔδει δὲ δήπου καὶ τούτους Ἀγιοφωτίτας μετονομάσαι!

Ἐπειτα, ὦ ἄνδρες, τί μάτην ἀσχάλλετε καὶ ἀγανακτεῖτε; Ὑμεῖς ἤδη φωτισθέντες ὑπὸ τῆς σοφίας τοῦ αἰῶνος τούτου, εὐρήκατε τὴν ἀληθειαν, καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς αὐτουργοὺς τῆς καθ' ὑμᾶς φωτοπλαστίας ταύτης ἐξεμαστεύσατε, δυσχερῶς μὲν (ὡς ὁμολογεῖτε) καὶ μετὰ πολλῶν καὶ τρανῶν ἀντιφάσεων εἰκοτολογοῦντες, ἀλλ' ὅμως ἐξεφωράσατε τὸ πλάσμα! Χαίρετε, καὶ φρονεῖτε ὅπως ἂν ἐθέλητε, καὶ τοὺς βουλομένους ὑμῖν πιστεῦειν διδάσκετε τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀλήθειαν· φθόνος οὐδεὶς, οὐδεὶς ὁ καλῶν. Ἀλλὰ τί χρή ποιεῖν, ὅποτε πάλιν ἄλλοι πολλοί, καὶ οὗτοι οὐκ ἀγράμματοι, ἄκριτοι δὲ ἴσως (καθ' ὑμᾶς) καὶ κοῦφοι, καὶ εὐπιστοι, καὶ εὐήθεις, ἀλλ' ὅμως ἀγαπῶσι τὴν ἀρχίφωτον Ἱερουσαλὴμ; ὅθεν καὶ τῆς ὑμετέρας φιλαληθείας τὸν σκοπὸν ἄγαν ὑποπτον θεωροῦσι, καὶ τοὺς λόγους κρίνουσι Δωδωναῖον πάταγον. Ὅσον δὲ πρὸς τὰς λοιδορίας, ἀπαντῶσι ψάλλοντες ἐκεῖνο τὸ προφητικὸν ᾄσμα· «Φωτίζου φωτίζου ἡ νέα Ἱερουσαλὴμ, ἥκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν». Ὁ δὲ λαὸς τοῦ Κυρίου, τὸ ἀπλοῦν καὶ ταπεινὸν πολίτευμα τῆς Ὁρθοδοξίας, οἱ νήπιοι καὶ ἄκακοι οὗτοι παῖδες καὶ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ Χριστοῦ, ὁσάκις ἂν ἀκούσωσι τὰς σοφὰς ὑμῶν ἀνακαλύψεις, οὔτε θροοῦνται, οὔτε φροντίζουσιν ὅλως, ἀλλὰ καὶ ἐπιμειδιῶσι. Καὶ τινες αὐτῶν, οἱ θαρράλαιοί τε, παρασάντες, λέ-

γρουνσι πρὸς ὑμᾶς μετ' ἀγάπης ἀδελφικῆς. Ὡς λογιώτατοι, λίαν παράδοξος καὶ ἀτοπος προσπίπτει εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν ἡ καινοφανὴς ὑμῶν διδασκαλία. Κεῖσθω αὕτη παρ' ὑμῖν, κακὸς θησαυρός. Ἡμεῖς δὲ, καὶ χειρόκμητον ὑπάρχει (καθὼς λέγετε) καὶ λυχνιαῖον, οὐκ ἀπὸ θαύματος, τὸ ἐκ τοῦ παναγίου Τάφου προερχόμενον ἅγιον φῶς, καὶ οὕτως ἅγιον αὐτὸ πιθεύομεν, καὶ ὡς ἅγιον τιμῶμεν. Ἡμεῖς ἀκούομεν ἐκ τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου, ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου πρῶτον μὲν ὁ ταῖς μυροφόροις φανείς ἄγγελος, ὅστις ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου ἀπεκύλισεν τὸν λίθον, ἐκάθητο ἐπ' αὐτοῦ ὀλοαμπής· «Ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἡστραπὴ» (Ματθ. κη, 3). Ἐπειτα δὲ πάλιν, ὅτε Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἦλθον εἰς τὸ μνημεῖον, σκοτίας ἔτι οὔσης, καὶ μὴ παρόντων ἀγγέλων, εἶδον τὰ ὀθόνια καὶ τὸ σουδάριον, καὶ ἐπίστευσαν (Ἰωάν. κ.). Εἶδον δὲ ταῦτα σκοτίας ἔτι οὔσης, διότι πάντως ὁ Τάφος τοῦ Κυρίου ὑπῆρχε τότε πλήρης οὐρανοῦ φωτός. Ὅθεν ψάλλει καὶ ὁ θεῖος Δαμασκηνὸς «Καὶ τὸ φῶς ἐν τῷ τάφῳ ὄρων (ὁ Πέτρος) κατεπλήττετο· οἰδεῖς γὰρ βλέπειν δύναται ἐν νυκτί τὰ προκείμενα». Καὶ αὐτὸς (ὡς ἡμᾶς βεβαιούσιν) ὁ Νύσσης ἅγιος Γρηγόριος λέγει· «Καὶ ταῦτα (τὰ ὀθόνια καὶ τὸ σουδάριον) ἰδόντες οἱ περὶ τὸν Πέτρον ἐπίστευσαν, οὐχ ἀπλῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ κρείττονι νῷ καὶ ἀποστολικῷ θεασάμενοι· πλήρης γὰρ ἦν ὁ Τάφος φωτός, ὥστε καὶ νυκτὸς οὔσης ἔτι, διπλῶς θεάσασθαι τὰ ἐνδον, καὶ αἰσθητῶς καὶ πνευματικῶς» κτλ. (Γρηγ. Νύσσ. περὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ λόγ. β. σελ. 406. τόμ. γ). Καὶ τοίνυν καὶ ἄλλοτε οὐδέποτε ἐφάνη ἐν τῷ ἁγίῳ Τάφῳ ἐκεῖνο τὸ τῆς Ἀναστάσεως φῶς (καθὼς ὑμεῖς διΐσχυρίζεσθε), καὶ αἱ ἱστορίαι τοῦ κατὰ καιροῦς (ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τῶν Σαρακηνῶν) καὶ ἔξωθεν τοῦ θεοῦ μνήματος ἐκ θαύματος ἐπιφανέντος φωτός, ὑπάρχωσι πλάσματα ψευδῆ (καθὼς ὑμεῖς διατείνεσθε), αὐτὸ δὲ τὸ κατ' ἔτος ἐκ τοῦ παναγίου Τάφου πηγάζον ἅγιον φῶς ὑπάρχει (καθὼς θέλετε) ἔργον χειρῶν ἀνθρώπων, ἡμεῖς καὶ αὐθις λέγομεν, ὅτι καὶ οὕτω δεχόμεθα τοῦτο καὶ σεβόμεθα πνευματικῶς, ὡς ἀντίτυπον ἐκείνου τοῦ φωτός τῆς

Ἀναστάσεως, ὅπερ εἶδον οἱ Ἀπόστολοι· διότι καὶ νῦν ἀνατέλλει ἐκ τοῦ Τάφου τοῦ Κυρίου, ὅς ἐστι πηγὴ ζωῆς· πηγὴ αἰδίου φωτός. «Εἰ γὰρ φῶς δικαίοις διὰ παντός» (Παρ. ιγ, 9), πολὺ μᾶλλον παρὰ τῷ τῶν Δικαίων Θεῷ, (ὡς ὁ Νύσσης αὐτόθι φησί), καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις σκηνώμασιν αὐτοῦ. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἀστραπημόρφου ἀγγέλου τῆς Ἀναστάσεως, ἀποδεχόμεθα τὸν τοῦ θείου Ναρκίσσου διάδοχον ἱεράρχην, ὅστις ἐξῴων φωσφόρος ἐκ τοῦ Μνήματος, διανέμει τοῖς πιστοῖς τὸ ἅγιον φῶς. Καὶ ταῦτα δὲ λέγοντες οὐκ ἀποχωροῦμεν τῆς τῶν ἁγίων ἡμῶν πατέρων διδασκαλίας. Ἀκούσατε, καὶ μὴ θορυβεῖτε.

Ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς Ἐκκλησίας αἰώνων, (κατ' Ἀποστολικὴν ἰσὺς παράδοσιν) πᾶσα ἡ ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησία τὴν τοῦ μεγάλου Σαββάτου διανυκτέρευσιν, ἐπιφωσκούσης τῆς Ἀναστάσεως, μέχρι σήμερον ἐπιτελεῖ μετὰ φώτων πανταχοῦ καὶ νῦν, καθὼς καὶ πάλαι ἐκφέρουσιν οἱ ἱερεῖς εἰς τὸν πιστὸν λαὸν φῶς ἐκ τοῦ ἱεροῦ, καὶ πολ-
 λαχοῦ ἐπιφωροῦσι «*Δεῦτε λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀντισπεροῦ φωτός*». ὁ δὲ λαὸς τοῦ Κυρίου προσάπτουσιν ἕκαστος τὰς λαμπάδας αὐ-
 τῶν, χαίροντες, καὶ παραδοκοῦντες τὰ πανέορτα τῆς Ἀναστά-
 σεως εὐαγγέλια. Ταύτην δὲ τὴν ἀνέκαθεν φωταγωγίαν τῆς Ἐκ-
 κλησίας μαρτυροῦσιν ἀρχαιότατα παραδείγματα. Ἐπὶ τοῦ ἱερο-
 τάτου Ναρκίσσου (τῷ 162) κατὰ τὴν διανυκτέρευσιν τῆς Ἀνα-
 στάσεως, ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ, ἐγένετο διὰ τοῦ θαυματουργ-
 ηθέντος ἐλαίου ἡ ὀλόφωτος ἐν τῷ ναῷ λυχναφία (βλ. ὁπισθ.
 σελ. 64). Ὁ δὲ Μ. Κωνσταντῖνος ἐπιλαμπρύνων τὴν φωταγω-
 γίαν καὶ λαμπαδηφορίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἐκέλευσε καὶ τὴν πόλιν
 ὅλην κατα φωτίσαι, «καὶ τὴν ἱερὰν διανυκτέρευσιν μετέβαλεν
 εἰς ἡμερινὰ φῶτα, κηροῦ κίονας ὑψηλοτάτους κατ' ὅλης ἐξαπτόν-
 των τῆς πόλεως τῶν ἐπὶ τούτῳ τεταγμένων· λαμπάδες δ' ἦσαν
 πυρὸς πάντα φωτίζουσαι τόπον, ὡς λαμπραῖς ἡμέρας τηλευγεστέ-
 ραν τὴν μυσικὴν διανυκτέρευσιν ἀποτελεῖσθαι» (Εὐσεβ. βίῳ Κωνσ.
 Δ. κθ). Καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, «Τὸ ἅγιόν (φησί) πάσχα καὶ
 περιδόητον, ἡ βασιλίσσα τῶν ἡμερῶν ἡμέρα, καὶ ἡ λαμπρὰ νύξ, ἡ

λύουσα τὸ σκότος τῆς ἁμαρτίας, καθ' ἣν ἡμεῖς ὑπὸ πλουσίῳ φωτὶ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν αὐτῶν ἐορτάζομεν» (λόγ. ιθ.σελ.304). Τοῦτο δὲ τὸ κατὰ πάσας τὰς Ἐκκλησίας καταλαμβάνον τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως φῶς, πῶς φρονεῖ, καὶ πῶς ὀνομάζει ἡ θεολόγος γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου; «Τοῦτο (λέγει) «τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίτυπον, ὅσον τε οὐρανὸς ἄνωθεν φρυκτωρεῖ, κόσμον ὅλον αὐγάζων τοῖς παρ' ἑαυτοῦ κάλλεσι, καὶ ὅσον ὑπερουράνιον, ἐν τε τοῖς ἀγγέλοις, τῇ πρώτῃ φωτεινῇ φύσει, — καὶ ὅσον ἐν τῇ Τριάδι, παρ' ἧς φῶς ἅπαν συνέστηκεν, ἐξ ἀμερίστον φωτὸς μεριζόμενον καὶ τιμώμενον» καὶ τοῦτο (προσέιθις) «πρόδρομον τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀνισταμένου, τὸ (τῆς διανυκτερεύσεως) φῶς» κτλ. (λόγ. εἰς τὸ Πάσχα, σελ. 676). Εἰ δὲ καὶ καθόλου τὸ φῶς τὸ κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως καταυγάζον πᾶσαν Ἐκκλησίαν, (ἥτις ἐστὶν ἀντίτυπος τῆς Σιών, ὡς καὶ ἡ θεία τράπεζα τοῦ τῆς Ἀναστάσεως Μνήματος) οὕτως ἱερόν ἐστι καὶ τιμώμενον, πόσῳ μᾶλλον σεβασμιώτερον καὶ κατ' ἐξοχὴν πρόδρομον τοῦ μεγάλου φωτὸς ἐξαστράπτει, τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρωτοτύπου καὶ ζωηφόρου Μνήματος ἀμέσως πηγάζον, καὶ ὡς ἂν εἴποις ὀφθαλμοφανῶς καὶ ἐπαισθητῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀμερίστου φωτὸς μεριζόμενον; Ὡς νῦν ἐκείνη πανίερος καὶ πανέορτος καὶ μυστηριώδης, καθ' ἣν ἡ μυριοπληθὴς χορεία τῶν προσκυνητῶν, ὅλη ἐνθους, ὅλη τὰς ψυχὰς μετέωρος, καὶ πλήρης πίστεως καὶ εὐλαβείας, ἐορτάζει τὴν τοῦ σύμπαντος σωτηρίαν, ἱσταμένη κατέναντι τοῦ θεοδέγμονος Τάφου, καὶ καθορῶσα ἐξ αὐτοῦ ἀνατέλλον τὸ τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίτυπον καὶ πρόδρομον φῶς! Ὡς χαρὰς ἐκείνης, μεθ' ἧς ἀγαλλομένῳ ποδὶ καὶ νοὶ προσέρχεται λαμπαδηφόρος ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἀπαντῆσαι ὡς νυμφίῳ τῷ νικητῇ τοῦ θανάτου, θεωροῦσα τοῦτον τοῖς τῆς πίστεως ὀμμασι προϊόντα ἐξ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ θείου Μνήματος, ἐξ οὗ καὶ σωματικῶς ἐξανέστη καὶ ψάλλει δὲ θεοπρεπῶς μεγαλοφωνοῦσα μετὰ τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας: «Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτὸς, οὐρανὸς τε, καὶ γῆ, καὶ τὰ καταθόγια», καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ ἁσματος. Τοσοῦτον ἡ τῶν προσκυνητῶν (καὶ πᾶσα δὲ τῶν πι-

στῶν) ἡ πληθὺς, τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ πλάνου (φεῦ, ὡς ὑμεῖς) καὶ ὅλον ὑλικὸν καὶ ἀνίερν ὑπολαβεῖν ὃ κατέχει μετὰ χεῖρας ἁγίον φῶς, ὥστε καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, κατ' ἐκείνην μάλιστα τὴν ὥραν, βλέπει πεφωτισμένην ἐκ τοῦ μυστικοῦ καὶ αἰδίου φωτὸς τῆς χάριτος τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ. Ταῦτα λέγομεν πρὸς ὑμᾶς, ὃ σοφώτατοι ἀνδρῶν, ἡμεῖς οἱ ἄτοφοι καὶ ἀπιοῦκοί· καὶ μένομεν ἐν τούτοις ἀρραγεῖς καὶ ἀκλόνητοι, ἐπευχόμενοι καὶ ὑμῖν φωτὸς ἀνοιχθῆναι πύλας. Ἀλλ' εὐφημεῖτε καὶ ὑμεῖς εὐσεβοῦντες! Μηδὲ δαπανᾶτε ματαίως καὶ κόπους καὶ χάρτην καὶ μέλαν καὶ ἔλαιον, ὅπως ἀποδείξητε χειρόκμητον τὸ τοῦ θεοδόχου Μνήματος φῶς. Οὐδὲν ἡμῖν διαφέρει· καὶ οὕτω γὰρ οὐχ ἦττον θεῖον παρ' ἡμῖν ἐστι, καὶ θαυμαστὸν, καὶ πανάγιον ἀντίτυπον ἐκείνου τοῦ φωτὸς, ὅπερ ὁ Ἀπόστολος Πέτρος ἐν τῷ Τάφῳ ὁρῶν κατεπλήττετο.

§. ιγ. Ὅσον δὲ περὶ τῆς δαπάνης τῶν (ὡς λέγετε) μυριάδων χρημάτων ὧν ἕκαστος τῶν προσκυνητῶν δαπανῶσιν, ἀρκεῖ πρὸς ὑμᾶς ἀπαντῶν σοφώτατος ἀνὴρ καὶ μάλα καθ' ἡμᾶς περιώνυμος καὶ μελιχρότατος συγγραφεὺς, ἐκ πείρας μαθὼν, ὅτι τῶν ἐκ Δύσεως ὀλιγοχρημάτων καὶ λιτῶν προσκυνητῶν ἕκαστος μόλις 500 δραχμὰς καθ' ὁδὸν δαπανᾷ καὶ ἀπιὼν καὶ ἐπιστρέφων (α). Οἱ δὲ Γραικοί, καὶ ἄλλοι τῶν ὀρθοδόξων, ἴσως καὶ ἐλάττωνα, ὡς ὀλιγαρκέστεροι· ἀλλ' ἔστω καὶ διπλάσιον τὸ τῆς ὁδοιπορίας δαπάνημα· τοῦτο λέγετε μυριάδας; Καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν παρὰ τῶν ἡμετέρων προσφερομένων εἰς τὸν Ναὸν, μετρίων τὸ ποσόν, ἀφιερωμάτων, εἴπερ ἐπιμελέστερον ἐποιεῖσθε τὰς ἐρεῦνας, ἐμανθάνετε' ἂν εὐκόλως, ὅτι τὸ πλεῖστον, ἐστὶ δ' ὅτε καὶ τὸ ὅλον, δαπανᾶται εἰς ἀνάπαυσιν καὶ διατροφήν τῶν πενεστέρων, ὧν καὶ τὸν ναῦλον καὶ τ' ἀγώγια πολλάκις τὸ Κοινὸν τοῦ παναγίου Τάφου προθύμως ἀποτινύει (πρόκεινται δὲ πᾶσι πρὸς ἀνάγνωσιν τὰ λογιστικὰ βιβλία τοῦ Κοινοῦ, συμμαρτυρούντων καὶ αὐτῶν τῶν διατρεφόμενων πτωχῶν). Ἀλλ' ὑπάρχουσι πάντως καὶ ἄλλοι

(α) Βλ. Chateaubriand Itinér. T. 2. p. 340-346. καὶ Strauss l. c. p. 425.

πλουσιώτεροι διακονοῦντες τοῖς ἐν Ἱερουσολύμοις ἀδελφοῖς, καὶ πληροῦντες τὸ Ἀποστολικὸν τὸ ὑμῶν περίσενμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα. Οὕτως ἀπ' ἀρχῆς ᾤκονόμησεν ὁ Χριστὸς τὴν πόλιν αὐτοῦ, ἐν πάσαις ταῖς κοσμικαῖς αὐτῆς συμφοραῖς, ὧν ἡ ἱστορία βίβλον ὅλην συμπληροῖ (ἔδει γὰρ αὐτὴν καὶ *γραφγελωθῆναι*, ὡς ὁ πολιοῦχος καὶ Κύριος αὐτῆς). Ἐν δὲ ταῖς θλίψεσι ταύταις καὶ πένιν πολλάκις ὑπέμεινεν ἀλγεινὴν, ὡς μαρτυροῦσιν ἄλλα τε, καὶ τὰ νῦν εἰσέτι σφζόμενα ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ *σιδηρᾷ δικηροτρίκην*, καὶ τὸ ταπεινὸν τῶν ἱερῶν στολῶν, αἷς ἐχρῶντο κατὰ τὴν θείαν ἱερουργίαν οἱ ἀρχαιότεροι Πατριάρχαι· ἄλλοι δ' ἐξ αὐτῶν καὶ περιώδευον τὰς ἐπισημοτέρας πόλεις, ταπεινούμενοι πρὸς αἰοίδιμον αὐτῶν δόξαν, ὅπως ἀθροίζωσι βοήθειαν παρὰ τῶν ὁμογενῶν ἀδελφῶν εἰς τὰς μεγάλας ἀνάγκας τῆς ἁγίας Πόλεως, καὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ζωῆς ἀφειδοῦντες ὑπὲρ τῆς εὐσταθείας τῆς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μονογενοῦς Ἱερουσαλήμ. Εἷς ἥλιος ἐν οὐρανῷ, καὶ μία Σιών ἐπὶ γῆς· τὸ ἀγαλλίαμα καὶ ἀγλαΐσμα πάσης τῆς Οἰκουμένης, ἡ πηγὴ τῶν ἀπορρήτων δογμάτων, καὶ τῆς ἀνωτάτω φιλοσοφίας (ὡς εἶπεν ὁ Χρυσόστομος· ὁπισθεν σελ. 87), ὁ θεῖος θησαυρὸς τῆς πατρῴας κληρονομίας τοῦ γένους τῶν Ὁρθοδόξων (καὶ ταύτην τινὲς τῶν σοφῶν φωτομάχων, μηδὲν μελήσαντες, συνεβούλευσαν ἡμῖν ἔρημον καταλιπεῖν, ἕνεκα δῆθεν τῶν θλιβόντων, καταπροδόντας αὐτὴν τοῖς ἐχθροῖς καὶ τοῖς ἐπιβούλοις!). Ἀλλὰ τὸ περὶ τούτων μηκύνει τὸν λόγον οὐ τῆς προθέσεως· (οὐ γὰρ ἀπολογίαν συγγράφομεν)· ἐκεῖνο δὲ προστιθέμεθα μόνον· ὅτι τὸ πρὸς τὸν Ἀπόστολον τῶν ἐθνῶν εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' αὐτὸ ἐρρέθη καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ Πόλιν· «*Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου, ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται*». Ἐπὶ τῆς τυραννίας τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν Σταυροφόρων ἐβοήθουν τῇ τεθλιμμένῃ Σιών οἱ αἰοίδιοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀυτοκράτορες. Ἐπῆλθον οἱ εὐσεβεῖς ἡγεμόνες τῆς Δακίας ἀμφοτέρας μετὰ τῶν ἀειμνήστων ἀρχόντων, πόρον διαρκῆ καθιεροῦντες εἰς στήριξιν τῶν θεοκαδίστων τόπων. Καὶ ἐφεξῆς ἐπέφανεν ἡ βασιλικωτάτη καὶ αὐτο-

κρατορικὴ χορηγία τῆς φιλοχρίστου Ῥωσσίας, ἥτις καὶ ἐκπαλαί ἐπὶ τῶν μεγάλων αὐτῆς ἡγεμόνων καὶ βασιλέων οὐ διέλειπε πέμπουσα τὰς ἱεράς αὐτῆς προσφοράς καὶ εἰς τὰς ἄλλας πατριαρχικὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, καὶ πρῶτιστα εἰς τὴν Μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ πληροῦνται λοιπὸν καὶ ὧδε τὰ προφητικὰ «Ἀπὸ τοῦ ναοῦ σου ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, σοὶ οἴσουσι βασιλεῖς δῶρα» (Ψαλμ. ξζ, 29)· καὶ ἔσονται βασιλεῖς τιθηνοὶ σου, καὶ βασιλεῖς παραστήσονται σοι, καὶ ὀφονται τὴν δόξαν σου» (Ψαλμ. μθ, καὶ ξ· ἴδε καὶ Ἀποκλ. κα, 24).

§. ηζ. «Ἄλλ' ὥφειλε (λέγουσιν) ἐκ τούτων τῶν ἀφιερωμάτων ὁ πατριαρχικὸς θρόνος τῶν Ἱεροσολύμων Σχολεῖα συνεῖν, καὶ κοινωφελῇ καθιδρύματα πρὸς φωτισμὸν καὶ καταρτισμὸν τῶν Ὀρθοδόξων. Ναὶ δὴ πάντως, σύμφημι καὶ γὰρ, καὶ ψυχῇ καὶ φωνῇ καὶ κεφαλῇ κατανεύω. Τὰ καθωσιωμένα τοῖς ἱεροῖς ναοῖς εἰσοδήματα πρῶτιστα καὶ μάλιστα δαπανητέον εἰς στήριξιν τῆς Ὀρθοδοξίας, καὶ πενήτων διατροφὴν, καὶ τὴν ἀληθινὴν καὶ γνησίαν ἐκπαίδευσιν τῶν οἰκείων καὶ ὁμογενῶν. Συμβάλλουσι δὲ πρὸς ταῦτα σχολείων οἰκοδομαί, διδασκάλων ἀγαθῶν ἐκλογαὶ καὶ διαδοχαί, κατασκευαὶ βιβλιοθηκῶν, κοινωφελῶν βιβλίων ἐκδόσεις, νοσοκομεῖα, πτωχοτροφεῖα, ὀρφανοτροφεῖα, τὰ πάντα μετὰ τῆς προσηκούσης εὐρυθμίας οἰκονομούμενα. Καὶ τοιαῦτα θεοφιλῇ καθιδρύματα καὶ φροντίσματα ὀφείλουσι κοσμεῖν ἐξαιρέτως τὸν θρόνον τῆς ἀρχεγόνου Μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐ πάντα συνάμα κατορθωτά, ὡς καὶ χρόνου δεόμενα, καὶ περιστάσεων δεξιῶν, μηδενὸς ἐπιβούλου καὶ ταραχώδους κωλύματος ἐμποδοστατοῦντος, οἷα πρό τινος μάλιστα καιροῦ καὶ νῦν ἤδη καταθλίβουσι καὶ θορυβοῦσι τοὺς Ἁγιοταφίτας. «Εἰρήνην ἐπὶ γῆς», ἀνήγγειλαν οἱ ἄγγελοι, γεννηθέντος τοῦ Σωτῆρος ἐν Βηθλέμ. «Εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν», εἶπεν ὁ Κύριος ἐν τῇ ἀγίᾳ Σιών πρὸς τοὺς Ἀποστόλους, ἐπὶ τὸ πάθος ἐξιῶν· καὶ ὁ προφήτης προσκήρυσεν, ὅτι «Ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταγὴ αὐτοῦ» (Ἠσαΐ. νζ, 2). Καὶ ὁμῶς ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς ἐπάγει τοῖς Ἱεροσολυμίταις πυκνάς ταραχὰς καὶ ζημίας χρημάτων βαρείας καὶ ταύτας οὐκ ἀπὸ τῆς

δυναστείας καὶ προαίρεσεως τῶν κρατούντων, οὐμενοῦν (τούτων γάρ τινες τάνάπαλιν ἐφάνησαν ἄγαν εὐεργετικοὶ περὶ τὸν ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς ἄλλοι Κύριοι καὶ Δαρεῖοι (Ἑσδρ. 5), καὶ πρὸ πάντων ὁ τοῦ νῦν εὐκλεῶς Σουλτανεύοντος περίφημος πατήρ)· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, ὅς ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Γνωστὰ δὲ τοῖς πᾶσιν αἱ παρὰ τῶν Δυτικῶν καὶ τῶν Ἀρμενίων ποικίλαι καταδρομαὶ καὶ ῥαδιουργίαι, πειραθέντων πολλὰκις ἐξ ἀθεσμοτάτης ἀντιζηλίας καὶ βατκανίας σφετερίσασθαι τὴν κυριαρχίαν μάλιστα τοῦ θείου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, καὶ τῆς Βηθλεὲμ, καὶ τῆς ἁγίας Γεθσημανῆς. Καὶ τῶν μὲν ἀρχαιοτέρων καταφορῶν ἱκανὴς ἐσημείωσεν ὁ αἰδίδιμος Δοσίθεος πολλαχοῦ τῆς Δωδεκαβιβλίου (ιβ. κεφ. α-ιγ), καὶ πρὸ τούτου ὁ Νεκτάριος (ἐν τῇ Ἀντιρρήσει ἶδε καὶ τοῦ αἰδίδιμου Εὐγενίου τὴν πρὸς Κλαίρικιον ἐπιστολὴν, ἐκδοθεῖσαν τὸ πρῶτον Ἀθήνῃσι, 1844, σελ. 75-108)· ἄλλας δὲ νεωτέρας, καὶ μάλιστα παρὰ τῶν Ἀρμενίων (οἷγε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκακούργησαν καὶ τὸν ἔσχατον ἐμπρησμόν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως τῷ 1808) (α), εἰσέτι νεαρὰς καὶ ἀτμίζουσας ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν (β)· καὶ νῦν ἤδη βορβοῦσιν οἱ Δυτικοὶ φράτορες, σπουδάζοντες ἀναφυτεῦσαι παρὰ τῷ θεοδόχῳ Τάφῳ τῆς Ἀναστάσεως μνήματα δυστήνων βροτῶν, πάσαι τεθνηκότων (γ).

(α) Τοῦτον τὸν ἐμπρησμόν ἐννοῶν ὁ περικλητὸς Χατωθριάνδος, ἔγραψεν, ὅτι ἔσχατος αὐτὸς περιηγητὴς εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως (Jinég. T. 2. p. 199). Ἀλλ' ἐπέζησεν ὁ ἐνδοξος ἀνὴρ, καὶ ἤκουσε πάλιν τὸν ναὸν ὑπὸ τῶν Ὁρθόδοξων ἐν τρισὶν οὐδ' ὅλοις ἔτεσιν ἀνεγερθέντα (1809-1812). Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τούτῳ τῷ ἐμπρησμῷ θαυμαστῶς διετηρήθη ἀβλαβὴς τὸ πλεῖστον τῆς τοῦ Δεσποτικοῦ Μνήματος περιοχῆς, μετὰ τῆς ἐν αὐτῇ ξυλίνης θύρας, καὶ τὸ ἱερὸν Σκευοφυλάκιον, καὶ εἴτε ἕτερον.

(β) Βλ. τὴν περὶ τῶν ἀληθῶν αἰτίων τῆς κορυφώσεως τῶν χρεῶν τοῦ Κοινοῦ τοῦ παναγίου Τάφου περιληπτικὴν Διατριβὴν, ἐκδομένην ἐν τῷ κατὰ Μόσχαν ἐκδοθέντι Προσκυνητηρίῳ, ἢ περιγραφῇ τῆς Ἱερουσαλὴμ. σελ. 1-19.

(γ) Ὅτε κατεκράτουν τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως οἱ δέδηλοι Σταυροφόροι, ἔθαψαν μεταξὺ τοῦ παναγίου Τάφου καὶ τοῦ προσκυνητοῦ Γολγοθᾶ δύο τῶν παρ' αὐτοῖς βασιλέων (τὸν Βαλδουῖνον καὶ τὸν Γοδοφρίδον), ὧν τὰ μνήματα μετὰ τῶν ἐπιγραφῶν διετηροῦντο μέχρι καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων πυρπολήσεως τοῦ ναοῦ (βλ.

Πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα ἐκάτεροι μηχανῶνται, ῥύμη χρώμενοί καὶ πλούτῳ καὶ δυνάμει, πολλῷ πλέον ἰσχυροτέρᾳ τῆς πονηρίας τῶν Χουθαίων ἐκείνων, οἵτινες, οἰκοδομουμένου τοῦ νομικοῦ τῶν Ἱεροσολύμων ναοῦ, προσῆλθον τῷ Ζοροβάβελ, αἰτοῦντες, ἵνα μετὰ-σχῶσι καὶ αὐτοὶ τῆς οἰκοδομῆς. «Οἰκοδομήσομεν μεθ' ὑμῶν»! (Ἔσδρ. Δ. 2). Ἀλλ' ὥς ἐκείνων τότε, οὕτω καὶ νῦν τούτων τὰς βουλὰς διασκεδάζει Κύριος. Τὸ δ' οὖν Καινὸν τοῦ παναγίου Τάφου κακοπαθεῖ, καὶ ζημιοῦται χρήμασι. Καὶ ταῦτα μὲν πρῶτον πρὸς τοὺς τάχιστ' ἀπαιτοῦντας παρὰ τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων Σχολείων πολλῶν καὶ μεγάλων, καὶ ἄλλων φροντιστηρίων καθιδρύσεις πολυδαπάνους. Ἐπειτα πρὸς τίνας ποιοῦνται ταύτας τὰς ἀξιώσεις; μήτοι πρὸς βαρβάρους ἐπιλελησμένους τῶν πάλαι πατέρων αὐτῶν, τῶν Ἀλεξάνδρων, καὶ Κυρίλλων καὶ Σωφρονίων, καὶ τῶν λοιπῶν; Ἐκατοντάδας μαθητῶν ἀπέστελλεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὡς εἶδομεν (σελ. 52) ὁ σφόδρα ζηλωτὴς τοῦ κοινοῦ φωτισμοῦ, σθενύνων, ὡς ἐξ ἀγύρτου χαιλέων προκύπτον ἄσθμα φλογῶδες, τὸ πανσέβαστον καὶ ἅγιον φῶς, καὶ ἐκφορῶν οὓς λέγει θησαυροὺς τοῦ παναγίου Τάφου, πρὸς ἐρήμωσιν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως καὶ χωρὶς τῶν εἰς προνομήν παραδοθέντων τούτων θησαυρῶν, ἔτι πενόμενοι οἱ Ἁγιοταῖται, τὰ πλεῖστα τῶν παρὰ τῆς εὐσεβείας ἀφιερωμάτων καθιστοῦν εἰς ἔκδοσιν βιβλίων κοινωφελεστάτων, καὶ δωρεὰν διδομένων τοῖς ὀρθοδόξοις. Κηρύττουσι δὲ ταύτην τὴν ἀλήθειαν ἥτε τοῦ αἰοδίου πατριάρχου Νεκταρίου σοφῇ Ἀντίρρῃσις, ἣν ἐξέδωκε, μετ' ἄλλων συνταξάμενος αὐτός. Καὶ πάμπολλα δὲ ἄλλα πρῶην ἀνέκδοτα ἐκκλησιαστικὰ πονήματα, ὅσα ὁ αἰοδὶμος Δοσίθεος ἐξέδωκε, συσσωματώσας ἐν τρισὶ τόμοις παχυτάτοις (τῆς Ἀγάπης, τῆς Χαρᾶς, τῆς Καταλλαγῆς), καὶ πά-

Chateaubriand Jlinér. etc. T. 2. p. 215 καὶ 327). Ἀλλ' ὁ ἐμπρησμὸς ἐκεῖνος ἀπῆλλαξε, τέλος, τὸν εἶκον Κυρίου ταύτης τῆς βεθληώσεως. Καὶ τοῦ ναοῦ ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων ἀνεγερθέντος, ἐκαθερίσθη τούτων τῶν ἐπιφορῆμάτων τὸ πανάγιον δάπεδον, μηδενὸς τῶν Δυτικῶν ἀντιλήγοντος. Ἡδὴ δ' ἐπανέστησαν (ὡς ἀκούομεν) προβάλλοντες καὶ τούτους τοὺς ἐξηλειμμένους τάφους ὡς ἔωλον δεῖγμα δικαιοματος τῆς δῆθεν εἰς τὸν θεῖον ναὸν ἰδιοκτησίας.

λιν ἄλλων ἄλλα κατὰ μέρος, καὶ ἴδια δὲ, τέλος, ἑαυτοῦ συντάγματα,
 τὰ πάντα τυπώσας ἐν ἱασίῳ. Τὴν δὲ περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις
 πατριαρχευσάντων ὀγκώδη καὶ μεγάτιμον αὐτοῦ συγγραφὴν Χρύ-
 σανθος ἐξέδωκεν ὁ διάδοχος αὐτοῦ Πατριάρχης μετὰ τῆς ἑαυτοῦ
Εἰσαγωγῆς εἰς τὰ Γεωγραφικὰ καὶ Σφαιρικὰ, καὶ τινων ἄλλων
 Ἐκκλησιαστικῶν, ἐν οἷς καὶ ἡ ῥηθεῖσα (σελ. 115) *Ἱστορία καὶ*
περιγραφὴ τῆς ἁγίας Γῆς, καὶ ἕτερον *Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς*
κατ' ἐξοχὴν ὑπεροχῆς τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ (ἐν αὐτῇ
 τῇ ἁγίᾳ Πόλει τυπωθὲν τῷ αψκῇ. Καὶ σημειωθῆτω τὸ κατ' ἐκεί-
 νους ἔτι τοὺς χρόνους τυπογραφεῖον τῶν Ἀγιοταφιστῶν). Καὶ Ἄν-
 θιμος ὁ ἀείμνηστος τὰς ἑαυτοῦ ἐξηγήσεις εἰς τοὺς Ψαλμούς.
 (Ἔστι δὲ τούτου καὶ Θεολογικὸν ἀνέκδοτον). Ἀλλὰ περὶ τούτων
 καὶ ἄλλων θεσπεσιῶν Πατριαρχῶν καὶ πατέρων τῆς ἁγίας Πό-
 λεως διελάβομεν καὶ ἀλλαχοῦ (περὶ τῶν Ο, Ἑρμηνευτ. Τόμ. Δ).
 Καὶ βιβλιοθηκῶν δὲ κάλλει κοσμεῖται ἡ Ἱερουσαλήμ· οἷαν ἐν τῇ
 πατριαρχικῇ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν Μετοχίῳ τοῦ πανα-
 γίου Τάφου κατεσκεύασεν ὁ ἀκάματος Δοσίθεος, πᾶσι τοῖς ἐν
 Βυζαντίῳ καὶ ἄλλοις λογίοις ρεῖθρα πηγάζουσιν ψυχοτρόφα.
 Καὶ ἄλλη δὲ τεθησαύρισται ἐν Ἱεροσολύμοις, τῆς ὑπὸ τοῦ ἱερο-
 μάρτυρος Ἀλεξάνδρου τὸ πρῶτον συστάσης ἐκείνης πολλῶ νεω-
 τέρα διάδοχος, ἧς ὁ λόγων δυνάμει καὶ βίου ὁσιότητι καὶ πολυ-
 πειρίᾳ πραγμάτων ἐπίσημος Ἄνθιμος ἐπιστατῇ (α). Καὶ τρίτη
 δὲ ἐν τῇ εὐαγεστάτῃ Λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Σάββα, ἐξ ἧς καὶ ὁ
 αἰοίδιμος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἐφραίμ τὰ Ἀσκητικά τοῦ
 ἁγίου Ἰσαὰκ ἐξέδωκε. Καὶ Σχολεῖον δ' ὑπῆρχεν ἀρχῇθεν ἐν Ἱε-
 ροσολύμοις Ἑλληνικόν, τοῦ πάλαι ὑπὸ Σαλαδίνου βεβηλωθέντος
 ἀρχαίου Μουσείου συγγενὲς διάδοχον, ὅπερ ὁ πολλὰ μὲν παθὼν,
 πολλὰ δὲ κατωρθωκὼς αἰοίδιμος Ἀθανάσιος ἐβελτίωσε, καὶ ἀλλη-
 λοδιδασκτικὰ διδασκαλεῖα συστήσας, καὶ τὰ Κυριακὸδρόμια τοῦ

(α) Τούτου τοῦ πολυσεβάστου γέροντος εὐσεβεστάτην λύσιν θεολογικοῦ τινος ζη-
 τήματος, καὶ δύο πανηγυρικὰ ἐγκώμια ἐξέδωκεν ὁ Θεωφύλιτος Ἱεράρχης Ἰπρόθιος
 ὡς παρὰρτήματα ἐν τῇ κατὰ Μόσχαν ἐκδοθέντῃ Προσκυνηταρίῳ.

μακαρίτου Θεοτόκη, συνάμα δὲ καὶ τὸ τοῦ Εὐγενίου ἑκτριπτόν *Σπαρτίον* ἐκδούς, καὶ δωρεὰν διανείμας τοῖς Ὀρθοδόξοις. Ὁ δ' αὐτός καὶ νέους ἐξεπαίδευσεν, καὶ ἐν ἄλλοις ἐκτὸς τῶν Ἱεροσολύμων κειμένοις κοινωφελέσι καθιδρύμασιν ἐτησίους εἰσέφερε χορηγίας. Ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου διάδοχος, ὁ νῦν εὐκλεῶς πατριαρχεὺν μακαριώτατος Κύριλλος, ὁ δεύτερος ἀπὸ τοῦ Α, θείου Κυρίλλου (τοῦ τὰς Κατηχήσεις συγγεγραφότος) ἀριθμούμενος, ἐνεργῶ περὶ τὰ καλὰ καὶ φιλόπληρα φλεγόμενος ζήλῳ, τὰς τε συνεστηκυίας βιβλιοθήκας πλουτίζει, καὶ τὰλλα πράττει καὶ πράξει τὰ ἔργα τῆς, ἐφ' ἧς αὐτὸν ἐγκαθίδρυσεν ὁ Κύριος, ὑψιφαῦς καθέδρας, ἐπόμενος τοῖς ἵχνεσι τῶν ἀειμνήστων καὶ μεγαλουργῶν αὐτοῦ προκατόχων. Οὕτω τὸ Κοινὸν τῆς ἱερᾶς Ἀδελφότητος τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πενόμενον καὶ εὐθυνόμενον συνετέλει, καὶ συντελεῖ τὰ κράτιστα, καὶ συντελέσει δὲ εἰς τοῦπιόν γενναιότερον εἰς πάντα τὰ συμβάλλοντα πρὸς τὴν προσήκουσαν διδασκαλίαν καὶ διαμόρφωσιν καὶ παραμυθίαν τῶν οἰκείων τῆς Πίστεως, καὶ πρῶτον τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Παλαιστίνης λαῶν, οἵτινες εἴπερ ποτε καὶ νῦν ἔχουσι μάλιστα χρεῖαν ἄλλων Μακαρίων, καὶ Ἐλευθερίων, καὶ Κλημένων (βλ. ὀπισθ. σελ. 66 καὶ 103), αὐξανόντων τὴν τοῦ Κυρίου Ἐκκλησίαν, καὶ λόγοις καὶ ἔργοις εἰς τὴν πέτραν τῆς Πίστεως σφριζόντων αὐτήν, καὶ περιφρουρούντων ἀγρόπυνως ἀπὸ τῆς καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν περιχυθείσης ἐντρεχείας τῶν ἐκ δυσμῶν εἰσφαρέντων παντοδαπῶν προσηλυτιστῶν. Ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὸν κοινὸν τοῦ Ὀρθοδόξου ἡμῶν γένους φωτισμὸν οὔτε πώποτ' ἔμεινεν, οὔτε μενεῖ ἀσυντέλεις τὸ τοῦ παναγίου Τάφου Κοινόν. Φωτισμὸν δὲ φρονεῖ πάντως οὐχὶ τὸν τῆς ψευδοσόφου διδασκαλίας (οἷον ὁ τοῦ σκότους ἄγγελος, μεταβαλλόμενος εἰς ἄγγελον φωτός, πολλαχοῦ πειράται διασπείρειν), ἀλλὰ τὸν οἰκεῖον καὶ πρέποντα τῇ Μητρὶ τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως καὶ τῆς εὐσεβείας, τῆς ἀχωρίστου συζύγου τοῦ τῆς ἀληθείας φωτός, κατὰ τὸ προφητικόν· *ἡ Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειαν σου· αὐτὰ με ὠδήγησαν καὶ ἔστησαν*. Ὅτι δ' ὁ κακὸς φωτισμὸς ἐκκαίει καὶ φῶς ἄλλο φρικτὸν καὶ πανώλεθρον, κηρύττει ἡ θεο-

λόγος φωνή ποῖοι; «τὸ τοῦ πικροῦ πυρὸς ἔκγονον. Μὴ πορευ-
θῶμεν γάρ (φησιν ὁ προφήτης) τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ἡμῶν, καὶ τῇ
φλογὶ ἣ ἐξεκαύσαμεν» (Γρηγόρ. λόγ. μ. σελ. 664).

§. ηη. Ταῦτα γράφομεν βραχεῖαν, καὶ οἷον κατὰ πάροδον, ἀπάν-
τησιν πρὸς τοὺς νεωτέρους ἀγιοκατηγόρους, οἵτινες μεθ' Ὁμάρους,
μετὰ Σαλαδίνους, μετὰ Σαρακηνούς, μετὰ Σταυροφόρους, μετὰ
ψευδαδέλφους φράτορας καὶ Ἀρμενίους, μετὰ Λουθήρους καὶ Καλ-
βίνους καὶ Μεθοδιστάς, ἐπανέστησαν καὶ οὗτοι κατὰ τῆς ἀγίας
Πόλεως, παντοίας ἐκ μισοχριστίας ἀκοντίζοντες λοιδορίας, καὶ διὰ
ποικίλων πειρώμενοι σορισμαίων ἐξαπατᾶν καὶ ἀποτρέπειν τοὺς
βουλομένους ἀπιεῖν εἰς προσκύνησιν τῶν ἰχνῶν τοῦ Ἰησοῦ. Ἀλλ'
ὅτι μὲν ἀπιτέον εἰς Ἱεροσόλυμα, δέδεικται ἐκ τῶν παραδειγμά-
των τοσούτων ἀγίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ὡς καθῆκον
τῆς εὐσεβείας ἐφρόνουν τὸ προσκυνῆσαι εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστη-
σαν οἱ πόδες Χριστοῦ, καὶ μέγα τοῦτο καὶ καλὸν ἡγοῦντο τῆς
πίστεως στεφάνωμα. Εἴρηται δὲ καὶ ὅτι ἡ ἄμεσος ὄψις τῶν τό-
πων ἐκείνων, ἐν οἷς τὰ φορικτὰ τῶν μυστηρίων ἐτελεσιουργήθη,
συμβάλλει μάλιστα πρὸς μετάνοιαν, καὶ εἰς διόρθωσιν (ὃ καὶ ὁ
θεὸς Αὐγουστίνος διδάσκει. ἐπισ. ρλζ) (α). Καὶ μέθεξις δὲ θείας
χάριτος ἐκ τῶν θεοδόχων ἐκπηγάζει χωρίων τοῖς μετ' ἀξιομίσθου
πίστεως προσιοῦσι, καὶ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη πνευματικὴ· ἀλλὰ
καὶ πρὸς ἐναργῆ καὶ ζωηράν πληροφορίαν τῶν ἐν ταῖς θείαις Γρα-
φαῖς ἱστορουμένων ἢ εἰς τοὺς ἀγίους τόπους ἐνδημία τὰ μάλιστα
συνεργεῖ, καὶ πρὸς θεῖον ἔρωτα τὰς ψυχὰς ἐκपुरσεύει, καὶ προ-
σθήκην πίστεως ἐμπνοεῖ καὶ θερμῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἀρχη-
γὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν καὶ δεσπότην Χριστὸν, ὡς ἀναπτερου-
μένης τῆς διανοίας ἀπὸ τῶν ὁρατῶν τῆς θείας ἐπιφανείας ὑπο-
μνημάτων εἰς τὰ πιστευόμενα καὶ ἀόρατα.

(α) «Elegi aliquid medium ut certo placito se ambo constringerent ad locum sanctum se peregrinatos, ubi terribiliora opera Dei non san-
ctiusque conscientiam multo facilius aperirent, et ad confessionem
vel poena vel timore compellerent», S. August. Epistol. Liber. Epist. 137.

§. 4^η. Καὶ τοῖνον ἀφέντες τοὺς ἐκ γῆς τὰ ἀπὸ κοιλίας φωνοῦ-
 τας, τιμῶμεν ἅπαντες οἱ εὐσεβεῖς τὴν *Πόλιν* τὴν ἁγίαν τοῦ βασι-
 λέως τοῦ μεγάλου· καὶ τὸ πάτριον καὶ ἱερὸν ἔθος διακρατοῦντες,
 ἴωμεν εἰς *Ιεροσόλυμα*, οἱ μὲν δυνάμενοι, πρακτικῶς καὶ σωματι-
 κῶς, οἱ δ' ἀδυνατοῦντες, τῷ πόθῳ γοῦν καὶ τῇ προαιρέσει πνευμα-
 τικῶς ἴωμεν. Ἠγείσθω δὲ *Ζαχαρίας* ὁ προφήτης βοῶν· «Πορευθῶμεν
 δεηθῆναι τοῦ προσώπου Κυρίου, καὶ ἐκζητῆσαι τὸ πρόσωπον Κυρίου
 παντοκράτορος. Πορεύσομαι καὶ γῶ. Καὶ ἤξουσι λαοὶ πολλοὶ καὶ
 ἔθνη πολλὰ, ἐκζητῆσαι τὸ πρόσωπον Κυρίου παντοκράτορος ἐν
Ιερουσαλὴμ, καὶ ἐξιλάσασθαι τὸ πρόσωπον Κυρίου» (η, 21–22).
 Ψαλλέτω δὲ καὶ ὁ Προφητὰναξ· «Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου
 Κύριε τῶν δυνάμεων, ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς
 αὐλὰς τοῦ Κυρίου» (Ψαλμ. πγ, 1). Κύριε ὁ Θεός μου! πανταχοῦ τῆς
 οἰκουμένης τὰ σκηνώματα τῆς θείας σου δόξης, καὶ τὰ πανάγια
 σου θυσιαστήρια λίαν εἰσὶν ἀξιέραστα καὶ σεβάσμια τοῖς ὀρθοδόξοις
 σου λατρευταῖς. Πόσῳ δὲ μᾶλλον τὸ σκῆνωμα τῆς ἐπὶ γῆς ἐν
 σαρκί σου παρουσίας καὶ συναναστροφῆς; ὅπου τὸ πρῶτον θυσια-
 στήριον τῆς ἐν τῇ Σιών Δεσποτικῆς Ἱερουργίας ἐπάγῃ· ὅπου τὸ
 πρῶτον ἐφανερώθη ἡ ζωαρχικὴ καὶ πανταίτια Τριάς· ὅπου τὸ
 πρῶτον ὁ τῆς ὑπερφώτου Πίστεως ἥλιος ἀνέτειλε, περιπολῶν καὶ
 καταυγάζων πᾶσιν τὴν Οἰκουμένην· ὅπου τὰ μυστήρια τῆς σωτη-
 ρίας ἡμῶν εἰργάσω καὶ παρέδωκας· ὅπου κατέλιπες καὶ διατηρεῖς
 εἰς αἰῶνας, ὡς ἄλλο πρακτικὸν Εὐαγγέλιον, τὰ προσκυνητὰ τῆς
 θείας ἐπιφανείας σου ἔχνη καὶ ὑπομνήματα, τρανῶς μαρτυροῦντα τὸ
 μέγα καὶ ὑπερφύεστατον ἔργον τῆς ἐνσάρχου Οἰκονομίας σου. Μα-
 χαρίζει ὁ Προφήτης τοὺς εὐσεβεῶς ἐνδικαιωμένους ἐν χάσιν ταῖς
 ἁγίαις τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις («ὅταν μάλιστα ὧσιν οἱ τούτων
 πρόεδροι ἀνεπίληπτοι, καὶ πίστει καὶ βίῳ λαμπροί»· Θεοδώρ.).
 Καὶ μίαν μόνην ἡμέραν ὀρίζει πολλῶν χιλιάδων ἀξιοτέραν, καθ'
 ἣν ὁ πιστὸς τῷ θείῳ ναῶ προσεδρεύων, κερποῦται τοσαύτην ὠφέ-
 λειαν, ὅσῃν οὐκ ἂν ἐτέρῳθεν ἀποδρέψαιτο, πολλὰς ἀναλώσας ἡμε-
 ρῶν χιλιάδας. Ὅθεν καὶ ψυχῇ καὶ σώματι ἐφίεται καὶ ἐπιποθεῖ,

καὶ σαρκὶ καὶ καρδίᾳ γάννυται καὶ χαίρει, διατρίβων ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος· πολλῶ δὲ μᾶλλον ἰμεῖρεται καὶ μέχρι λειποψυχίας ἐπιθυμεῖ πᾶσα καρδία θεοφιλῆς, ἵνα ἴδῃ, κἄν ἐπ' ὀλίγον, τὰς ἀγίας αὐλὰς τῆς πρωτομήτορος τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ λατρεύσῃ πανευφροσύνως ἐν αὐτῇ τῇ Σιών τὸν ἐν Σιών ὀφθέντα Θεόν· οὗ τὴν ἐπιφάνειαν προσεῖπε μὲν ἐσομένην ὁ Προφήτης (ἀσφθί-
σεται, γὰρ γησιν, ὁ Θεὸς τῶν Θεῶν ἐν Σιών»), κηρύττουσι δὲ τρα-
νοφθόγγως γεγεννημένην τὰ διὰ παντός αὐτῆς ἀγήραντα καὶ νεάζον-
τα σύμβολα καὶ γνωρίσματα. Ὡ θέλω (λέγει), θέλω κατιδεῖν τὴν
θεοδάδιστον γῆν, καὶ προσπεσεῖν πρὸς τοὺς θεανδρικούς τοῦ Κυρίου
μου πόδας εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, ὅπου καὶ νῦν ἴστανται νοερῶς,
ὡς ἔστησαν πρῶτον σωματικῶς. Τί μοι μέλει τῆς ἐπιπολαζούσης
ταραχῆς τῶν ἐθνῶν; Τί μοι, τῆς τῶν ἀνθρώπων κακίας; τί μοι,
τῶν κολλυβιστῶν καὶ περιστερεμπόρων; Ἔστηκε καὶ νῦν ὑψόθεν
ἐπηρεζόμενον ἀόρατον καὶ ἄρρηκτον φραγγέλλιον, πατάξον ἐξαίφνης
τοὺς ποιοῦντας σπῆλαιον ληστῶν τὸν ἀμόλυτον οἶκον τοῦ Θεοῦ.
Ζῇ ὁ ταπεινῶν καὶ ἀνυψῶν, καὶ ρυθμιζόμενος πτωχὸν ἐκ χειρὸς
στερεωτέρων αὐτοῦ. Οἶδεν ὁ τοῦ κόσμου παντέφορος Δεσπότης
ἀέκτιναγμὸν καὶ ἀνατιναγμὸν, καὶ ἐκβρασμὸν, καὶ καρδίας θραυ-
σμὸν, καὶ γονάτων ὑπόλυσιν» (Ναοῦμ 6, 10). Ἐγὼ δὲ ταπεινῶς
διὰ τῶν θυρῶν, ὡς διὰ κυμάτων, διανηχόμενος, ἀνατείνω τὴν
κεφαλὴν πρὸς τὰ ὄρη τὰ κύκλῳ τῆς Σιών, καὶ τὸν ταύτην ἅμα
καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ περικυκλοῦντα Κύριον, καὶ σπεύδω πρὸς τὸν
λιμένα. «Ἀνολέξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐξομολο-
γήσομαι τῷ Κυρίῳ». Θέλω μετ' ἀγγέλων, μετὰ Μάγων, μετὰ
ποιμένων προσκυνῆσαι τὴν οὐρανοῦ πλατυτέραν, καὶ λόγον τοῖς
ἀλόγοις καρποδοτήσασαν φάτνην τῆς μικρᾶς Βηθλεὲμ, ἣν (ὡς ἐξῆ-
μνησεν ἡ θεολόγος γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου λόγ. ιθ) «ἦν οὐδὲν ἐκώ-
λυσε καὶ μικρὰν εἶναι πόλιν, καὶ τῆς Οἰκουμένης μητρόπολιν, ὡς
Χριστοῦ τροφὸν καὶ μητέρα, τοῦ τὸν κόσμον καὶ ποιήσαντος καὶ
νικήσαντος». Θέλω πατῆσαι δειλοῖς, ἀλλ' εὐλαβέσι ποσὶ τὸ πάντα-
γνον ἔδαφος τοῦ μεγάλου Μαρτυρίου τῆς Ἀναστάσεως, ἐκχέων ἐν

αὐτῷ τὴν πενιχράν μου δέξιν μετὰ τῆς πανηγύρεως τῶν ἐν οὐρα-
νοῖς ἀπογεγραμμένων δικαίων, προφητῶν, ἀποστόλων, ἱεραρχῶν,
μαρτύρων, ὁσίων, οἵτινες καὶ ζῶντες ἐν αὐτῷ, οἱ πλεῖστοι, προσηύ-
ξαντο, καὶ οὖν ἤδη πάντες ἐκ τῆς ἁνῶ Ἱερουσαλὴμ συνάπτουσι τὰς
ἀγίας αὐτῶν εὐχὰς πρὸς τὰς τῶν ἐν τῇ κάτω προσευχομένων. Θέλω,
θέλω προσπεσεῖν γονυπετῆς καὶ δακρυρρόων πρὸς τῇ θάψει τοῦ
φρικτοῦ Γολγοθᾶ, καὶ δεῖξαι τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς μου πρὸς τὸν
ἐσταυρωμένον Ἰησοῦν, οὗ τῷ μῶλωπι πάντες ἰάθημεν, καὶ κατα-
σπάσασθαι τὰ ἔχνη τοῦ τὸν κόσμον ἐξαγοράσαντος θεοῦ αἵμα-
τος, καὶ πόθῳ προσφύς περιπτύξασθαι τὸν ζωοποιὸν Σταυρὸν, καὶ
συνανακράξαι μετὰ τοῦ εὐγνώμονος ληστοῦ τὸ «*Μνήσθητί μου ἡ*
κατ' ἐκεῖνον τὸν τόπον, ὅθεν τοῖς ἀνθρώποις ἠνοίγη τὸ πρῶτον
ἡ κεκλεισμένη θύρα τοῦ Παραδείσου.» Θέλω πρηνὴς προσπεσὼν, κα-
ταφιλῆσαι τὸν θεοδέγμονα Τάφον, νεκροῦ μὲν σώματος κενόν,
πλήρη δὲ ζωῆς τῆς ἐκ τῆς θεοσώμου ταφῆς, προσφέρων, ὡς μύρα,
τὰ δάκρυα, τοὺς στεναγμοὺς ὡς θυμίαμα, τὴν πίστιν ὡς λαμ-
πάδα φωτός, δι' ἧς ὄψομαι ὡς ἤδη παροῦσαν τὴν ὑπὸ «*τοῦ πρωτο-*
τόκου τῶν νεκρῶν» εἰς ζωὴν αἰώνιον ἐσομένην ἀνάστασιν τῶν
νεκρῶν, καὶ τὴν ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν τῆς ἤδη στεναζούσης
κτίσεως μεταποίησιν. Θέλω συναναβῆναι μετὰ τῶν Ἀποστόλων
εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, καὶ προσκυνῆσαι τὴν ὑπερένδοξον ἐκείνην
περιωπὴν, ὅθεν ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς εἰς οὐρανὸν ἀνελήφθη, καὶ
ὅπου πάλιν ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Θέλω προσελθεῖν
ἰκέτης εἰς τὸν τάφον τῆς ἀειπαρθένου μητρὸς τοῦ σεσαρκωμένου
Θεοῦ μου, καὶ κατὰ χάριν μητρὸς τῶν χριστιανῶν, δι' ἧς ἡ τοῦ
κόσμου γέγονεν ἀνάπλασις, ἀσπαζόμενος τὸ πανάγιον αὐτῆς κε-
νήριον, καὶ προσάπτων εὐλαβῶς καὶ πανευγνωμόνως καρδίαν,
χεῖλη, ὄμματα, μέτωπον. Θέλω ... τί δ' οὐχί; μὴ γὰρ οὐχὶ τὸν
πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν καταρδεύοντα Ἰορδάνην; κακχεῖνο τὸ τὴν
ἄδυτον τῆς Μεταμορφώσεως λάμψιν ἔτι περιβεβλημένον θαδῶρ;
καὶ τὰ λοιπὰ σιωπήσομαι. Ὅταν δ' ἐπιλάβῃ φαιδρύτερα πά-
σης ἡμέρας ἢ τῆς Ἀναστάσεως νύξ, τότε καὶ γὰρ συνεστῶς καὶ συ-

μενθεάζων μετὰ τῆς παγκοσμίου πανηγύρεως τῶν ἐκ γῆς καὶ θαλάσσης καὶ φυλῆς καὶ γλώσσης ἀπάσης συνηθροισμένων, καὶ μέχρι τῶν κεράτων τοῦ θυτιαστηρίου πυκαζόντων προσκυνητῶν, ὁφιομαι τὸ τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίτυπον καὶ ἅγιον φῶς· καὶ τὴν καλλίφωτον λαμπάδα κατέχων ἄσβεστον, συναντήσω μετ' αὐτῶν, ὡς μετὰ τῶν φρονίμων παρθένων, Χριστῷ τῷ ἐκ τοῦ φωτοφόρου Μνήματος ὡς νυμφίῳ προῶντι· καὶ συνανυμνήσω καὶ συμπλαῶ μετ' αὐτῶν εὐφραινόμενος, καὶ ψυχὴν καὶ ἀκοὴν ὑπὸ τῶν ποικίλων γλωσσῶν ὑπερήδιστα καταυλούμενος.

Ὡ πόσον ὑψηλὴ προσπίπτει καὶ αὐτὴ ἡ φαινομένη σύγχυσις, ὡς ἐκ τῆς ἀλλογλώσσου καὶ παμφώνου βοῆς τῶν ἐν τῷ ναῷ κατὰ καιροὺς προσευχομένων, καὶ εὐσεβῶν καὶ ἑτεροδόξων λαῶν. Καὶ ἔσται μὲν πάντως ὁ πολίτευκτος ἐκεῖνος καιρὸς, ὅτε γενήσεται φωνὴ μία πᾶσιν, ἡ τῆς ὀρθοδόξου ὁμοφροσύνης καὶ ὁμονοίας, τὰ πάντα ἐν τάξει γίνεσθαι ρυθμίζουσα, καὶ μίαν ἐκ ποικίλων διαλέκτων ἐπιτελοῦσα συμφωνίαν· ἀλλὰ γε καὶ νῦν ἐξίσταται πᾶς τις, βλέπων οἶον εἰκόνα τοῦ συμβάντος κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν, ὁπότε, τῶν Μαθητῶν ποικίλαις γλώσσαις λαλούντων, «*συνῆλθε τὸ πλῆθος καὶ συνεχύθη*» (Πράξ. 6), λαοὶ παντοδαποὶ, καὶ φύσει Ἰουδαῖοι καὶ προσήλυτοι εὐλαβεῖς, ἐκ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπ' οὐρανὸν συμπαρόντες, καὶ μετὰ θάμβους ἀκούοντες ἕκαστος τὰς διαλέκτους αὐτῶν. Θαυμασὴ δὲ καὶ ἡ τοῦ ἡμετέρου Δεσπότης φιλάνθρωπος οἰκονομία, ἣς συνεχώρησε σὺν τοῖς ὀρθοδόξοις συνέρχεσθαι καὶ αἰρετικούς, οἷον ἐκ προπαιδεύων αὐτούς, καὶ συνάγων τοὺς πάντας ἐν καιροῖς εὐθέτοις εἰς σωτηρίαν. Καὶ συνερχέσθωσαν λοιπὸν ἐν τε τῷ Μαρτυρίῳ τῆς Ἀναστάσεως, καὶ τῷ Θεοδόχῳ Σπηλαίῳ, καὶ τῇ παναγίᾳ Γεθσημανῇ, καὶ προσευχέσθωσαν, ἕκαστοι καθ' ἑαυτοὺς καὶ κατ' ἴδιαν, ἐν τοῖς ὠρισμένοις αὐτῶν τόποις καὶ καιροῖς, καὶ οἱ γνησίως καὶ εὐσεβῶς, καὶ οἱ μὴ μεθ' ὑγιῶς φρονήματος τὸν ἕνα προσκυνοῦντες Χριστόν. Ἀδέτω ὁ Ὀρθόδοξος ὁ παρὰ τῶν Ἀποστόλων παρέλαβεν ἄγμα· ψαλλέτω ὁ Ἀρμένιος τὴν κατ' αὐτὸν μελωδίαν· ὁ δὲ Κόπτης κροτεῖτω καὶ χαλκόκτυπα κύμβαλα· καὶ ὁ Δυτικὸς ὀργάνοις

κεχρήσθω, καὶ κροτεῖτω τὸ πολύχορδον, καὶ ἄλλος ἄλλως ὑμνεῖτω. Πᾶσα ἡ τοιαύτη διαφωνία εἰς μίαν συνέρχεται συμφωνίαν, τὴν ὁμολογίαν Χριστοῦ. Καὶ οὕτω «παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται» (Φιλιπ. α, 18). Σφραγιζέτω δὲ τὸν λόγον ὁ θεὸς Χρυσόστομος· «Μή μοι λέγε τὰς αἱρέσεις τὰς ποικίλας καὶ παντοδαπάς. Πάντες γὰρ τὸν αὐτὸν Χριστὸν κηρύττουσιν· εἰ καὶ μὴ ὑγιῶς πάντες, ἀλλ' ἐκείνον τὸν ἐν Παλαιστίνῃ πάντες προσκυνοῦσι, τὸν σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου Χριστόν» (λόγ. ε. εἰς τὸν Ἀπόστολ. Παῦλ. Τόμ. β. σελ. 493. Μον.).

§. ρ. Καὶ χαῖρε λοιπὸν, ὦ πάντων τῶν ἐθνῶν ἀγαλλίαμα, ἡ πόλις ἡ περιμάχητος καὶ παντευεργέτις, ἡ πόλις τοῦ ζῶντος Θεοῦ, ἣν αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Δεσπότης, ὁ τὰ πάντα πληρῶν, ἐξαίρετως ὑπὲρ τὰς ἄλλας πόλεις ἠγάπησε, καὶ ἴδιον ἀπέφηνεν οἰκητήριον. «*Αὕτη* (φησὶν) ἡ κατάπαντοίς μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος, ὧδε κατοικήσω, ὅτι ἡρετισάμην αὐτήν» (Ψαλμ. ρλα, 14). Ὡς μακάριοι Πατέρες οἱ ἐν αὐτῇ κατοικοῦντες, καὶ ὡς σπονθία καὶ τρυφόνες ἐν ταῖς νοσσηαῖς αὐτῶν, παρὰ τὰ θυσιαστήρια προσεδρεύοντες τοῦ Κυρίου, παρ' οἷς καὶ μία ἡμέρα, κρείσσων ὑπὲρ πολλὰς ἀλλαχού χιλιάδας (Ψαλμ. πγ). Ὡς φιλόθεοι προσκυνηταί, οἱ ἐστῶτες ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλήμ, καὶ ποσὶ καὶ φρεσὶ καὶ ψυχῇ καὶ σώματι παρόντες, καὶ τῆς ἐκ τῶν θεοβαδίστων τόπων χάριτος ἀπολαύοντες, εἶπατε δὴ καὶ ἐκ τῶν ἀπόντων, καὶ ἐκ παντὸς τοῦ τῶν Ὀρθοδόξων πληρώματος, εἶπατε τὸ χαίρειν τῇ Πόλει τῇ ἀγίᾳ. «*Ερωτήσατε δὴ τὰ εἰς εἰρήνην τὴν Ἱερουσαλήμ*» ἀσπάσασθε τὴν πρωτομῆτορα τῶν χριστιανῶν. Ὡς μητὲρ Σιών (ἐρεῖ ἄνθρωπος), ἡ ἀληθῶς Εἰρηνούπολις, καὶ Μητρόπολις τοῦ Εἰρηνάρχου καὶ αἰωνίου Μελχισεδέκ, τοῦ βασιλέως τῆς Δικαιοσύνης, «*Γενέσθω δὴ εἰρήνη ἐν τῇ δυνάμει σου, καὶ εὐθηνία ἐν τοῖς περγοβάρεσί σου*». Εἰρήνην δῶκε Κύριος, ὁ δύνάμιν σοι χαριζόμενος. εἰρήνην ἐν τοῖς περιβόλοις σου, καὶ πνευματικὴν εὐθηνίαν καὶ εὐστάθειαν ἐν τοῖς βασιλείοις τοῦ Χριστοῦ, τοῖς ἐν σοὶ πεπυργω-

μένοις, εὐθηνούντά σου τὰ λογικά ποίμνια συντηροῦντος, καὶ ἀλώ-
βητα ἐκ τῶν περιστοιχούντων ἐπιβούλων. Σιγησάτωσαν τὰ πολυει-
δῶς καὶ πολλαχόθεν προσβάλλοντά σοι κύματα· σιγάτω ἄμετρον
κακόν! Ἡ «παίου καὶ ρίκα», καὶ εὐεργέτει τοὺς παίοντας, πρὸς
πάντας ἐκχέουσα τὴν ἀπόλαυσιν τῶν χαρίτων σου, καὶ πάντας
συγκαλοῦσα πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. «Αἰσχυνθήτωσαν
καὶ ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω πάντες οἱ μισοῦντες Σιών»
οἱ λέγοντες· «Ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς». Καὶ
τούτοις μὲν «Ἐπιτιμήσαι Κύριος, ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερου-
σαλήμ.» (Ζαχαρ. γ, 2). Γενέσθω δ' εὐθηνία καὶ θείων δωρεῶν
ἀφθονία πᾶσι τοῖς ἀγαπῶσι Σὲ καὶ τὸν ἐν σοὶ κατοικοῦντα
Χριστόν. Ταῦτα πᾶς πιστὸς εὔχεται περὶ σοῦ μετὰ τοῦ Προφήτου,
ταῦτα πᾶς φιλάδελφος. «Ἐνεκά (φησι) τῶν ἀδελφῶν μου καὶ
τῶν πλησίων μου ἐλάλουν δὴ εἰρήνην περὶ σοῦ. Ἐνεκά τοῦ
οἴκου Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξελήθησα ἀγαθὰ σοι».

«Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ!»

ΠΑΧΩΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

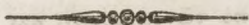
ΚΑΤΑ

ΑΓΙΟΚΑΤΗΓΟΡΩΝ,

ἡτοι τῶν

κωλυόντων τοὺς ἀπερχομένους εἰς προσκύνησιν τῶν σεβασμίων
καὶ ἱερῶν τόπων·

καὶ κατὰ τοῦ Φρά Μαρτί Λούτερι.

Καὶ στρατιῶται μὲν καὶ θεράποντες, οὐ μόνον ὅταν ἴδωσι τὸν σφῶν δεσπότην καὶ κύριον ὑπὸ πολεμίων, ἢ ληστῶν κυκλούμενον, καὶ ὑπ' αὐτῶν βαλλόμενον καὶ κινδυνεύοντα τὰ καίρια, ὑπερκινδυνεύουσι, συμμαχοῦντες καὶ ἀμυνόμενοι, καὶ πάντοθεν ἀποσοβοῦντες αὐτοὺς, δίκην ἀσπίδος ἢ χάρακος προβαίνοντες, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἤδη κατὰ τῆς αὐτοῦ οἰκίας ἴδωσι χωροῦντας, καὶ πῦρ ἐπαφιέντας, κοιτῶνάς τε καὶ ταμεῖα σκυλεύοντας, καὶ ἐσθῆτας καὶ χλαίνας καταπατοῦντας, καὶ ἀνδριάντας συντρίβοντας, καὶ πάντα ποιοῦντας, ὅσα τοὺς τοιούτους εἰκὸς ποιεῖν· οἱ μὲν διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ προσοῦσαν αὐτοῖς τιμὴν, οἱ δὲ, ἵνα πλείονα τοῦ λοιποῦ τὴν εὐνοίαν ἐπισπάσωνται, οἱ δὲ, ἵνα μὴ ἀγνώμονες φανέντες περὶ τῶν εὐεργέτην καὶ δεσπότην, οὐ μόνον τοῦ τυχόντος ἀξιώματος ἐκπέσωσιν, ἀλλὰ καὶ δίκας τίσωσιν ὡς προδόται. Εἶτα, οἳτοι μὲν ὑπὲρ τινος προσκαίρου ἀμοιβῆς τοιαῦτα πάσχειν εἶλοντο· ἡμεῖς δὲ οἱ τῷ δεσποτικῷ αἵματι ἐλευθερωθέντες τῇ αὐτοῦ ἀγαθότητι, ἐχθροὶ προϋπάρχοντες καὶ δραπεταί, καὶ εἰς τὴν τῶν υἱῶν τάξιν μετατεθέντες, ὁρῶντες ἐξυβριζομένους τοὺς θεοὺς αὐτοῦ περιβόλους, καὶ ἱεροὺς οἴκους καὶ ἀνδριάντας ὑπὸ βεβήλων καὶ ἀνοσίων καὶ κεκαυτηριασμένων ἀνδρῶν τὴν συνείδησιν, σιγήσαιμεν [ἄν];

καὶ οὕτως ἀνεπαισθήτως (ἴσ. γρ. ἀναισθητός) παρέλθοιμεν τὴν συμφοράν· καὶ οὐκ ἀντιταξόμεθα, ὅσον τὸ ἐφ' ἡμῖν; καὶ ποίας ἂν οὐκ ἄξιοι καταδίκης καὶ ποινῆς ὀφθείημεν; καὶ ταῦτα, οὐχ ὅπλων καὶ δοράτων προβαλλομένων, ἀλλὰ λόγων τῷ λόγῳ ἀντεπεμβαινόντων. Διὸ καὶ ἡμᾶς τὰ εἰκότα χρεῶν ἀντεισφέρειν, εἰ καὶ μὴ τινα ἑτέραν ἀμοιβὴν ἐλπίζοιμεν· (καὶ τοι τοῦτο ἐπήγγελται), ἀλλ' οὖν διὰ τὴν προγενομένην εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαν. Περὶ οἰκων δὲ Θεοῦ μέλλων (γρ. μέλλω) εἰπεῖν καὶ εἰκόνας, οὐχ, ὥς ἂν ὑπολάβοι τις, περὶ τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀφωρισμένων αὐτῷ θείων ναῶν· οὔτε μὴν περὶ ἐναρέτων καὶ ὁσίων ἀνδρῶν, ἤδη γενομένων ναῶν Θεοῦ καὶ εἰκόνων, μορφωθέντος Χριστοῦ ἐν αὐτοῖς· (καὶ περ καὶ τούτοις ὁρῶν καταπεφρονημένους ὑπὸ τῶν ἀφρόνων, καὶ κτηνώδη εἶον μετερχομένων), ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ τε καὶ ἐπέκεινὰ ταύτης προηγουμένως σεπτῶν καὶ ἁγίων τόπων· ἔνθα ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὰς διατριβάς ἐποιήσατο, τὴν δι' ἡμᾶς μετερχόμενος οἰκονομίαν· ὅπῃ τε πρότερον ἐν συμβόλοις καὶ τύποις καὶ σχήμασιν ἀνθρωπομόρφους, ἢ ἄλλῃ τινὶ εἶδει, συγκαταβαίνων, ὥπται τοῖς τότε πατριάρχαις τε καὶ προφήταις, εἰκόνας τινὰς παρέχων τῶν θείων αὐτοῦ ἰδιωμάτων, καὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἐν σαρκὶ οἰκονομίας. Οὐ φασὶ γάρ τινες τῶν τὸ σχῆμα τῶν μοναχῶν ὑποκρινομένων, καὶ δοκούντων ἐν γνώσει προέχειν τῶν λοιπῶν, εὐλογόν τινα τοιούτους καὶ τοσοῦτους κόπους ἀνωφελεῖς ὑπομένειν εἰς προσκύνησιν τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἢ καὶ Γαλιλαίᾳ, καὶ Σινᾷ σεβασμίων καὶ θεοπροστίτων τόπων· ὥς ἀποβαλλομένων ἤδη τὸν ἁγιασμόν, μᾶλλον δὲ μιανθέντων, ἀνθρώπων αἰρετικῶν καὶ διεφθαρμένων κατοίκων γενομένων ἐν αὐτοῖς· καὶ ὥς μὴ βελτιουμένων τῶν προσκυνούντων, τούναντίον μάλιστα μενοῦν βλαπτομένων, καὶ τὸν μοναχικὸν κανόνα ἀπολλύντων, ἀδιαφορούντων τε τὰ πολλά· καὶ ταῦτα οὐκ ἐντολῆς τινος εἰς τοῦτο καταναγκάζουσης. Πρὸς οὓς καὶ ἡμᾶς καταλλήλως δεῖ τὴν ἀπολογίαν ποιήσασθαι, ἀποδεικνύντας αὐτοὺς λήρους καὶ συκοφάντας, καὶ πάντα πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς παρενείροντας· ἐχέτω δὲ ὃδε. Ἐγκοτοῦν-

τος Ἰσακὺ τῷ ἀδελφῷ Ἰακώβ, ὡς προτιμηθέντι παρὰ προσδοκίαν παρὰ τοῦ πατρὸς Ἰσαάκ, φεύγων Ἰακώβ τὴν ἐπιβουλὴν αὐτοῦ παραινέσει τῇ τῶν γονέων, κατῆλθεν εἰς Μεσοποταμίαν Συρίας, ἅμα δὲ καὶ ὡς ληψόμενος γυναῖκα ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ, τῶν Χαναναίων (α) πονηρῶν ὀφθέντων ἐνώπιον τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ρεβέκκας. Ἐν γοῦν τῷ καταβαίνειν, ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ φρέατος τοῦ ὄρκου, ἐπορεύθη, ἡλίου δύναντος, εἰς Χαρρὰν. Εὐρὼν δὲ τόπον ἐπιτήδειον, λαβὼν ἓνα τῶν λίθων, καὶ προσκεφαλαιῶ χρησάμενος, ὕπνωσεν αὐτόθι. Ἐν ᾧ καὶ καθ' ὕπνον ὁρᾷ κλίμακα διήκουσαν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν, ἀγγέλους τε ἀνιόντας καὶ κατιόντας δι' αὐτῆς, τὴν δι' ἡμᾶς ἴσως οἰκονομίαν αὐτοῦ ἐμφαίνουσιν, καὶ τὴν τοῦ Ἰακώβ εἰς Μεσοποταμίαν κατάβασιν, καὶ ἐκ ταύτης ἀνάβασιν, ἀγγέλων αὐτῷ δηλονότι συναντιλαμβανομένων. Τί οὖν; ἐγερευθεὶς Ἰακώβ ἐκ τοῦ ὕπνου, καὶ συμβαλὼν τὸ ὄραμα, ἐφοβήθη· καὶ οἶκον μὲν Θεοῦ τὸν τόπον εἶναι ἀποφαίνεται· πύλην δὲ οὐρανοῦ τὴν κλίμακα. Ὅτι δὲ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἐκοιμήθη, καλεῖ οἶκον Θεοῦ, δῆλον μὲν καὶ ἐκ τοῦ εἰπεῖν, «Ὅτι ἐστὶ Κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐγὼ δὲ οὐκ ᾔδειν»· μᾶλλον δὲ ἐκ τοῦ ἐπειγομένου· (γρ. ἐπαγομένου)· φησὶ γάρ· «Καὶ ἀνέστη Ἰακώβ τῷ πρωΐ, καὶ ἔλαβεν τὸν λίθον, ὃν ὑπέθηκεν ἐκεῖ πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ἔστησεν αὐτὸν στήλην, καὶ ἐπέχεεν ἔλαιον ἐπὶ τὸ ἄκρον αὐτῆς. Καὶ ἐκάλεσεν Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου, Οἶκος Θεοῦ. Καὶ Οὐλαμαοὺς ἦν ὄνομα τῇ πόλει τὸ πρότερον». Ὅρα οὐχ ἕτερον λίθον, οὐδὲ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ ἵστησιν· ἀλλ' αὐτὸν, ἐφ' ὃν ὕπνωσε, λαβὼν, ἵστησι στήλην, καὶ Οἶκον Θεοῦ καλεῖ, ἔργῳ καὶ λόγῳ εἰς μνήμην ἄγων τοὺς θεωμένους τῆς θείας ἐκείνης ὁμῆς. Δηλοὶ δὲ σοι καὶ τὸ πρὸ τοῦ ὄνομα τοῦ τόπου, ὡς αὐτὸν τοῦτον μετωνόμασε, καὶ οὐχ ἕτερον. Τὰ

(α) Οὕτω γέγραπται ἐν τῷ αὐτογράφῳ τοῦ Παχωμίου κώδικι· (βλ. τῆς Μαρ-
 κίαν. βιβλιοθ. χειρογράφ. Class. II. Cod. CV). Ἐν ἄλλῳ δὲ κώδικι μετὰ τὸ
 Χαναναίων, ἔπονται καὶ τὰ ἐξῆς παρέγγραπτα (ἐκ τινος σημειώματος εἰς τὸ κεί-
 μενον μεταφωτευθέντα). «Σημειῶσαι ταῦτα, καὶ κατὰ Ἰουδαίων καὶ εἰκονομά-
 χων. Εἰ γὰρ συγκατάβασις αἱ τότε θεοφάνειαι, καὶ σεπτὰ οἱ τόποι, ἐν οἷς ἐγε-
 γόνευσαν, συγκατάβασις ἄρα καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ, καὶ σεπτὴ ἡ τούτου εἰκὼν».

παραπλήσια τοῖνυν ποιεῖ καὶ ἐκ Μεσοποταμίας ἐπαναστρέφων πρὸς
 τὴν πατρικὴν ἐστίαν. Ἡδὴ γὰρ παρὰ τὸν χεῖμαρρὸν Ἰακώβ γενόμενος
 (ἴσ. γρ. τῷ Ἰακ. *γενομένῳ*), ἐπιφαίνεται αὐτῷ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος,
 ἀνδρὶ εἰκώς. καὶ τοι τὸ θεῖον ἀσχημάτιστον, πρὸς δὲ καὶ ἀνείδεον,
 ὡς ἀσώματον, καὶ ἀπερίγραφτον, καὶ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς κατὰ
 φύσιν ἀόρατον. Ἀλλ' οὖν γε τῇ τῶν ὁρώντων δυνάμει συμμετριά-
 ζων ἑαυτὸν φαίνεται, ὡς καὶ νῦν, καὶ πρὸ τούτου τῷ Ἀβραάμ·
 οὐ κατὰ φαντασίαν, οὔτε μὴν κατὰ σώματος φθαρτὴν ιδιότητα,
 ἀλλὰ σαφῶς μὲν, καὶ ἐν τύπῳ σώματος, ἄγνωστος δὲ ὢν τῇ φύσει
 καὶ ιδιότητι. Εἰ γὰρ καὶ εἶδος Θεοῦ εἴρηται, ἀλλὰ καθὼς ἐφάνη,
 τύπους δὴ τινὰς προῦπογράφων τῆς μετὰ ταῦτα ἐν σαρκὶ ἐπι-
 φανείας· προσπαλαίει δ' ἐνταῦθα τῷ Ἰακώβ, καὶ θάρσος ἅμα
 ἐνθεῖναι τούτῳ βουλόμενος, δειλιῶντι τὴν τοῦ ἀδελφοῦ συνάν-
 τησιν. Τί οὖν; μετὰ τὸ παρελθεῖν τὸ τοῦ Θεοῦ εἶδος, οὐκ ἡ-
 γνόησεν Ἰακώβ τὸν αὐτῷ προσπαλαίσαντα· καὶ μάλιστα διὰ τὴν
 ἀντωνομασίαν. Διὸ καὶ εἰς μνήμην ἄλυστον, Εἶδος Θεοῦ καλεῖ
 τὸν τόπον. «Καὶ ἐκάλεσέ, φησιν, Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου
 ἐκείνου, Εἶδος Θεοῦ· εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσω-
 πον, καὶ ἐσφῆθι μου ἡ ψυχὴ» καὶ τοι προεῖρηται, ὅτι ἀνατεί-
 λαντος τοῦ ἡλίου, παρῆλθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ. ἀλλ', ὡς ἔφην,
 αὐτὸν τὸν τόπον, Εἶδος καλεῖ Θεοῦ καταχρηστικῶς. Ἐν γὰρ τῷ
 ὄρᾳ τὸν τόπον, αὐτὸν τὸν ποτὲ αὐτόθι ὀφθέντα Θεὸν ἐδόκει ὄρᾳ,
 ὡς ἐν εἰκόνι δηλονότι τὸ πρωτότυπον. Σκόπει δὲ ἐξ ἀμφοτέρων
 τῶν τῷ Ἰακώβ πεπραγμένων τὸ σεπτὸν τοῦ τόπου πῶς καὶ εἰς
 τούτῃς δηλοῦται· οὐ γὰρ ὁ μὲν Οἶκος Θεοῦ, ὁ δὲ Εἶδος [ἦν] ἐν αὐτῷ
 ἅμα τῷ ὀφθῆναι, (ἴσ. γρ. τῷ *ὀφθῆναι*, ἅμα) τοῦ ὀνόματος συναπιόν-
 τος τῷ θεάματι, ἀλλὰ μένει καὶ μετὰ ταῦτα. Τοῦτο γὰρ βούλεται
 ἡ κλησις· ὅτι καὶ ὁ Θεὸς προσμαρτυρεῖ λέγων· «Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, ὁ
 ὀφθεῖς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, οὗ ἡλειψάς μοι ἐκεῖ σῆλην, καὶ ἤϊξω μοι
 εὐχὴν»· εἰ γὰρ Οἶκος Θεοῦ, καὶ Εἶδος Θεοῦ, πάντως καὶ τόπος,
 καὶ σῆλη αὐτοῦ· οὐδὲ γὰρ ἡ παρθένος Μαρία, ὅτι οὐ πάντοτε γεννᾷ,
 διὰ τοῦτο οὐ Θεοτόκος· ἀλλὰ καὶ ἅπαξ γεννήσασα, ἔχει τὸ εἶναι

Θεοτόκος ἐκ τοῦ πράγματος· οὕτω καὶ οἶκος Θεοῦ αὕτη κατ' ἐξαίρετον τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Τούτοις δ' ὅμοιον καὶ τὸ περὶ Μωϋσέως εἰρημένον. «Καὶ ἦλθεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Θεοῦ Χωρήθ· ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ ἐκ τοῦ βάλτου»· δι' οὗ τοὺς λόγους δηλονότι ἐποιεῖτο ὁ Κύριος, ἢ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ υἱὸς καὶ Λόγος, καὶ τῆς μεγάλης αὐτοῦ βουλῆς ἄγγελος. Ζητῆσαι δ' ἔπεται, πῶς ὄρος Θεοῦ προσηγόρευται πρὸ τοῦ ἐλθεῖν ἐν αὐτῷ τὸν Μωϋσῆν, καὶ ἰδεῖν τὰ ἐξαισία ἐκεῖνα θεάματα; Ὅρος Θεοῦ τοῦτό φησιν, οὐ κατὰ τὸν καιρὸν ὃν ἀφίκετο, ἀλλὰ καὶ ὃν συνεγράφη ταῦτα. Πάντα μὲν γὰρ τὰ ὄντα, τοῦ Θεοῦ, ὡς δημιουργήματα αὐτοῦ· καὶ τούτων, τὰ μὲν ἐξόχως, ὡς ἅγια· τὰ δὲ ἀπλῶς, ὡς ὑπ' αὐτοῦ ἰθυονόμενα καὶ ἐπικρατούμενα· τὰ δὲ μόνον, ὡς δημιουργήματα· καὶ κατὰ τοῦτο, τὰ μὲν αὐτοῦ, τὰ δὲ οὐκ αὐτοῦ, μέσως δὲ πως. Σκόπει δὲ καὶ πῶς οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ εἶδει πάντοτε φαίνεται τοῖς θεράπουσιν αὐτοῦ ὁ Θεός· ἀλλὰ τούτῳ μὲν ἐν πυρὶ, ἐτέρῳ δὲ ἄλλως· ἐπεὶ συγκαταβάσεως, οὐ φύσεως ἢ ὁψις. «ὣς δὲ εἶδὲ, φησι, Κύριος, ὅτι προάγει ἰδεῖν, ἐκάλεσεν αὐτὸν Κύριος ἐκ τοῦ βάλτου, λέγων· Μωϋσῆ, Μωϋσῆ· ὁ δὲ εἶπε· Τί ἐστί; Καὶ εἶπε· Μὴ ἐγγίσῃς ὧδε· λῦσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστί». Διὰ τὴν τῶν ὑποδημάτων ἀπόθεσιν (ἴσ. γρ. διὰ τῆς τ. ὑ. ἀποθέσεως) δηλοῦν βούλεται τὴν τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος· ἀνθρώπινον γὰρ τι παθὼν ὁ Μωϋσῆς, (οὐδὲ γὰρ πω τοιαῦτα τεθέαται), διενόηθη προσκτελάσαι τῷ θάτῳ, καὶ περιεργότερον σκοπῆσαι· δι' ὃ καὶ ἀκούει ἃ ἀκούει, ἵνα γνῶ διὰ τοῦ τόπου οἷος ὁ ὀφθείς. Εἰ γὰρ ὁ τόπος ἅγιος διὰ τὸν ὀφθέντα, ἐννόει μοι τὸν ὀφθέντα ποταπὸν [δεῖ] ὑπάρχειν. Περὶ τοῦ ὄρους τούτου καὶ μετὰ τὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐξοδὸν φησι· «Καὶ ὤφθησαν ἐν τῷ τόπῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔφαγον καὶ ἔπιον». καὶ πάλιν «Καὶ ἀναστὰς Μωϋσῆς, καὶ Ἰησοῦς ὁ παρεστηκώς αὐτῷ, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Θεοῦ». Ἀμέλει καὶ Δαυὶδ προτρέπεται, λέγων· «Εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ· προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν

οὐ πόδες αὐτοῦ». Ὅτι δὲ ἅγιοι καὶ μετὰ ταῦτα οἱ τοιοῦτοι τόποι, ὁ αὐτὸς Προφήτης δηλοῖ, λέγων· «Τὸ ὄρος, ὃ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος», ἦτοι διὰ παντός, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ οἱ τρεῖς δὲ ἅγιοι Παῖδες, μετὰ τὸ τὴν πόλιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων ἀλωθῆναι, καὶ τὸν θεῖον Νεὼν ἀφανισθῆναι, καὶ αὐτοὺς αἰχμαλώτους ἀπαχθῆναι, ἔτι ἁγίαν καλοῦσι τὴν πόλιν. Φασὶ γὰρ ἐκ μέσου τῆς καμίνου. «Καὶ κρίματα ἀληθείας ἐποίησας κατὰ πάντα, ἃ ἐπήγαγες ἡμῖν, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν τὴν τῶν πατέρων ἡμῶν Ἰερουσαλήμ». Οἷς καὶ τὸ ἱερὸν συνάδει Εὐαγγέλιον, τὰ περὶ τοῦ πειρασμοῦ καὶ τῆς σταυρώσεως διηγούμενον. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλησίς τοῦ Θεοῦ, ὥς φησιν ὁ Παῦλος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀποστόλων Πέτρος φησί. «Σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ, περὶ τοῦ Θαβωρίου ὑποφάσκων, ἐν ᾧ ἔδειξε τὴν δόξαν αὐτοῦ ὁ Σωτὴρ. Καὶ πολλοὺς τῶν μετὰ ταῦτα ἁγίων ἴδοις ἂν τὰ αὐτὰ ἐμπεδούντας, οὐ μόνον τὸ Θαβώρ [ὡς] ἅγιον ὄρος δηλονότι προσκυνοῦντας, καὶ τὸν ζωοδόχον Τάφον, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ἔνθα περιεπάτησεν ὁ Κύριος, καὶ ἐκάθησε καὶ τοὶ ἀσεβῶν ἐπικρατούντων καὶ ἐπιχωριαζόντων τοῖς τόποις, ὥς καὶ νῦν. Καὶ εἰκότως· εἰ γὰρ πρὸ τῆς χάριτος οἴκους Θεοῦ καὶ τόπους αὐτοῦ ταῦτα ὀνομάζειν εἴωθεν ἡ Γραφή ἔτι ἐν τύπῳ, πῶς οὐχὶ καὶ μετὰ ταῦτα; Μᾶλλον δὲ, εἰ σύμπασαι αἱ κατὰ τὸν κόσμον ἁγίαι ἐκκλησίαι ταύτης ἀπολαύουσι τῆς τιμῆς παρὰ τῶν χριστιανῶν, τύποι καὶ παραδείγματα οὔσαι, εἴτε τῶν ἐν Παλαιστίνῃ τόπων, ἐφ' ὧν ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη, καὶ ἐβαπτίσθη, καὶ ἐδίδαξε, καὶ τέλος, δι' ἡμᾶς ἐσταυρώθη, ἀνέστη τε καὶ ἀνελήφθη ἐν δόξῃ, εἴτε καὶ τῶν ἐπουρανίων, ἐν οἷς εἰσῆλθε, τόσης οἶε ἀπολαύειν τῆς τιμῆς καὶ αἰδοῦς τὰ τυπούμενα; Ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς οὐρανοῖς οὐκ ἐνδέχεται τινα ὅλως ἀνελθεῖν, καὶ προσκυνῆσαι ἐν δὲ τῇ Ἰερουσαλὴμ, οὐ πάντα, εὐκριθμήτους δέ τινας. Ἐξ ἀνάγκης οὖν τοὺς ἱεροὺς οἴκους ἀνὰ πᾶσαν τὴν Οἰκουμένην κτιζόμεν, καὶ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν ἐν αὐτοῖς ἐπιτελοῦμεν, παραδοθεῖσαν

ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ, μέχρις ἂν ἔλθῃ. Ἐπεὶ, εἴπερ ἐνεδέχετο αὐτῷ συνεῖναι τῷ Χριστῷ σωματικῶς, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐν οἰκωδήποτε μέρει τῆς γῆς, οὐκ ἦν χρεια οὔτε ναῶν, οὔτε θυσιῶν καὶ συμβόλων, ὥς οὐδ' ἐν τῷ μέλλοντι, ἀμέσως καὶ χωρὶς παραπετάσματος αὐτῷ συνευφραινομένοις. Εἰκῆ καὶ μάτην οὖν μέμφονται οἱ ἐμβρόντητοι τοὺς ἀπερχομένους εἰς προσκύνησιν καὶ ἱστορίαν τῶν σεβασμίων τόπων, τὸν εἰς Χριστὸν ἐνδεικνυμένους ἔρωτα, καὶ τὴν διάπυρον πίστιν, ὥς τοσούτων ὑπερφρανοῦντας πόνων καὶ κινδύνων παντοδαπῶν, τῶν ἐν θαλάσσῃ, λέγω, καὶ ξηρᾷ καὶ τῷ ὑπόδειγμα σχεδόν. Ὁρῶμεν γάρ τινας πολλάκις τῶν οἰκείων [τινάς] ἀπολέσαντας, καὶ εἰς ζώπυρον τῆς τούτων μνήμης εἰκόνας αὐτῶν προτιθεμένους, ἢ ἱμάτιον, ἢ ἕτερον τι τῶν αὐτοῦ, [γρ. αὐτῶν], καὶ εἰς τοὺς τάφους ἀπερχομένους, ἵνα μᾶλλον τὸν πόθον ἀνάψωνται. Οὐχ οὕτω γὰρ ἀκοῇ ἐντυποῦν οἶδε τὰ πράγματα, ὥς ὀφθαλμός· μᾶλλον δὲ, ἀκοῇ τυποῖ διὰ φαντασίας, ὀφθαλμός δὲ αἰσθητῶς ὁρᾷ τὰ ἐναντι αὐτοῦ· ὅπερ συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν νῦν ζητουμένων· ἅπερ γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις καὶ σεπταῖς εἰκόσιν ἐγγεγραμμένα ὁρῶμεν, ἐκεῖσε ἀπερχόμενοι, ἐκτυπώτερόν τε καὶ τηλαυγῶς καθορῶμεν. Ὅταν οὖν ἔνδον τοῦ Ναοῦ τοῦ ζωοδόχου Τάφου γένωμαι, καὶ ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν τὸν Τάφον, ὀλίγον δὲ τούτου διεστώτα τὸν Κρανίου τόπον, καὶ μέσον αὐτῶν τὸν ἐνταφιασμόν, Ἰωσήφ καὶ Νικοδήμω συμπαρεῖναι δοκῶ τοῖς κηδεύουσιν. Ὅταν δὲ ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν, τὴν ἀγίαν, λέγω, Σιών, αὐτῷ συνεσιᾶν (ἴσ. γρ. *συνεσιᾶσθαι*) τῷ Χριστῷ. Ὅταν δὲ ἐν Γεθσημανῇ, ἐν τῷ χειμάρρῳ τῶν Κέδρων, τῷ Χριστῷ συμπάσχειν καὶ συνεύχεσθαι. Καὶ αὐτὸν ὁρῶ τὸν Πέτρον τὴν μάχαιραν ἔλκοντα, καὶ κατὰ τοῦ ἀνοσίου δούλου παίοντα. Ἀνερχόμενος δὲ τὸ τοῦ Ἐλαϊῶνος ὄρος, τοὺς παῖδας ὁρῶ κλάδους κόπτοντας ἐκ τῶν δένδρων, καὶ ὑποσφρυννύντας οὖν τοῖς ἱματίοις τῷ ἐπὶ πώλῳ καθεζομένῳ βασιλεῖ, καὶ πλῆθος, ὅτι πλείζον ἤδη τοῦ λαοῦ τὴν ὑπώρειαν φθάνον μετὰ φοινίκων, τοὺς παῖδας ζηλοῦν, ἐφ' ᾧ τόπῳ μεθ' ἡμέρας ἔμελλεν ἴσως τινὲς αὐτῶν μεθ' ὀπλῶν παραγενέσθαι. Ὅρῶ τὸν προπάτορα

Δαυὶδ φεύγοντα ἐκ προσώπου Ἀβεσσαλώμ μετὰ τῶν ἐταίρων, καὶ τὸν Σεμεὶ καταρῶμενον καὶ λιθάζοντα, [καί] τοιαῦτα πάσχοντα τὸν προφήτην καὶ βασιλέα, οἷά περ ὁ ἐκ τῆς ὁσφύος αὐτοῦ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ καθήσας, κατὰ τὰς Γραφάς, ἔμελλε μετὰ ταῦτα παθεῖν παρὰ τοῦ πρωτοτόκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰσραὴλ ἐν αὐτῷ τόπῳ· ἀντὶ μὲν τοῦ Ἀβεσσά υἱοῦ Σαρουίας, ἔχων τὸν Σίμωνα Ἰωνᾶ ἐπεκδικεῖν προθυμούμενον, καὶ ἐπιτιμώμενον τοῦ ἐγχειρήματος· ἀντὶ δὲ Σεμεὶ τοῦ ἐκ τῆς οἰκίας Σαοὺλ, τὸν Ἰούδαν, ἐκ τῶν Ἀρχιερέων ἐρχόμενον, καὶ δόλῳ προδιδόντα. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀκρωνυχίᾳ φθάσας, ὁρῶ τὸν τύπον τῶν ποδῶν, καὶ αὐτὰν φαντάζομαι τὸν Χριστὸν ὁρᾶν ἀναλαμβάνομενον. Ἐν Βηθανίᾳ δὲ παραγενόμενος, ὁρῶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν συναντώσας Χριστῷ ἐξ Ἰορδάνου παραγενομένῳ, καὶ τὴν ἀφόρητον λύπην διηγουμένας, καὶ ἐπὶ τὸν τάφον προδοποιούσας τοῦ ἀδελφοῦ. Καὶ τί μοι ἕκαστα καταλέγειν; Ὅπου γε καὶ ἀκούων μελωδούμενον, «Ἀκούσατε ὄρη καὶ βουνοὶ καὶ τὰ περὶ χώρα τῆς Ἰουδαίας», ἔξω ὁλος ἐμαυτοῦ γίνομαι· καὶ ἔνθεν μὲν τὴν Βηθλεὲμ, ἐντεῦθεν δὲ τῆς δυσόκου Ραχὴλ τὸν τάφον, ἐκεῖθεν δὲ τὸν Ἐφραθὰ, ἐναντίον ἀλλήλων διακείμενα καθορῶ. Ὅταν δὲ ἐνωτισθῶ «Δράμωμεν τοῖνυν πρὸς τὸν Ἰορδάνην», δοκῶ συντρέχειν τοῖς προσκυνηταῖς, καὶ συγκαταβαίνειν εἰς Ἱεριχὼ, καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸν ποταμὸν, διαμέσου (ἴσ. γρ. διὰ μέσης τῆς ὁδοῦ θεωρῶν καὶ ἕτερα πλεῖστα θεάματα. Πῶς οὖν ἀναίδην τῇ ἀληθείᾳ μάχονται, οἱ μὴδὲν ὄφελος λέγοντες ἀπολαύειν τοὺς προσκυνοῦντας, καὶ ἐκεῖσε παραγινομένους δι' ἰστορίαν; Πῶς οὐκ ἴσοι τοῖς ἀτιμάζουσι τὰς ἱεράς εἰκόνας, καὶ αὐτοὶ μὴ προσκυνοῦσι (ἴσ. προσκυνῶσι), καὶ ἄλλους ἐμποδίζουσι (ἴσ. ἐμποδίζωσα), ἀπίσιαν ἐναπομοργύνοντες ταῖς ἀφελεσέrais αὐτῶν ψυχαῖς; Ἀλλὰ τοῦτο πάντως πάσχουσιν ἐκ κενοδοξίας καὶ ὑπερηφανίας· οὐ γὰρ ἐθέλουσι τινα ἑαυτῶν βελτίονα ἰδεῖν. Διὸ αὐτοὶ, μὴ βουλόμενοι ὑπερκινδυνεύειν Χριστοῦ, καὶ τοὺς βουλομένους κωλύουσι. Τί γάρ, φασί, θέλετε ἰδεῖν Θεὸν ὑβρίζομενον, καὶ τόπους ὑπὸ αἵρετικῶν κρατούμενους τε καὶ καταπαταυμένους; ποῖον μοναχικὸν ἐκεῖσε; ποῖα χρι-

σιανική πολιτεία; ὥσανεῖ ἐλεγον· — Τί θέλετε ἰδεῖν Χριστὸν ὑπὸ Ἰουδαίων πάσχοντα, καὶ τόπους δεσποτικῶ αἵματι φοινισσομένους, ἢ καὶ μαινομένους; — μὴ δυνάμενοί τι νοῆσαι ὑψηλότερον ἐντεῦθεν μενοῦν μᾶλλον δεικνυμένων τῶν ἀληθῶς πιστευόντων Χριστῷ, καὶ τῶν μὴ. Εἰ γάρ τινες τῶν ἱερῶν τόπων ὁρῶντες ὑπὸ αἵρετικῶν κρατουμένους, καὶ ὡς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τιμωμένους, τοὺς δὲ κρείττους ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων, προσκόπτουσι, τί οὐκ ἂν ἔπαθον, εἴπερ αὐτὸν τὸν Χριστὸν ἐώρων ὑπὸ Ἰουδαίων δεσμούμενον καὶ μαστιζόμενον; Τάχα ὑπὸ πολλῆς ἂν τῆς ἀπιστίας καὶ ψυχρότητος συνεσταύρωσαν, ἀρνησάμενοι. Μὴ γὰρ ἀνθρώπους καὶ πολιτείαν θέλομεν ἰδεῖν, ἐκείτσε ἐπιδημοῦντες; Τόπους ἀπλῶς. Μὴ ἔχεις εἰπεῖν, ὅτι καὶ οἱ τόποι μετεβάλλοντο τὰ ἤθη; Οὐχὶ (γρ. οὐχ οἱ) αὐτοὶ χθὲς, καὶ σήμερον, μέχρις αἰῶνος; οὐχὶ γνώρισμα τῆς αὐτῶν ἀγιότητος ἡ εὐωδία; Σοὶ μὲν βέβηλοι δοκοῦσι καὶ ἀνωφελεῖς, καὶ τοῖς κατὰ σὲ ὀλιγοπίστοις, ἢ καὶ ἀπίστοις· ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῖς ἔχουσι πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως. Ποία μέμψις τῇ τοῦ Θεοῦ κιβωτῷ, ὅτι ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων δορυάλωτος ἐγένετο; ἢ ποῖος σπῖλος, ὅτι ἐν τῷ ναῷ τοῦ Δαγῶν ἀνετέθη; οὐχὶ καὶ οὕτως τοὺς βαρβάρους πλήξατα, εἰς θαῦμα κεκίνηκε; μᾶλλον δὲ, ποία τῷ Σταυρῷ ἀτιμία; τὰ ὅμοια παθόντι, ἐπηκολούθησεν; οὐχὶ τοὺς αἰχμαλωτεύσαντας αἰχμαλώτους εἴληφε διὰ τῶν σημείων; Ἄρα εἴπερ, συγχωρήσει Θεοῦ, ἀγίας εἰκόνας εἶδες ὑπὸ ἀπίστων καταπατουμένας, καὶ βίβλους ἱεράς ὑπὸ ληστῶν καὶ πολεμίων ἀπεμπωλουμένας, βδελυκτάς διὰ τοῦτο ἐνομίστω; (γρ. ἐνόμισαι). Καὶ πῶς οὐχ ὁμογνώμων, τάχα δὲ καὶ ὁμότροπος κατὰ τοῦτο τοῖς πολεμίοις καὶ ἐχθροῖς τοῦ Σταυροῦ; Βελτίωσιν ζητεῖς παρά τῶν προσκυνητῶν; καὶ δεῖξον τὴν σεαυτοῦ, καθ' ἡμέραν ἐν τῷ ναῷ εὐχόμενος καὶ διδασκόμενος. Μὴ ἰδεῖν θέλεις θαύματα ποιοῦντας; ἔχουσιν ἀποκείμενον τὸν μισθὸν ἐν οὐρανοῖς, ὃν αὐτὸς οὐχ ὀρᾷ· οὐ γὰρ ἄδικος ὁ Θεὸς ἐπιλαθέσθαι τοῦ κόπου αὐτῶν. Εἰ δὲ καί τις τῷ ἀγαθοῦ ποτε σκοποῦ διήμαρτεν, ἀλλ' οὐ παρά τοῦτο τὴν ἀρετὴν μισητέον. Οὐδὲ γὰρ ἔμπορος ὁρῶν ἐνώπιον αὐτοῦ τὸν

σύμπλουν ποντιζόμενον, τῆς ἐμπορίας ἀφίσταται. Ἀλλ' ὅτι οὐ τροπάρια ψάλλουσι, καὶ κανόνας ῥυθμίζουσι, καὶ τερετίσματα μελίζουσι ποικίλα, λιγυρὰ καὶ θελκτικῇ τῇ φωνῇ; Καὶ τί τοῦτο; ἀρκεῖ αὐτοῖς ἐκ διαλείμματος εἰς λόγος πρὸς Θεόν, εἰ καὶ ἄνευ ᾠδῆς, ἐν στεναγμῷ ἀλαλήτῳ· εἰκὸς γὰρ καὶ στεναγμοῖς χρῆσθαι τοὺς τοιοῦτους, ἀλλοτρίαν καὶ ἀήθη πορευομένους, καὶ ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀνθρώπων ἀπανθρώπως ὀνειδίζομένους, ἢ καὶ μαστιζομένους ἐνίοτε. «Θέλω γάρ, φησιν ὁ Ἀπόστολος, πέντε λόγους ἐν τῷ νοῖ, ἢ μυρίου ἐν γλώττῃ»· ἡ γὰρ θλίψις νήφει τὸν ἄνθρωπον παρασκευάζει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης φησὶ· «Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου». Οὐ δέεται ὁ Θεὸς ἐξ ἡμῶν ποικιλοφωνίας, ἀλλὰ προαιρέσεως ἀγαθῆς, καὶ τοῦ πάντοτε πρὸς αὐτὸν τῷ νοερῷ ὅμματι ἐνατενίζειν. Οἶδε γὰρ καὶ πρὸ τοῦ ἐκφωνῆσαι ἡμᾶς, ὧν χρεῖαν ἔχομεν. Ἐπεὶ καὶ Μωϋσέως σιωπῶντος ἀκούει (α), τῶν ἐχθρῶν καταδιωκόντων. Εἰ δὲ καὶ ἀδιαφοροῦσι, τοῦτο πάντως καὶ ἐνταῦθα πείσονται καταμένοντες· ἡ μέλιττα γὰρ οὐ περ ἂν ἀπέλθῃ, μέλι ποιεῖ· οὐ δῆπου καὶ ὁ κηφὴν. Τὸ δὲ ψυχρότατον αὐτῶν συμπέρασμα, «ὅτι ἐκεῖνος, φησὶ, διὰ τὸ ἴδιον θέλημα ἀποδημεῖ· ἐγὼ δὲ τὴν ὑποταγὴν ἐκπληρῶ». Καὶ τοι οὐ πάντοτε καλὴ ἡ ὑποταγή, εἰμὴ κατὰ Θεὸν γένοιτο· πολλάκις γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ ὑποταγῇ εὐρίσκεται τις τὸ ἴδιον θέλημα ἐκπληρῶν. Ὁ δὲ εἰς προσκύνησιν ἀπερχόμενος, οὐ τὸ ἴδιον θέλημα ἐκπληροῖ, ἀλλὰ τὸ τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ καὶ τὸ ἴδιον θέλημα ἐκπληροῖ, οὐ σὸν τὸ διακρίνειν τὰ ἀλλότρια· ἀλλ' ἕκαστον τὴν ἰδίαν συνείδησιν δέον ἔχειν κριτὴν, ἣν, ὅπερ πράττει, μετὰ συνέσεως γίγνοιτο, ὥστε ἀρέσκειν Θεῷ. Τί οὖν, φησιν, ἡμεῖς οἱ μὴ ἀπερχόμενοι εἰς Ἱεροσόλυμα, κολαζόμεθα; Οὐ δῆτα, εἴπερ τοὺς ἀπερχομένους ἀποδεχόμεθα· οὐ γὰρ ἐπιταγὴ τὸ τοιοῦτον, ἀλλ' ἀρετὴ. Ως δῆπου καὶ τὸ παρθενεύειν, δῶρόν ἐστι πρὸς Θεόν, οὐ φόρος· εὐάρεστον [μὲν], ποιούμενον· μὴ ποιούμενον δὲ διὰ τὰς παντοδαπὰς ἀνάγκας, ἀνέγ-

(α) Αὐτὸ τὸ αὐτὶ Θεός πρὸς με;» (οὕτω γέγραπται ἐν τῇ περισιλεύῳ).

κλητον. Καὶ γὰρ καὶ Παῦλος ταλανίζει μὲν ἑαυτὸν, εἴπερ μὴ κηρύσσοι, ὡς ἐντολὴν ἔχων· μισθὸν δὲ ἐκδέχεται, εἴπερ ἀδάπανον θῆσαι τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς μὴ ἔχων ἐν τούτῳ καταναγκάζουσαν τὴν ἐντολὴν, ἀλλὰ συγχωροῦσαν. Διὰ τοῦτο δεῖ, μῆτε τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀρετὴν ἀποστρέφεσθαι τοὺς μὴ ποιοῦντας, μῆτε τὸ ἀνάπαλιν· ἀλλὰ τιμᾶν μὲν τὴν ἀρετὴν, ὡς ἁγίαν καὶ θείαν· μὴ μὲν τοι τοὺς ἐναρέτους ἐπαίρεσθαι, ὡς δὴθεν μέγα τι ποιοῦντας, ἀλλ' ὡς τὸ κατὰ δύναμιν συνεισενεγκόντας, Θεῷ τὸ πᾶν ἐπιγράφειν· ἐπεὶ καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐ δυνάμεθα τι ποιεῖν· ἔχειν τε διαπαντός κατὰ νοῦν τὸ, «Ἀχρεῖοι δοῦλοι ἐσμέν, καὶ ὁ ὀφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν»· μὴ ἔχειν δὲ τὴν ἐλπίδα ἐπὶ τὸ ἴδιον ἔργον, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ· ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸ ἐλεεῖν καὶ δικαιοῦν, κολάζειν τε καὶ κατακρίνειν. Εἰ γὰρ καὶ μυριάκις ἐνεδέχετο ἀποθανεῖν, καὶ τοῦτο πεποιήκαμεν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, οὐδ' οὕτως ἰσοῤῥοπον ταῖς πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ εὐεργεσίαις. «Χάριτι γάρ, φησιν, ἐστὲ σεσωσμένοι». Προσέχειν δὲ, μὴ διὰ τὴν ἀρετὴν παρορᾶν τὰς θείας ἐντολάς, ἐπεὶ οὐ τὰς ἐντολάς ποιούμεν διὰ τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' αὐτὴν διὰ τὰς ἐντολάς. Παράδεισος γὰρ τὰ θεῖα προστάγματα, φραγμὸς αἱ ἀρεταί, κλεῖς δὲ καὶ θύρα ἡ νῆψις. Ὡταν οὖν πρόκηται ἡμῖν παραβῆναι τὴν ἐντολὴν διὰ τὴν ἀρετὴν, ἑατέον τὴν οἰανδήτινα ἀρετὴν, καὶ ἐκπληρωτέον τὴν ἐντολὴν· εἰ μὴ Θεῷ τὴν ἀρετὴν ἐπηγγειλάμεθα. Τότε γὰρ ἀμφοτέρα χρὴ ἐκπληροῦν· τὸ μὲν, ὡς θεῖον ἐπίταγμα, τὸ δὲ, ὡς ἰδίαν ὑπόσχεσιν. Ἔδει, γάρ φησι, [καὶ] τοῦτο ποιεῖν, κἀκεῖνο μὴ ἀφιέναι. Καὶ γὰρ βασιλέως θνητοῦ πάντως ἐπίταγμα παραβαίνοντες, κολαζόμεθα· καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπόσχεσιν μὲ ἀποδιδόντες, παιδεύομεθα· καὶ μάρτυρες ἐπὶ τούτοις πολλοί. Ἡμεῖς δὲ μέχρι τοῦδε τὸν λόγον στήσωμεν, τὸ ὀφειλόμενον, ὅσον ἐφ' ἡμῖν, ἀποτίσαντες.

Τ Ε Λ Ο Σ.

Οἱ κατὰ τὰς ἐκδόσεις διορθωθέντες συγγραφεῖς.

Ἀμμώνιος Σελ. 78.—Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Σελ. 11—36. Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἱεροσολ. Συνόδου Σ. 101.—Ἐπιφάνιος Σ. 60. Εὐσέβιος Σ. 68, 71. Θεοδώρητος Σ. 90. 117.—Θεοφάνης ὁ Ταυρομεν. Σ. 107. Ἠλίας Ἱεροσολύμ. Σ. 102.—Ἰουστίνος ὁ μάρτυς Σ. 64. Καντακουζηνός. Σ. 113.—Κεδρηνός. Σ. 85.—Παχώμιος Σ. 142.—Σωζόμενος. Σ. 67. 77.—Χρυσόστομος. Σ. 52.

ΠΙΝΑΞ.

Ἀγγελικὴ πολιτεία.	Σελ. 13	Βάπτισμα ἐν Ἰορδάνῃ.	76
Ἅγιον φῶς.	105, 122	Βασίλειος ὁ Μέγας.	75
Ἀδαμάννος.	97	Βασίλισσα.	5, 20
Ἀδριανὸς αὐτοκράτωρ.	62	Βεσσελίγγιος.	47, 75, 121
Ἀθανάσιος ὁ Ἱεροσολύμων.	132	Βηθλεέμ.	64, 82, 136
Αἰλία.	40	Βιβλιοθήκαι ἐν Ἱεροσολ.—ἐν τῇ Σαβ.	
Αἵρετικῶν ἐν τῷ ναφ τῆς Ἀναστάσεως		Λαύρ.—ἐν Κωνσταντινουπόλει.	65, 132
συνάξεις οὐ παράδοξοι.	138	Γαλινδοῦχ ἡ Περούς.	94
Ἀκριθὴς βίος.	215	Γεράσιμος Ἰορδανίτης.	92
Ἀλέξανδρος Ἱεροσολύμ. Σ. 65—ὁ μο-		Γολγοθᾶς	69, 110
ναχός.	62	Γραφαί.	35
Ἀλέξιος ὁ ὅσιος.	115	Γρηγόριος ὁ Νεζ. 76.—Ὁ Νύσσης	
Ἀμμώνιος ἀββᾶς.	78	77.—Ὁ Ἀκραγκαντίνος.	98
Ἀναστάσιος ὁ Πέρσης.	96	Δαμασκηνός.	98
Ἀνδρέας ὁ Ἱεροσολύμ.	96	Δανιὴλ ὁ Ἐφέσου.	109
Ἀνδρόνικος ὁ ὅσιος.	92	Διπλάνη εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων	
Ἄνθιμος ὁ Ἱεροσολύμ.	132	τόπων.	127 e
Ἀντίοχος ἀββᾶς.	95	Δεσπόσυνος.	23
Ἀωνόμου ἀπόδειξις τῶν Ἱεροσολύ-		Δημόσια ὀχήματα.	18
μων 111.—Ἄλλου ἀωνόμου περι-		Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμ.	73, 115, 138
γραφῇ τῆς ἀγίας γῆς ἀνέκδοτος.	120	Δυσχωρίκ.	16
Ἀρκοῦλος.	97	Δυτικῶν ἀμφιβολία περὶ τοῦ ἁγίου	
Ἀρμένιοι πυρπολοῦσι τὸν ναὸν τῆς		Τάφου.	117
Ἀναστάσεως.	130	Δωρόθεος Παλαιστίνος.	95
Ἀρσένιος ὁ Καισαρείας.	114	Ἐγινάρδου πλάνη.	102
Αὐγουστίνος	116, 134	Ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως.	73
Ἀφροδίτης καὶ Διὸς εἰδώλων.	62	Ἐκκλησία.	57

Ἑλένη ἡ ἀγία. 72 — Ἡ Ἀδιασσηνή.	Καθάριος.	114
(Πρόλογος).	Καλλοῦδη Προσκυνητάρ.	120
Ἐλευθέριος Ἀντιοχείας.	104 Καντακουζηνὸς ὁ αὐτοκρ.	111
Ἐπιφάνιος ὁ Κύπρου. 80. — Ὁ Ἱερο-	Καπιτωλίνα.	42,62
σολυμίτης.	110 Καππαδόκες.	3,4,16,18
Εὐάγριος.	81 Κασσιανός.	88
Εὐαγγελικὴ πολιτεία.	13 Κλήμης ὁ Στρωματ.	66
Εὐδοκία ἡ τοῦ αὐτοκρ. Θεοδοσίου. 83	Κοτμήξ ὁ ὕμνογρ.	98
— ἡ Ὀνωρίστου.	91 Κοσμιωτάτη.	20
Εὐθύμιος ὁ μέγας.	92 Κυριακός.	83
Εὐκτῆριος εἰκὸς ἐν Ἱερουσαλήμ.	57 Κυριακὴ ἡμέρα.	58
Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου. 67 — Ὁ Νικο-	Κύριος.	10,39
μηδαίης. 75 — Ὁ πρεσβύτερος.	83 Κύριλλος ὁ Ἱερριτλ. 69,71,76,110—	
Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλον.	103 ὁ Σκυθοπολίτ.	92
Εὐστέχιον.	85 Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας. 70,74 — ὁ	
Εὐτροπία.	74 Μονομάχος.	106
Ἐφραίμ ὁ Ἱεροσολύμων.	132 Λεόντιος ὁ Νεαπόλεως.	94
Ἠλία ὁ Ἱεροσολύμων.	101 Λίθος τοῦ θαύου Μνήματος.	84
Ἠράκλειος αὐτοκρ.	96 Μπακίριος Ἀντιοχείας	103
Ἠσύχιος ὁ Ἱεροσολύμων.	95 Μαρία ἡ ὁσία.	93
Θεογόνιος ὁ Νικαίας.	75 Μάρκελλας.	81,85
Θεοδόσιος ὁ αὐτοκρ. 85 — ὁ Κοινο-	Μάρκος.	87
διάρχης.	91 Μαρτύριον.	71
Θεοδώρητος ὁ Κύρου.	89 Μελάνας· αἱ ὁσίοι.	85
Θεόδωρος. 86 — ὁ Στουδίτης 98 — ὁ	Μελίτων.	65
Γραπτός.	100 Μιχαὴλ ὁ Σύγκριτος. 100 — ὁ Πατλα-	
Θεόκτιστος.	91 γών.	103
Θεοφάνης ὁ Γραπτός. 100 — ὁ Ταυ-	Μολινός.	12,47,69
ρομενίας.	106 Μοτρίμιος.	12,47,105
Θεοφάνεια.	32 Μόσχας.	95
Θρόνος τοῦ ἀδελφοθέου Ἰακώβου.	73 Μουραξιώτου Ὁδοιπορικόν.	120
Ἰακώβος ὁ ἀδελφοθέος.	58 Νάρκισος.	64
Ἰγνουλφος.	106 Νικήτας, βασιλικός.	103
Ἰεδοῦς.	39 Νικόλαος ὁ Μυρέων.	115
Ἱεροσόλυμα.	39 Νορόβου Ὁδοιπορικ.	120
Ἱεροσολυμικὸν Ὁδοιπορικόν.	75 Ὁδοιπορικὰ διαφόρων.	97,120
Ἱερουσαλήμ.	39 Οἰκουμένηκὴ Β. Σύνοδ.	76
Ἱερώνυμος.	81 Ὀλαίμ.	105
Ἰλαρίων ὁ μέγας.	80 Ὀμάς.	97,118
Ἰουστινιανὸς ὁ αὐτοκράτωρ.	92 Πατὴρ πατέρων.	21
Ἰουστίνος ὁ μάρτυς.	84 Παλλάδιος.	87

Παχώμιος ὁ μοναχός.	114, 141	Συντυχία.	22
Παῦλα.	85	Σχολεῖον ἐν Ἱερουσαλήμ.	132
Πελαγία ἡ οἰσία.	86	Σωζόμενος.	19
Περδίκας ὁ Ἑφέσιος.	110	Σωτήρια σύμβολα.	5, 22
Πέτρος ὁ ἐκ Γαλατίας.	79	Σωφρόνιος ὁ Ἱεροσο. 93, 96— Ὁ Γραι.	
Πορφύριος ὁ Γάζης.	87	κός.	85
Προσκυνηταὶ τῶν Ἱεροσολ. ἐπὶ τοῦ		Τέλειοι.	2, 14
πρώτου αἰῶνος.	60	Τερέθινθοι.	75
Ῥουσικιανή.	94	Ἵπερῶν.	55
Σάβδας ὁ ἡγίασμ.	92	Ἵψηλὴ πολιτεία.	1, 12
Σαλαδίνος.	108	Φαρισαῖοι τιμῶσι τοὺς τάφους τῶν	
Σαλλήμ.	39	δικαίων.	60
Σαρακηνοί.	104	Φθόνος.	26
Σεμνὴ πολιτεία.	15	Φιλόρωμος.	88
Σιγίφριδος ὁ Μουγουντ.	106	Φιλοσοφία.	15
Σιών.	40, 107	Φιρμιλιανός.	67
Σκεὺη τοῦ Σολομωνντείου ναοῦ.	93	Φωκᾶς.	108
Στύλος πρὸς ᾧ προσδεθεὶς ἔμασσε.		Χαίρειν ἐν Κυρίῳ.	22
γῶθη ὁ Κύριος.	85	Χαρίτων.	92
Σταυροφόροι.	107	Χριστιανικαὶ συνάξεις ἐν τοῖς μαρ-	
Συμῶν ὁ Ἱεροσολ. 105— Ὁ Θεσσαλο-		τυρίοις	14, 20
νικεύς.	86	Χρῦσανθος ὁ Ἱεροσολ. 120, 132. — ὁ	
Συμείωνης.	79	Καμκράσης.	120
Σύνοδοι ἐν Ἱεροσολύμοις.	73, 75, 96,	Χρυσόστομος.	52, 57, 86
	100, 114, 115	Ὠριγένης.	66

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ. 13. στίχ. 3 γρ. οὐρανοφάντωρ. — Σ. 16. ς. 26. ἐτέρων. — Σ. 20. ς. 19. καὶ οὐ. — Σ. 30. ς. 21. Ψαλμ. λη, 9. — Σ. 35. ς. 28. ἀναστάσεις. — Σ. 40. ς. 14. αἰέποτε. — Σ. 43. ς. 18. ἀγίαν. Σ. 55. ς. 6. ἄλπεων. ς. 18. γράφ. §. αβ. Σ. 56. ς. 32. ἡ ἀνωτέρα. — ς. 26. καὶ δὴ καὶ Θεοδῶρ. — Σ. 58. ς. 9. ἰδομαδάς. — Σ. 62. ς. 29. ὕτι. — Σ. 86. ς. 5. γρ. σελ. 323. — Σ. 89. ς. 18. γρ. σελ. 337. — Σ. 90. ς. 28. ἐξάλε. τὸν ἕνα καὶ. Σ. 92. ς. 2. — Καππάδοκος, καὶ. Σ. 96. ς. 16. τῷ. — Σ. 120. ς. 27. Ingolst. Σ. 123. ς. 29. παῖδ. καὶ ἀδελ. Σ. 139 ς. 29. — ταῖς.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΑΡΜΑΚΟΠΟΙΗΣΗ

ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

ΣΚΟΛΗΣ

ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΚΑΙ ΚΑΝΙΩΤΗ

(ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ)

ΕΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΙ

ΕΝ ΤΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΦΑΡΜΑΚΟΠΟΙΗΣΗ

ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

ΣΚΟΛΗΣ

